ספר

זכרון אברהם

זה הספר מרגינתא דלית בו טימי. הפך בו דכלא בו, פה תמצא מה שלבך חפץ: המקום אשר בו נולדת; ההר אשר עליו טפסת; הנהר אשר בו התרחצת; המשפחה אשר ממנה חוצבת. אולי גם אביך הזקן או דודך ומלמדך אשר הדריכך; הגאון אשר מימיו שאבת; הצדיק אשר אביך נסע לו לשבות את שבתו, הכל בו ! גם כמה שגגות אשר נפלו בדפוס.

אברהם בן שלמה מאיר פייער

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ACCOMMODATING PRESS, PRINTERS & PUBLISHERS
242 EAST BROADWAY ❦❦❦ NEW YORK CITY

93 91

תוכן הספר

עמוד

אור התורה החודר מבעד כותלי בית המדרש — 7
שיטות שפינאצע ושל דארווין מופרכות — — 16
אחדות הבורא — — — — — — — — — 19
איכות האור של השמש — — — — — — — 21
תורה מן השמים — — — — — — — — — 27
תהלוכות הטפסרים — — — — — — — — 28
ר׳ ישראל הבשטן מן מעזבוש נ״ע — — — — 34
וכוח עם המיספיאנערין — — — — — — 38
הרי קארפאטען — — — — — — — — — 47
יהודי מארמאראש — — — — — — — — 53
הונגאריע — — — — — — — — — — 64
פיזיק — — — — — — — — — — — 75
בארדיטשעוו, אדעס — — — — — — — 79
בית המאסר ברוסיא — — — — — — — 85
עלעקטריצעט — — — — — — — — — 92
מדידת גובה המגדל — — — — — — — 97
בארון הירש נשמתו ערן — — — — — — 102
החלוצים המתישבים במערב קנדה — — — 105

הדפוס נשלם בתשעה באב תרפ״ד

ABRAHAM FEUER

מוקדש ברגשי אהבה

לבני שלמה מאיר פייער

ולכלתי פעפי

הקדמה

מועטים בני העליה. בעלי תורה התכווצו לחוג קטן מאד, וגם יודעי שפת עבר התדלדלו ומספר קוראי עברית קלוש מאד. הדור הישן שקוע בשוק החיים ואין לו פנאי לעסוק בתורת ישראל ודור החדש אין רוח ישראל נוסכה בו; כי אין לו שום מושג בספרות ישראל. ואף גם בספרות הקדושה; כי אבות המדינה הטביעו את חותמם רק על מה אשר קודש להם וחקקו חקים אשר לפיהם ילדי ישראל מבלים עתותם רק בלמודי חול ושפת המדינה. וגם לפיהם נאלצים אנחנו לחלל השבת ולשבות ביום הראשון ככל הנוצרים, ושבת ואורייתא חד היא. וחוליותן דבוקות ונסבכות זו בזו עד אם תשבר חוליה אחת גם חוליה השניה אובדת את ערכה וכאין נחשבה ולא אגזם אם אומר כי ים נצרת שטף שמי ישראל להשביתם מטהרתם, אכן בראותינו כי היעודים אשר הנביאים קדושי עליון יעדו לישראל התקיימו; כן יש בטחון על היעודים הטובים אשר עודם לא יצאו אל המציאות כי גם הם יתקיימו ותורה ושבת לא תשבותנה ממחנה ישראל ובעבור דור היולד אני כותב את ספרי.

ואם ידעתי למפרע כי ימצאו סופרים אשר יקראו תגר על ספרי באמתלא כי זקנה וכמישה נגררת אחריו ואין בו מספרות החדשה, ובכל זאת משקיע אנכי כמה מאות דאלער על הדספת ספרי, כי יודע אנכי כי הקוראים אשר עודם לא נסוגו מאמונת ישראל ימצאו בו קורת רוח באשר תוכן הספר הוא לסתום פיות הכופרים ולהקהה את שני המתעים אשר חפצים להדיח את ישראל מאמונתו וגם בספרי זה מסופר מן קדושי עליון וגאוני ארץ וצדיקים וחסידים זכותם תעמוד לנו, אמן.

אנכי במר לב ובצרוב נפש הבטתי על ביתי ושדותי ובהמותי אשר טפחתי ורביתי ביגיעה רבה ועתה אעזבם לנצח. וכאשר שאלתי את עצמי בשביל מי בזבזתי את כוחי כמה שנים? הזדעזעתי ושערה אחזתני, והרגשתי מעין הצער אשר האדם מרגיש בעת אשר עוזב את החיים והולך אל עולמו באין כשרון מעשה, ושואל את עצמו למטרת מה צעדתי על אדמת היוצר? אין בחיי שום מטרה, יגעתי בשביל האכילה ואכלתי להחליף כוח וליגע עוד. ואם תשאלני קורא חביבי מה זאת כשרון המעשה? האם להקדיש את חייו לתורה ולתפלה? איזה צורך יש למקום תורה ותפלה של אדם? וגם תהרהר אחרי מאמר חז"ל במסכת מכות דף כ"ג „רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" גם מאמר הנביא „עם זה יצרתי לי תהלתי יספרו" יהי לך חידה נסתרה ותשאל לתומך מה יתן ומה יוסיף להיוצר השלם אם אנוש ירבה בתפלה?

לכן אשיב על שאלותיך, כי אנחנו מושבעים לעשות מצוות לא לעשות נחת רוח להיוצר השלם רק לעשות נחת רוח לעצמנו שכא לטמא את נשמותינו אשר הקדוש ברוך הוא הפקיד אצלנו ולהחזיר את הפקדון במעמד שלם כמו שהיה למפרע, כי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת והוא דורש גם מיצירו רק אמת ולהאמין באחדות השם אשר רק היא אמת וזולתה אי־אפשר לבוא למחנה שכינה כמאמר המשורר „דובר שקרים לא יכון לנגד עיני" ורק לחשוב במוחו אחדות השם בלי התגלמות על ידי פעולות, איננו יוצא בזה ידי חובתן, כי להמחשבה אין לה אחיזה והיא רק מרפרפה בטיסה קלה במוחו אבל איננה תופסת מקום קבוע בקרבו לכן צריך להלביש את מחשבות אחדות השם בדמות על ידי פעולות להניח תפלין ולשבות את שבתו ולקרוא את שמע בהשתפכות הנפש, אז הוא מתדבק בבוראו.

אברהם בן שלמה מאיר פייער.

זכרון אברהם

פרק ראשון

העולם משול לפנדק, אורחים הולכים למו ואורחים חדשים באים וממלאים את מקומם. פה בעולם השפל, עולם הגופים השואבים חייתם מצמחים ומים; החיים מוטלים בספק, פעם הלחם לא נעכל וההמסם עומד להפקע, ופעם הריאה איננה כראוי.

לכן ממהר אנכי לרשום המאורעות אשר חזיתי על מעברות חיי שבע שמיטות מקדם ועודם נקלטים באוסם זכרוני ואתארם בצבעים בהירים.

כמחזה אשר חזיתי ברחוב היהודים גם אשר ראיתי ממנהגי העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם. הריקות והתוהו שבחיים גם דבר נעלה ונשגב הכל אציג לפני הקורא והנם מתלכדים להרמוניה שלמה.

גם מלמד דעת כי עין צופיה על תהלוכות בני אדם וכגמולם ישלם להם. היהודי מבצר לו עמדה בחיים ופרנסתו מצויה לו ברותה רק בעת אשר הוא נאמן לדתו, ברם אם הוא חפץ חיים של הפקר להתנהג כשאר העמים, אז אותם השכנים אשר הוא מתאמץ לחקות את תהלוכותיהם ירגיזוהו ממנוחתו באופן מבהיל.

וגם ההיסטרי' מלמדת אותנו כי מטה הזדון נשבר לרסיסים ועם ישראל נמשל לסלמנדרא אשר אין אור שולט בו. עמים אדירים התאמצו בכל כוחם לעקור את עם ישראל משרשו ומחשבתם נהפך להם לרועץ. המה נשמדו מן העולם ורק זכרם נשאר בדברי הימים אבל ישראל סבא חי וקיים.

המקום אשר בחרתי לי להחל ספורי היא עירה בגליצי'-מזרחית „איסצי זילאנה" ודומה היא במחזותיה ובפעולותיה אל ערים קטנות אחרות באוקראאינה ופולין ולא תבדל אוף כחוט השערה; סדנא דארעא חד היא. צביון אחד ושאיפה אחת להן ומנהג אחד מבריח את כולן.

עירה איסצי זילאנה נוסדה על חוף הדניעסטער, לפני חמש מאות שנה, ובגלל העצים הירוקים המלבלבים שם בכמות מרובה במשך הקיץ לכן היא נקראה „ירוקה". וזה כחמשים שנה חלפו ועברו מעת אשר נקרו המאורעות האלה אשר אציג פה לפניך אחת, אחת.

בעת ההיא ילידי ישראל לא ינקו את השכלתם בבתי־ספר ממשלה רק היה להם בית־ספר פרטי אשר מורים ארוקים באמונת ישראל נועדו להדריך את ילדי ישראל על ברכי האמונה והדת.

כמאתים יהודים וחמש מאות נוצריים התאחזו בה.

היהודים גרו בשוק. השוק חלל מפולש ולארבע רוחותיו בנוים בתים. באמצע החלל השתרעו החנויות.

בכל ימות השבוע השוק היה ריק ובעלי החנויות חבקו את ידם והשעמום תקפם. ברם ביום החמישי תנועה של חיים נכרת שם. פלטיה הזאת היתה מלאה אנשים מפה לפה. אכרים ואכרות מכל הסביבה נאספו לתוכה על אדות מקח וממכר. ושאונם והמולתם פלחו את האויר. פרים ופרות, סוסים וסוסות הובאו לשוק ומקום עמידתם היה בירכותיו. ועגלות מלאות בר ממלאות את החלל.

והרבה מאחינו אשר מעיליהם היו ארוכים עד קרסוליהם תחבו את כנפי

זכרון אברהם

בגדיהם באבנטם החגור על מתנם מיראה פן שולי בגדיהם יטנפו בטיט ורפש המלאים בחוצות איסציא.

המה רצים רחופים ומבוהלים בכל פנות השוק להוטים להשתכר בעמלם איזו מטבעות, כי היום הרת עולמם, היום נחוצים להצטיד ביום השוק על שבוע שלם וביחוד על יום השבת. שם בזוית השוק יושב רש עור על הקרקע ומנצח על השמינית. השיר היה מלא תוגה נצחת ויאוש נורא אנקת מר נפש המעורר לבכי. גם המנגן הסומא פתח את פיו ומגרונו נשמע קול תוגה אטית כתלונה נסתרה על סדרי העולם כמחאה חרישית על עינו שנסתמאה.

כאשר נלאה להקיש באצבעותיו על מיתרי המנענעים וגרונו נחר מקרוא ומנגן; ואין דורש לנפשו התקצף וחדל לשיר שיר התרפקות וגעגועים והתרגשות פנימית רק בקול רעם וקצף שר את שירו. והנה התעוררה אכרה אחת ונגשה אליו ונתנה לו לביבה אחת מטוגנה בחמאה ואשפר חלת אחד.

ביחוד הסרסור ראוי לתשומה רבה. הוא פלס לו נתיב בין ההמון ובכתפו יהדוף מזה ומזה את כל העומדים לשטן לו ומגמתו לגשת אל שוק הפרים והפרות. בבואו אל מחוז חפצו הוא סוקר את הפרה מכל עבר ורוח ומודד את זנבה אם הוא מגיע עד הפרסה, אז סימן הוא כי הפרה תשפיע חלב הרבה.

הוא מושך את ידי הכחל לראות אם רק במשיכה קלה נוזל חלב וכאשר הפרה עברה שתי בחינות אלה בכי־טוב, אז עיסה את כרסה לדעת אם יש ולד בבטנה ואם ימשכו ימי הרונה.

אחרי־כן פותח את פיה לראות את שניה ולהכיר באמצעותן אם עוד צעירה היא לימים.

כאשר הבחינות תמו אז מחזיק יד בעליה וסוטר על כף ידו והד הסטירה נשמע למרחוק.

המוכר סוטר ואומר ששים שקלים והסרסור נרתע לאחורו ומוחה בהפרזת המחיר וסוטר ואומר „עתה מלתי האחרונה אמורה גם אסימון אחד יותר מחמשים לא אעדיף" סטירה מזה ומזה עד אשר באו לעמק השוה והמקח נגמר בהסטירה האחרונה הכי גדולה בעד חמשים וחמשה.

המוכר תוחב אל ידי הקונה אסימון אחד לאות על הצלחה הנתנה לו ביחד עם הפרה.

שלשתם: „המוכר והקונה והסרסור אצים אל בית־היין ויושבים סביב לשלחן והמוכר לוקח את הכוס בידו ויורק על הרצפה וקם על רגליו ויאמר אל האנשים העומדים שם: „אחי, יודע אני את וואלקי עת כבירה והוא מומחה גדול בטיב הפרה אין משלו בכל הכפר ואינני קונה שום בהמה בלתי ידיעתו".

המוכר נותן אל וואלף בערצי׳ם בידים רועדות שני זוזים, המוכר לוחץ את כף הסרסור בחזקה ומביט אליו בעיני אהבה, חלף והלך לו. לב הסרסור שמח בראותו שהשעה משחקת לו, עודו מתעשת לאן יפנה, והנה אכר אחר מלובש בכתונת לבנה הנפשלת על מכנסיו ומשיחה אדומה רוכסת את שפות צווארונו ומגבעת־קש חבושה על ראשו ושוטו בידו ואומר בנשימה קצרה אל וואלקי:

„מה טוב, כי נפגשנו! נחוץ לי סוסה ובלעדך לא אקנה.

טוב, אמר וואלקי, אבל תרמית של סוחרי סוסים ידוע לכל, אם שני הסוסים

זכרון אברהם

עקומות וגדולות הנה מפני זקנותן אז בפצירה מלובנה מגרדים ומקרצפין אותן למען יוליכו את הקונה שולל, אבל אותי לא יונו! כי רק בסקירה אחת אני מכיר מספר שנות הסוס, אבל חליפה לי להגיד לך בפניהם מגרעת הסוס לכן אסמן לך ברמיזה."

— טוב, — אמר האכר, — השען על בינתי, אל תירא. —

שניהם נגשו לשוק הסוסים, והנה שורה שלמה בסוסים ובסוסות מוצגה הכן לפני הקונים. כל אחד ואחד מוגרד במגרדה ונברש במברשה עד אשר עורו מבהיק. וגם שערי רעמתו מסורקים היטב וזנבו נקשר בקשר מלאכותות.

סוחר הסוסים רץ לקראת וואלקי ולחש באזנו „חצי פאגעל*) רק היה לאיש". אבל וואלקי מנופף את ידו באויר לסימן שולל ואומר בחשאי:

„לוא גם תתן לי את הון ראטשילד לא אשקר באמונתי."

האכר נגש אל הסוסה ונגע על עורה, אבל היא בעטה ברגליה אחורנית ואלמלא הסתלק לצדדין במהירות, אז נשוא ישאוהו לביתו ברסוק אברים.

אבל וואלקי טרם נגש אליה סח לה בלשונה וכאשר היא לא בעטה ברגליה, אז החליקה ויער למוסר את אוזן האכר ואמר לו:

„הזהר, בל תפתיע את הסוסה בנגיעה פתאומית, פן תחשבך לאויב לה."

וואלקי הרים את זנבה להודע אם צר רחמה. אחרי־כן נדנד באצבעותיו מול עיניה והיה אם עורת היא לא תסגיר את עיניה בנדנדו. הוא בדק את הסוסה ולא מצא בה מגרעת רק ראשה הסגלגל המתיח עליה קו של חשד אולי עקשנה היא וכאשר מסובלת היא במשא לא תחפוץ למוש ממקומה גם מכת השוט לא תועיל לה.

וואלקי עקם את שפתיו והנך הבין כי הסוסה לא הפיקה רצון של וואלקי וחלף והלך לו. שניהם נגשו אל סוסה אחרת. וואלקי שח אליה ורפרף באצבעותיו על עורה והסוסה לא נרת עח לאחורה ואחר כן תחב את אצבעו בין שניה ופתח את פיה והוא השתרבב את לשונה למען יוכל להביט על שניה והיה אם יש לה נקודות שחורות על השנים אז אות היא כי מספר שנותיה לא עלו יותר משבע שנים.

וואלקי הדגיש אל הסוחר כי לא יעדיף על מחיר הסוסה מחמשים שקלים. הסוחר יאת והמקח נגמר. הנכרי הוציא מן אזורו את ארנקו ומנה ומנה וחזר ומנה, ופעם בפעם טעה בחשבונו, אבל וואלקי אמר לו: — אל תבהל ברוחך, תן לי את ארנקך ואני אמנה לאט, לאט.

האכר מסר אל וואלקי את הארנק. וואלקי דפדף את שטרות המדינה ומנה חמשים מהם ונתן להסוחר והמותר השיב. האכר שלם אל וואלקי שלושה זוזים בתור שכר־סרסור.

פה בפנת השוק בפריות עומדות צפופות בסליהן מלאים ביצים ועופות ושמנינות; נפגשו אברך אחד עם אשה, כבת ארבעים. האברך דק וצנום, לחייו חוורות, עיניו שקועות עמוק בגלגלתו, והאשה היתה כשושנה נובלת בלא עתה. פניה מעידים, כי לפנים היתה מיוחדת ביפיה וגם עתה רשמי פניה היו מחוטבים כמעשי צעצועים.

שניהם נאחזים בסחר עופות וביצות, כי המסחר הזה איננו דורש תועפות כסף. ושני אנשים הנאחזים בענף־מסחר אחד מרגישים ביניהם קרבת־נפש, ובכן שיחה הדדית יקל מעליהם מועקת הלב ועתה מצאו שעת הכושר לגלות מצוקת לבם זה לזה.

(*שוחד.

זכרון אברהם

— האשה: „אמור נא לי, בעריל, ההשתכרת היום הרבה מעות?"

— בעריל ענה בקול צרוד: לשוא כתותי את רגלי ושפתי דובבות כל היום ועוד בהשכמה אכלתי רק פת חרבה, ומה יסכון לי מעמלי, השתכרתי היום חמשה זוזים ואיזה ערך יש בזמן הזה חמשה זוזים? הרי לא יספיקו לקנות מזון אף ליום אחד."

„אבל מה אעשה, אם מזלי גרם, אבי לא למדני שום אומנות; ועתה מצפה אנכי לשלחן חמי אף כי אין לי להתמרמר עליו, כי הוא משתדל בכל יכולתו להספיק לי צרכי ההכרחיים, אבל לדאבון לבי קצרה ידו לכלכל משפחה רבה, כי הוא בעצמו מתפרנס מן המלמדות בדוחק גדול. משכורתו מעט מזער וגם פרסו המעט קשה לגבות מן אבות התלמידים, כי הם בעצמם גוועים ברעב. מה אומר לך, לבי לא ירחוש גם לאויבי להיות מלמד בעיר הנדחת, עבודתו עבודת פרך.

„בלילה עוד האנשים נמים ומתהפכים על צדם וכח הדמיון עודנו מצייר להם חלומות נעימים, הנה התלמידים דופקים בחלונותיו וקולם נעורים כל אנשי הבית.

„וחמי הקלוש וחלוש, יחגור את שארית כוחו ויעזוב את מטתו בחפזון, ובחמשה רגעים והנו לבוש ורחוץ; רץ אל הדלת לפתוח את כפות המנעול ולהכנים תלמידיו לביתו.

„התלמידים באים פנימה, ונר של חלב מפיץ אור כהה. הם יושבים צפופים כתף־צמוד־לכתף מפני שאין להם רק יורה־דעה אחת ושמונה עינים נאלצות להביט בספר אחד. הגופים מתעקמים, ומאחורם נראה כגב אחד לארבעתם, והפלפול אשר חמי מרציא לפניהם בסברת הרשב"א מעניגם וכל מחשבותיהם מתרכזות לנקודה אחת עד שהדחק הוסה מדעתם.

„חמי מתנענע ובבהנו הוא מנדנד וממציא להם סברה חריפא של הרשב"א אכן נער אחד ביניהם אשר מוחו אטום ובשום אופן לא עלה ביד חמי להכנים אל מוחו הענין הסבוך הזה

„חמי דורש ממנו לפלוט את אשר בלע להרציא סברת הרשב"א ו„קמיטות" של טורי־זהב, אבל הנער מהפך קערה על פיה ואומר על ימין שמאל, ואין להתפיס עליו, כי עוד רך בשנים הוא, ואיננו מוכשר להריק את מיץ חוטמו. אכן חמי מרתיח כאילו הוא מושבע ועומד להפיח מוח חדש בראשו."

האשה שומעת את דבריו ואומרת: — הגד נא לי בעריל, מה חמותי אומרת? על זה ענה בעריל: — „היא איננה קולנית, היא איננה מן הנשים אשר מחלת העצבים מרתחת את דמן ונוסח של הר עיבל כל היום בפיהן, היא אומרת במתינות: — מה טוב סברות החדות של ספרים הקדושים, אבל קודש הן ואין לנו רשות להשתמש בהן ולעשותן אומנות ולבקש מהן לחם לאכול. מה לי כסף לקנות לחם או עצים להסקה אם אבות התלמידים כולם באים בטענה אחת: „אין לי!"

שרה תמהה ואמרה: —היתכן? האם חותנך איננו דיין דמתא? ואיה הכנסתו הצדדית?" בעריל מנופף ידו באויר לסימן שולל, ואומר: — „חם להזכיר! קשיטה אחת אין לו מן ההוראה!"

אשה אחת מביאה לו זפק ממסמס ריאה נקורה, ובועות סמוכות והוא מגרד

זכרון אברהם

באולר את קרום העליון וידיו מלוכלכות בשפיר ובשליא אבל אסימון אחד איננו רואה כסומא בארובה.

האשה אומרת: „חמותך מתמרמרת, כי הכסף אשר בעלה משתכר הוא מעט מזער ואיננו מספיק לה לצרכי ביתה; אבל בעלי מתגולל כל ימיו בהקלויז של הצדיק מטשורטקוב, ושם ינתן לו מדי יום ביום מרק של פול ודיסא וחלה אחת, ומאין יקח מעות לשלוח גם לי? אני מתנונת ולצרכי אינני חושש כלום, אבל לבי עלי דוי כי ילדי נענים על ידי.

„מאין אקח טרף לביתי אם השפעתי נוזלת מן הכפריות אשר קונה אנכי מהן ביצים והנה באות לשוק בקבה מלאה ולוקחות להן מועד לשקלא וטריא ומפריזות על המחיר פי שנים ואני נוזפת בהן. אנכי בשמעי מהן הפרזה יתרה, נרתעת לאחורי: "אם הלומות־יין אתן, לדרוש בעד תרנגולת אשר מעותרת להכתש במכתשת, סכום רב אשר הכסף יכריע במשקל גם את התרנגולת?"

אבל הכפריות קשות כברזל ואינן חפצות לגרוע מן הסכום אשר הן דורשות אף אסימון אחד, ומה תסכונה לי השבועות והחרמות אשר אנכי נשבעת בחיי בעלי ובחיי ילידי? תחולנה נא החרמות על ראשן.

„אי־אפשר לי לחזור לביתי מן השוק באפס מעשה, ונאלצת אנכי לשלם בעד התרנגולת פי שנים. ומה בצע מקניה כזאת? לפעמים אין לי אף הקרן!"

בעריל נושם באפו ואומר: — „צחנת שום עולה באפי עד שמטשטשת את מוחי, מה זאת?" האשה גוחכת ואמרה: — „הכפריות טרם צאתן לשוק אוכלות בדלדולי החזיר ולביבות מטוגנות בשמניגות, ומאכלים האלה ממשיכים להן פגול וגועל נפש ונאלצות לאכול שום הרבה ומרעילות את האויר."

בעריל מוסיף לשאול את האשה: — „עם מי את נוסעת הביתה?"

האשה מושכת את כתפה למעלה ומעקמת את שפתיה ואומרת:

— „אין פה רק עגלה אחת הנוסעת עירה ניזנ'ב, והיא עמוסה באניצי־פשתן ובקופסאות שונות מכל המינים ועולת עד העננים, ואנכי נאלצה לשבת על גביהן ולפרוק עצמותי וחוליותי בהתנודדי עליהן.

— ראה! — אמרה האשה — מתנה אנכי לפניך את לחץ ומצוקת לבבי וירווח לי מעט, חיה בטוב, עת לנסוע הביתה, כי עוד מעט והשמש נוטה לערוב."

פה באמצע הפלטיה משקולות עשריות מסודרות על הקרקע ואצליהן עומדים קוני־יבול, ובתשומת־לב התבוננתי בהם וראיתי ביניהם עול־ימים אחד כבן עשרים שנה, עיניו השחורות מפיקות תוגה ולחייו הצטמקו, הוא חוטף שק מלא דגן ושם על כתפו וחפץ לשקול הבר על המשקלת, והכפרית מתרגנת וקוראה אחריו נאצות וגדופים על כי לקח השק מעגלתה בלי רשיונה, והמשא הכבד הפילו ארצה וכל הכפריים צחקו על המחזה הזה עד כי נפקעו צלעותיהם מצחוק, ואחרי־כן נודע לי כי אתמול הוא יצא מחופתו ומאתים שקלים אשר חותנו נתן בתור נדה, לוה ממנו בחזרה מאה מנה. לזה אובד עצות הנהו, האם מעט הכסף אשר נשאר לו מנדתו יהי לו בסות עינים לכסות על אשתו הנגפה והמכוערה? לכן מטורף הוא ועושה הכל בלא שקול הדעת.

השוק רותח כקלחת מים העומדת על האש. אנשים הומים וסוסים צוהלים ופרים גועים ותרנגולות מתמרמרות על כי צר להן לשבת צפופות, בסל הכפריה. הכבשות שורקות והאוזות צווחים וחזירים גונחים ומכרסכים ואופני העגלות משקשקים

זכרון אברהם

זקולי קולות האלה מתלכדים להתאמה אחת ופולחים את העבים ברקיע.

פה בזוית יושבת עלמה על שרפרף ולפניה חבית ריקה ועליה הושמה דלת המורמה מעל צירה המשמשת בתור שלחן. עליה מונחות בריה מרובכת, עגות אשר מקרוב הורדו מן התנור; והבל חם מתמר ועולה מתוכן, גם תפוחים ואגסים ושזפים ודבדבניות מוצנים על השלחן.

האשה מדגשת בקולה הצרוד, טוב טעם של ערובתה, וידיה מלאות עבודה לחלוף את המטבעות, לחבש את הפירות בנייר.

בינתים ראתה בסקירה צדדית, כי כפרי אחד גנב לביבות ושמן בשרווילו הרחב וכנן צעדיו ללכת הלאה, היא תפשה בצוארנו ואמרה לו: „ידידי! אל תמוש ממקומך עד אשר אמסרך אל הבולשת. — ונוצרים ונוצריות נאספים מכל עבר ופנה וקוראים תגר על היהודיה אשר הוציאה דבה על השופט של כפרם.

בכפרי אחד מרים את מקלו וכפרית אחת מרימה את אגרופה ולקולם כפריים אחרים נלוו אליהם וצורחים וחורקים את שיניהם על כל היהודים. הכנופיא מתרבה בכמות ונראו כנחיל של דבורים. מראש האשה שותת דם וערובתה מפוזרה על הקרקע.

בינתים שוטר מזוין ממשמש ובא ומכובעו בולטות נוצות ירקרקות וכפתורי מעילו מבריקים לעיני השמש כראי מלוטש ובגשתו אל המחזה הזה הכפריים חמקו ועברו כי אימת השוטר נפלה עליהם.

השוטר הוציא מכיסו עפרון וספר ורשם שמות הפורעים והלך לדרכו והכל שב על סדרו.

שם בקצה השוק עומד בית ועל סף חלונו מונח ם לראוה חלת לחם, ובקבוקים וצלוחות מוצנים. קירותיו מסוידים משיד וקירת הספון מרוחץ למשעי ורהטי - בית משוחים בששר.

שמה יסורו פקידי הממשלה, כומרי הכפרים, שוטרי המחוז ומורי בתי־הספר ועלמה מכרכרת לפניהם ומנחכת ומשתעשעת עם צעירי הפולנים.

אביה מתעמר בה בשביל פרנסתו זה מועך את ידה וזה לוטף את סנטרה; אבל את בנו שולח לבית המדרש ללמוד שם תלמוד בבלי..

שם בבית הנועד לסתם כפריים, פישל הזקן מתעסק לשרתם. לוא יש לו אלפי ידים אינן מספיקות לו לעבודתו. הוא מושיט להכפריות נציבי מלח והנה פולסות את נטל המלח בידיהן ובודקות את שולי החדות אם יש פגימות עליהן וגם מדיח הכוסות ויוצק משקה לתוכן ומחלק פרוסת לחם אל השותים.

הוא מביט בשבע עינים על כל עבר ופנה שלא תתחמק כפרית אחת בלי תשלום בעד נציב המלח, הוא רץ אל המסובים לחלוף מטבעות ואל אחורי התנור אשר שם היה מחסן של המלח, וציציותיו נגררות אחריו ותנועינה לכל רוח.

ופתאום והנהו עומד כפסל שיש לפני המזרח ושפתיו מלחשות, ופרחח אחד קם ממקום שבתו ובידיו הגסות הקיש על השלחן וקרא: „איכה פישל? מדוע אינך מושיט לי מלח לפרוסתי?“ אבל חברו היושב ממולו אמר לו: „הם! האם טחו עיניך מראות, כי פישעל מתפלל עתה?“ אבל הפרחח אמר לרעו: „אל תצדק את היהודי אשר צלב את משיחנו.“

אבל רעו השתיקהו ואמר: — „אל תלשן על פישעל! אני יודע אותו

זכרון אברהם

כשלושים שנה מעת אשר רעיתי אוזים בכפרנו ; וכתארו אשר עומד לפנינו בזקנו הלבן ובציציותיו כן התראה אז."

„הוא יודע את טיב דתנו כאחד מן הכומרים ודרשת הכומר במסגד ביום הראשון, כי אליהו הנביא הוציא את ישראל ממצרים, גם הוא יודע, ונפתעתי בשמעי מפי יהודי ענין, שרק הכומרים יודעים."

שם באמצע השורה של בתי השוק עומד בית הנוטה לנפול וחלונותיו מגיעים עד הקרקע וחזירים מביטים דרך החלון אשר יעשה פנימה, וביום השוק רק רשים, חגרים, עורים, קצוצי־יד ונטולי־רגל, יסורו שמה ותרמילים עם לחם ועוגות תלוים על צוארם ובעלת הבית רצה לקראתם ופורקת את משאם ונותנת להם יין־שרף והם גומאים את היין עד אשר נופלים הלומים ארצה ונחרתם מזעזעות את אנשי הבית.

החניות המסודרות באמצע הפלטיה ואשר גג אחד מכסה את כולן, משפיעים לבעליהן צידה על כל השבוע כי רק ביום השוק מוכרים את ערובתם בכמות מרובה.

שם על יד החנות עומדת נערה אחת ומוכרת ביום השוק סחורה מכל המינים*).

אכרים ואכרות מנער ועד זקן כורעים על הארץ ובודקים את החפצים המפוזרים על הקרקע. וביחוד בדיקת המגל והחרמש מעניינת את לב הרואה. הנך בודק את המגל נגד ברק השמש. להב המגל לוטש לפני קרני השמש כראי, ואם הנך איננו רואה פרצופו בלהב המגל, איננו חפץ בו. אכן הבדיקה הזאת איננה מספקת לו. הוא מקיש בו אל הסלע ואם הד קולו איננו צלול כמו ענבל בפעמון, פסול הוא בעיניו.

הנערה מונה מעות ומחליפתן ומרציאה לכפריים טיב ערובתה ומושיטה חפצים לנכים וזורקת מטבעות לתוך ארניקה התלוי על צוארה.

החנות מלאה אנשים מפה אל פה : זה בודק את החלי ושורק בו עד שצורם את האוזן בשריקתו ; זה מחזיק המנענעים בין שניו ובאצבעו מקיש עליהם והד צלצל ישמע והולם את המח במנגינותיו: זה חפץ פלפל וזה אורז וזה בורית, והכל בבת אחת, וידי החנוני מלאות עבודה. הוא פולס, קורע נייר ותולש חוטים ואורז וחובש והכל במהירות.

ובינתים חבורה של נכים צודים דגים במים עכורים, כי מצאו עתה שעת הכושר לגנוב חפצים בעת אשר החנוני עוסק במעשהו.

אחד עומד אצל הפתח ומקבל חפצים גנובים מזה שעומד בתוך החנות, אבל ליהודי יש עינים גם בגבו, הוא תפש את הגנב כאשר התעתד לברוח עם החפצים.

כפריים בשמעם המולה מתכנפים אצל החנות ומאיימים על החנוני באגרופיהם על כי החשיד בכשרים, ולולא השוטר אשר אין למקום ההמולה, מי יודע תוצאות הדבר הזה !

לפנות ערב כאשר הפלטיה מתרוקנת מאדם ובהמה, והנה המלוה דמתא צועד בגאון אל החניות לגבות את רבית של רבית מן החנונים ושפתיו תבענה מוסר אל החנוני אשר פורע רק למחצה.

יום השוק משפיע רק להאנשים אשר זכו לרכוש בתים בתוך הפלטיה. ברם בסמטאות גרים עגלונים, חיטים, סנדלרים, רצענים, נגרים, פחחים, חרשי־ברזל, גדרים, מלמדים, סרסורים, אשר אינם משתכרים ביום השוק אף אסימון אחד. אדרבא בו המה מצטידים וקונים להם צרכי ביתם.

פה ארשים תהלוכות בעלי הסמטאות ואופני חייהם אחד אחד. רשת מסלת

זכרון אברהם

הברזל עודנה לא נפרשה סביב העיר ובכן העגלונים הוציאו תבואה וחפצים ממקום למקום. העגלון התנודד על דוכנו כל היום. גל די הקרח בחורף, ושרב השמש בקיץ. הלאוהו, ובכל זאת לא ראה ברכה בעמלו. למרות שחי בחשבון מדויק ובחסכון.

הוא ראה כי כדור השמש מתהלך מעבר לאופק הרקיע, אז סר אל בית מרזח ללון שמה, אבל רק הסוסים עמדו בהאורוה, אבל הוא בעצמו, ישן על עגלתו. בכל זאת בהשכמה שלם כפי החשבון אשר בעלת הפנדק רשמה בנתר על המעשנה.

בעד שחת ובעד שבועלת־שועל, בעד לחם ובצלים ובעד שכר הרפת, וזולת זאת שלם להנפח אשר הדביק נעלי־ברזל על פעמי הסוסים, וכיסו התרוקן וכל משכורתו הלכה לטמיון.

אז בימים קדמונים העגלון בשבתו על הדוכנא כרך המושכות סביב המוט והסוסים התנהלו בכבדות והוא לקח את ספר התהלים והדגיש כל מלה ומלה אף כי לא ידע פירוש המלות. ברם נשמתו מרגישה את תוכן התפלות. גם אם פגש יהודי הולך במסילה, קראהו לשבת עמו על הדוכנא והאכילהו מפתו.

המוכסן אשר לקח מוניפול על יין - שרף מיד האציל, הפיל חתתו על כל היהודים והוא היה השאור שבעיסה בעיני שר המחוז, וכל אנשי העיר התרפסו ויכנעו תחת רגליו. והוא היה מלשין דמתא. ואוי להאיש אשר אבד חנו בעיני המוכסן!

בעיר הזאת שרר מנהג מצרים. לכל מפלגה היתה אומנות מורשה מאבות אבותיו, ובכן, חיט היה בן חיט עד גולה הראשון, כל אומן ירש אומנתו כדמו ובשרו ונשמתו מהוריו.

החיט תפר שמונה עשר שעות ביום וכפף את קומתו בקרס על הארג אשר תפר. ובעת תפירתו הוא שר נגון עצב בהשתפכות הנפש. מרחוק נראה כי כל נימי לבבו הזדעזעו כי פטפוטים מלאים יגון ויאוש מעוטפים בנרתק נגינותו אשר השמיע.

איזה סבה הולידה את עצבותו? הלא אומן הוא, ואם אפסה עבודה בעדו בעיר הוא בטח ימצא עבודה בכפרים בבתי האצילים?

הוא מתרגז על אנשים הפשוטים אשר אין להם שום אומנות ואינם אוכלים שום ארוחה מיוחדת בפם, רק מתרמית ואונאה, ובכל זאת מתנפחים כברבר. אם חיט מגיד את חוות דעתו בעניני העדה, ולרגל זאת הוא עצב.

בשבת שואב המים והטוחן עמדו במנפיהם הגדולים אצל התנור והמנצלים הביטו עליהם בעין גאוה.

ברם החיטים ושאר האמנים בנו להם בית תפלה לבד, ולא אבו להרכין את ראשיהם לפני המנצלים.

פעם אחת פרץ החיט שב מן הכפר בערב שבת לשבות את שבתו במסבת בני בתיו ובידו טנא מלא ביצים. גם תרנגולת אחת השמיעה את דגרתה וזנבות שום בולטים ממנו.

טודרוס אם כי מעודו הסכין לפסוע פסיעות גסות, אבן עתה כנן את צעדיו ללכת לאט למען ילך בצותא עם פרץ ולהשתוחח בדרך.

פ... : — „טודרוס רעי, תרנגולת גדולה בטנאך".

ט... : — „כפרית נתנה לי חלף עבודתי."

פ... : — „התשחטה?"

זכרון אברהם

ט... : — „אביאנה אל ביתי ואם דוגרת היא אושיבנה על ביציה, ואם אינה דוגרת אשחיטה.

פ... : — „איזה שוחט ישחוט אותה, ישעיהו, משה או יודיל, לאיזה צד אתה פונה ? "

—טודרום : „המקרה הסב את אשר מעודי לא חלמתי ה„פריפינאטור" בעצמו ובכבודו הופיע בשבת שעברה אל בית תפלתנו ובלה שתי שעות בשיחה עמנו ופתה אותנו לדדוף את ישעיהו משה עד אשר יברח מעירנו אל המקום אשר פלפל שחור מלבלב. מי פלל ומי מלל כי המכסן יקבב את עינו לאומן וגם לפועל למען רכוש משען למפלגתו ?

„זכור נא חביבי טרם התגלע המריבה בין הצדדים, חנוני ומוזג־היין עקמו את חוטמם בבואם עם אומן בסוג אחד."

פ... : — „המדון הזה מתפרץ מיום ליום בישא חסנו. אב מתקוטט בבנו, ולפעמים קוראים למהלומות. כל יום מביא מחזות איומות לרחוב, יהודים בטלים מעבודה בכל ימות השבוע וכדי לברוח משעמום מתגודדים בין החנויות וענין שיחתם היא אדות השוחטים וכרגע והנה קרב איום.

„ איש את רעהו מכה באגרופו או במקלו ומובאים בשמיכה אל בית החולים בפצעים נאמנים. ואינם מספיקים בהכאה בלבדה ; עודם מלשינים איש על רעהו ונאסרים בבתי־כלא."

„מריבה המתפרצת בין אחים ומלחמה המתלקחת בין עמים נאורים מכבה את שלהבת יה העצורה בלב אדם. ותרבות האנושית הרכושה באלפי דורות מתנדפת בירחים אחדים ואנשים משולים לחיות טורפות.

„איזה סבה הולידה" התפרצות המריבה ? מדוע מפלגה אחת מעריצה את ישעיהו משה והמפלגה השנית עוינה את ישעיהו משה ? הלא שניהם אדוקים לדתנו ובעורקי שניהם נוזל דם יהודי ?

רק שטן הממון בלבל את מוחותיהם כי אצלנו שורר מנהג ארור אשר שו"ב ורב לא יתמנו בעדה עד אשר מחלקים כסף למיוחסי העיר לכן חותרים בכל עוז ותעצומות להחליף את השוחטים וימלא את חוריהם כסף.

לכן המוכס וחבריו השפילו את עצמן להסתופף אל בית החיטים לדבר על לב האומנים להחזיק בבריתו להכריע את המאזנים ולחיות כמנצחים ולחיות להם רוב מנין. אז הם בלבדם יקחו להם הממון מיד השוחט החדש. ומסבה הזאת זכו האומנים והפועלים לטפס על הסולם ולהגיד חוות דעתם בעניני העדה."

„הסכת ושמע חוות דעתי. הזכות אשר להאומנים לחוות דעתם בעניני העדה הועילה להוותם. לפנים כאשר המיוחסים אמרו שירת המבדיל, בית תפלתנו היה סמל ולמופת, ואחדות היתה בינינו. אבל עכשו, רוח של טומאה חדרה גם אלינו וכל איש מאתנו נכון להטביע את אחיו בכף מים. איש המדון לוהטת בכל לב ולב מאנשי עדתינו. רק העגלונים אינם משתתפים במריבה הזאת. הגע בעצמך ליב העגלון המתפלל בבית תפלתנו, מביט בשוויון נפש וברוח קר אל התנגחות שני הצדדים. לוא הוא ילוה אל איזה מפלגה ויצדד בזכותה, אז בטח תהי המפלגה הזאת כמנצחת וידה רב לה לצרור את אחותה; כי ליב העגלון בידו הגסה יכול להלום מהלומות ממדרגה הראשונה.

משה יוסיל חבוש בשטריימיל הולך אל המנין ונגש אליהם.

זכרון אברהם

פרץ: — ר' משה יוסיל, שמע נא ! אשאלך דבר מה, כי יש מוח בקדקדך. אדישותו של דודך ליב עוררה את רגשי תמהוני המחלוקת של השוחטים העלתה כל אנשי העיר על המוקד וגם ילדים לוקחים חבל בה, ומדוע דודך בודד במועדו ?

משה יוסיל: — יען העגלון שואף לקרבו רוח צחה ואויר בהיר בנסיעתו בשדה וביער, לכן לא הוכה בעורון. הוא יודע מי הציל האש ואדות מה הוצתה, ומי ילקק עצם שמנה ממריבה זו, לכן הוא שומע קול הוכוחים והריבות בנפש קרה, אני אתפאר כי ידי לא שפכה את הדם הזה וגם אינני חפץ לחתות דינרין מן המוקדה הזאת. אני עובד מנעורי בזעת אפי. אני כבן ארבעים, ועיני כהות, ובלי משקפים אי אפשר לי לכתוב גם שורה אחת.

פרץ: — גם אני אינני יכול להכנים חוט אל קוף המחט בלי משקפים.

טודרוס: — רב לנו להעלות גרה מענין המריבה, ילך המוכסן וחבריו לעזאזל, ואנכי אעיר את אזנך לדבר אחר. הכל מותחים קו של חשד על הנוצרים כי עוכרי ישראל המה, אבל החשד הזה בנוי על אדני תוהו, אני התאכסנתי אצל נוצרי אחד אשר עבדתי בעדו, והוא קבלני בסבר פנים יפות, ולא ראיתי שום שנאה מבצבצת מלבו על גזענו, אדרבא, בערב הוא הציע שחת ירוקה על הספסל, פרושה בסדין בד לבן כשלג וגם כר שם למראשותי, ובבוקר כאשר הנחתי תפלין, אשתו וילדיה יצאו החוצה של להפריעני בתפלתי, גם צלתה תפוחי אדמה לארוחת הבוקר.

פרץ: — אני תופר אצל האציל זרעוויץ כמה שנים והאדונית מסיחה אלי בלשון רכה ובדרך כבוד: „כל בני ארצי כאחים יחשבו לי. אל אחד בראנו ומחומר אחד נוצרנו ולמקום אחד אנחנו הולכים כלנו" וכי מר זארעוויץ בעל השכלה גבוהה איננו יודע גם הוא את אשר חיט פשוט יודע? מה מקום יש למריבת אחים?

אף כי ידוע לכל, כי במדה אשר הממשלה נותנת חירות ודרור במקצעות החיים ליהודים, יגדל המסחר ויתרבה הון הכללי, ואמעריקע תוכיח: כי בבוא היהודים לאמעריקא נתן להם חירות במלוא מובן המלה, והאדירו את המסחר ובנו תעשיות ויסדו מעבודות ואמעריקא התעשרה. ובמדה אשר נגבלה זכות היהודים, המדינה תתרושש והון הכללי ירד מטה, ושפניע תוכיח.

והמלך קאזימערז יאגילונטשיק ידע את זאת והוא קרא דרור לכל היהודים, אכן מושלי המדינה עצרו בעדו, והחירות היתה בצמצום.

משה יוסיל: — על שאלתך מה מקום יש למריבת אחים, אשיב לך אני: כמה אלפים שנה מקדם אנשים מהיום היו פראים ונלחמו עם בריות שונות ושפיכת דם אדם היתה כצחוק בעיניהם, ועיד פרא אדם יולד, ואיש יחשב מטבעו ומזגו לסוג חיות הטורפות, ושתי מלתעותיו הבולטות יותר משאר השניים תעידנה על זאת. ומי מצנן את דמו הרותח ? ומי יכלא את הפראית בדמו ובאפיו ובמזגו אשר לו למורשה מאבות אבותיו ? לא ההשכלה הגבוהה.

אין להשכלה און וכח לשים מתג ורסן לרוח החיה הטורפת הכלואה בחובו. וכי השועל אשר מטבעו יותר ערום ושנון מכל החיות, איננו להוט לטרוף טרף ? וכי בהזמן הנוכחי, עת ההמצאות הכי גדולות, אפסו הפרעות ? חדלו המלחמות ? תם הרצח ?

רק האמונה יכולה לעצור את שאיפת האנוש להרום ולעקר. היא מראה לאדם כי עין צופיה על תהלוכות אדם ואם יסתר איש במסתרים, גם שם תראהו העין, וממנה

זכרון אברהם

הסתעף למוסר כליות ונוחם, לירא מפני העתידות.

אכן לא כל הכהנים קדושים ולא כל הכומרים עושים באמונה את שליחותם: יש כומרים אשר יצרם גובר על לבם ועושים תחת מסוה הקדושה מעשה זימה ורצח. כן היתה באוקרייני הרוסית. כמה כומרים מתעים הטיפו ביום ראשון במסגד, כי היהודי איננו רק משלחת השטן ואין מגמתו רק לגדף את קדושינו, גם היתה שם יד נסתרה אשר גרה את הכומר ואת העם לרצח.

תהלוכה גדולה עברה והגיל הלאומי והצלב השחור התנוססו לפני מחנה המרצחת הזאת והתזמורת מרעימה את ההמנון הלאמי ומושכות אליה את תשומת לב העוברים.

קול קורא: — עתה עת הכושר להתעשר בהון פתאומי. ובשעה אחת תרכשו שני עולמות: עולם הזה ועולם הבא. — הרבה נוהים אחריהם וצועדים עקב בצד אגודל לאורך חוצות העיר. ובהגיע המון החוגג עד רבע היהודים, הרגו וחנקו מן זקן ההולך שחוח עד התנוק המונח בעריסה. בזזו את אשר מצאו בבית היהודי.

כדי לבדח את הקהל, פלח איש אחד כרסה של יהודית והוציא את עוברה ושם קש במקומו.

אוי לכם רוצחי אדם ! קרבנכם מת רק פעם אחת, אבל אתם תמותו מיתת תדירית. כל מי הימים אינם מספיקים לטהר אתכם.

מה מעשיכם במסגד לחלל אמונתיכם ? לכו ליער ושם תרצחו. אבל האמונה איננה מרשה לשום אדם לרצוח.

קורא יקירי ! עתה אביאך אל בית המדרש אשר בעירינו. הבית הנועד לתורה ולתפלה בנוי בתכנית היופי. חלונותיו גדולים, ושפע אור יחדור פנימה. בתוכו ארון עומד, גבהו עד הספון, וצלעותיו מלאות ספרים שונים מן ספרי גפ"ת עד ספרי קבלה, רק לספרי מחקר ושירי עבר, אין זכר למו. סביב לשלחן יושבים נערים יפים: גוום כעשת ברזל ודם וחלב מבצבצים מבעד לפרצופיהם המחוטבים, פאותיהם מסורקות מסולסלות בתלתלים. ספרים פתוחים לפניהם, מצחיהם קמוטים, עיניהם תאורנה. עין הרואה אותם מכרת כי הם הוגים בענין מסובך ומתאמצים למצוא את התוך ואת הגרעין. היא תכיר גם התרוממות הרוח של הנערים היפים האלה ותראה לדעת הכח הנסתר ורום הרוחני החבוי בתלמוד בבלי וירשלמי. רק הנהנה לאורו מתנוססת בקרבו רוח של טהרה.

מי הציל את ישראל בהיותו מפוזר בין עמים אדירים ובעלי תרבות — משני הטמיעה וההתבוללות ? מי הצית בלבו שלהבת יה ? הלא המשנה והתלמוד !

שם נגד החלון יושב נער אחד והוגה בספר ומתיגע לקלוט אל מחו חריפת הר"י מקורבל, אבל קשה לו להשיגה. ברם הוא לא אמר נואש. הוא שב מחדש אל ראשית הסוגיא, הוגה וחושב בהתעמקות החבויה בתוכה, ומנגן בחשאי נגינות מקוטעות, וגורף פאותיו לכל עבר. וכרגע והנה נציצי אש יבריקו מעיניו מעין רגש שיש בה עלית נשמה, ורוקד משמחה כי בא עד תכונתו של הר"י מקורבל. מי זכה מעולם לעונג רוחני כזה ?

שם אצל הקיר עומד איש זקן אבל ליחו לא נם, תנועותיו בתנועת עול ימים, ומשערות ראשי נוזלות טפות מים, כי הוא נקב חור בקרח וטבל, ובתפלתו הוא מדגיש כל מלה ומלה והוא בוער כיקוד אש, ושמו רבנו יהושע פאליק.

זכרון אברהם

שם בבית אשר כולו אומר כבוד כל יצועיו ותאיו נחמדים למראה. הרצפות לטושות כראי. בבית הזה ישנם ספרים למכביר, ואיש אחד אשר השקיע בם את מבחר כוחותיו וכשרונותיו גם בימי עשרו, ומעולם לא מש מאוהלה של תורה, רבנו אהרון יהושיע קראמפער שמו.

שם אצל האח יושב זקן אחד וספר התהלים פתוח לפניו והתרכז כל מחשבותיו לרבון העולמים. ובאימה וביראה הוא מוציא כל מלה ומלה. וזה כארבע שעות אשר יושב פה מבלי להסיח דעתו מן יוצרו, ומעודו הוא חורש נחושת, ושוען, ונפח; ומעודו איננו משתתף במריבה בין המפלגות, רק הקדיש עתותיו לתפלה ולאומנות, וואלף קאטלער שמו, נשמתו עדן.

פה עומד איש אשר כלו אומר כבוד. הוא בנה את בית המדרש, וכל ימיו התעסק לטוב תושבי העיר, דוד יוסף קלינגער שמו.

מכל המחזות האלה תראה בחוש כי רוח של ישראל סבא מנסרת ברקיע אוקריינע בימים קדמונים.

מבטן מי התפרצה רוח של טהרה לחדור בנשמות היהודים? הלא מלמדי ישראל הם הורידו את השכינה למטה. התלמידים שאבו את רוח היהדות ממקור רבם היראי וחרד.

סמוך אל בית המדרש עומד בית הכנסת ישן נושן, אף כי הוא בנוי מעץ אבל הוא קפח כמה דורות. לא היה לו ספון, וצפרים מנתרות מחשק לחשר, צפצפו ודלגו באין מפריע אותן. בבואך אל חללו, תרגיש את הוד העליון המרחף בתוכו. השלבים אשר עליהם עלו בנות היופי לעזרת נשים, התנודדו תחת הרגל הדורסת עליהם.

על הקירות נחרתו כמה פסוקי תהלים באותיות גדולות. בחורף רצו עשרה אנשים המתפללים בו, במגפיהם הגדולים ובפרווויניהם הנה והנה, ואת כפות ידיהם החביאו בשרווילֶיהם מפני הקור. והוד קול תפלתם בחלל המפולש הזה נשמע עד למרחוק. זולת בימים הנוראים כאשר הכפריים עם חוג משפחתם באו להתפלל, הבית היה ימלא מפה לפה.

מי יכול לתאר בחרט אנוש ההתרגשות השפיכה על רוח אנוש בליל יום הכפורים? יהודים מעוטפים בטלֶיתיהם ובגלימות לבנות הוגים ובוכים ומתופפים על לבם ואומרים ודויי הנפש.

מי יכול לראות שטף של דמעות זורם בשויון נפש? ומי יכול לשמוע ילֶלת המון אנשים ולא יבכה עמהם? אז הלב מתרכך, הרוח מזדכך, אז אחרית האדם מרחפת נגד עינו של המתפלל, ומטרת חייו נגולה לפניו, מחשבה מברקת במוחו, כי תבוא העת אשר רמשים ינקרו את מוחו וילקקו את עצמותיו, אז הנפש מובאה לפני כם השופט וכלימת עולם תרגיש על חטאיה, לכן בכיה מתפרצת מגרונו ודמעות דולפות מעיניו, ומתופף על לבו ואומר — חטאתי!

פרק שני

שם בפאת המזרח עומד איש חגר חבוש בשטריימעל על ראשו. הרבה אנשים מראים באצבעם עליו ואומרים: — פה עומד האפקורס החוגה במורה הנבוכים. אכן המקרה אנה לדעת כי לחנם האנשים הוציאו עליו דבה, והוא אדוק בדתו.

זכרון אברהם

אורח אחד מן כת המשכילים, מגוחץ ומקושט, עומד על הבמה, ולתפלה לא שם את לבו, רק הביט לסנוניות המנתרות מעזרת הנשים אל סף החלון.

בשחרית של יום החפורים, עת אשר היהודי מביט באדישות על זיו התולדה ואיננו שם את לבו לפרחים ולחישת אילנות, רק כל חושיו הוא מקדיש לתפלה בבית הכנסת. ובבית הכנסת צחנת חלב מהותך באש הנרות עולה באף עד להחנק. לפני הקריאה יצאו הרבה אנשים אל האכסדרה להנפש ולשאוף רוח צחה וגם מרדכי אבי מארקום יצא אל הפרוזדור ואחריו בא גם האורח.

האורח נגש אל מרדכי אבא מארקום ושח את ראשו בנמוס ואמר לו: — האתה מרדכי אבא מארקום ? כן. — ענהו, ונתן לו שלום ואמר להאורח — מאין אתה ומי אתה כי שאלתני בשמי ? — תלמיד שהציץ ונפגע אנכי — ענה האורח — ונפשי נכספה לדעת מה תפלה עושה ומה תתן ומה תוסיף לאנשים אם גם מתמוגגים בדמעות, לרפא את מחלתם ולהקל מעליהם את הלחץ, הלא הם כאילו קראו במדבר. דרכי התולדה אינן חולפות את תהלוכתן וחקי החיים אינם משנים את תפקידם גם אם ירבו בתפלתם. מדוע החולים אינם שואלים את עצת הרופא, אולי הוא ימצא גהה למחלתם?

על זה ענה האפקורס המדומה — תלמידו של ר' חנינא בן דוסא אנכי, גם המסורה והשכל יורו לנו כי הנהגת העולם איננה מקרה עור, רק עין צופיה על כל העולמות, והיא חודרת כליות. גם הוא ברא הטבע והיא סרה למשמעתו וכל תוצאותיה והשתלשלותיה רק בגזרתו ובחפצו תעשינה ומפתחות החיים רק בידו מסורים.

— וידוע לי גם מסקנת קאנט בספרו „דיא קריטיק דער ריינען פערנונפט" ותוצאת השיטה של שפינוזה בספרו „דער פאָלִיטישע טראקטאט" כי הארץ לא נבראה בתבניתה הנוכחית, רק במקרה, נפל כוכב ממרומים ואשו במשך אלף רבבות שנים נדעכה לאט לאט עד אשר הצטננה עד תמה ואדיה תססו ותססו עד אשר כח הצמיחה נולד בהם. גם שלשלת החיים התפתחה והתרקמה לאט לאט. גם הברואים לאט התפתחו, פשטו צורה ולבשו צורה אחרת יותר מאלף פעמים, עד אשר באו אל הצורה הנוכחית. גם אלהים איננו בפרוטרוט מחוץ העולמות, רק כחו נחלק לאלפי רבבות חלקים, וכל חלק וחלק הוא כח אלהים וממנו הושת עולם מלא חיים, רק לא כל החלקים שווים המה. מחלק גדול התהווה עולם גדול, מואר באור בהיר, בחיים נצחיים. ובמדה אשר החלק קטן ביותר גם האור והחיים והעולם אשר הושת ממנו מצומצמים יותר ואי אפשר לעולמות לחזור אל תהו ובוהו, כי אלהים המה, לכן אינם חוזרים מיש לאין, ושלשלת העולמות נצוצי אלהים המה, ואינם נפרדים, רק כל הנצוצים זיק אחד, וכל העולמות כח אחד להם.

אבל זה הפזמון רק השערה בעלמא ואיננו מיוסד על בסים נכון. והמציאות והמסורה יהרסו את בנינו, והרי הוא מגדל הפורח באויר ומופרק מעקרו:

ראשית, מה זה נפל כוכב ממרומים ? אם אלהים רק בתוך העולם ולא מחוצו, האיך יפול ? רק המשתנע יכול לאמר כי אלהים נפל.

שנית, הוא נפל ממרומים ועמד בנפילתו, ולמה העולם לא הורד יותר שפל ויותר עמוק ? ואם נמשך מן הכוכבים הגדולים, האיך נפל ?

שלישית, אם נחסר חלק מן אלהים, הוא איננו שלם, ואם הוא חסר, הוא איננו אלהים, כי אלהים מחויב להיות שלם ?

באשר יצירת החיים מעידה על יוצרם כי בתכנית ובצביון מיוחד ולהרמוניא

זכרון אברהם

שלמה נוצרה, ויצירה כזאת אי אפשר בשום ענין ואופן להיות במקרה. עתה אשאלך אם גולם עומד לפניך וכל עשת ועשת וכל חוליה וחוליה וכל אבר ואבר עשיות לתועלת ואם יחסר לו אחת מהן איננו יכול להתקיים; היש צל של אפשרות כי הגולם הזה התהוה במקרה? רק אדם אשר מקומו בבית המשוגעים, יכול לשער כן.

גם כפי חוקי תמורה הנוהגת בטבע, רק הדומם יכול לפשוט צורה נעלה וללבוש צורה פחיתית וגרוע מצורתה הקודמת; אבל החיים אינם משנים את ישותם בירידה רק בעליה. והחיים החדשים נאלצים לזרום בזרם כביר יותר מן חיים הישנים: כמו חיים של תולעת המתהפכים לחיים של פרפר.

וחקי הטבע יורו לנו — שום חפץ בעולם איננו מבטל ישותו ואין דבר נאבד — לכן אי אפשר בשום ענין ואופן להחיים לפסוק לצמיתות, ומיתה איננה רק בדמיון ולמראית עין. ולפי שטת שפינוזה אין השארת הנפש כלל.

עתה נתבונן נא אל גו של האדם. העין מחותלה בקרומים ובבות ואשמורת ועפעפים ואם יחסרו מן עשרה קרומים של העין או מן הבבות או מן האשמורות, אז האבק והזיעה יעורו את העין והאויר החנקי ירעיל אותה. וכל אחת נבראה לתועלת ולקיום, האם גם אלה נבראו במקרה? גם כפי חקי הטבע, העין עצמה אינה רואה מאומה, רק האישון ראי הוא, והעולם ומלואו משתקף בו, והעין כמו זכוכית של הראי אשר פרצופך משתקף בה. עתה הבן, האם ראיה יכולה להתהוות במקרה? ולוא יהי כן, אז כל חפץ וחפץ אשר עומד נגד עינך ומשתקף בה נאלץ להראות הפך. אם האילן עומד נגד עינך נאלץ אתה לראותו שרשיו למעלה והאמיר למטה?

מה נשתנה האילן נגד עינך מן כתב נגד הראי, אשר האותיות תראינה הפוכות, המכונה „שפיעגעלשריפט"?

הרי מופת חותך כי העין נבראה בצביון ובתכנית ולא במקרה, לכן אתה רואה החפץ כמו שהוא ולא בהפך. וזה מאיר לנו מאמר הנאמר בספר איוב — תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש — כמו החותם נאלץ לחקוק עליו אותיות בסדר הפוך כדי להיות כתוב על הגליון בסדר ישר.

גם חוש השמיעה לתועלתו נתן לנו. הד מוצא מן הגרון ולוחץ את האויר ומתרשם על התוף אשר מונח עמוק נגד חור האוזן והקול ישמע. האם כל אלה במקרה? גם חוש הריח הטבע באדם. ומה תועלת יש לו מן ריח הנודף מן הפרחים, לוא לא נברא לו אף לשאוף את הריח? האם גם זה במקרה? האם נחירים אפשר להתהוות במקרה? הם עשוים כמו צנור רחב מלמטה וצר למעלה למען שאוף האויר אל קרבם.

ומה יסכנו המאכלים ואדיהם וחמרי מזונם המרים והמתוקים והחמוצים, לוא לשון בתור שופטת בטיב הטעם היה לא תהיה? האם המקרה יכול להוציא לפעלה מטרה ותכנית ותועלת לקיום הישות והרמניא?

גם שנים שם הבורא בפה לשסע ולחתוך את המאכל ומלתעות נתן בו כדי לשחקו ולטחנו, ואם יבלעהו בלי שחיקה, אז המאכל איננו מתעכל ותגרת מחלה עזה תקפוד את חייו. עתה פלס נא במאזני שכלך, אם יש ביד המקרה ואגב ההתפתחות להצטיד את הגו בכל צרכיו ולשכללהו לדבר שלם? איך על פי מקרה יכולים עצבי המח להתחבר אל הרעיון והמחשבה? ואגב התפתחות לצמוד החומר אל הרוח? לפי שיטת דארווין איך אפשר בדרך התפתחות לחבור עצבי המוח אל הרעיון ואל המחשבה? שנית, אם הקוף הוא אב המון גויים. מין הקוף התפתח למין אנושי והתולדה

זכרון אברהם

מלאה את תפקידה, אם כן אפס מין הקוף ומינו נכחד מן העולם כמו המאמוט אשר יד הכליון שלטה בו וכמו החיה אשר נמצאה בכפר סלאוויטע במדינת נאליציען, אשר מינה נכחד מן העולם. ואם ישנם קופים עוד בעולם, זאת הוכחה כי דברי דארווין דמיונות שדופות קדים הנה והזיות בעלמא ?

הפה הושת אצל האף והעינים. אמנם השת אשר מרזבים וצנורים מביאים לתוכו מאכל המתאכל; מקומו רחוק מן החושים למען לא יריח הפגול והנמאס. אם המקרה יכול לעשות הגנה על מעשיו ? האם על כל אלה תתבונן ותולעת הספק עוד נוקרת במוחך ?

מי שם כח המושך ? מי נטע חמלה בלב האם ? מי הרכיב תשוקת המשגל ביצורים ? המקרה ? גחוך וצחוק לתלות דברים הצריכים כוונה יתירה ביד המקרה.

בחמצן ובפחמן ובחנקן אשר מסתפחים אל האויר יש רעל, אכן ארסן מתנדף ומתבטל בהתערבו עם האויר הבריא. לוא ימצא באויר אונקיא יתרה מן החנקן, אז כל הברואים ספו תמו מן העולם. עתה פלם במאזני שכלך אם ביד המקרה לצמצם רעל החנקן אשר יש בו כדי להמית ובזריזות יתירה לפקח מבלי להרכיב יסור החנקן באונקיא יותר ?

שים לבך לזאת ותודה לי כי האיש אשר נשאו לבו לכחש בתורתנו ולומר כי יד המקרה העור עשה את העולם והוא מנהיגה, האיש הזה אין לו מוח בקדקדו ושלדו יבש וטעון רחמים.

בנו האדם נמצא יסודות שונות ומספרם יגיעו עד ששים ושלשה, אבל ראשי היסודות המה חמצן, סיד, מגנסיה, אשלג, נתרן, חנקן, כלור, גפרית, מלחת, חלבנה. אכן במדה אשר האיש מתיגע ומתנענע, המה מתנדפים ומתמעטים, וחסרונם מגיד הרעב בתקפו אותנו ונחוץ לנו להשלים את אשר נחסר לנו.

ובמעבה האדמה השם שם חמרים חמרים מן היסודות הנצרכים לנו. ומן מי הגשמים המטפטפים על ארצה, הם מתמוגגים ונהפכים מן מצוק אל נוזל למען יינקו הצמחים מן היסודות ומשפיעים לאדם האוכלם. ולזה אמר איוב: — מבשרי אחזה אלקי — כאשר אני מתבונן על עצמי ועל בשרי ויצורי בדי, אראה בחוש כי לא מן המקרה העור העולם התהווה, רק ברצון ובחפץ היוצר ברא את האדם ולתועלתו נתן לו אבריו וגדיו וחושיו. ובדיוק נמרץ וכוונה בולטת הוא מנהיג את העולם.

היתכן עולם המציאות בלי מנהיג ? אניה בלי קברניט ? האפשר לה לבוא אל החוף מחוז חפצה ? הלא רגבי הקרח ידחפוה פעם לצפון ופעם לדרום ? ואם אניה שטה בסדר ומשטר מן חוף לחוף מדיוק בעת ובעונה; בטח כי יש לה מנהיג. כן לעולמות אשר אין מספר ביד אנוש לרשום את מספרם ולכתוב כמות השטחים אשר העולמות תופסים, יש מנהג: הוא הבורא.

והבורא איננו גוף באשר הגוף הוא מורכב, ומי הרכיבו ? וגם הבורא הוא אחד, כי לוא ישנם שותפים אשר בראו העולם ועומדים ברשות עצמן, אי אפשר להיות בעולם התאמה והורמניא. ואנו רואים כי חטיבה אחת יש בעולם. אם כן הבורא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה.

איש תמים אשר נשמתו עודנה לא נפגמה בהבלי העולם ורעיונותיו הם צלולים, דעתו מיושבת ורוחו נכון בקרבו, הוא איננו נאלץ לחקירות האלה; אחדות

זכרון אברהם

הבורא ואור התורה קבועים בלבו והם עברו אל בשרו ואל דמו. רק לאיש כמוך, אשר מחלת הנפש אחזתך ודעתך מטרפת, אין און בידך לנתק את חוטי נשמתך הצמודים לגו ישראל עד תום; ועודך תלוי על פתיל אחד; אכן להאמין בטהרת הנפש ובלב שלם בהמסורה, אי אפשר לך, כי קלטת במוחך ספקות וכפירות מן כל המומרים ואפקורסים.

לכן נאלצת למופתים על אחדות הבורא והשגחה פרטית; וצריך אתה סמים לשפשף הכתמים אשר תפסו מקום בנשמתך. מעי המו עליך, כי נפלת בתגרת מחלה עזה. יודע אנכי את צערך. פעם רוח של תשובה מרפרפה בנימי לבך ותכון את נפשך לשפוך את נפשך ליוצרך. אבל אהה! מחך שטוף מגלי הספקות, וקצרה ידך להפיק את רצונך כי הרהורים רעים מבריקים במחך ותפלתך מהול בתפלות. עמוד של הדת מימינך וקנה רצוץ של הכפירה משמאלך, ונפשך תדיר קלועה וזרוקה מימין לשמאל ומשמאל לימין. אתה משול לגן אשר קוצים ודרדרים צומחים במהירות הבזק מאליהם ומפריעים בער גדול הזרעונים, ולהגנן נאלץ לנכשם ולעקור שרשם עד תום. כן להגנן נחוץ נכושה במוקדם האפשרי היינו עודם באבם, אז עבודתו עבודה קלה ומועילה כי במשיכה קלה יעקרם משרשם. אבל אם יאחר את המועד ובנתיים הדרדר ישגשג ויתערה ושרשיו יתעבו ויחדרו בקרקע, אז אין זרועו משלה לו לעקרם עד תום ורק יעלה בידו לשברו לחצאין ושרשו ישאר באדמה ועמלו יעלה בתוהו, כי שורש הדרדר יעכב גדול הזרעונים.

צריך אתה לבער מלבך וממחך את הכפירות ולהשיב על לבך כי היוצר סוקר הכל בסקירה אחת ומחדר כליות ומנהיג את כל העולמות בדיוק נמרץ ומעולם לא יקדמו ולא יאחרו את המועד, כמאמר המדרש רבה פ' י' —

„החמה מקפת את מהלכה בשנים עשר חודש;
הלבנה מקפת את העולם בשלושים יום;
צדק מעגל במעגילה בשלושים שנה,
כוכב ונוגה ומאדים מקיפים את העולם בארבע מאות שנה."

התוכנים מחליטים כי יש שמש בגובה של הרקיע והוא גדול בכמות עד אשר השמש שלנו יחשב נגדו כגרגר של חול ואם תפול אבן מן גבהו אל החמה, תמשיך את נפילתה כמה אלפי שנים. עתה שער בנפשך כח בוראם!

רבינו בחיי בספרו חובת הלבבות מראה מופת חותך על הנהגת העולם: — אם קסת מלא דיו נהפכה על נייר חלק, האם יכול במקרה להזדמן כי מכתב יכתב במשטר? תנועת הגלגלים תעשנה בחשבון מדויק, האם המקרה עושה את מעשהו גם הוא בחשבון ובמדידה בלי שגגה? איש אשר אבד שכלו והשתגע יכול לפטפט דברים כאלה.

גם בימים קדמונים אנשים השיגו בשכלם כי העולם לא התהווה מאליו ושאלו מי הוא היוצר אשר ברא כפת התכלת נטויה על ראשינו? איש אחד עמד לפני הים וראה גלי הים גועשים וסואנים בזרם והים משתרע לאין סוף ונפתע מגדלו ומגבורתו וגמר ואמר כי הענק הזה הוא היוצר וסחף אחריו בני אומתו והוא אליל הים; איש אחד הסתכל בקרני השמש והוא עורר את תמהונו אשר מפיק נוגה על כל כדור הארצי ומיטיב לכל הברואים, ומבשל את התבואות ובלעדו כל הברואים יקפאו מקור, על כן העריץ את השמש בתור אליל, ושכניו נהו אחריו, ואליל השמש נערץ מהמונים רבים. עד אשר בארץ ארם הופיע אברם ובשכלו הבהיר החל להתעשת ובא לידי מסקנא

זכרון אברהם

כי השמש והים הם יצורים, אבל היוצר עלות העלות נעלם ונסתר מחושי אדם. והחושים ישיגו רק את פעולת היוצר אבל לא את היוצר. גם פלם במאזני שכלו כי הרמוניא שלמה בכל העולם והחטיבה האחת וההתאמה תורינה כי יוצר אחד ברא את כל העולמות. ותורתו הזאת נתעכלה במעיו. כאשר צרה אחזתו או נלכד במצודה, התפלל אל יוצרו לחלצהו מן המצר, וכאשר נחלץ מן צרתו, נתן הודאה אל יוצרו. בשכלו הבחיר החל לחפש אמצעים במה יזכה את ארחו ובמה ישפר את מעשיו כדי להפיק את רצון יוצרו, והגביל את ארחות חייו והתרחק משקר וחנופה. גם שאון הקריה לא הפעיל על נפשו לרעה, כי הוא היה רועה צאן והוא הלך אחרי עדריו הרחק מן העיר. ויפעת התבל וזיו התולדה ברום ובשפל לקח את לבו. וחיות השדה אלפוהו עשרת הדברות. מהנמלה אשר במהירות מושכת את הגרעין לחורה, לקח את הדבור — לא תגזל.

מן הסוסים אשר יתנהגו באהבה ובאחוה עם בני מינם, אחד יעזור את חברו, ובזנבו מגרש את היתושים העוקצים על רעמת חברו, ובשניו מגרד את עורו, הוא למד לאהוב את הבריות ולעזרן בעת צרתן.

מן החתול אשר בעת מוצאה לחוץ את מאכלה הנעכל מסתתר תחת המטה טמור וסמוי מן עין הוא מוציא את פרשו, הוא למד מדות צנועות.

מן הכבשה אשר סרה למשמעת אביה האיל, הוא קבל כבוד אם. לכן אמרו רבותינו: — אברהם קיים את התורה כולה. כן התנהג בצנועות ופרישות הרבה שנים.

פעם אחת אהבה ליוצרו פעמתהו וחפץ להלביש את מחשבתו בדמות ורצה להקריב את בן יחידו על מזבח אהבת היוצר כמנהג העולם בזמנו. אבל מן השמים עכבוהו. כמה שנים חי בטהרה והתנהג בצנועות ונשמתו הזדכה וזכה להתגלות השכינה.

אם המקרה יכול לטעת בלב כל יצור ויצור הגנת עצמית, כמו שאנו רואים במערב קנדה, העכבורנים „גאפערס" אשר חופרים להם מחבואה באדמה באלכסון למען לא יפיל דלף של גשמים לתוכה. גם כל מחבואה יש לה שני פתחים, ואז אם תבוא החולדה במחתרת אליה, יהי נוח לו ולמשפחתו לברוח דרך שני פתחים ? האם המקרה יכול להדביק גם הרגשה וגעגועים פנימיים אל עצבי בשר, כאשר אנו רואים הצפורים בעת אשר שרויות בצער תבענה בשירים מלאים יללה ויבבה, והוגים ברוח נכאה את מצוקת לבן, עד כל השומע מבוכתם אשר מודיעות בניבים רצופים, לוקח חבל בגורלן ויצטער גם הוא עמן ? הגד בעצמך אם המקרה יכול להגיר בלב בשר תשוקות, תקוות, חלומות, דמיונות וחזיונות ? ומדבר מה נובע קסם הנשגב של אנוש אשר חרדת קודש נוגעת אל מיתרי לבו ומתפרצת בשלהבת יה וקורא — שמע ישראל ?

האורח שסע את דבריו ואמר אינני מכחיש במציאת השם אם ישנם עולמות יש גם להם בורא, אבל השערתי באופן הזה: —

הסבה הראשונה בראה את העולם ושמה גבול וחוק, מדה ושעור לכל הברואים, ונתן כח המושך לכל העולמות. למשל: גלגל חמה מושך אליו את הכדור הארצי שלא יפל מטה; ותהום, גם הוא מושך אליו את הכדור הארצי למען לא יעלה עלי על.

ובכן כדור הארצי מתנענע בין שני כחות המושכים. והגם שטח התהום עולה בד בבד עם שטח הארצי, עם כל זה יש לו כח ההמשכה כמו הים אשר איננו שוטף

זכרון אברהם

על גדותיו מפני שהוא רתוק בכבלי ההמשכה מן תהום הים אשר שטחיהם שווים המה.

גם גזרה סבה הראשונה בעת היצירה על הגלגלים לעשות את תפקודתם תדיר, ועתה הם עושים בעצמם והטבע בעצמה איננה רק כפנגרף אשר איננה מנגנת רק מה אשר המנגן שם בפיה, ואיננה פולטת רק מה שבלעה. לכן איך אמר יהושע לשמש דום ? איך צוה עליה במפגיע לשנות את תפקידה ? הלא היא מוכרחת לעשות רצון קונה אשר סלל דרכה בעת היצירה ? גם מדוע אמר המשורר -- רצון יראיו יעשה — הלא הטבע אנוסה ומושבעת מעת היצירה לעשות את תפקודה בחטיבה אחת בלי שינוי? והאיך רבי חנינא בן דוסא רפא את החולים רק בתפלתו ?

על זה ענה מארקום:—לוא יהי כדברך, כי היוצר ברא השמש להאיר לעולם וסלק את ידו ממנה והיא עושה את תפקידה מבלי לשנות ומוכרחת להאיר, אשאלך מה איכות השמש ? אם ממין זפתי או חומר אש, מדוע אשה איננה תמה ? הלא היא בוערת כמה אלפי שנים ולדברי רבנו אליעזר הגדול היא בוערת כמה רבבות אלפי שנים ומדוע כח אשה איננו אפס ? היא בוערת בעת הנוכחי באותה הגבורה אשר הפיקה נגהה לפני אלפי שנים. כי לוא יקדה לפנים ביתר גבורה, אז התבואות בטח שרוף תשרופנה מחום הכביר, ואם גם דורות הקדמונים אכלו תבואות כמונו, מוכרח אתה לאמר כי חום השמש כאז כן עתה ? ואותו הענין אמור בתורה הקדושה — וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה, מדוע לא יבער הסנה — הנה מלת סנה ברוב הלשונות היא השמש. בשפת גארמניען „דיע זאננע"; בשפת פולין „סלאנצע"; בשפת רוסיש „סאלנצע." הברה צע בלשון הסלווים גוסף אם מדבר בלשון רך ועדן. משה סבר מעקרא כי השמש הוא רק מלאך; כלומר, טבע בעלמא, רק תמה: מדוע השמש בוערה כמה אלפי שנים ועוד חומו לא נדעך, ואמר לו השם — המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא — כלומר, השמש מוארה לא על ידי שום טבע, רק מואר מן זוהר השם.

ובמדרש רבה, אשר רוח הקודש מדבר מתוך גרונו, כתוב: — ר' שמעון בן יהוצדק שאל לר' שמואל בר נחמן, מהיכן נבראת האורה ? אמר לו — מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם עד סופו. הלא עיניך תחזינה ברור ומפורש כי אור של השמשים מאיר מאור אין סוף בעצמו. הגם כתוב בתורה הקדושה — הנה אנכי שולח מלאך לפניך, אל תמר בו, כי לא ישא לפשעכם — מן כתוב זה יש הוכחה כי הטבע שלוחה מן השם והוא המלאך, אבל הכתוב הזה מדבר על הרוחות ועל הנשמים, על החשמל, על הצמחים, על בהמות וחיות ועופות וכדומה, אבל אור המאור חודר בהשתלשלות מן השם בעצמו וגם עם ישראל איננו חסוי תחת צל המלאך, רק נהוג מן השם בעצמו.

גם במדרש רבה, שמיני, פרשת י"א, אמר המדרש רבה: — אימתי בא המקום בחסידות ? בשעה שאמר — הראני נא את כבודך, — מה כתיב תמן, — אני אעביר כל טובי וגו'. אימתי בא בתמימות ? בשעה שאמר — מדוע לא יבער הסנה, אמר לו: מן דיקרי קאים בנויה, מפני שכבוד השם שוכן בסנה, לפיכך הסנה, כלומר השמש, לא יבער.

הרי יש עוד הוכחה כי אור השמש זורח מן אור האין סוף בעצמו, לכן אמר יהושע להשמש — דום ! ולכן אמר המשורר — רצון יראיו יעשה — כי כמעט

זכרון אברהם

הכל יבוא מהשמש: גדול הצמחים ורפואת הגוף, כמה שנאמר: — ושמש צדקה מרפא בכנפיה — לכן ר' חנינא בן דוסא רפא את החולים בתפלתו, כי כפתילה דולקת רק כשהיא מונחת בתוך השמן, אבל אם היא מוסרה משמן, אור הפתילה נדעך, כן השמש מקבל אור של הקב"ה, ושפינאצא, אחינו מגזע, תעה בחקירתו והעלה חרס בידו. לפי שיטתו השמש מוכרח להאיר והעבים מוכרחים להריק מי גשמים, והתרנגלות מוכרחת להטיל ביצות, זה שקר גמור!

כל העולמות אינם רק צנורים, וצנור איננו מקלח רק מה שהוא מקבל, והשופך אל תוך הצנור איננו כפות לשפוך לתוך הצנור, כן הכל מסור אל הקב"ה: בחפצו הוא משפיע, וברצונו יחדול מהשפיע, כי מי יאלצנו?

האורח הרכין את ראשו ואמר: — נצחתני, כי דבריך אמתיים המה, ותעיתי בדרכי החיים, רק הרשני לשאול עוד שאלה אחת: היתכן, הקב"ה עושה את האדם אחראי בעד מפעליו? הלא נטיה לחטוא נתן לו מלידה? כעס ונקמה; עין גבוה ואהבת נשים; הטבעו לו מרחם? מדוע נאלץ להלחם עם הטבע אשר הקב"ה נטע בדמו ובבשרו? ומה יתן ומה יוסיף להקב"ה אם אנוש יאמין בו, או מה מנו יהלוך אם אנוש איננו מתפלל?

כן — אמר מארקוס, שאלה הזאת נאמרה בשירי של תהלים — מה אנוש כי תזכרנו? ובן אדם כי תפקדנו? אבל השאלה הזאת משיב המשורר — ותחסרהו מעט מאלקים — אדם הוא מובחר הברואים פה בעולם השפל. כל הברואים נוצרו ראשם נטוי למטה, אבל ראש האדם זקוף למעלה למען יביט אל גרמי השמים. לכל הברואים ישנם רק רגלים ללכת בהן, ולאדם נברא גם ידים והן הכשרוהו לאומנות. והבחירה נתנה לו לעשות בהן טוב ורע. כל הברואים אינם יכולים להטות לשונם לכל עבר, ואדם יכול הטות את לשונו לכל עבר. והטית הלשון לכל עבר ורוח, חותכת לו כלי הדבור לבטא את דעתו ולהוציא את מחשבתו ולהלביש אותה בדמות, ובידו הבחירה להשתמש במבטאיו לטוב או לרע.

ואחרון אחרון חביב, לו נתנה נשמת שדי. הנשמה מאירה את חדרי לבב אנוש והיא תורה שביבי אש אל מפלשי מחו, ורק באמצעת הנשמה רכשנו אמונת אל ובאנו למדרגה גבוהה לדעת את מציאת השם ובזה נפלינו מכל הברואים.

שום יציר על פני האדמה מלבד האדם איננו יודע כי גבוה מעל גבוה הוא מחוללו ומספיקו, וכי נשמת שדי לו.

אבל אין בידינו לראות מהותה או להשיגה בחושינו, כי היא איננה חומר הנראה לעינים, רק מן פעולותיה אנחנו משיגים את איכותיה, כמאמר התלמוד: — חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרם דוד וגו'. אנחנו מדמים צורה ליוצרה — מה הקב"ה רואה ואיננו נראה, אף הנשמה רואה ואיננה נראתה.

והנשמה לא נתנה לאדם בשביל הקיבה, רק באמצעיתה להכיר את הבורא, כי בכח החומר בלבד אי אפשר לאדם להגיע אל שלמות האנושית ולהאמין באחדות ובשפע אל, והנשמה היא הסלם אשר היהודי עולה בו להשיג רבון העולמים, כמה שנאמר: — ואהבת את ה' אלהך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך — מן כתוב הזה יש הוכחה שהנשמה מצויה בגוף. כי איכה הקב"ה דורש מחומר לאהבה אותו? החומר הנראה לעינים, היוטל עליו לאהב את אשר איננו משיג בשום חוש מן החושים? איכה אפשר לצייר ביניהם אהבה? הלא אהבה מצויה רק בשני אישיים אשר משיגים זה את זה!

זכרון אברהם

לכן מוכרחים אנחנו לבוא להחלטה, כי לגוף האדם יש חפץ גבוה ונעלה אשר יכול להנות מזיו השכינה, והיא הנשמה, והיא הורדה משמים ארצה, ובנימי נסתרות נצמדה אל החומר להשפיע עליו עצם תקפה להדבק בהקב"ה ולאהבה אותו. הנשמה אף שהיא טמורה ונעלמה מעין אנוש, אך כחותיה נודעים למדי להמתבונן בה, והם: — הנוחם; מוסר כליות, חרטה — אדם אם התריז כלפי מעלה, אז כח הנוחם דופק במקבו על מחו, הרהור תשובה זורם אל לבו ומתנחם על חטאתו, כמו „הייני" המומר, לעת זקנתו אחזו השבץ ולבו נצרב כעופרת בכור המתיך ובדמעות בכה על פשעיו והתודה בפומבי ולא חם על כבודו, ונוחם כזה נובע מן הנשמה.

כי מאין הנוחם נובע ? בטח לא מן הדם ואף לא מעצבים. הם רק מתרגשים מן נימי המח, אבל נרתוק של נוחם לא יראה ולא ימצא בם רק כח הנעלם הזה זורם ומפכה מן הנשמה.

לכן הוא אחראי בעד מפעליו, כי במדה אשר נטיות לרעה נתנות לו מן החומר, כן כח של הנשמה מפכה בלבו ומושל על רוחו, והבחירה בידו לצדד אל החומר או אל הנשמה.

גם החשמל „עלעקטריצעט" אשר לגולם הגשמי יחשב, לא תראה את מהותו רק כחו תראה בעיניך. וברקים ורעמים אשר הם באים מן כח החשמל קלוטים ונראים אל חושיך, והלא החשמל חומר גם הוא, רק בהתחברות כחות שונים בחומר אחד, יולידו כח שונה ומיוחד בחומר הנפרד כפי השפעת והאצלת כחות הראשיים. עשת של נחושת כרוכה בחוטי ברזל ונוזל החמוצי זולף עליהן הולידו את כח החשמל.

ואף הנשמה לא תראה אותה, רק פעולותיה. אין שום התקשרות והתיחסות בינה ובין עולם המציאות המרגשי והמוחשי. כי מה הרגשה ? תנועת האויר תשים משטרה על חוש השמע, ובהולד איזה תנועה פתאומית באויר, תבוא להגלה הרעדת האויר אשר תצלצל על תף אזן שמעת; ועצבי השמע הדקים מתפעלים כמו כן במו רגע. ובמדה תנועת האויר המתופף על העור הדק באזן פנימה, כן ירשמו העצבים הנפלאים וירוצו במהירות אל המח, מרכז ההרגשה, להודיעהו את אשר נעשה מחוץ למקום שבתו. במה דברים אמורים, רק בחומר, אבל לא בהנשמה. שכל היבש והקר איננו מספיק לאנוש להשיג ישות הנשמה הטמורה מן חושים הגשמיים ואף לא אמתת של הבורא; גם אם ישלח סעפותיו ומזמותיו בכל קצוי הפילוסופיא ויקוף בחקירות כל ענפי המדעים ויתאמץ להתאים את החידה הזאת לאיזה מציאה מוחשית או לאיזה ענין הגיוני.

לכן רבך עמנואל קאנט וברוך שפנוצא חפשו באור אבוקת שכלם את איכות הנשמה ומהות הבורא ולא השיגו מאומה, כי נשמתם נטמאה ולא יכלה להאיר את מוחם בפנם האמת.

אבל הנביאים והתנאים חיו בטהרה ובפרישות והיתה להם התפשטות הגשמי, לכן עלו למדרגה גבוהה ועיניהם חזו את אשר החוקרים לא יכלו לראות. הם לא יבשו את מוחם בהקשי החשבון של אלגעברע, ובלא חקירה ודרישה השיגו את סוד נשמת החיים ורוח הקודש דבר מתוך גרונם. גם נבאו עתידות ולא נפל מדבריהם ארצה. ישעיה נבא על מפלת בבל, ואחר כמה שנים נבואתו התגשמה. אמנם החוקרים לא יכלו להסיר הולין מן חלון העולם.

ומדוע אספקלריא של הנביאים עלתה על השכל של החוקרים ? ומדוע החוקרים

זכרון אברהם

התיגעו למצוא גרעין של אמת וחפשו בים החקירה והעלו חרס בידם ? יען כי החוקרים התגעלו בחטא אנשיות לכן חקירותיהם העלו בתוהו וכל דבריהם כמו בועה של בורית, ושלחפיות אשר למראת עין תראה ישותה, אבל כרגע מתפקעת ואיננה !

חוקר פלוני בנה מגדל וחוקר אלמוני הבא אחריו סתרו. תוצאת ומסקנא של חוקר הזה מכחשת את המסקנא של החוקר האחר. אנקסגרים היוני בא למסקנא כי איכות של השמש אש פשוט היא ברוד ואר בעלמא, בא סאקראטום ושם את תוצאות חקירתו לאין באמרו — אם איכות השמש אש בעלמא הוא, מדוע עיני האנשים יכולות להסתכל בנקל בשלהבת אש ולא ברשפי אש של השמש ? ומדוע שרב השמש מחליף את מראה העור של אנוש לכתום ולשחור, אבל שרב האש איננו יכול להחליף את מראה העור ? ומדוע האש שורפת את הצמחים, והשמש מגדלם ? אחד מחכמי אתונא החליט כי השמש איננה רק אבן גדולה לוהבת באש הגשמי; בא פיטאגרום וטפח על פניו באמרו אין כח באבן השורפת באש להאיר.

הגאון איינשטיין קעקע את כל בניני החקירה אשר אייזעק נויטאן בנה לפניו, ובנין שיטתו של ניוטאן מיוסד על כח המושך, סתר מר איינשטיין ממסד עד הטפחים והרי הם עתה בנין של עכביש !

אבל הנביאים והתנאים קלעו אל מטרת האמת ואינם סותרים את דברי הנביאים אשר היו מלפניהם. דברי כולם עולים בקנה אחד, וכולם אורגים על מסכה אחת, כולם הסתכלו בחלון אחד ומסקנא אחת לכולם.

הם הסירו את הוילון מן חלון העולם וראו תעלומות סתרי שדי. בהתלהבות הטיפו לעם תקוות נעימות, חזיונות נחומים, התראות ימי חושך, ומזדעזדים בחרדת קודש בהתפעלם מן מראה הגדול אשר חזו עינם. הם הצתו את אש הגדולה בלבות אנשים עד היום הזה, וכבכלי ברזל רתקו את חיה הטורפת החבויה בלב איש ואיש. וסגנונם שמש להם למטאטא לכבד את חלל העולם מרפש וחלאה.

אבל מה הועילו כל המלומדים בהמצאותיהם למוסר הבריות ? הם המציאו מכונות לעוף בעבים כנשר, ולשוט בתהומות הים כדג, ולעוף בעגלת־קטור בהיר, ולהשמיע את דבריו מרחוק, וכלי משחיתים לרצוח אלף אנשים בבת אחת, והמציאו סמי רעל לזלוף בם על רבבות אנשים ולשלול מהם את חושיהם. ההמצאות האלה הביאו יותר אסון מששון לעולם. רוצה אם ירצח את האדם הוא יכול לברוח על עגלת־קטור ועקבותיו לא נודעו. גם תכסיס מלחמה החדשים המיטו רעה לעולם, כי הם המציאו חפירות אשר גדודי החיל יושבים שם כעכברים, והמלחמה מושכת את הוויתה כמה שנים, וגנזי המדינה מתרוקנים, והשדות תבורנה, ודרכי המסחר שוממות. וגם אסימון אחד לא ימצא בכל המדינה ואין לה תקומה עולמית, והמנצח כמנוצח מתרוששים.

אלה הן התוצאות של תרבות הנוכחית אשר רק הכסילים מתפארים בה. גם גדודי החיל אשר רגילים לשפוך דם בעת המלחמה, ואחר כן כאשר יבואו משדי קרב לביתם, אינם עוזבים את מלאכת ההריגה כי ההרגל נעשה טבע־שני; ואנשים נרצחים בכל עבר ופנה.

האורח שסע פעם שלישית את דברי מר מארקום, ואמר: — הרשני לשאלך עוד פעם אחת: — אם רוח הקודש דבר מתוך גרונם של הנביאים, מדוע אמרו כי גלגל השמש מקיף את חוג הארץ ? וזה אי אפשר להיות. כי יש כוכבים אחרים אשר גם

זכרון אברהם

המה מקבלים את אורם מן השמש ועולים בכמות גדלם פי שלשים מן כדור הארץ, ושמש מקיף אותם בארבע מאות שנה ואת הארץ הוא מקיף רק בשלשה מאות וששים וחמשה ימים, כיצד החשבון עולה יפה ? אם כן אתה מוכרח לומר כי השמש עומד על מקומו והכדורים מקיפים אותו, מהם בתנועות מהירות ומהם בתנועות אטית, ומדוע אמר המשורר — ותקופתו על קצתם ? וגם כל חכמי העולם באו לידי מסקנא כי כדור הארץ עגול הוא, ומדוע נאמר — והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ?

על זה ענה מר מארקוס: — הבל יפצה פיך, לא דבים ולא יער ! במס' עבודה זרה, בפרק ג' משנה א', נאמר בתוס', כי העולם עגול, גם בבראשית רבה נאמר ברור ומפורש, כי כדור הארץ עגול הוא, ואשר נאמר בתפלה — והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ? — מליצה בעלמא היא, כמו — וירח ה' את ריח הניחוח — עלה עשן באפו — עלה אלקים בתרועה.

גם אצלנו נראה לפעמים כתמים על השמש ולפעמים הם סמוים מן העין, אם כן השמש איננו עומד על מקום אחד והוא סובב על צירו ולכן נאמר — ותקופתו על קצותם — ומלת קצותם לאו דוקא, וצריך לומר — ותקופתו על צירו או על קצתו.

הנביאים הורו לעם רק מציאת השם ואחדותו, אבל לא תנועת הגלגלים והשתלשלות העולמות, ולכן אין הבדל ופדות אם כדור השמש מקיף את המזרות או המזרות מקיפים את השמש, הכל עולה לחשבון אחד.

למשל: — מפה פרושה על השלחן. ומה לי אם תקיף באור האבוקה את השלחן או אם אור האבוקה קבוע במקום אחד והשלחן מקיפו ? בין כך ובין כך כנפות המפה המונחים מול האור מקבלים אור וכנפות המונחים מנגד, שרויים בחושך. ובזוהר פרשה ויקרא י', אמר רב המנונא סבא ברור ומפורש כי השמש עומד והארץ תסובבהו.

ור' שלמה מאיר כאשר סיים את תפלתו בבית הכנסת, הלך לביתו, וברואתו שני אנשים משוחחים, נגש אליהם ונתן שלום להאורח והקשיב את שיחתם. אחרי כן אמר אליהם: — שאו נא אלופי, אם אשמע את שיחתכם. דעת האורח מתנגדת לדעת מר מארקוס. אתם מתווכחים על דברים העומדים ברומו של עולם. בשכלכם הקר והיבש אתם חפצים למדוד אגן הסהר וחמוקי של גלגל היומי ובעיניכם להסתכל מאחורי הפרגוד.

שמעו נא למלי, חדלו לרפרף על כבשונו של עולם. מה אמר יאמר האציל הנצחי אל דברי עתק היוצאים מפיכם: —

בן אדם ! מה גדלו דברי הבאי שלך ? איפה היית אתמול ? ואנה תבוא מחר ? כי יהגת להרים את הולין של חלון הרקיע לראות בעיני בשרך מה יעשה שמה ? לא בחשבון ולא במדידה אף לא בנקרנות תשיג אף כנרגיר של חרדל מן סוד החיים !

רבי רבבות פרסאות גבוה מן כדור השמש, גלגל אחר מנסר במרומים, אין ערוך לגדלו, והשמש המאיר לארץ תחשב נגדו כטפה של מים מול הים הגדול; והוא איננו גלגל האחרון עוד, עליו ישנם גלגלים עליונים ואם תפול אבן משם ארצה, תמשך עת נפילתה כמה אלפי שנים.

רק היהודי אשר מבלה ימיו בפרישות ובטהרה ולא ימיש מדברי התורה אף כחוט השערה, הוא יחוש בכל עורקיו ועצביו את הויות הפנימית של כל העולמות. הוא יראה בתורה שבילי עולם אשר הם טמורים ונעלמים מעיני החכמים והמלומדים. גם הם אשר

זכרון אברהם

חכמים בעיניהם יביטו בתורה ונראה להם דבריה כספור בעלמא, אבל היהודי בעל רוח הקודש יראה שם רזין דרזין וסודות העולם.

רגלי עומדות על האדמהוהתבוננתי בתשומה רבה רק על תהלוכותיה והשתדלתי להסתגל רק ידיעות בתולדות הטבע, אבל לא טפסתי במגפי על שמי השמים. מה הבדל יש אם נפרש דברי התורה — בששת ימים ברא את השמים ואת הארץ— דברים כפשוטם, או אם נפרש את התורה כחכמי הגאולוגיה כי הסוגים היותר פשוטים נבראו ראשונה וכאשר נשתלמו הסוגים או המינים אשר נוצרו בתקופה הזאת בתכלית השלמות, באה תקופה חדשה על הארץ אשר הביאה ברואים ויצורים במדרגה יותר גבוהה; וכאשר בזאת התקופה באו היצורים אל ההשתלמות הדרושה, באה אחריה תקופה אחרת ביצורים יותר נעלים; עד אשר הכשרה התבל בתקופה הנוכחית לברוא את האדם פאר הבריאה מאוד נעלה. ואולי בתקופה הבאה יהיו הברואים יותר נעלים. וששה ימים, שש תקופות הנה, בין כך ובין כך, אצבע אלקים הוא ?

כל העולמות מעשה ידיו של הקב"ה. אם בראם בבת אחת או בתקופות נבראו, ומשך ימי הוויתם נמשכו אלפי שנים, אין הבדל ופדות לעין המבקר. רק זה העיקר: מאליהם ומעצמם לא נבראו, רק יד אלקים עשם.

והתבוננו נא שפע הטוב אשר השם ממציא לבריותיו: ראשית כל הוא נותן לנו את האור, וזולתו עורים אנחנו, לוא גם תהיינה לנו עינים.

גם מנוחה נחוצה לנו, לכן נתנה לנו הלילה, להנפש ואת השנה בלי מחיר לדורשיו; ואם נחוץ לנו חמר המזגן למען השלם מזגי היסודות המתנדפים מקרב גופנו, האדמה משפיעה לנו למכביר.

מהצרכיים היותר נחוץ לנו, הוא האויר, ואותו שואפים אנחנו לקרבינו בלי יגיעה. וגם המים נחוצים לנו להמס את היסודות במעבה האדמה וגם לשתותם, אותם משפיע לנו השם בכמות רב עד כי כמות המים במעבה האדמה היא חמישית מן מי הימים הנמצאים בכל העולם. גם האש נחוצה לנו, להגן בפני הקור ולהיות תרים בפני החושך, ובלעדה שום חרש איננו יכול לעשות מלאכתו, ואותה השפיע השם לנו על כל צעד וצעד: עצי יערות על האדמה ופחם בבטן האדמה וחשמל במתכיות שונות.

גם התבוננו נא את תקופת השמש: הוא יופיע אלינו באביב. אשו הולך ואור, בכל יום ויום החום מתרבה וגומל ומבשל את יבול השדה, וכאשר השלים את עבודתו, יבוא הסתו, והשמש נותן לנו ברכת הפרידה. ולוא יתמהמה אצלינו, אז בטח כל התבואות שרוף תשרפנה מרוב החום.

וגם עתות השנה מתחלפים, למען לא יגבור עלינו השעמום. וגם הסתו נגז והולך לו אל ההיקף הנצחי, והקור צועד בגאונו אלינו, ומדי יום ביום הולך וגובר ויקפיא את דמנו. וכאשר קשה לנו לסבול את עולו, פונה גם הוא עורף אלינו והשמש יופיע מחדש אלינו וחוזר חלילה.

גם דבר פלא היא, בגשת השמש למחנינו איננו פוסע פסיעות גסות להפתיענו ולהחריך הפרחים בעודם באבם. רק לאט לאט בעקב בצד אגודל הוא בא אלינו ונוגע ברפרוף ובנגיעה קלה את הנצים הרכים. וכאשר הנצים מתפתחים, אז רשפי השמש מתפרצים והחום יתרבה לבשל את התבואות. ואם התבואות נבשלו כל צרכן, אז השמש פונה והולך לו שלא להקדיח את תבשולן.

הלא נראה בחוש כי ה' טוב ומיטיב לכל הברואים. אכן עינינו רואות רק את

פעולות השם, ומן הפעולות אנחנו יודעים גם את הפועל.

בעיני בשר אתם חפצים לראות את הנשמה ואת היוצר? הלא גם לשמש אשר הוא לגשם החמושי יחשב, לא נתן רשיון לבן אדם להסתכל בזיו הודו, ואיש המביט בזהרו, עיניו נרטטות. גם הרוח והחשמל (עלעקטריק) לא יראו לעין רק פעולותיהם. ואף הנשמה ושאר קדושי עליון שהם צורות רחניות נעלמים הם מחושי אדם. רק הנביאים והתנאים אשר גשם שלהם הזדכך, וחמרם התנדף, וחושם הרגיש את הוד העליון וראו בתורה דברים נשגבים, רק מפיהם אנו חיים, ודבריהם קדושים לנו, אבל המלומדים מגששים בחושך והם יורו לנו רק ספקות.

אנחנו ברואים פשוטים, בל נתעקש לאמור, אנחנו נכבד השם על פי שכלנו ולא על פי התורה כפי באור המשנה.

אמשול לכם משל: — אם בחפצך לעלות על העליה, עלה רק בסלם, אבל אם תתעקש להניא את הסלם ותטפוס על קיר ישר לעלות על העליה, אז לפעמים תשבור מפרקתך.

אם אנו חפצים שלא ניגע לריק בעולם, עלינו לשמוע את המשנה, אשר רק היא מבארת התורה לפי האמת, ובה נשיג מטרת חיינו. בשום ענין ואופן לא נקנה שלמות הנפש ולא נשיג את מטרת החיים אם לא־נקח את המשנה לקרבניט להובילנו אל עבר השני.

האורח אמר לרעו: — אל תביט עלי בעין עקומה אם אשאלך מופת כי התורה מן השמים. — על זה ענה ר' שלמה מאיר: — הנה ר' משה הויז ממשמש ובא אלינו, הגם גופו חלוש אבל מוחו צלול, והוא יענה לך על שאלתך.

ר' משה הויז נגש אליהם ונתן שלום אל האורח. ר' שלמה מאיר אמר אל ר' משה: — אחלה פניך להשיב אל האורח על שאלתו תת לו מופת כי תורה מן השמים.

על זה ענה ר' משה הויז: — כתוב בתורה — אם איש להוט לאכול בשר לא יאכל בשר מן הבהמות הטמאות. ואלה הם הסמנים של חיות הטמאות: כל שאיננו מפרים פרסה ואיננו מעלה גרה, טמא הוא. כי אין בהן שום רגש של חמלה ושואפות לדם. וארבע חיות אשר להם רק סימן אחד, טמאים גם הם. ואלה הן: — חזיר וארנבת וגמל ושפן. ובזמן נתינת התורה גלילות הארץ נודעו לדרי עולם רק במקצת, ומנין ידיעה המדיוקה להתורה? הלא גם הזמן הזה אשר שבילי עולם פתוחים לעוברים ושבים, לא נמצאו בכל היערות שבעולם יותר מן ארבע חיות אשר להם סימן אחד? אם כן אתה מוכרח לומר כי תורה היא מן השמים. גם באלו טרפות נאמר באור על מלת „השסועה" מין חיה אשר לה שני גבים ושתי שדראות, וחיה הזאת לא נמצאה בכל העולם רק ביערי בראזיליען, ומדינת בראזיליען לא נודעה בעת הזאת, ומנין התנא יודע מן החיה הזאת? אם כן לא ימלט רק כי תורה היא מן השמים!

פרק שלישי

מאחורי העיר משתרע שרון מרובע מוקף בקרקוף של קרשים, ופלג זך כבדולח נוזל סביבו, ובאמצעו בולט תלול אחד, ועליו בנוי ארמון יפה, וגם גן שתול כפי חוק המשתלה. האילנות סדורים במעגלות, ומרחוק נראו כאנשי חיל מזיונים העומדים על משמרתם. פרחים יפים בגן נדפו את ריחם.

זכרון אברהם

יהודים היושבים צפופים בעיר, בית סמוך לבית, מטיילים בגן הזה ורוח צחה מנפף את חזותם. ולפעמים שוכבים על מרבד דשא ומתענגים לחזות ענפים המנענעים ואומרים שירה.

צפורים רבות הגונים מנתרות מבד לבד ומצפצפות, מי בשריקה ומי בצלצול. כל צפור מביעה את רחשי לבה. צפור אחת משמיעה קול תוגה, וזמיר אחד מבין העפאים שר שירים מקוטעים, ולקולו להקת מנגנים מתפרצת. זאת מיבב ביבבה, וזה הוגה אך נכאים. המטייל מתענג מקסם השפוך על פני הגן, ובכל חושיו מרגיש את היוצר כל. הוא דואג רק באחת פן יבואו נערי הנוצרים ויגרשהו מן הגן.

הארמון הזה היה אחוזת הטפסר באנקאווסקי הראשון. הוא היה ליהודים תושבי עירו כגואל בשעת דחקם: הלוה להם מעות לבנות להם בתים ודרש מהם לפרוע את חובם לשעורים על חמשים שנה בלי רבית. רוח של תירנות נכנסה אל מחו. הוא נסע על כרכרה בכל פנות אייראפא ואזיע ורק הרכב והרוקח נסעו עמו כדי לשמשו. הוא נסע בכל ימות השנה, רק על שבועות אחדים בא לארמונו להנפש ממסעו ולהצטיד על נסיעה העתידה.

הוא מת מות ישרים והשאיר אחריו בן ובת. בתו עודנה בתולה. התחרה עם טפסר אחד בלבוב ברכיבה, אבל הפעם שלמה ברמיה את תחרותה, כי הסוס הלבלבן אשר רכבה עליו, הוקע את רגלו ונפל וגם רגל של הרוכבת נשברה לרסיסים.

הרופאים נסרו במגרה את רגלה והיא הלכה על קב עץ ונשאית לטפסר עני אבל מלומד בשם קארניצקי. היא נתנה לו נדה כל אחוזות ויערות סמוך לסאנדאווא ווישניע, והבן באנקאווסקי השני ירש כל האחוזות סמוך לאיסטציע ועד בכלל. הוא השתובב ועבר על חוק המוסרי ושלח קוזקין לתפוש בתולות והביאן אל ארמונו.....

זכות אבותיו עמדה לו ובית המשפט לא הרחיב בנפשו עוז להזמין בן טובים אל המשפט ולתבוע ממנו עלבון הבתולות.

כאשר התפרץ מרד של הפולין, באשר חפצו לשחרר את ארצם מעול עריצים, גם באנקאווסקי השני היה בין הקושרים, אז נדוד של אנשי חיל באו לארמונו ויאסרהו בנחשתיים והביאו אל בית הכלא ושם מת.

בתו של באנקאווסקי הראשון, קצתה בחייה מפני שהיא נעשה חגרית והלכה על קבה וירתה חץ אל חזיתה ומתה, ומר קארניצקי, חתן של באנקאווסקי הראשון, נשאר אדון על כל הנחלאות והעירות בתור יורש עצר של חתנו.

הגראף קארניצקי ישב בנחלתו כעל גחלים לוחשות, כי כלימה כסתה את פניו מפני מעשה זימה של גיסו אשר מת בבית האסורים, וחפש תואנה לעזוב את מקום עלבונו. ממשלת האבסבורג יראה לנפשה כי גם קארניצקי ילוה אל המורדים בה, על כן לבבה עיניה לו, ומנתה אותו בתור ציר אויסטריע באי השפנים. גם הוא מצא שעת הכושר לעזוב את מקום עלבונו, והוא נסע אל מאדריד וקנה לו שם מקום שביתה. רק פעם אחת לשש שנים בא אל פולין לתת הנחלאות והמאניפול ליהודים בחכירה.

קבלת פני הטפסר בעיר איסציע

ערב בואו התאספה העדה אל בית הרב דמתא להתיעץ איך ובמה יקבלו פני הטפסר קארניצקי. גם הרוטנים התאספו אל מסגדם בגלל זה, אבל אחר שקלא וטריא החליטו לחדול מערוך הפגנה לכבוד הטפסר, באשר שעבוד האכרים לטפסר פסק אחרי

זכרון אברהם

המהפכה הגדולה בעלות פראנץ יוסיף על כסאו, ולהטפסר נשאר רק מוניפאל על הי"ש. לכן מיראה אינם נאלצים להכנע תחת רגליו ואהבה מה זו מה עושה? הגם באנקאווסקי הראשון השפיע להם כל טוב: בנה להם בתים ונתן להם שדות במתנה; וגם גראף קארניצקי נתן להם עצים להסקה, בכל זאת יש להם טינא בלב ולא אבו תת לו כבוד.

למחרתו היהודים התאספו שנית אל בית הכנסת ובחרו במעני ווייזער, זקן העיר ואיש מודרני בימים ההם: כי ידע לכתוב כתובת בכתב רומי, גם איש אמיד וכרסן, ולו נאוה להלוך בראש העדה.

הוא סרק את זקנו ולבש מעיל של אטלים המברק מול השמש כתער מלוטש, וספר תורה בידו, ועמד בראש העדה וכל הקהל עמדו אחריו.

מקום קבלת פני הטפסר היה על הגשר אשר הטפסר נוסע לארמונו דרך שם. חבית גפרית היתה מוכנה אצל הנהר ופישעל השמש עומד הכן להדליקה לעת מצוא, והרב עומד לבוש בלבושי חגגית ומפתח מוזהב בידו למסרהו אל הטפסר.

נערים בריונים עמדו על הגגות בתור צופים, והתחרו זה עם זה, מי מהם יבשר ראשית את ביאת הטפסר. פתאום נער אחד הניף את הנס וקרא בקול: — הטפסר נוסע ! — כולם הסירו את כובעיהם, „וויוואט" נפרצו מפיות כולם. והשמש עשה הכנות להדליק הזפת, אבל ברגע נוכחו לדעת כי שגגה היא, לא הטפסר נסע על הגשר, רק שטעפאן השכור נסע בענלתו השבורה.

בראותו את הכבוד אשר נעשה בשבילו, תמה מאד והביט בעינים גדולות, ושאל: — מה לכם פה ? ומה ראיתם כי עשיתם לי את הכבוד הזה ? — כלימה כסתה פני הקהל, והחרישו ולא ענו דבר, רק נערי בריוני העומדים על הגגות, זרקו על ראשו אבני חציץ ונסרי עץ, והוא ביגיעה רבה גם מפני הנערים האלה.

כרגעים אחדים והנה מרכבה נוסעת, רתומה לארבעה סוסים מיוזנים, כולם מגוון אחד, כאלו אם אחת ילדתם, והם חבושים באפסרים מוזהבים על צואריהם, מרבדים של משי מכסים את גביהם. והרכב מקושט ומגוהץ: כובע צהוב חבוש על ראשו וכפתורים של נחשת מבריקים פרופים על מעילו השחור, ונדנד באפרגלו, והד השקשוק נשמע עד למרחוק. אז ידע פישעל השמש כי הפעם הטפסר האמתי נוסע, והדליק את הזפת בחבית, וכל הקהל מנער ועד זקן הסירו את כובעיהם מעל ראשיהם, וקראו בקול: — וויוואט ! יחי גראף קארניצקי ! — והקולות מצאו להם נתיב בין גלי האויר ותרעד הארץ לקול זרם האויר.

הסוסים עמדו במרוצתם, ואיש בעל שפמי ארוכות ואצטנה מברקת חבושה על ראשו ונעלי־יד משי צמודים על ידיו, כולו אומר כבוד, ירד מעל המרכבה והשתחוה לפני הקהל שלש פעמים, ונגש לספר התורה ונשקה, ואמר לה ברצינות: — את בת השמים ! לוא מלאו אנשי תבל אחר דבריך, אז הארץ היה תהיה כגן עדן ולא ימצא עליה מנצלים ולא מנוצלים, לא שנאת הגזע, לא מלחמה ולא יד רמה, לא קרי ולא מרי.

הרב מסר לו את המפתח המוזהב והוא אמר — תודה ! ופסע כמה פסיעות אחוריו ועלה על המרכבה, והרכב שרק בחליליו שריקה גדולה ומשך את שתי המושכות והסוסים רצו כחץ ישר אל הארמון ולעין המביט נדמה כי רגליהן אינן נוגעות בארץ רק מרפרפים.

תאי האולם של הטפסר

שם בתאי האולם של הארמון בזוית אחת אצל הפתח עומדים יהודים ויהודות

זכרון אברהם

ורוח פועמת בקרבם, כי מחיתם של כל ימות השנה שקולה על פלס ועל רגע אחד ועל סקירה אחת של הטפסר. איזה תואר ודמות פרצופם יתפס בלבו, אם ימצאו חן בעיניו או לאו. עומדים ומתפללים רק במחשבותיהם שלא יעירו בלב הטפסר גועל נפש. עתה אין להם שאיפה אחרת רק למצוא חן. גם נשמתם עצורות בקרבם כאילו חפצים להחביא את ישותם.

כולם בעלי מרוחות המכונים „רינדארים" ובעלי טחנה וסוחרי יערות. ובפנה אחרת עומדים פולנים ומשחקים ומנחבים. גם המה ממתינים על הופעת הטפסר לחכור ממנו אחוזות או לשרת אצלו בתור רכבים, גננים, בולסים, או מגרף המעשנות בארמונו.

פתאום נפתחה הדלת ומנהל עסקיו הופיע במלוא קומתו, ובעינים בוחנות מביט על כל הנצבים מסביב ואמר: — רבותי ! לכו לביתכם, כי הטפסר עסוק בצידה ואין לו עת לחטט ולנקר בעסקיו. בעוד שבוע ימים ינתן רשיון לכל אדם לבוא הנה ולהרציא את חפצו. עתה רק האלמנה מן כפר דאברעמישלע קרואה להטפסר לשוח עמה ענין נכבד מאוד. —

הנה אשה כבת ארבעים עומדת בדכדוכי נפש כי יראה אולי המוכסין הנודע יסיג גבולה. כשמעה הדבר היוצא מפי המנהל, הביטה בעיני בוחנות על שטחה החיצוני, אם יראה כהוגן, ולמרות נפשה, שעול נפרץ מגרונה וחלצה מטפחתה מכים לבושה והשתעלה במהירות לתוכה, והיתה לה תערומות על השעול מדוע הוא התפרץ עתה בעת הרת עולמה.

בקידה היא צערה עקב בצד אגודל עד חדר הטפסר. בבואה פנימה חפצה לנשק יד הטפסר, אבל הוא סלק את ידו. היא עמדה ישרה כסרגול וידיה למטה. הטפסר סלסל את שפמו ואמר לה בשפה רכה: — מה בקשתך ? אם תחפצי להשאר בעסקך ?

בכיה חנוקה מתפרצת מתוך גרונה ואמרה: — אלמנה עם חמשה ילדים אנכי, וזולת העסק אשר אני אוחזת, במה אנחנו מתפרנסים ? הטפסר אמר לה: — אל תבכי חביבתי, נעתרתי לבקשתך. רק תני הוספה על הפרס אשר את שלמת עד הנה. — האשה סננה בין שניה: — אי אפשר לי תת הוספה, כי הכומר החדש נשא מדברותיו ביום הראשון על במת המסגד, כי הכפרי אשר איננו נוזר מן היין יחרם מן שני העולמות ! —

הטפסר אמר לה: — השמר לבל תמכרי יין לאיש אשר שטוף בשכרות, כי היין טוב רק לסעוד את לב הכפרי טרם יאכל ארוחת הבוקר, ואין לי עת להאריך את שיחתי, רק שמעי נא את מלתי, אנכי אאות לבקשתך, ואת תשארי על כנך. הנני נותן לך בחכירה על שש שנים הטחנה והמאניפאל בעד הפרס אשר שלמת עד העת ההיא; רק בתנאי אשר תתני לי מאה אפרוחים על כרה של הצידים המעותדה להיות ביום חמשה עשר לירח הזה, ושלחי לי עשרה נכרים לעזור לי במלאכת הצדיה. והנני נותן לך במתנה חמשים קלאפטער עץ להסקה מן יערי.

האשה הוציאה מכיסה מאתים שטרי כסף אשר מקרוב הוצאו מגנזי הממשלה והניחם על השלחן, והמנהל כתב שטר חוזה ונתן לה, והיא יצאה בקידה והשתחויה על ראשי אצבעותיה עד הפתח ופניה מול הטפסר. ובבואה אל כנופית היהודים ספרה בחשאי כי נשארה בהקרעטשמי על משך שש שנים, ומול טוב נאמר לה מכל עבר.

זכרון אברהם

צידת של טפסרים

ביום סגריר תנועה של חיים נראתה בעיר איסצי. מעולם לא זכו אנשי העיר לראות מחזות כאלה. נסיך יאבלינאווסקי מן עיר בורשטין הופיע לעירנו, וכלבים מן מינים שונים רצים אחר מרכבתו. והרבה נכים מזויינים בקנה־רובים, מתהלכים בשוק הנה והנה.

והאשה האלמנה מכפר דאברימישלא, לבושה בלבוש חגגית, רצה מחנות לחנות ומאטליז לאטליז, וקונה צמוקים ואורז ובשר, וכל מיני צידה. חבושים וארוזים בנייר חלק, ומוסרת כל החפצים האלה לעוזרו של הרוקח.

גם קראה כל הנכים אל בית אחד ושם יצקה יין־שרף בכוס, ונתנה לכל אחד ואחד, ואמרה להם: — אכלו וייטב לבכם, כי ציד היום לאדונינו הטפסר. אל תתרשלו במלאכתיכם ועלי לשלם לכם במיטב כספי.

בשעה העשירית, שני הטפסרים לבושים במכנסי עור וגם גלימות לבנות על גביהם, וכובעים ירוקים חבושים על ראשיהם, רוכבים על סוסים אמוצים והגרביים הכחולים העולים עד ירכיהם, ישימו את הטפסרים כיהודים ביום של פורים המתחפשים ומשנים את טעמם. תהלוכה כזאת משמחה את לבות תושבי העיר. הטפסרים בראש וכמאה כלבים רצים אחריהם. מנהל הטפסר מונה את הנכים ואת הכלבים. בראותו כי הכל מוכן, לא נעדר מאומה אשר דרוש לצידה, הוציא חליל מכיסו ושרק שריקה גדולה והטפסרים והנכים עם הכלבים נחמקו ונגוזו מן העיר.

התשואה שבה לדממה ובמקומה בא השעמום לעירנו כבראשונה. ענין של הצידה נתן תוכן לתושבי עירנו להגות בו והיה לשיחה בפי הבריות. בכל מקום: באטליז, בין החניות, בבתי מרזח, בבית המרחץ, נדברו רק מן גרבי הטפסרים וקני־רובים והכלבים.

חכמי העיר נבאו מראש כי הציד הזה יעש חיל והרבה חיות תצודנה במכמרתם של הטפסרים. וכל אחד ואחד באי סבלנות חפץ לדחוק את השעה ולראות את פני החיות הנצדות. אבל אחר אשר עברו ששה ימים של מרוצה ויריה ויגיעה, שבו כל הצידים אל הארמון בפנים נזעפים, במפח נפש, יגעים ועיפים, לקויים, צרודים ורצוצים. כל עמלם עלה לתוהו ואין בידם רק ארנבת אחת ושועל אחד. והטפסר קארניצקי אחז גם הרוג בידו לראוה. הגם הצידים לא הצליחו עכשו במלאכתם, הכלבים צולעים ורגלי הנכים נפוחות ממרוצתם, והטפסרים רוחשים בלבם ספקות נוראים, ונשמתם צרובות וקפואי גרון המה. אבל אף על פי כן קרואים המה להכרה המוכנה בעדם בדביר, וגם בפעם הזאת שרק המנהל בחלילו לאות כי הסעודה מוכנה בעדם, אכן עכשו היתה השריקה ממושכה בקול תוגה נוראה כתרועת הגדוד המנוצח בשובו מן מערכות שדי קרב.

שערי הארמון נפתחו מלוא רחבם בפני הצידים, אבל לפני ולפנים של הדביר נכנסו רק הטפסרים והמנהל ומשרתי הקרובים, גם הכלבים אשר רגליהם דקות ואינם נובחים רק מצרצרים. הכלבים קפלו שתי רגליהן תחתם וישבו עליהן ולשונם השתרעו החוצה ונשמו בכבדות, והם היו בהאכסדרה של הדביר. שם ביצוע אחד רוקח אשר גמר חוק למודו בבית הרקחים מבערלין, עמד עטוף בסנר מגוהץ ולבן כשלג וגזר סלקים לחתיכות קטנות לשים אותן לקדירה. נער אחד בידו האחת אחז כלב באזנו ובידו

זכרון אברהם

השניה קנח בזנבו את הפנכא, ונער השני מרט את נוצות העופות ולא הספיק למרטן עד תום והרכן על האש. ואחר החריכה כאשר הסיר את פרשן מתוכן שמן בקלחת בלי שטיפה והדחה ובלי למלחן. וכאשר המים החלו לרתוח, זרה מלח ושפך חמאה מהותכה לתוכו. וכראות יהודי אדוק לדתו מעשה מרובכת כזאת, ריח פגול יעלה באפו, ותאבון האכילה יסור ממנו.

ובבית התבשיל אשר עמד בפנת הגן נעשו בו מטעמים בשביל הנכים ובעד כלבים הפשוטים הנובחים — הב ! הב ! שם בחצר נך תחב סכין בצואר החזיר ודמו זלף למרחוק, רק עודנו לא הומת וגניחת הכרכם של החזיר נקרה את המח, והנך התקצף והלם במקב על ראש החזיר עד אשר הדל לרטוט באבריו. ויהודי אשר עיניו תחזינה נחירה כזאת, הוא נותן תודה לרבון העולמים אשר נתן תורה לעמו והיא הטביעה רוח של טהרה בקרבו והשרשה אכזריות מלבו.

תקיפי עירנו ישבו כעל גחלים לוחשות, קוו לקבל המכסנות מיד הטפסר ואז מוכרחים אנשי העיר לקבל מרותם, אבל כשמעם כי שלשה אנשים משותפים לקחו המכסנות מיד בעל האחוזות, רעד עבר בשרם. בין שלשת השותפים היה מלשין אחד אשר היה יחיד במינו, הוא דרף את ר' מרדכי אבא עד לחייו תחת אמתלא כי אינו מאמין בצדיקים.

עוד האזנים מלאות אושת הצידים והמכסנים, והנה קול מבשר ואומר: — ר' ישראלי'צי מקאליש יבא הנה על שבת ! וועד העיר הכין דירה בעדו, ושחט אוזים וברבורים הרבה לכבוד האורחים המעותדים לבקר את הרבי בעירנו.

ביום החמשי, והנה עגלה מכוסה במכסה בד רתומה לשני סוסים לבלבנים צנומים ושדופי קדים, עומדת בטבור העיר. הצדיק והגבאי שלו כאשר הובאו להבית הנועד בעדם, הצדיק העביר עין מבקרת על כל הנצבים עליו.

בתפלה הדגיש כל מלה ומלה וארכבותיו דא לדא נקשו. בליל של שבת הושמו לפניו שתים עשרה חלות. ונראה כי לבו היה מלא נעגועים לאיזה עצם נסתר וסגן בין שניו נגון מתוק ונדנד בראשו הנה והנה וחזר עליו הרבה פעמים ומצא בו בכל פעם טעם מיוחד. אכן החסידים לא ראו בקלסתר פניו שום רום רוחני, כי בלי העוויות ובלי מסתורין נמע את הרוטב והטיף להמסובים מילי מעליתא כיהודי פשוט, לכן לא מצאו בו קורת רוח וסלקו את ידם ממנו ורק בעלי בתים מהיכיתיים בקרוהו כאשר בא לעירם אבל מעולם לא בקרהו בעירו.

היום פנה ויאת לילה, ליל של מוצאי שבת. אחר שירת המבדיל נשים באו אליו ופתקאות בידן, ושם שפכו את מצוקת לבן, והוא רחש ברכות והצלחות, והן נתנו להצדיק חמשה זוזים ובעד השמש זוז אחד.

פה בגליל'נו חיים אנשים פשוטים, סוחרים פעוטים, סוחרי ביצות ועופות ואניצי פשתן; מסחר אשר איננו דורש כסף רב; כאשר העניים לא הרשה להוריהם ללמדם תורה, ולכן אינם מלומדים, אבל בכל זאת הם יהודים בכל לבבם ובכל נפשם. מאוד נכספה נפשם להתקרב אל לומדי התורה.. ברם דא עקא אי אפשר להם להתמזג עמהם, כמו חיות היבשה אינן יכולות להתרועע עם חיות הים, הגם סוג אחד הן; באשר הראשונות נחנקות אם מים שוטפים לגרונם והאחרונות מתות אם האויר חודר לתוכן. כן הלומדים אין להם שיחה אחרת רק דברי תורה ושפתיהם תבענה מה שיש במוחם, והתורה מתפרצת חוצה בעל כרחם. ולאנשים הפשוטים היא כמו שפת יון הישנה;

לכן שתי כתות האלה אינן יכולות להתאחד וכלאים אלה לאלה. מה יעשו אם כח טמור הגנוז באבריהם דורש מאתם להתרפק למשרתי עליון? הם נוסעים אל הצדיק מן טשארטקאוו ואל ר' מאטילי מהוסיאטין. אבל פה אצל הצדיקים מגזע ריזין אינם יכולים להבליט ישותם. הם יתמהמהו שמה בעשרה ימים ועוד לא זכו לראות קלסתר פני הצדיקים, רק ראשי השטרייטיל שלהם, כי משמש הצדיק משתחוה אל עגל הזהב ומי אשר איננו נותן לו מטבע הראויה להתכבד, הוא איננו נכנס אל הצדיק, והצדיק יודע רק את החסידים המפורסמים ומצוה במפגיע להכניסם אליו. הסוחרים הפעוטים יושבים על מדוכה כי כל החבלים נתקו בעדם עד כי גם הם מצאו רפואה למכתם, כי רבנו נחום, מגזע סטרעטין, נשאר יתום מאביו ר' לייזעריל, וכבן שמונה עשרה שנה היה כאשר נתיתם, ובכן הזווג עלה יפה. החסידים אשר חסידתם לא נגמלו כל צרכן, והצדיק אשר הוא עודנו עול ימים ובשטנתו עודנו בוסר, התדבקו יחד, ומן השמים נאמר לדבק טוב. רבנו נחום התעלה למדרגה גדולה והם השתלמו לחסידים מובחקים וליהודים טובים.

בפעם הראשונה כאשר בא לעיר איסצי עודנו עול ימים היה ושער תכליל החל לצמוח על לחייו ועל שפמו. הוא נכנס בערב שבת אל בית הרחצה ושם כפי כמות מים הרותחים הנשפכים על האבנים המלובנות, כן נודף הבל אש למעלה, והפעם הזאת נשפך מים רותחים על האבנים בכמות מרובה עד כי שאי אפשר היה לשום אדם לעלות על ספסל העליון בבית המרחץ מפני האד הרותח אשר צבט העור והבשר, אבל רבנו נחום ישב עה הספסל העליון ולא עקם את חוטמו כמו ההבל איננו נוגע לעורו.

בקבלת שבת הוא ננש אל התיבה ומבוהן רגלו עד קדקדו התלהט באש נוראה ושאג בקול, קול של רטט, קול של הנשמה המתאמצת להדבק בבוראה. אחר התפלה זעה נטפה מכל אבריו ובקול צרוד ברך על הכוס. בשבתו לסעוד, כוס יין נסבה מפה לפה לכל המסובים, ואחר הסעודה החסידים החדשים השתלבו זה את זה והלכו במחול במעגלה. לחצם ורשם הוסחו מדעתם. ככה אזלו בי חננא שעות אחדות וטעמו בפעם הראשונה טעם רוחני של קדושת השבת, ועליהם אמר המשורר: — אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה.

פרק רביעי

ישנן חידות בעולם אשר פתרונן לא ימצא רק בחיק האמונה. מדוע נקבו שמות הגברים על שלטי החניות, הגם רק הגברות שלחו במסחר את ידן, ועכשו נקבו שמות הגברות על השלטות הגם עתה נשים אינן מתעסקות במסחר? ומדוע לפנים היהודי במעילו הארוך ובפאותיו הארוכות ובשפתו המשובשת, היה המוציא והמביא בדביר הטפסר, והנכים כבדוהו, ועכשו שם היהודי מוסב לשם נוצרי ומעילו תפור לפי המאדע של בני יפת ומדבר בשפת המדינה כמו בן יפת, ועם כל זאת בני יפת ירדפוהו עד חרמה?

פתרון לחידה תמצא בדברי הנביא — וישתמר חקות עמרי למען תתו אותך לשמה וחרפת עמי תשאי — גם בתורתנו הקדושה נאמרה — ויראו כי שם ה' עליך ויראו ממך — ואבותינו בארו אלו תפלין של ראש. וזה פשוט. כארבעים שנה חלפו מעת שהותי ברוסיא, ובחירים לי מקרי חייהם של אחינו שם. מפלגה האחת יחמה את נשמתה בתורה ובתפלה מן עריסה עד יום המיתה. ומפלגה השניה לא הספיקה בהפשט

זכרון אברהם

של האותיות היבשות אשר נאמרו ממרום אל בני תמותה כפי השגתם; ונפשה ערגה לטעום מן אור העליון הגנוז באותיות התורה בצורתן הראשונה, לכן התנהגו לפי השיטה הנחולה להם מישראל העליון המכונה הבשטן של עיר מעזבוז. ובשבתות ובחגים הסתופפו בצל המיוחדים אשר בהתפשטות גשמיות זכו להנות מן רום הרוחני, ולהם נגלו רזי התורה הטמורים מאנשים הפשוטים. מפלגה הזאת מכונה בשם חסידים, וגם בימי התלמוד היתה הכת הזאת כמו ר' אבין חסידא וכדומה, והיא חפשה את הקרומים הפנימיים שבתורה. כי אור התורה הנאצלה מגנזי מרומים נעטף במסכה ולבוש בקרום; למען יתאים אל מוח האדם. אבל סוד ה' ליראיו, הם רואים בתורה את האור העצם בצורתו הראשונה בלי לבוש, אבל מפני שהרבה רמאים באו והוליכו שולל את העם, ומפני כי ענין משיחית מחותל בתעלומות סתרי עליון; באו אנשים אחדים להתעות בשוא כל בני תמותה ואמרו כי משיחים המה ועליהם נבא ישעיהו וזכריהו את נבואתם. לכן בא רבי הלל לקדם את פני הרעה שלא יקום איש אחד בכזביו ויאמר כי הוא יודע תכלית שדי ומפעלות אל והוא יעשה את עצמו למשיח. ואמר ר' הלל כי משיח היה חזקיהו ועליו אמר ישעיהו: — ויצא חוטר מגזע ישי — ומשיח אחר לא יבוא לישראל, רק תהי קבוץ גליות. ותודה לר' הלל כי הוא עשה קץ וסוף להרמאים המתחפשים למשיחים. ומימי ר' הלל חחלו המשיחים לבוא לישראל זולת שבתי צבי.

ובימי דורות הרבה המקובלים והחסידים ספו תמו כי גדולי תורה החרימם ואמרו אין לנו עסק בנסתרות, כי במקום שישנם נביאים ישנם גם כן נביאי שקר, והם יפילו ברשתם יהודים רבים. אמנם היו משיחים מזויפים וחסידי שקר ומקובלים בעלי כזב אשר העיבו את תורת משה ואת שמי תפארת ישראל. וגם האר"י הקדוש אשר כל גדולי הדור נכנעו מפניו, עם כל זאת לא עלה בידו להחזיר עטרת החסידות ליושנה יען כי הוא דרש מן איש אשר ילוה לכת החסידים להיות פרוש מתענוגי עולם הזה, וגם להיות בקי בחדרי תורה בנגלה ונסתר. עד שבא ר' ישראל הבשטן מן עיר קטנה ברוסיא, ובא אל השדרות הרחבות שבעם ואמר להם: — אמנם לא אתפאר עלי לאמר כי יש לי לגלות בעולם המוחשי דברים אשר לא ידעו הדורות הקודמים, רק התקופה החדשה הביאה בחצנה נסיונות חדשים לכן באתי למסקנות חדשות.

החסידות החדשה אשר אנכי מיסד בעזרת השם, לא על הספרים היבשים והקרים אדניה הטבעו; אף לא על הפרישות יסודה, כי רבותינו אמרו: — הנוזר עצמו מן היין נקרא חוטא. — הסגוף פנול הוא. כי הנפש והגו מתלכדים יחד להתאמה אחת, בנו בריא צמודה רוח נכונה. גם בתורתינו הקדושה אנחנו מושבעים על שמירת הבריאות והזדכות המדות. לכן אסרה לנו נבלה וטרפה וזוחלי עפר, למען לא נרכיב בזרעינו ארס העצור בבעלי חיים הטורפים, אשר יש להם צפרנים ואוכלים בשר ושותים דם. גם כל חי במים אשר אין לו סנפיר וקשקשת, אינו מן מיני הדגים, כי מין משקצים ורמשים. גם אמונה שבלב היא העיקר ולא נחוץ לחסיד אמתי לדעת את עשר הספירות ושלשה מוחים ושלשים ושנים נתיבות החכמה. גם אם איננו יודע לקרות בספר ומאמין במציאות השם, דיו להיות חסיד אמתי. וידיעת התורה הקדושה לכל פרטיה וגם הסודות אשר צפונים בה וגם הפרישית והנזירות יאה רק למיוחדים. והבורא דורש מכם רק להאמין בו אמונה פשוטה, וזה אב לכל העקרים וגם אהבת אחים היא העיקר מהזדככות המדות. ואותם המיוחדים אשר יקדישו את עתם לתורה ולתפלה וגם יהיו

זכרון אברהם

אוהבים נאמנים אל כל ישראל, יאצילו מרוחם עליכם, ואתם תאצלו מכספכם לפרנס את ביתם.

דבריו מצאו הד בלב העם, כי בלי הכנות ובלי הקדמות, בלילה אחד יהפך לחסיד. אתמול בא לבית המדרש וראה לומדים והוא איננו יודע רק לקרא בסדור והוא התחשב בעיניו כבריאה נמוכה, והיום הוא בא לקלויז והתעלה לחסיד! אתמול, אם שתה כוס יין בבת אחת הוא נחשב לגרגרן, והיום גם אם ישתה חמש כוסות, חסידתו לא נפגמה בזה. אתמול, אם הלוך הלך במחול, אמרו הבריות כי משתגע הוא, והיום כל המרבה לכרכר ביום השבת, הרי זה משובח. גם סתם כרכור בלי נגינה לא יצויר בשום אופן, וממילא לכרכר וגם לנגן בהתפכחות אי אפשר לשום בר נש, והשכל מחייב כי לצאת ידי חובתו מחויב הוא גם לשתות יין.

אם כן מדוע יסלק ידו מן החסידות? הלא בזה אשר ישביע את רצון טבעו ויתענג בחלדו יבוא לידי חסידות, וחסידות מביאה לידי רוח הקודש! ולא עבר זמן כביר, וכל יהודי רוסיא ופולין נהפכו לחסידים: כאומן כפועל, כסרסור כעגלון, כעני כעשיר, הכל משכימים לפתח הצדיק; ושם העני שוכח את רשו והנלחץ את לחצו, ומנגנים ומכרכרים ושותים. והנגינה עצמה פשוטה ותמה, לא על תוים הערוכים בספרים מן מאצארט או שטרויס, רק היא נבעה מן הלב והיין יוכיח.

ובעת אשר לקח ברכות הפרידה מן האיש המיוחד, הוא מתנה לו את מצוקת לבו באשר הוא האוהב, ופה המקום אשר יש לו לשוח דאגתו ובטח כי איש המיוחד לוקח חבל בצערו, והוא בדברי נחומים מגולל אבן כבדה מעל לבו.

עוד צללים מטושטשים אחדים עולים בזכרוני, כאשר הייתי בקאמענעץ פאדאלסק ובארדיטשיוו בבית המדרש, וראיתי עיר שכולה חסידים. התפלה היתה להם כלחמם. אמונת אל קננה בלבבם. נשיהם ובנותיהם חיו בטהרה ובצנועות ובתום. שלוים הם בנפשם, חיים את חייהם השוקטים בלי בקש חשבונות. שותים ומנגנים ומכרכרים לעת מצוא.

בערב שבת, כאשר נטה השמש לערוב, האכרים והאכרות בכפרים רצו בקנקניהם אל אברמקי הזקן לקנות נפט, פן יאחרו את המועד והוא לא ימכור להם מאומה.

אכן התולעת רקבה את התפוח היפה. נביאי שקר התעו את העם. המשכילים הראשונים החלו להרוס את חומת האמונה וכתבו בעתונים ובספרים פלסתר על תורת ישראל ועל מנהגיו. רק ספריהם היו כתובים בשפת עבר והשדרות הרחבות לא ידעו מאומה מכל התסוסה אשר בחוג המשכילים נולדה ונטמאו רק אחדים בעיר. ואחרי כן סופרי זשארגאן פרו ורבו, והם כתבו פלסתר והתול על מנהגי ישראל, וספריהם נקראו מכל העם, כגבירה כשפחתה, כאדון וכמשרתו, כהחיט כפועלו, כאשה כבתה, קראו את דברי נביאי הזשארגאן, אשר גרדו בצפרניהם החדות את השמים עד תומם, וחומת האמונה נהרסה ממסד עד הטפחות. הם הביאו על עמנו שואה ואסון בספריהם. גזלו מלב אחינו את אלהיהם, שדדו ממנו את נחמתם, הרסו את האחדות בהם. עם אחד קרוץ מגזע אחד נחלק לבעלי שיטות וצוררות זו את זו.

השנאה נוקבת ויורדת עד התהום. איכה עצבי הירא וחרד אשר עוד נשאר לסמל, לא יזדעזעו אם הוא רואה בעיניו כי בנו וחתנו עורכים חשק נשף בליל יום הכפורים בשעה שעליהם חובה לומר וודויי הנפש? איכה יביט בשוויון נפש כי בנו

ובתו נפלו בחכה אשר נביאי הזשארנאן טמנו להם ? הגע בעצמך מדוע רבנו שאול מורטאירע ורבנו יצחק אבוהב מן אמסטערדאם נזרו חרם על האיש הנשגב וחנפלא ברוך שפינאצא אודות שיטתו ? „כי אלהים סבת הברואים. הוא יושב בתוכם, ובלתי יוצא מחוץ להם. אלוה הוא הסבה הקיימת. כל הדברים אשר אנחנו רואים הם מראות אלקים. וקבוצת כל המראות האלה יחד, זה אלקים, ובכן בגולם הארצי נמצא רשפי יה. אלקים וכל הנמצאים, סוג אחד. הנצוצים אשר ישנם בחומר, מושלים עליו להתגבש יסודות נוזלים לאבני מוצק. וכן התהוו אבנים, ובבח הנצוצים, האבנים נכתשו לעפר. וכן בהשמש יש חלק אלקי, ובכל העולמות" הלא שפינאצא לא השפיע בשיטתו על העם, רק על יחידי סגולה: על מענדעלזאהן, על פיכטע, על עמנועל קאנט ועל געטי. ועם ישראל אינם קוראים שפת רומי אשר בה נכתב שיטתו, ולמה החרימו אותו ? הם לא תבעו את עלבון הבורא, וגם לא עלבונה של תורה המחליטה כי אלקים ישנו מחוץ של העולמות. מדוע נזרו חרם עליו ? הם תבעו החמס אשר שפינאצא עשה לעם, הוא גזל נחמתם האחרונה: שפינאצא כחש בהשארת הנפש. גם לפי שיטת שפינאצא תפלה איננה מועילה. כל חומר עושה את עבודתו בעל כרחו, ובכן אדם נדון למיתת עולמית. היש לך אכזריות נוראה מזאת ? הוא גזל מן העם את תקותו חנעימה. הם ענשוהו על אשר הרג הנשמה של העם. אכן האלהים הוא יריב את ריבו, וקנאה מה זו עושה ? וגם הוא פילוסוף, ומחקירתו בא לידי הרעיון הזה, אבל נביאי זשארנאן הדיוטים וגסים המה. לא בהקשי אלגעברא ולא באמצעת הבעמי באו לידי כפירתם, כי הם אינם יודעים מאומה, רק למדו מעט מקרא ועין יעקב ושפת רוסי ואולי גם שפת גרמאניע, וחכמתם איננה מספיקה לחרוץ משפט על אלקים ותורתו.

ואם הם מפקפקים הלא היה להם לקבור הספקות בלבם, אבל מדוע הם הרעילו דעת הקהל ? הם מצאו שעת הכושר: הפועל מתרגן על המנצלים על שמבזבז את כחו אצלם לצבור להם בסף והוא עצמו מסתגף ורעב ללחם ועבודתו נושאת פרי רק להמנצלים אבל לא לעצמו. ומה של הפועל חלק, ונביאי זשארנאן כתבו עליו כחפצם. הם כתבו עליו כי הדת עשתה קונוניא עם המנצלים לנצל את הפועל. ובכן יש תרופה למכתו להשליך את הדת הלאה. מה יתן ומה יוסיף משאת שוא של נביאי שקר ? מה תסכן להם נבואתם ? שקלים אחדים בעד ספריהם המכורים לעם ! יותה לא. ואת מי הם מתעים ? הפועל הנדכה ! האם אמנות גדולה להרע לילד תם ? הפועל כמו ילד, הוא שומע להדברן ומחן קולט דבריו ואין לאל בידו למצוא סתירה בדבריו. הזשארנאניסט המית את הפועל מיתת עולמית, הוא לקח ממנו את אמונתו ואת אלהיו, זו אבדה שאינה חוזרת. ומה נשאר עוד להפועל ? הוא טעון רחמים. כי הוא פשט צורת אדם ולבש צורת בהמה לכל פרטיה. האמונה משעשעת את האדם בשבתות וחגים, ומנחמת את האדם בעת צרתו, ומתבלת את חייו. כי הוא חי בתקוה, כי במדה אשר גוו מדוכה בחייו, תהי נשמתו מאושרת אחרי מותו, ואם הוא בא במבוכה או נחלה, יש לו למי להתפלל לחלצהו מן המיצר ויש לו על מי להשען.

מה אמלל האיש אשר ידכה ישוח תחת סבל תלאות החיים עוני ועוצב ימררוהו, כל ימיו הוא עובד במעבדות שונות בשור, וזשארנאניסטען שתו לתלאותיו נוספות, כי נזלו ממנו את אלהיו ואת נחמתו האחרונה.

פרק חמישי

חלל העולם גדול ורחב מאוד ואף גבהו אין לשער. ואם איש חפץ לתפוס

בדמיונו קץ להגבוה, אין ביכלתו; כי הגבול מתנגד לידיעת הטבע. לבן מתאמץ הוא בדמיונו להוסיף כמה רבבות אלפי בליונים פרסאות על גבהו והדמיון האנושי ילאה לציין במחשבתו רום העולמות.

בעולמנו בין הארץ והכוכבים אנחנו רואים שלשלת החיים מצומצמים ומוגבלים וזמניים. פרים ורבים ומתים. ובכל הברואים ישנן שתי מפלגות: מפלגה אחת נוצרה בנטיה לנחור ולהרוג, ויש לה כלי קרב וארסי באבריה כדי להוציא את נטיתה להמציאות; ומפלגה השניה משולחת הנטיה לרצוח, גם התולדה איננה נותנת לה כלי רצח. גם כחות אינם מתהווים רק באמצעיות פריה ורביה. כח הצומח יוליד את כח החיוני, וכח החיוני יוליד את כח ההרגשה, וההרגשה תוליד את השכל, והשכל יוליד את ההבנה.

בין השוניים אשר בין דומם לחי יש הבדל אשר ראוי לתשומה רבה, והיא: כי בחי אם שני מינים יתחברו ויולידו, אז הנולד משני מינים האלה איננו מפרה, אבל בדומם אם יתחברו כחות שונים בחומר אחד, יולידו כח שונה ומיוחד בחומר הנפרד, כפי השפעת והאצלת כחות הראשים, וכן שני מינים המורכבים יולידו מין שלשי.

וגבוה על הארץ מוקף מאור גדול על צירה ותחתו מוקפת הלבנה במעגולה, ותחת הלבנה מוקף כדור הארץ בהקפו. והדרך אשר הלבנה עושה את מהלכה ביום אחד, נחוצה הארץ לנוע יותר משני עשר ימים, והשמש משפיע אור לשתיהן. בשבוע הראשון, הלבנה רצה רחוק מן השמש ובמדה אשר היא מתקרבה אל השמש ומאור השמש משתקף בה, כן יראה אורה על הארץ. באמצע החודש היא הגיעה על קו המשוה ובסוף החודש היא נסה הלאה מן הארץ עד שמאור השמש אינו חודר על פניה.

ואדם רואה המחזה הזה ומזדעזע מתוך תמהון ומסדרי מחו מבצבצות שאלות רבות: — מי ברא את אלה? ולאיזה מטרה נבראו? מי שם משטר וסדר בעולמות האלה? והעולם איננו מיותם ועזוב כי גרמי השמים מעולם לא נכשלו בהליכתם והכל בסדר מדויק ואינם מאחרים את המועד.

ובין כל הברואים מצטין מין האדם בכשרונותיו, כי יש לו מחשבה ורעיון ודבור, וביתרונות האלה הוא עולה על כל הברואים פה על הארץ. וגם מגרעות נתונות לו מלידה אשר לא תמצאינה רק בסוג חיות הטורפות: כעס ונקמה ורציחה ושנאה וערמה הקלוטות בחיים הפנימיים של חיות הטורפות האדם נוטל מהם חלק בראש.

שאלות האלה עלו גם במוחי בימי בחרותי, כי רק אז כאשר הורי דאגו בעדי בכל הצרכיים והמחסור לא אכפני, ומוחי לא היה שקוע בים של החיים, נפתלתי בשאלות המסובכות האלה. לבי נבקע מרגשי תמהון המתפרצים לצאת החוצה.

בראותי בבית המדרש ארון של ספרים ולא נמצא בהם גם ספר אחד אשר תוכנו ידין על שאלות העולם. והרהור עלה בלבי מדוע בעלי המשנה אשר גדלותם בולטת ממשנתם הגו בענין נזיקין ובענין סוטות וכדומה, ושאלות בבירות אשר הן לאבן פנה בחיי האדם, הזניחן לאחרים לעסוק בהן, ואם הם לא הסירו את הוילין מן חלון העולם, למי יש לאל ידו למלא את מקומם? השאלות האלה נקרו את מוחי מבלי תת לי מרגוע. לקחתי לי הספר „דער פאליטישער טראקטאט" מן שפינאצא וגרסתי את שני בסגנונו הנפתל, ולא מצאתי במאמריו שום מפתח לחידתי. לקחתי לי ספר הזוהר אשר כל הזקנים ממלמלים בו לא לשם הבנה רק לשם סגולה, ועיינתי בו ומצאתי בפרשה וארא: — רבי חזקיה פתח אשרי אדם לא יחשוב לו ה' עון כמה אינון בני נשא

זכרון - אברהם

אטימין דלי ידעין ולא מסתכלין על מה קיימין בעלמא, דהא קב"ה כד ברא עלמא, עביד ליה לבר נש בדיוקנא דיליה; בגין דישתדל באוריתא ויהך באורחי, דהא כד איתברי אדם מעפרא דמקדשא דלתתא אתתקו; ואינון ארבע סטרין דעלמא אתחברו בארבע סטרין, דאינון יסודין דעלמא תתאה. אש מים רוח עפר, והאי גופא אתחבר מתרין עלמין מעלמא דא תתאה ומעלמא דלעילא. אמר רבי שמעון תא חזי ד' קדמאי אינון רזא דהימנותא ואינון אבהו דכלהו עלמין ורזא דרתינא עלאה קדישא ואינון ד' יסודות. תא חזי אש מים רוח עפר אלין אינון קדמאי ושרשין דלעילא ותתא, ותתאין ועלאין עלייהו קיימין, ואלין אינון ארבע לארבע סמרי עלמא וקיימין בארבע אלין צפון ודרום ומזרח ומערב, אש לסטר צפון רוח לסטר מזרח מים לסטר דרום ועפר לסטר מערב. תא חזי אש הוא בשמאלא לסטר צפון דהא תוקפא אש דחמימותא ביה ויבישו דיליה ואתמזג חד בחד ואיהו חד וכו'.

ספר הזוהר מסיר קצת התבלול מעיני האדם. הגם בתלמוד ובמדרשים אנחנו מוצאים הרעיון הזה, כי האדם נברא למען יתדבק אל האמת ולעשות רצון קונו, אכן הזוהר הוסיף נופך משלו. וכאשר אדם עומד למזרח אז בצפון לשמאלו מונחים אבריו אשר מהם תוצאות הנקמה והרותחות והשנאה וכל מדות פחותות, ובדרום לימינו תכונות קרות אשר מהן תוצאות המתינות והעצלות; ולמזרח, היינו בראשו, הוא הרוח המחשבה והרעיון והדבור. ומאחריו למערב רובץ המות הוא העפר.

ונפש משכלת נתנה לו אשר תעמידהו בשורה אחת עם השכליים הנפרדים; עם מלאכי מרום, אשר בה יכיר את ראשיתו ומטרתו, וחומר מורכב מאטומים רבים, אשר בו נכלל תחת סוג החיות; נתן בו כדי לשמש בתור נרתק להנפש המשכלת. והחיים של האדם אינם שלובים בישות נפש המשכלת רק בישות החומר. החומר חי בלי נפש המשכלת כחיים של גופי חיות אחרים המתהווים מן הצמחים. רק נפש המשכלת נותנת למחו אור, והחיים יכולים להתקיים גם זולת האור הזה. ושנאה ונקמה נטע הקב"ה בלבו למען יהיה לו למגן ולתרים מפני חיות הטורפות.

כוונות הזוהר אינן כוננות לחכמת הכומי להחליט כי גו האדמה ושל חיות ועופות נברא מארבע יסודות אש מים רוח עפר. כי ראשי ועקרי היסודות אשר מהם נבראו הגופים עולים לאחד עשר, ומסתעפים לשבעים אטומים. רק הזוהר מדבר רק מתכונות הגופים ומגזם ותכונתם של הגופים, לפי דברי הזוהר הם ארבעה: אש הוא הכעס; מים היא המתינות והעצלות; רוח הוא המחשבה והרגשה; עפר הוא הפרוד והמות.

התארחתי בפונדק אחד ובאתי לחדרי והנה שני עולי ימים באו גם המה לפונדק הזה. והנה המה נדברו יחדו אבל לא שמתי את לבי לשיחתם. אבל אחד מהם בשיחתו שם מבטו אלי, והבינותי כי למראות עין הוא מתפלפל עם רעו, אבל עיקר כוונתו קלועה אלי, והטיתי אזני לשמוע את הענין אשר נדברו, ושמעתי כי הנואם מביא פסוקים מן תלמוד בבלי, ותוכן שיחתם הוא ענין משיחית, ואמרתי בלבי אכן מסיתים הם. בכל כחי התאמצתי לעצור את כעסי, כי רק לשמע מלת מיסיאנער רועדת כל נימה ונימה בנשמתי. אמרתי לו: — דבריך יוכיחו כי מסית אתה ולא אתרעם עליך אשר אתה מחפש נשמת ישראל לטמאה כמו שאי אפשר לי להתרעם על החיט אשר תופר או על הזובח אשר חותך גרגרת הבהמה. המה נאלצים לתפור ולזבוח, כי אומנים המה ומאומנתם זאת הם יביאו את לחמם, כמו כן אתה נאלץ להרעיל את לב

התם והבר. גם לא אתרעם על משלחיך, יען כל סוחר אשר לו פרקמטיה גרועה ומן הפסולת, נחוץ לו לחפש קונים עליה ולעשות רוקלמה ולרשום על כל עמודי העתונים כי יש לו סחורה לממכר, ונחוץ לו למשוך קונים מן השוק.

לא כן הסוחר אשר לו סחורה טובה ואיכותיה מן המובחרה; הוא איננו נחוץ להשמיע בפומבי כי יש לו סחורה טובה, באשר הקונים יבואו מאליהם, לכן ליהודים אינם נחוצים מיסיאנערין. אבל פליאה גדולה לי איכה אתה דורש מיהודי אשר הוא פקח מלידה, להאמין בפתיות כזאת, כי בן אדם לאל יחשב ? וכי האיש הזה נולד בלא אב ? וכי אמו של זה הרתה בדרך הטבעי ונפתח רחמה טבעית, רק התהוות הגלמות היתה בדרך נס בלא בעל ובלא זרע ? מדוע האל הזה לא נברא כלו בדרך נס ? מדוע הנס היה רק למחצה ? שליתה של אם נפתחה כדרך העולם ותוכן השליה התהווה בדרך נס ? ומדוע היהודים אשר מגזעם הוא חצב וחזו בעיניהם את מופתיו, הניאו לקבל את אדנותו והרחוקים אשר לא ראהו מעולם רק שמעו ממנו שמהו לאל או לבן אל? מדוע אל ישתפל לזחול בין צואה ורעי של נקבה ? הלא אמונת הנוצרית היא רק פשרה בעלמא בין עובדי אלילים ובין אמונת ישראל. פטר וחבריו התלכדו שתי האמונות למסכה אחת.

כן ההודים מקדם האמינו באל אחד משותף מן שלשה מהותים, אבל האמת איננה סובלת פשרה. וגם האחדות אי אפשר להיות משותפה ואין לנו רק מה שכתוב בתורה: — ה' אלהנו ה' אחד.

חלילה לנו לבוא לנוצריים לגזול מהם את אמונת אבותם, כשם שלא באנו מימי קדם לעובדי אלילים להדיחם מיראתם. הלא ישראל המעט מכל העמים אשר על פני תבל, וכל העמים עבדו לאלילים והוא שם נפשו בכפו להניא את אמונתם אשר אלצוהו לקבל אדנותם. מה לא סבל ישראל מעת היותו על האדמה בעבור אמונתו ? השלך לאש, נדקר בחרב, מוריגים עברו על צוארו. ולמה מסר את גוו להרג ולאבד ? רק שלא לפרוד את האחדות.

אם אחד, אין שלשה, ואם שלשה, אין אחד ! כמאמר היינע: בהיותו בעיר געטינגען פגע בו תלמיד אחד וילקוט על שכמו. היינע היה להוט לדעת את התקדמות התלמידים, וחלה את פני התלמיד להראות לו ספרי למודו. התלמיד הוציא שני ספרים מילקוטו קשורים זה לזה בחוט אחד. ספר אחד היה של חשבון, וספר השני היה תורת הנוצרית. ושאלו היינע בתמימית: — למה קשרת שני הספרים האלה בחוט אחד להורות כי מסוג אחד הם, הלא הספרים האלה סותרים ומכחישים זה את זה: החשבון העמיד אבן פנה כי אחד פעם אחד הוא — אחד; ותורת הנוצרית מחליטה כי אחד פעם אחד היא — שלשה, וכי מספר שלשה הוא אחד !

אחי יקירי, — אמרתי לו — כשם שאינני כופה אותך להאמין באחדות, כן אל תאלצני להאמין כי שלשה הוא אחד. הנח את האמונה. אנחנו נתעלסה באהבים, אם כי אמונתי שונה מאמונתך.

המיסיאנער אמר לי: — התורה בעצמה תורה לנו אמונת הנוצרית. כתוב — לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבוא שילה — וכי יש לכם עתה שבט ומחוקק ? ולמה כתוב כי עד ביאת שילה יהיו ליהודה שבט ומחוקק ? אם כן הנוצרי הוא שילה ועת לידת הנוצרי היה לישראל שבט ונוגש. — אמרתי לו: — השפה שהתורה נכתבה בה משולה לעיסה אשר הגבל יכול ללוש אותה כחפצו וכרצונו: המקובל

מבאר דברי התורה על פי קבלה; החקרן, כמו העקרה והעקרים, — על פי חקירה; גם הבדחן כדי לבדח את דעת הקהל, מבאר את התורה על דרך בדחנות. ומדוע אי אפשר גם לנוצרים לשזר את חוטי התורה כפי אמונתם? כתוב זאת התורה לעולה ולמנחה לחטאת ולאשם, גם החטא והאשם אדם יכול להוכיח מן התורה כי מצוות הם ולא חטא. וכמה אמת אמרו רבנן במסכתא יומא: — עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר — ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם — גם אמרו — הבא לחטמא פותחין לו — כלומר, מומר אשר עזב את דת ישראל, אז מחשבתיו נעטפו במסכת כזב ואי אפשר לו לחזות האמת, וכל דבר אשר הוא רואה רואה הוא רק בספקות ונפתל, ודבר נכחה והאמת נראה לו לשקר, והשקר נראה לו לאמת, יען כי הוא טמא את נשמתו ועיניו לא תחזינה משרים.

אכן האמת באר תרגום אונקלס: לא יסור שבט מיהודה עדי עד, פירוש הממשלה לא תסור עולמות מיהודה רק הממשלה תפסיק על זמן מוגבל, כי יבא שילא, ואחר כן תחזיר הממשלה ליהודים, כי פירוש עדי עד — לנצח: הסרת הממשלה לא תהי לנצח, כי יבא הקץ וממשלת יהודה תשוב לקדמתה — וזה פשוט.

המיסיאנער אמר: — דחית הראיה על הנוצרי מן התורה, אביא לך ראיה ותוכחה על אמתת הנוצרי מן הנביאים. כתוב: — הנה העלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנואל. חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב, כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה — העלמה היא האם הקדושה, וילדת בן, הוא הנוצרי.

אמרתי לו: — ער מתי אתה מעוות את הכתובים ותפתל אותם ותדבר כאיש אשר הלמו יין. הנביא אמר: — הבן אשר יולד וטרם הילד יכול להוציא מחשבתו על ידי מבטא שפתים וכח הדבור, רק הוא יפטפט כתינוק: אב ואם, אז יבוא מלך אשור ויחרב את אפרים. אפרים עזב את ארצו ששים וחמש שנה אחר הנבואה הנאמרה, כאשר אמר הנביא בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם. אכן יושע הנוצרי נולד אחר הנבואה הזאת כמה מאות שנים, ואיך אמר הנביא: — ביום ההוא יגלח בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים. אם על יושע הנוצרי אמר הכתוב — הנה העלמה ויולדת בן וכו' הלא מישעיהו עד הנוצרי היה כמה מאות שנים, והכתוב אמר כאשר הילד יחל לדבר ביום ההוא יעזוב אפרים את ארצו. ועוד מה פירוש בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי, אם על הנוצרי נאמר, הלא להנוצרי לפי דבריך לא היה אב? גם עלמה, היא בעולת בעל, ככתוב בפירוש: — ודרך גבר בעלמה — הרי מלת עלמה אשת איש ולא פניה, אם כן היתה האם הקדושה אשת איש, ולהנוצרי היה אב ואם!

המיסיאנער אמר לי: — בשתי הוכחות אשר הבאתי לך אתה דחיתני ושמתו לאל, כי הנה העלמה הרה פירושה לא בתולה וראיתך מן הנאמר — דרך גבר בעלמה — אבל מה תעשה בקאפיטעל נ"ג בישיעהו: — מי האמין לשמיעתנו וכו', והי חפץ ד'כאו החלי אם תשם אשם נפשי יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח וכו' לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל — הלא כל חפרשה הזה נאמרה על יושע הנוצרי, אשר נחרג ונתלה ובמותו תחי כפרה לכל אם.

אמרתי לו: — נשמתך נטמאה לכן אי אפשר לך לראות נכוחה והאמת רחוקה ממך ודברי קדושים אתה רואה בעינים טמאות לכן נרפה רוח הקודש מן המלות

הקדושות ונטמאו. הנביא אמר: — יראה זרע יאריך ימים — הלא הנוצרי מת על התליה ואיך יראה זרע ויאריך ימים? אם כדבריך כי על הנוצרי כוון הנביא, למה אמר ואת עצומים יחלק שלל, מתי הוא חלק שלל? מתי יראה זרע? לא דבים ולא יער, אבל האמת כי הנבואה נאמרה על גו ישראל ומכנה את ישראל בלשון יחיד, כמו שאמר הכתוב: — אל תירא עבדי יעקב — ובאורו — עם ישראל נתן בידי עריצים והם חשבוהו לאל לעם חלוש וקלוש בלא תואר הדר, פרצופו בחושם ארוך רק וצנום כמו שורש הנגדל בארץ ציה יבול עד מהרה ולפני פריחתו הוא נוח להכמש, לכן הכוהו בלי חשך, פצעיו לא היו מכוסים, רק לעיני כל.

הרומיים הגלום מארצם, איטאליא אנסם להשתמד, בצרפת בימי „יסור בשוטים" נרדפו על צוארם. בארץ בעהמען בימי וועניצל נתלו על עצים בפומבי; בימי מאריע טרעזיע נגרשו מבתיהם והסנם החרם למנזרות; בבריטין עד מנשה בן ישראל לא נתן רשיון ליהודי להתישב שם; בימי המעלניצקי נגר דמם כמים. כל אום על כל חלד זולת עם ישמעאל, הרג וחנק את עם ישראל בלי חמלה. ובעבור מה הוא נושא את המכאוב? ולמה הוא גרוע משאר מעמים? הלא גם שאר העמים אינם צדיקים? ולמה הוא נסחב ממקום למקום? ולמה העמים חשבו כי הוא מוכה אלהים ונדון למיתת עולם? ולמה עלה הרהור על לבם בכל צרה ומצוקה אשר באה לעולם ובכל מגפה כי רק בחטא ישראל נענשו כל העמים ממרומים ואם ישמידוהו אז ישראל יהי כפרה בעדם? יען כי ישראל נבחר מכל אום שבעולם להכיר את בוראו ולשבחו, כמו שאמר ישעיהו: — עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו — והוא שאור שבעסה ועלי מן המכתש ועליו יוטל להתקדש ולהפריש מכל טמא וזהמה.

כאשר ישראל איננו מתאים אל מטרתו וחפץ חיים של הפקר כשאר שבניו, לכן הוא נושא חטאת העולם ועליו הפגיע ממרומים את עון כלם. אם כדבריך כי הפרשה הזאת נאמרה על הנוצרי, למה יענוש אל את בנו בשביל חטאים אשר לא חלם מעולם אודתם? הלא יחזקאל הנביא אמר: — הנפש החוטאת היא תמות — גם אם יראה זרע ויאריך ימים אין לו פירוש ובכן עורבא פרח, והדבר בולט לעיני כל כי הנבואה נאמרה על עם ישראל, כי הוא חטא ואלקים ייסרהו בעבור החטא, וכאשר נמלאה סאתו אז ירחם ה' עליו ויאריך ימים ויראה זרע ולא יתום לנצח, ישראל חי וקיים והוא יקפה כל אום ואום.

המיסיאנער אמר לי: — עוד לי הוכחה אחת. בזכריה פרשת י"ג נאמר: והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים, ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור. ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדדרמון בבקעת מגדון. על מי אמר זכריה: — והביטו אלי את אשר דקרו —אם לא על הנוצרי כי נהרג? על זאת עניתי: — הלא הנוצרי לא נדקר רק נתלה על עץ, ולמה אמר הנביא את אשר דקרו? הלא לפי חוק הרומיים משיחכם נתלה? גם מה אמר — והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים, ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים — והלא הרומיים באו על ירושלים וחרבוה? והנביא אמר כי הגוים הבאים על ירושלים ישמדו. וכי אז בימי הנוצרי נשפך על יושבי ירושלים רוח חן? הלא הרומיים שפכו חמתם והרגו וחנקו ושפכו דמם כמים? ועוד מה אמר הנביא כי בית נתן ומשפחות השמעי יספדו על הדקור?

זכרון אברהם

האם ידועים לנו כל המאורעות אשר נקרו במשך שמונה מאות ועשרים שנה אשר בני ישראל משלו בארצם ?

מי יודע כל הרפתקאות אשר עברו עליהם ? הרבה משיחים נדקרו בירושלים ואינם נזכרים במקרא: משיח בן יוסף נדקר בירושלים ואין זכר לו במקרא, רק התנאים מספרים לנו ממנו. בשום ענין ואופן לא אמר זכריה על משיחכם. כי המקרא לא יתאים לא לפניו ולא לאחריו. משפחת שמעי היתה שתי מאות שנה לפני לדת הנוצרי, והנוצרי לא נדקר. וגם הרומיים שפכו דם ישראל ולא רוח חן ותחנונים, וגם הרומיים לא נשמדו אכן ישראל אבד את ארצו ואת שפתו ואת כל אשרו.

המיסיאנער אמר: — עוד לי הוכחה אחת, אבל בטוח אני כי אי אפשר לך לדחות הוכחה הזאת. בתהלים ק"י נאמר: — לדוד מזמור נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשר אשית אויביך הדום לרגליך. מטה עזך ישלח ה' מציון רדה בקרב אויביך. עמך נדבות ביום חילך בהררי קודש מרחם משחר לך טל ילדתך. נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. ידיו בגוים מלא גויות מחץ ראש על דרך רבה מנחל בדרך ישתה. — כל הפרשה נאמרה על משיחינו: הוא יושב לימין ה' והוא כהן לעולם ! אמרתי לו: — עורבא פרח ! לא דבם ולא יער ! מי אשר מחו צלול ולבו לא נסתם ועיניו לא טחו מראות, הוא יראה כי לא על הנוצרי נאמר — שמע באזניך אמרי פיך. מה נאמר שם — אמר ה' לאדוני מי הוא אשר לאדוני ? ומי הוא האדון ? ומה אמר עד אשית אויביך, וכי לדבריך וכפי אמונתך, אויבי הנוצרי לא היו גם אויבי של אבי עד ? וכי יושע הנוצרי נלחם עם אויביו ? מה אמר לו כי ה' אמר לו רדה בקרב אויביך ? וכי הוא רדה ? וכי הוא רדה בקרב אויביו ? ומה הפשט — עמך נדבות ביום חילך בהדרת קודש מרחם משחר לך טל ילדתך — וכי עמו אשר נזעו חצב ממנו כבדוהו מילדותו ? הלא היהודים שהם עמו אמרו עליו שהוא מסית ומדיח ועליו אמרה התורה: — כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ונתן אליך אות או מופת. ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמור נלכה אחרי אלהים אחרים. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא — הפשט האמתי כי משורר אחד שר המזמור הזה בעת אשר מלך שאול על ישראל, ה' אמר לדוד — שב לימיני עד אשר יכנעו אויביך מפניך ותמשול על עמך במקום שאול, ועם ישראל אהב את דוד מילדותו, בעבור שדוד חש בכל חושיו ובכל עורקיו את הדרת יוצרו ושפך שיחו לפניו, לכן נשבע ה' כי הוא יהי כהן לעולם, כמו שאמר הכתוב: — ובני דוד כהנים היו — דוד כאשר יצא לגדוד ושרב השמש הלאהו וצמא למים, לא שלח את עבדיו לשאוב מים בעדו רק הלך בעצמו. וכאשר נגש אל המים לא כרע כדרך האנשים החפצים לשתות, על כן ירים ראש. ככה נמלטתי מזדים הפורשים פחים לנשמת ישראל ללכדה ולמסרה לשטן.

בשלשה חלקי תבל ישנם נוצרים ואין ביניהם אמונה אחרת זולת היהודים מתי מספר, כמאמר התורה: — ואתם המעט מכל העמים — והתורה נצחיית היא, כלומר, בכל העתים יהי היהודים מעט מכל העמים ובכל זאת הנוצרים אשר הם רוב בנין בכל העולם עינם צרה גם על המעט אשר נשאר לפלטה באמונת האחדות. וחותרים בכל עוז ובכל האמצעים, ביד חזקה ובאמרי חלקות, לשטוף את היהודים בים הנוצרית. הנוצרים יודעים כי שמירת שבת היא אבן פנה בבנין דת היהדות, לכן גזרו גזרה לשמור שביתת יום ראשון, וליהודים אי אפשר לשבות שתי שבתות בשבוע אחד, ושמירת שבת בטלה אצלם ונהרס יסוד אחד מהיהדות אשר בנין הדת בנוי עליהם.

הגם ישנם בין הנוצרים חכמים ונדיבי לב בעלי השכלה גבוה, אבל ביחס לרת היהדות המה מעותים המשפט. מה לעשות? מי יכול לדון עם מי שתקיף ממנו? פה בעולם השפל מושל רק האגרוף. אכן במדה אשר אנחנו מוכים בשבילי אמונת האחדות כן היא יקרה לנו. מחירה שלמנו בדמנו ובחיינו. גם אנחנו לא נשטום את מנדנו, כי נפשם חפה מפשע רק גזרה מן השמים בעבור אשר ישראל נטה משבילי התורה, והמה רק השוט ביד ההשגחה העליונה עם ישראל יתקים לנצח. כי מי בלעדו יאמין באמונת האחדות? ומי ידליק את נר האמת בעולם השפל?

כמו הגנן אשר רואה עץ פרי נסרק והתולעת התגנבה שמה, הוא קוצץ את מקום הנתעב למען ישאר האילן איתן, כן ממרום נשלח צרה על ישראל בעת אשר נוטים מדרך הטובה למען ייטבו את מעשיהם. וישראל נוצר לגדולות: להדליק נר התרבות פה בעולם החומרי. כמו שנאמר בירשלמי: — ישראל נגלה בין האומות כדי לצרוף אותם.

פרק שישי

צוררי היהודים מתארים בצבעים בהירים את היהודי בתור עלוקה והוא הגורם עניות להסלאווים; הגם אדמתם פוריה, יהודי מהיר לכל חמס ואון למלא זהב חוריו. השנאה מדברת מתוך גרונם, לכן אינם מכלכלים דבריהם במשפט, מדוע היהודי מביא ברכה לארץ אמעריקע? אם הוא אמן לצבור ממון, אז ארצו מתברכת; כי הכסף הולך מיד ליד ואיננו נצבר על מקום אחד.

ואני גר בין הסלאווים יותר מחמשים שנה, ואני יודע את סבת רישם, יען עבודתם בשדה איננה מסודרת לפי מחזור ידוע לטיב אדמתם. אינם יודעים לעבוד בשדה עם המשדדה הדסוקים וקולטיבארום מטיפסים שונים, ומכונות הזריעה עם מעגילות בלתי נודעות להם. הקצירה במאלמות והדישה במכונות זרה להם. הם עודם עובדים את אדמתם בטפוס הישן, כבימי מאריא טרעזיע וקאטרינע, וקוצרים במגל וקושרים בקש ודשים במורג וחובטים במקל ארוך הנצמד למקל קצר. על כן הם עומדים בקפאון. גם גדול בקר שם במעמד הקפאון, יען האכר איננו מתאמץ להמציא לו פרים מן המעולים להרביע את פרותיו. גם באמנות לא יעשו חיל, יען הם מקלקלים את החומר החי להוציא כלים וחפצים אשר אין תואר ולא הדר להם. סנדלר תופר נעלים לנערה אשר כף רגלה קטנה, נעל גדול המתנודד על רגלה ומשפשף יבולת על אצבעותיה. ונעל השני מתאים לרגל תנוקת.

לנגר אין כלי מכשירים ליפות את רהטי־הבית, בקחתו את המעצד בידו הגולמות להחליק את הקרש, אכן עבודתו איננו כראוי, כי גבנונים וגומות נראו עליו. גם להארג אין בתי נירין מודרנים, ובדו הנארג איננו ראוי רק לעשות ממנו שקים, ושקי פשתים אינם עוברים לסוחר, כי השוק מספיק שקי סיב בזול. אין אומנות ואין מכונות ואין כלי מכשירים מודרנים בארצם, לכן אינם עושים חיל. וממי למדו אומנות, וממי למדו נמוס אם מן העתונים אשר מבלבלים את מחם בשקרים מזויפים וקוראים מלחמת תנופה עם היהודים ועם עמים אחרים וקטטה מביאה לעניות.

פרק שביעי

מורי המובהק היה ר' משה בר' יצחק. הוא הסביר ענין הכי מסובך וקשה קל ופשוט אל השכל. כאשר היה לאל ידי ללמוד גמרא ותוספות מעצמי בלי שום עזר,

זכרון אברהם

אבי ז"ל מסרני אל רבנו שאול איש הארוויץ כדי לשאוב את תורתו אבל כרחוק מזרח ממערב כן היה רחוק דרך הלמוד בין שני רבותי. ר' משה הויז שנן בלי פלפול, בכל משנתו לא נתקל בשום קשוי. ממשנה למשנה הדגיש הפשט לפי רש"י ולפי התוספות. הרב שאול חקר ביגיעה רבה וחתר בשכלו בענין המדובר ונתקל בכל מקום משנתו. פעם הראה סתירה מן מאמר הקודם למאמר שאחריו, ופעם הראה דברי האמורא מתנגדים אל השכל הישר. ביחוד קלע את חציו אל הרמב"ם. הוא מצא תמיד סתירות ונגוד והסתבך בסברות דקות והעמידהו על מכונו, ולפעמים לא היה אף צל של סתירה, ובחנם התיגע רבנו שאול לחפש תחבושות לרפא את הרמב"ם, כי אנב חריפתא שבשתא.

כאשר שנות חיי הגיעו לתשע עשרה, שדכנים שונים דאגו בעדי שלא אתבגר. מתחלה אבי דחם באמתלא כי עוד חזון למועד; עוד לא הגיע פרקו להנשא, אבל מה שלא עשו השדכנים עשתה דודי מן קאזיווע: השמיעה הגיעה לאזנה כי בן אחיה לומד אצל הרב וכי אומרים עליו כל למדן הוא, ובאשר תשוקתה היתה מכבר להשיא שתי בנותיה רק לתלמידי חכמים, ותלמוד חכם אחד בחרה בעבור בתה הבכורה והוא יושב בקלויז. והחסידים מצאו בו קורת רוח, ויהללוהו בפני חותנתו כי תלמוד חכם הוא היודע להרציא ספורי מעשיות מן הצדיקים בעל פה; והיא חפצה לבחור גם בעד בתה השניה תלמוד חכם, ובחרה בי. היא באה בשקלא וטריא עם אבי ז"ל, והואילה לתת נדה לבתה, אף גולדין בשטרי אויסטריע וארוחת עולמית, ושני הצדדים יאותו.

אמי ז"ל נסעה עמי לראות ולהראות. כאשר הנסיעה היתה דרך עיר פידהיוץ אשר שם גרה דודתי רייזעל הואלנו לבקר בדרך אגב גם אותה.

בשבת אחר ארוחת הצהרים באתי לבית המדרש. כאשר ראונו הבחורים משם כי אני מדפדף את הטור יורה־דעה, הקיפוני בשאלות כתנור של עכינאי. זה בא בכלומר של הר"ן וזה בדוק של המרש"א. כאשר הרצתי להם חוות דעתי, בא איש אחר ושאלני מהר"ם שיף ביש נוחלין. ושם ראיתי גם ר' הענזיל, תלמוד חכם גדול. שבע רצון יצאתי מבית המדרש ללכת הביתה. כאשר אחזתי את כפות המנעול, תפשני איש יחף לבוש בסמרטוטים וירוי נזל מפיו, ואמר לי: — דבר לאט לי אליך. הנה שמי לוקיש השכור והנני אומר לך כי חלום אביך להתחתן עם אחותו מעיר קאזיווע יעלה לתוהו, אנשים רעים ישימו לאל את חפצו. — נבואתו התאמתה ולא נפל מדבריו ארצה. אל תשימני לבעל הזיה להאמין עכשו ברוח..... לא אנכיהראשון אשר התפלאתי על יחפן הזה אשר נבא עתידות. גם בספר האלם מן יש"ר מקנדא התפלא היש"ר בשמעו כי ילד בסטינאוו נבא עתידות.

בבואנו לעיר קאזיווע אמרה דודתי לאמי ז"ל: — הלא קרובות אנחנו, למה אסתיר את חפצי בחובי ? בנך מצא חן בעיני ואקוה כי גם ילדתי תמצא חן גם בעינך. ובדברה והנה הנערה המדברת באה ודודתי לחשה באזנה: — זה העלם מעותד להיות חתנך — ואנכי נפתעתי בראותי את פרצוף פניה היפים, כי אמנם תום ונועם ילדותית שתו עליה לויט חן.

קורא היקר, סלח לי על אשר הלאתיך בספרי עם דברים של מה בכך. הן בספרי שמתי לי לקו להודיע להקוראים מכל אשר נעשה בתקופה הקודמת. וחתון הוא אבן הפנה במאורעות העולם. ושאפתי בזה הספור לספר אדות המנהג אשר שרר בתקופה החולפת, כי רק ההורים אמרו לדבק טוב.

זכרון אברהם

בשעה לא כבירה רוב אנשי העיר נאספו לחוג את חג התנאים. מזל טוב יצאו מפי המסובים ופנכאות וקערות נשברו לרסיסים.

אך השטן בא והעריב שמש הצלחתי, כי אותו השטן אשר הלהיבני ברשפי אהבה להיב את לב עלם אחר להנערה הזאת, ותוצאת הדבר היתה כי הוא זכה בגורל ולא אני. חתנה של דודתי אשר נשא את בתה הבכורה, ירא שלא אגלה את ריקניתו, ויאבד חנו בעיני דודתי אשר חשבתהו לתלמוד חכם, לכן בא בקנוניא עם העלם הזה ושניהם המתקו סוד וחטפו החרוה מידי. באתי לביתי בלב מלא שמחה, ופני כלתי לא משו מנגד עיני. אך לימים אחדים השגתי מכתב מן המחותן וגם שלוח מיוחד בא אלי כי המחותן לא יאבה אותי לחתן בעד בתו.

מרוב צערי גמרתי בדעתי לעזוב את עיר מולדתי, ופעם אחת התגנבתי בחשאי מביתי, כי ידעתי כי הורי לא יתנוני לעזבם, ובלי מעות ובלי כל יצאתי מעיר מולדתי.

כאשר עזבתי את בית הורי הייתי הסון כאלון, כי אמי ז"ל בחרה למעני מאכלים הכי טובים, ואבי ז"ל הלבישני באחד מן האצילים. פסעתי פסיעות גסות. יד נעלמה דחפתני הלאה. עוד השמש נראה באמצע הרקיע וראשי מגדלות העיר סטאניסלאוו נשקפות למבט עיני.

באתי העירה והנה היא סואנת כמים רותחים על האש, רוח החיה תנוע את אופני המסחר, תנועה של חיים נראתה בכל חוצותיה. גם בנדון ברק החיצוני איננה נופלת מן הערים הכי יפות באירופע. רחובותיה ישרים כסרגל וגם רחובים. אילנות שתולים בחוצות וברחובות. גני העיר משעשעים את העין בפרחיהם. כששים אלף יהודים נחתים שמה. רובם ככולם שבעים לחם. רצים הנה והנה. נעליהם מצוחצחים ועל בגדיהם לא נמצא שום רבב או נוצה. הגאון ר' משולם איש הארוויץ ז"ל רב דמתא, היה בקי בחדרי תורה.

כשתי שעות התמהמתי שמה. נתתי לה ברכת הפרידה ויצאתי משם. כל מסעי היו ברגלי. הלכתי על מסילה הכבושה המובלת נגבה לארץ הגר. במדה אשר הלכתי הלאה, כן מגדלי העיר נחמקו מאחורי. נפגשתי בעיר ליסיץ, עיר קטנה אשר כל תושביה יעלו למספר שכונה אחת בעיר סטאניסלאוו. היא מצטינת בתעשיה של קנוקנות אשר אין דוגמתה בטעם בכל העולם.

משם באתי אל העיר בראטשין. שם היה אז רב דמתא הגאון ר' פייוועל שרייער גדול בתורה, ציוני נלהב. הוא עזר לד"ר הערצי"ל לעשות תעמולה להציונות בעת אשר עודנה לא התפתחה.

משם הלכתי הלאה. השמש נטתה לערוב וצלי נטה מזרחה והאריך את מדתו פי שבעתים. והסתכלתי בשפרת הרקיע וברבת גווניו אשר השמש ציירה על פניו. ברגעים אחדים נעלם זיו השמש מן עיני, והרהור עלה במוחי כי אחרית בני חלד כשפרפרת החרסה; גורל אחד לשתיהן. הכל גווע. כל חי יקרב לאחריתו. שקוע הייתי בשרעפי מבלי הרגיש שום לאות. והירח נראה לי כילד המשחק עם רעו במחבא. פעם הירח נראה לי כמגל, אבל כמעט קט הוא חמק בין מפלשי העבים, אכן נחלץ גם משם והפיץ אורו מחדש על כל הסביבה, והפיל פחד על כל הטפשים. הם השלך על פני היקום, רק לפעמים הרוח נושאת הד קולות מקוטעים של זאבי ערב היוצאים מחוריהם לתור אחר כבשה לטרפה. התבוננתי במראה הירח ועלה על מחשבתי כי הירח איננו משנה את פניו ועל מראות העין אין לנו לסמוך כלל וכלל, כי החושים

מתעים אותנו. פעמים נראה לנו כמו מגל ופעמים כחצי אופן; ולעתות הוא חמק ועבר. אין מגלים ואין אופנים ברקיע. הערביים כנו את המזרות בשם טלה ובשם שור ובשם דגים ומאזנים ובתולה. מוהם איננו קולט רק החומר הגס, וגם על הרקיע הם רואים רק אותו, וגם את אלהיהם הם מגשמים. אין שורים ובתולות על הרקיע. חוקרי העמים באו לידי מסקנא כי על הירח ישנם הרים ושדות וצמחים וברואים, ואוכלים ומטילים רעי; ובזהמתם טנפו גם את הרקיע. הם משערים בדמיונם כי אין חי בלי פרש ואין עולם בלי אויר ומים; אבל חי בלי חומר ועצם בלי חוטם, שכלם איננו משיג. גם יחזקאל הנביא אשר הבבליים כנוהו בשם בן כפר. הוא חי בפרישות ובטהרה והתעלה למדרגה גבוהה, למדרגת הנבואה, אבל ה' חוקר טוחות ראה ללבו כי בדעתו לצאת מארץ הקדושה ולשום משכנו על ארץ טמאה, לכן ראה כמו דרך הסדק באור העליון. למלאכים אין גופים ואין חומר. אבל האנשים בחושיהם הפשוטים אינם יכולים לתאר רוחני בלי חומר. גם אברהם חזה בדמיונו מלאכים סועדים לחם.

כאשר הלכתי הלאה, נבחת כלבים עלתה באזני, גם ראשי גגות נראו לעיני, ובמדה אשר המשכתי את מהלכי כן הבתים בלטו יותר נגד עיני. ובדוגמא הזאת פתרתי לי השתנות הלבנה. באתי לעיר נאדוערנא, עיר אשר כחמש מאות יהודים יושבים בה. כל הבתים בנוים בתכנית אחת. פרצופי האנשים שווים המה כאילו אם אחת ילדתם. ובמה העיר הזאת מצטינת? רק בשני הצדיקים אשר נאחזו בה: שם האחד ר' מרדכי, ז"ל. הוא האריך בתפלת השחר עד הנשף, ובתפלת ערבית עד עלות השחר, ולפעמים השחר האיר והוא עודנו לא סיים את תפלת הערבית והוא נחוץ להגיף את התרסין למען השלם את תפלתו. אבל מעט מזער ושתה רק מים ושנתו היתה ארעית כתנומת הסוס. בקיץ הוא נסע על כרכרה ישנה רתומה לסוס צנום וזקן בארץ הגר. פעם אחת הצטרף פרוטה לפרוטה עד אשר סכומו עלה לשמונה מאות גולדען, ובא לכפר אשר שמה יאספו אנשים בקיץ להרפא במעין; וראה כי הכפר חסר־מקוה הוא, ובזבז כל הסכום לבנות בית המרחץ.

וצדיק השני ר' אהרן ליב, ז"ל, הליכת חייו שונתה לגמרי מן הליכת צדיק הנזכר: הוא סבר כי לא לחנם נבראה הקבה והשנה נאלצת לאדם, והתורה צותה: — ושמרתם מאד לנפשותיכם — וגם איש שבע יכול להשתלם בעבודת הבורא.

אנכי עומד בטבור העיר ואני רואה בתים רבים אבל מי יתן לי רשיון להשתטח עצמותי על רצפה קשה. אין לי מעות לשלם בער מלונה. מה לעשות? רעיון הבריק במחי: — פה יש אשת קאפעל קנאהל בת עירי, אסורה שמה כי היא מכירתי. באתי לסמטא אחת ונכנסתי לביתה, והנה הבית אשר בו דרה משפחה רבה צר מאד, היא בשמה יהודית טובת לב וגם הוא מזג טוב, והם קבלוני בסבר פנים יפות. היא נושאת ילד אחד על זרועה וילד אחד בבטנה וילדה אחת אוחזת בסנרה. והיא שאלתני: — מה אתה עושה פה? — ונעתק מפי מלות. כל הילדים הצטמטמו עם האם לשכב על מטה אחת, ואני עם בעלה ישנו על הספה. עם דמדומי חמה, כל המשפחה ישנה את שנתה ואני יצאתי החוצה, והלכתי בדרך הכבושה ועמודי הטלגרף הורו לי את דרכי, וכל מסעי היה לפאת דרום. הלכתי בלא שום לב, ורוח רעה נשאתני. לא שמתי את לבי לשדמות העמקים ולצפצוף הצפרים ולצלצול הענבול על צוארי הפרים, וזכרון הנוכלים אשר חטפו ממנו החררה השפיע לי כח חדש ללכת הלאה.

זכרון אברהם

פרק שמיני

באתי לעיר דיליטין. העיר הזאת איננה אומרת כלום. הגברים פוחקים והגברות שוזרות פזמקאות. ורשת מסלת הברזל עודנה לא פרושה בגלילותיה, ועגלוני המדינה נסעו לארץ הונגריע עם סחורות שונות, וגם באו שמה לקנות מלח מן המכרה אשר בעיר הזאת. והשפיעו לתושביה ממון בעד שחת ובעד שבולת שועל ושכר לינה.

מכרתי את השלשלת הזהובה בעד כמה זוזים, למען קנות לי צידה. בינתים העיפותי את מבטי על עגלון אחד אשר השקה את סוסיו אצל הבאר ועגלתו טעונה חבית וחביונות מלאות יין - שרף. ושאלתיהו כמה הוא דורש לנסוע עמו; ובתמימות ענה לי העגלון: — אינני נוסע לעיר סיגיט ביחוד עבורך. מה מני יהלוך אם גם אתה תשב אצלי על הדוכנא ? אדרבא, גבוב הדברים יסור השעמום ממני. העגלון שם מתגים בפי הסוסים, והאפודים שם על גביהם ואת האפסרות על צואריהם ואת החבלים רכס על המפלס, ואת השק המלא מספא, שם על מושב הדוכנא, ועליו הציע פרוותו הגדולה למען נשב ברווחה, ופרגלו תחב בין הסמיכות, והמושכות לקח בידו ושרק אל הסוסים והעגלה משה ממקומה. התגלגלת חשקי האופנים על אבני חצץ עשתה שאון, והד השקשוק הפסיק את דממת הסביבה. הרחק מן העיר כמה פרסאות, והנה הרים אשר שיאם מגיע השמימה, נראו כאילו החמו בעדינו את דרכינו. פה אויר חדש. מי שלא ראה עוד הררי עד האלה איננו יודע מן ההתמזגות של חסון ויופי לשלד אחד. שום דבר לא עורר את תמהוני כהרי קארפאטין. הסתכלתי עלי על להביט על פסגת ההר ונדהמתי ושכלי התכווץ וברכי כשלו תחתי. התבוננתי לכפים אשר גדלם כגודל המגדל; השתוממתי למראה עיני, בראותי אבנים בולטות מן שיא ההר ונוטות בצוקיהם למטה, נדמה לי כי הנה נופלות על ראשינו. הה, מי יודע כמה דורות הן קפחו !

העגלה משכה את נסיעתה לאטה; והנה אשד מים מפכה את זרמו על פני המדרון מן מרום הפסגה עד השפלה, וגלי המים מסתערים ברעש ובשאון ובגבורה נוראה, עד שחושי התאבנו מפחד ותמהון. אנכי לא גרעתי את מבטי מן אשדות הפסגה, ובעיני ילדותית רואה אנכי הרצינות הבהירה על פסגת־הגבעה. פה עומד האיש ביראת הכבוד לפני אבי הטבע. פה מרגיש האדם זעיר־ערכו הנחשב למאומה מול אביר הטבע הנורא. כמה צעדים הלאה רואה אנכי זרם מים קולח מן החלמיש על פני המדרון בתוך השקערורה אשר המים בעצמם חקקו למו. הפעם אינם זורמים בחימה שפוכה רק במתון ובשוויון־פלס שורכים את דרכם. שם ראיתי פסל מחוטב כנפים למעלה מגולף באותיות פראנץ קוראטער. לו הוצב שם ויד למזכרת כי הוא חצב מסילה כבושה בין הררי עד. לפנים מרצחים ישבו במערות בנקבי הסלעים לארוב את הסוחרים הנוסעים דרך שם לארץ הגר.

סמוך לכפר יארעמטשי מזנק מן הכפים פלג זך לשפלה, אבל הפלג צר ככף איש אכן למרות קטנותו יפלס לו נתיבו ברעש ער אשר תחרשנה האזנים. הפלג הזה נחלק בנטיתו: מחציתו האחת נוטה לצפון למדינת גליציען, ומחציתו השניה נוטה הנגבה לארץ הגר. שני הפלגים האלה אף שראשיתם המה קלושים אבל במדה אשר הם ירחיקו מו מבועם כן נופלים פלגים ומוכלי מים לתוכם עד אשר יגדל מאד, ודוברות ורפסדות שטות עליהם. שם הנהר הנגר לנגב הוא „טיסע", ושם הנהר השני ההולך לפולין „פרוט" שמו. נהר הטיסע ההולך דרכו דרך עקלתון ואחריתו הוא מוסר את

זכרון אברהם

מימיו השקטים והשאננים אל נהר הדוינע ונהר הפרוט הנוגר ברעש ובשאון ולפעמים הוא שוטף על גדותיו וסוחב עמו בתים ועצי יער ואחריתו באמצעית נופל אל הים השחור. שני הנהרות האלו נוגרים ממבוע אחד ונפרדים איש איש לדרכו, אכן שני האחים האלה נפגשים מחדש בערש אחת, היא ים השחור, שם נצמדים לגו אחד.

העגלון ספר לי בדרך מן המלומד הגדול ר' יחזקאל איציק מן קאלאמיי. במחו נפגש העולם הישן עם החדש ובשפת יון ושפת לאטיין התחרה עם הפרפסרים הכי גדולים, ובכל זאת חי בחושך ומת באפלה גם לא השאיר אחריו בעולם המדע שום מזכרת.

על שיא ההר צומחים עצי מחטים, רק הם עומדים צפופים עד שהשמש לא תחדור לתוכם ואת בהרותיה הפזיזות לא תרקיד על קרקעה המאבן. הצמרות התלכדו לסוכת צל אחד. שם תמצאנה חית היער מחסה ומרגוע.

היום פנה והכוכבים בצבצו את אורם וביוחד כוכב אחד הצטין בשפרירו, והעגלון שאלני בתמימות, אם יש גם על הארץ חפץ יפה השפוך עליו חן כמהו, ואני אמרתי לו שם הכוכב ההוא נוגה (וועגוס בלע"ז), והוא מעת בריאת העולם לא עמד רק מטיול ברקיע וכאשר הוא נפגע במאור השמש אז גרמו יראה גם לנו, ואין לנו חפץ על הארץ אשר יכשף ביפעתו את חושינו כמותו. העגלון הראה לי באצבעו אור רוטט מנגד ואמר לי אור המאיר לנו מרחוק הוא של פונדק ופה תהי לנו מלונה. על הדרך חפצתי לדבר עמו, אכן הוא רמז לי כי הוא מתפלל תפלת ערבית. הסוסים עמדו מלכת כאשר נגשו אל הבית. הם ידעו מעצמם לנוח בכל הפונדקאות.

העגלון הסיר האפסרות מעל צואריהם והתיר את אפודתם והסוסים צהלו משמחה כי ירגיעו שעות אחדות מן נסיעתם הכבדה. העגלון הביאם להארוה ונתן להם חבילה שבלילית ירוקה, גם שבולת שועל והתנהג עמהם כחבר וכרע, ואני באתי הביתה. פה שוכני ההרים התאספו ומלאו זה עם זה בשפת רוסי צחה וברורה. כל אחד מהם חסון כאלון ולחייו אדומות כדם וידיו כמטילי ברזל, נעולים בסנדלים מסומרים וחבלי בד כרוכים עד ארכבותיו, והם מכונים הוצולין. בראש השלחן ישבה אשה זקנה ונדה בראשה מזוקן, ועיני כל הסתכלו ביראת הכבוד אל פניה.

פשר הסוד אשר המתיקו יחדיו נודע לי: — כי גנב נתפש בכף ושופט הכפר תופס משרדו אצל בית הזקנה הזאת, אשר שמה נקרא חנה מן כפר יאבלינין, ואיננו חותך את הדין טרם הוא שואל עצת הזקנה ההיא.

טרם עלה השחר, עוד הכוכבים מנתזים נצוצות אשם ברקיע; עוד בעל החלום מתעה דמיון הישנים ומצייר להם ציורים כוזבים, ואני קמתי ממשכבי ויצאתי החוצה. והנה אויר זך ועדן מרפרף על עור בשרי ודומה כעל בית הקברות. רק לפעמים רחוקות היא נפסקה מהד יללת הזאב ומכרסם חזיר הבר. עומד אני שקוע במחשבות ועיני נוטות השמימה. והנה כוכבים מתחרים זה עם זה לשפר את הרקיע: זה רושף רשפים וזה מנתז אור נגהו עליו, ואנכי מביט על שעוני וראיתי כי השחר לא יתמהמה ועוד מעט והכוכבים ינוסו מאימת שר היום הממהר לבוא מן שמי חינא ויאפאן ויתן צו להכוכבים והם יסורו למשמעתו להלוך אל שמי אויסטראליען וארגעטינען. ואמרתי לנפשי: עתה דעת האדם צלולה, ועתה גם עלי שורה רוח של טהרה ואתן דין וחשבון לעצמי מה תהי מטרת נסיעתי אשר בעבורה עזבתי את הורי, ואנה פני מועדים?

הלא גם הכוכבים מפלסים נתיבם למטרה בחשבון מדויק, ומה תהי תוצאות הנסיעה, הלא היא יכולה להמיט עלי רעה ויאוש נורא גם להורי.

בעמדי נדהם בשרעפי והנה העגלון יצא ממלונו ובידו מגרדת לגרד ולשפשף את עור הסוסים. וקרא אלי: — מה לך לפסוח על שתי הסעיפים; נוס מעירך ומארצך, כי שם העניות קנתה לה זכות אזרח ותשע קבין הזיות לקחה עירך, ולוא גם הורינו ברחו ממקום הזה אשר ממשלת אויסטריע בורזת כל השפע והיא משפיע רק לארץ אויסטריע ארץ ערוסתה. הכון לקראת הנסיעה.

באתי לבית והנה גם הזקנה חנה קמה ממטתה ועסוקה בהדחת הכוסות והקערות, ואביתי לשלם לה בעד מלונתי, והיא אמרה לי: — הלא לא אכלת מאומה אצלי, ולמה לך לשלם? באתי בשיחה עמה ואמרתי לה: — מקנא אנכי את יושבי ההרים, כי איפא בכל כדור הארץ יש אויר מבושם כבמקום הררי קארפאטין? ואיפא בכל העולם צומחת שחת ירוקה ושבלילת רעננה אשר קוסמת את החושים כבמקום הזה? גם התנובה אשר אדמתה מוציאה טהרה היא ועד יעיד פול הסגלגל המכונה „ביב", כי טהור הוא ולא נמצא בתוכן תולעת אחת. מה טוב ומה נעים לשבת פה על הררי עד! הזקנה חנה אמרה לי: — הנך רואה רק את הטוב הצפון פה, ולמה אינך רואה גם את הרע? פה יש גם צל ומגרעת רבה: פעם נופל למשכב החוצילי אשר שוכן על שיא ההר, ונחוץ לעצת הרופא, אבל מי מהרופאים חפץ לטפס על הרים נוראים לבקר את החולה? וכאשר החולה רואה בחוש כי אין מפלט לו ממות, אז הוא קורא את הכומר אליו ומשלם לו למפרע בעד טרחתו. אז הכומר מתעטף בגלימתו השחורה וצלב השחור תולה על צוארו ורוכב על סוסו הכי מהיר לטפס, ויבא אל החולה להמתיק לו את המות בתפלתו, ואם החולה מת, הוא מורד בחבלים לשפלה.

בינתים נכנס גם העגלון מוכן להמשיך את נסיעתו וחנה הזקנה שמה משקפים על אפה הארוך, וקראה כתב הרגלופים אשר כתבה בנתר על המעשנה, קוים וחצי קוים, והעגלון הוציא אפונדתו ושלם בעד שחת ושבולת שועל ולחם תירוש ושכר מלונתו. וימהר לרכוס את חבלי המשיכה בפי המפלס ולתת מתגים בפי הסוסים ועלינו על העגלה ושרק להסוסים. הסוסים התאמצו להמיש העגלה ממקומה, כי כל התחלות קשות, וכאשר האופנים נעתקו ממקומם, אז התגלגלו על המסילה הכבושה והסוסים משכו את העגלה בחזיתיהם וברגליהם בלי שום נוגש עליהם.

העגלון הוציא את ספר החוק מן שקו ולמד ברצידה מן מקרא למשנה וממשנה לזוהר מבלי להבין את תוך הענין. כאשר סיים את למודו, הוציא גם את ספר התהלים, כי תנועה פנימית אלצתהו לשפוך את שיחו לפני מחוללו. אמרתי בלבי שתורתו ותפלתו של העגלון הזה רצויה לפני המקום יותר מן למוד הרבנים אשר מקבלים פרס בעד תורתם, כי מי היה רצוי למקום יותר, שלמה ההכם או דוד החסיד?

מדי נסענו, חוג הראיה התכווץ וחלל העולם חמק ועבר, ובמקומו השתרעו ההרים. מן האדמה לא נשארה רק מקום המסילה אשר נמשכה בדרך עקלתון, פעם נטתה למזרח ופעם למערב. אגלי טל הרטיבוני וכל עצמותי רעדו מקור, כי בין ההרים אף בקיץ קר. כי מן הקרחון אשר השלגים מונחים עליו גם בתקופת תמוז, זורם רוח קרה. אמנם קרני השמש התגנבו מפאת מזרחה, בראשיתם התראו מרחוק כמו נקודי פז, והנקודות בלטו יותר ויותר עד אשר נפוזו ראשי ההרים.

המהלך הטבעי בהרי קארפאטין מיוחד במינו, עוד השמש איננו בולט בשלמות

זכרון אברהם

קוויו וזה הדרור אשר שביסו מופז ונוצותיו רבת הגוונים מבשר בשריקתו כי השמש הקריב לבוא, והקור יסוג אחור, ולקולו הנץ מיבב יבבות מקוטעות; ולקולם נעור גם הינשוף ומנגן בעל קתרוס. גם החסידה מקשקשת בחרטומה משמחה, כי למראה השמש מקרקרות הצפרדעים בביצות מים ותכיר את מקום מחבואם ובאופז זה קל לה לחלצם משם. השיר של בעלי הכנף אות הוא לחיות הטורפות כי אנשים בעלי חרמם ממשמשים ובאים לכן נסות לנקיקי הסלעים להתחבאות שמה.

אז גם פרים ופרות הררים אשר נעוה זרה להם, עומדים במירון ראשיהן למעלה ורגליהן התחתונות למטה, ומשתרבבות לשוניהם המלאות פגימות כמגל ומנסרות בהן את העשבים. גם הסוסים המיוחדים בתארם: רגליהם קצרות וגוום עב ורעמם משונה מכל סוסי הארצות, עוקרים בשפתותיהם את העשבים משרשיהם. אכן העשבים ילפפו את הגבעה בין הסלעים, רק במקום שקוצי הסלעים אים משתרגים לקבוצה אחת, אבל במקום ההרים הקלופים אין בהם שגשוג ופריחה.

העגלון סיים את תפלתו, והטבע לא פעלה עליו שום רושם, כי ראה אותה בכל יום ויום. העגלון חפץ להניח את השעמום אשר תקפו, לכן בחר לו ענין מסובך ומעורפל להגות בו כדי לבזבז את העת, ושאלני: — מפני מה הכפה הנטויה על ראשינו תכלת היא? אם כל שבעת הרקיעים יראו בצבע התכלת? אמרתי לו: — מראה התכלת אשר עינינו חוזות ממעל על ראשינו, היא מן האויר ולא מן הרקיע. הוא הוסיף עוד לשאול: — שטח השמים גדול ורחב ידים והחמה תופסת מקום רק כקערה גדולה ומה נמצא עוד בחללו זולתו? אמרתי לו: — אין אנחנו רואים רק השמש מפני שהוא גדול וגם את הלבנה מפני שהיא קרובה אלינו, ואף בסוף החודש היא סמוכה אלינו מאד, וגם שבעה כוכבי לכת המתהלכים ברקיע והם עורים וחפצים להנות מן אור השמש, לכן מתאמצים לקרבתו. וכאשר נגשים סמוך להשמש, אז שרב השמש דוחפם הלאה, וכאשר יחוגו רחוק מן השמש, אז שבים מחדש למחוגו, כי משתוקקים לאורו, וכן מקיפים את הרקיע משוך ודחוף תדיר במסילה אחת. ואלה שמותם: — שבתאי, צדק, מאדים, נוגה, כוכב, לבנה. ובלע"ז הם מכונים: — סאטורן, יופיטר, מארס, ווענוס, מערקוריום, מאָנד. והשמש המשפיע אור לכלם, הוא השביעי. הם עולמות בפני עצמן.

מטרת ישותם בארו רבותינו: — החמה נבראת לתשמיש האדם. ומעל לגלגל השמש ישנם עולמות אשר אין מספר בעולם להגיד סכומם, ואת השטחים אשר תופסים. ורבותינו אשר נתנו להם שעור בפרק אין עומדים: — שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי שלשים חיל ועל כל גסטרא שס"ה אלפי רבות כוכבים — זה דרך מליצה. העגלון שאלני: — אם יש איש בעולם אשר ישיג נתיבות העולמות אשר מקיפים מעל לכדור השמש? — כן — אמרתי לו: — המשנה בסוף מסכת סוטה אומרת כי חסידות מביאה לרוח הקודש וכן בתנא דבי אליהו נאמר — מעיד אני עלי שמים וארץ כי בין איש ובין אשה לפי מעשיו רוח הקודש שורה עליו. — העגלון תמה: — הדיוט כמוני יכול לבוא למדרגה גבוה כזאת? — כן — אמרתי לו: — גם מנוח היה עם הארץ ודבר עם המלאך, כלומר, רוח הקודש פעמתהו. ובכל מקום אשר נאמר כי המלאך דבר אל האדם, כוונתו כי רוח הקודש השפיעה לו תעלומות.

שיחתנו לא פלסה לה נתיבה לאזני הסוסים. הגם לפי שיטת שפינאצע גם בחומר הסוסים חבוי חלק אלקי. הם התיגעו למשוך את העגלה. השמש האירה יותר

ויותר, עד שהגיעה עת הצהרים. גם הצל המעיט את קומתו יותר ויותר עד אשר התרכז לנקודה אחת, כי חמק ועבר מאימת הצהרים. אמרתי לנפשי: — גורל הצל כגורל החיים: גם הם מתכווצים ומתקרבים אל קצם; במדה אשר השמש צועדת בהקפתה מיום ליום מזדקן החומר. ולולא הנפש אשר באמצעת תורה ותפלה היא נשארה חיה לנצח נצחים, אז ערך החיים לא נחשב למאומה ואיננו ראוים לתשומה רבה. השמש מאירה בזוהר נפלא; ואיננה מבדלת בין גג של הרש לגג של ארמון המלך. ובין צמרת הארז וראש האזוב, ושפעת אורה היא מאצילה על הכל בד בבד. רק השאלה מבצבצה מאליה: בשביל מי היא מאירה? ולאיזה מטרה? האם רק להפרות דרי מטה ולבשל בעדם את התבואות? והשאלה במקומה עומדת: למטרת מה נבראו דרי מטה? האם רק לעבוד ולאכול ולהסיך את רגליהם? לא ולא! היא מאירה רק בשביל יהודי אחד אשר במדותיו הוא דבוק בבוראו בהעגלון התמים הזה.

העגלון השקיע כל מחו ולבו בספר התהלים, ובתפלתו כל עצביו רעדו עליו, וכל פעם ופעם שם מבטו אל הרקיע ונסיעתו הוסחה מדעתו, רק הסוסים בהרגשתם הטבעית ידעו מעצמם את זמנם ועמדו מלכת. העגלון החביא את ספרו ובחפזון ירד מן עגלתו לפתח את אפודי הסוסים ולהוליכם אל הבאר להשקותם. באמרו: כי בעת השרב נכון להשקות את הסוסים גם שש פעמים ביום. בלכתו אל הבאר קראני ללכת עמו ומלאתי אחר דבריו. בלכתינו אמר לי: — אני אראך חזון פלאי אשר עיניך לא חזו מעולם. — בגשתנו אל הבאר השתוממתי מראות כי הנה הצור גדול מחוקק נקב גדולה, ומתוכה המים מפכים ועל פניהם קצף לבן מסוך, ושתיתי, והנה הם קלים ונוח לשתותם גם בכמות מרובה. העגלון ספר לי כי אנשים מארבע פנות העולם יבואו הנה להתרפא ממחלתם באמצעית שתית המים האלה המכונים „בארקוט."

בבואי הביתה ראיתי והנה אנשים ונשים יושבים אצל השלחן ומספרים אדות המראה המוזר אשר ראו עיניהם בטיילם בין הכפים והסלעים על המדרון. בעלת הבית אשה עבה וגרגרותיה בעלי שלוש מכפלות, נגשה אלי ביראת הכבוד ושאלתני האם בן ריינע אתה? כן עתה הכרתיך. לא פעם אחת נשאתיך על זרועותי בהיותך ילד. מי מלל ומי פלל לראותך בכפרי המכונה קוואסי? גם בעלה אשר הקיץ משנתו, שנת הצהרים, ומחה את עיניו הנסוכות שנה, נתן לי שלום, ושאלני: — כמה שבועות יש בדעתך להתמהמה פה? — אמרתי לו, רק כמה רגעים אתאחר בביתך. על זה הוריד את חוטמו ופנה לי ערפו. ואני יצאתי החוצה והליטותי פני באדרתי, כי שם בין ההרים גם בקיץ נושבת רוח קרה, והתנפלתי אל תוך העגלה.

העגלון שרק בשפתיו שריקה קלה להסוסים והם השתרבבו את ראשיהם ורקעו את רגליהם, והעגלה משה ממקומה, והעגלון נע בשפתיו, והכרתי מתנועת פרצופו, כי הוא מתפלל תפלת המנחה. וצמצם כל מחשבותיו למרכז אחד בעת תפלתו, למען הפריע בעד מחשבות זרות שלא יבלבלו את תפלתו. אמרתי בלבי: אשרי חלקו. כאשר סיים את תפלתו אמר לי: — עתה יש לי עוד לשאלך דבר מה, כי בעת קט נפרד איש איש לדרכו. — מה הענין אשר כתוב בבראשית, כי הנחש השיא את האשה לאכול מפרי הגן והיא בהשתדלותה פעלה על בעלה כי גם הוא אכל מפרי הגן. ואמר ה' — הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם — וגרש את האדם מן הגן. קראתי בחטייטש חומש ולא הבינותי הענין מראשיתו עד אחריתו. ותמיהות שונות עלו אל מחי: האם גם לנחש יש

מבטא ? ומה פרי הגן אשר אכל ? וגם האם יש אפשרית לאדם לחיות לנצח ? והגרוש ? מאין ולאן נהיה ?

אמרתי לו: — החכם הנשגב ר' יוסף אלבו ז"ל בספרו היקר, העקרים, במאמר ראשון פרק אחד עשר, מבאר את הענין הזה, ואני אסביר לך את כוונתו בדברים ברורים. דע כי אלקים ברא עולם בלי חומר אשר החושים הפשוטים אינם יכולים להשיג לא מהותו ולא איכותו: הוא עולם העליון. גם ברא עולם השפל אשר קרוץ מחומר. ואת מין האדם ברא באופן אשר שני העולמות כלולים בו. הוא קרוץ מחומר וגם כח העולם העליון נתן בו היא הנפש. ושני כחות האלה מתגוששים בקרבו; כח המתאווה לחטוא הוא הנחש ובלשון רבותינו סמאל, המוביל אליו דמיוני תענוגי בשרים, וגם כח העליון אשר ימשוך אותו בנימות נסתרות אל התכלית הרצויה ולהרחקת התאוה. וכחות האלה: נוחם וחרטה, מוסר כליות וכדומה, אשר מנסרים בלב האדם, הם באים מכח הנפש. עתה, כח התאווה הוא הנחש, השיאו במשאת שוא ומדוחים לתענוגי בשרים ולחש באזנו: — אנחנו חיים רק פעם אחת בעולם, נעשה מה שלבנו חפץ, נבקש עלמות יפות, נריק את כום התענוגים עד קבעתה. הוא עוד פקפק אם לתת להנחש אוזן קשבת; באה נערה יפה לנגדו, אז החלו שני הכחות להתרוצץ בקרבו: ניצוצות הנתזים משלהבת יה דברו על לבו להכניע את היצר, אבל הנערה היפה הכריעה, והוא חטא. אחר החטא אשר עשה, בא הנוחם אשר נבעה מכח העליון, ואמר לו: מה עשית למרוד בקונך. מדוע התמכרת לתאוות הגסות ? מרה תהי אחריתך ! וזה הפשט: ויאמר ה' אל האדם, כח הנוחם דבר בו. וזאת הכוונה — הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. פה מבארת תורה הקדושה תכלית בריאת האדם וגם סבת כח העליון אשר עצור בחומר גם. האדם נברא לסלול את דרכו על דרך האמת, אז נפשו החיונית תחיה לנצח, גם אם החומר יתפרד לאטומים שונים. ודרך האמת היא עץ החיים. לוא הסתגל אדם הראשון לו סגולה להכניע את היצר, אז גם הדורות אשר באו אחריו היו כמהו, כי מדם האב מורכב גם לדם ניבו ונכדו. לכן נפגמה גם קדושת הנפש ונגרשה מקדושת הוד העליון למדרגה נמוכה והאדם בדורנו צריך להלחם במרץ למען יבוא לעץ החיים.

במדה אשר נסענו הלאה לפאת נגב, התרחבה מחוגת הראיה וההרים משו הצדה. ושדות בר וגנים לקחו את מקומם. ועיר מצער נראה לנגד עיני, אז גמרתי בנפשי להשאר פה ימים אחדים ולבקש לי עבודה.

פה ראיתי עולם חדש. מזג ואופי של יהודי מרמרש שונו לגמרי מן יהודי פולין: תרמית וצביעות, קמצנות וחנופה, פה לא חזון נפרץ; ותמימות ופשטות תאורנה על כל צעד וצעד. והא לך תמונה אחת ובה תכיר טיפ של יהודי מרמרש: איש אחד חבוש בכובע ענוג על ראשו ומכנסיים רחבים מכסים את בשרו וציציותיו נגררות עד קרסוליו, יושב על גל אבנים ומנפצן לרסיסים. בגשתי אליו, הושיט לי ידו הגסה אשר אצבעותיו מחותלות במטלית ונתן לי שלום. אמרתי לו: — שא נא אלופי אם אפריעך מעבודתך. אני דורש ממך להאציל לי עבודה בנפוץ הסלעים. — והמנפץ אמר לי: — אין מאומה; אני עובד בקבלנות ואני בעצמי מושל על רגעי. מפולין אתה ? — הוסיף המנפץ לדבר אלי — אני נוסע מדי שנה בשנה עם חברי לקבל פני הצדיק ר' מענדלי מן וויזשטיצע. —

זכרון אברהם

מזגו הטוב וקלסתר פניו לא ימוסו מזכרוני, והד נגינותיו מצלצל תדיר באזני. מלה היוצאה מפיו חודרת ללב, ובה ימצא החלך תנחומים לנפשו. ממון רב משפיעים לו אוהביו וזוז אחד לא ימצא בכיסו, כי כלעומת שבא כן ילך הוא מחלק את הממון לעניים. לבי מלא געגועים, בנפש חפצה אובה אנכי לחזות את פניו, ומונה אנכי את הרגעים כל השנה לקבלת פני הצדיק וימים אחדים קודם ראש השנה, יחידי סגולה מגלילנו נוסעים אל ווייזניצע. אבל אין אנחנו נוסעים על המסלה הכבושה, כי הדרך הזאת רחוקה, אבל דרכנו דרך השביל בין ההרים. כשלושים איש מתכנשים אנחנו מצוידים בקמח תירס וגבינת כבשים ובטלית ותפלין. אלה החפצים מונחים במרצפת על גב הסוס, אנחנו רוכבים על סוסים בין הרים נוראים התומכים בגאותם שחקים, ואשר חמוקי ירכם נקלפו, והצוקים הבולטים מתוכם מבהילים את האדם בגדלם. ואם משיאם תעיף עיניך על מסילת מטה, אז תלפת ברוח עועים. והבתים אשר בנוים במסילת מטה יראו לך כגרגרי חרדל, הרים אשר השלג לא נמס מעליהם גם בתקופת תמוז, גם באקדוחים אנחנו מזדינים מפני השודדים אשר מצויים שמה.

מה גדלה שמחתנו בשבתנו יחדיו על הקרקע לאכול הממלוגא אשר מבשלים אנחנו על הדרך. המאמליגע צפה בחמאה וגבינת כבשות, פשוט טעם גן עדן בה. אנחנו מנגנים נגון רבנו. גם המולת המים אשר זונקים מתחת נקרות הכפים אשר מתמזגת עם קול השיר פולחה גם הרקיע השמיני. לפעמים הרים אשר הם ישרים כסרגל, חוסמים עלינו את הדרך, אז בזריזות יתירה אנחנו מנהיגים את הסוסים בידינו. סמוך לכפר יאסין הדרך יותר נוחה לרכוב, כי גם שם שטף מים קולח מבין חגווי הסלעים, אבל ידי האדם כבשוהו, כי עשו שתי גדרים מימין ומשמאל וביניהן שמו אבנים מנופצות וכן בלמו את רוח הנהר. פלג הזה מוביל אותנו עד עיר ווייזניצע. העגלון כלה להשקות את סוסיו ונגש אלי ונטל ממני ברכת הפרידה. ובתוך כך אשת המנפץ אשר גבורה בלטה מכל אבריה, באה לבעלה עם מטפחת לבנה אשר מאמאליגע כרוכה בתוכה, ואמרה לו: — אנא, הפסק את שיחתך ואכול, כי אין לי פנאי להמתין פה זמן כביר, באשר הערל אשר אני מנכשת בגנו, נוגש גדול הוא ונאלצה אנכי לשוב לעבודתי. —

נפצתי סלעים גם עבדתי שם ביער ובשדה גם בתעשיה של מגרת עצים, וירחים אחדים נשארתי שמה. רק מעודי לא עבדתי ועורי רך ועוקץ של עץ נחתב בו וגם כפי צבתה מן הקלשון וחדלתי מעבוד. כאשר הייתי פנוי מעבודה, בקרתי את בית החסיד ר' יודעל עבער, וראיתי אורחים רבים אוכלים על שלחנו ומצלצלים בכפותיהם אשר גרפו על שולי הפנכא ואחד מהם שורק בעצם כעל החליל ואחד גומע רוטב בקול, והכרתי בסקירתי הראשונה כי הם אוכלים את לחמם בחסד.

אינני מפריז על המדה אם אנכי מתאר את יהודי מרמרש בתור תמימים. הם אינם שקועים עד האזנים בפרקמטיא רק עובדים עבודות שונות. גם מהירים לתפוש המשוט על הרפסודות. שם קושרים גזעי עצים בזרדות לחות וסוחבים אל הפלג הזונק מבטן ההר ויהודי אחד עומד על הדוברת מלפניה והשני מלאחריה ומורידים את הרפסודה על המדרון, וסכנה מרחפת עליהם לשבור מרפקתם בירידתם מן ההר, ולעבודה הזאת יהודים הם הכי מסוגלים. המה הכי מוכשרים לעבודות החקלאות והמה מנקרים את עיני צוררינו באמרם כי היהודים חיים על חשבון אחרים. בעיר סיגיט זכיתי לחזות את פני הרב הצדיק רבנו זלמן ליב טייטעלבוים, הוא היה גדול בתורה ובכשרון

זכרון אברהם

המעשה ורוח הקודש שרה עליו. גם ראיתי את החריף הרב ר' יודעל מודיל, תלמיד של הרב הקדוש משה סופר מפרעשבורג.

באתי לכפר סיפינקע במרמרש ואיננו זוכר את מטרת נסיעתי אל הכפר הזה, כי זה ארבעים שנה מעת היותי שם. וכאשר באתי אל יעקל קליינפעלד ונדברנו יחדו על ענינים שונים, ובתוך שיחתו אמר לי: — בוא נא בדברים עם חתני וראה עד כמה מגיע כח תורתו. הנה הוא בחדרו שקוע בלמודיו. — לא החמצתי את השעה, גם תאוב הייתי לראות את האיש אשר חותנו מדבר בשבחו. הלכתי אל פתח חדרו ודפקתי בדלת ומבפנים יצא קול: — בא הנה ! — ובבואי פנימה, ראיתי והנה איש כבן עשרים וחמש שנה יושב וספר פתוח לפניו וראשו תפוס בענין מה, וכאשר באתי החדרה, נפסק חוט עשתונותיו. בנתינת שלום הושיט לי רק ראשי אצבעותיו, ואמר לי שמו יוסף מאיר ואביו דיין בעיר מונקאטש. ותמהתי מאד: הלא המנהג הזה יאה רק לרוסיא ופולין, איפא הקמצנות והגאוה הכו שורש בלבות האנשים, אבל במרמרש יאה תחיבת כף אל כף לאות חיבה, רק הצדיקים מגזע ריזין נאלצים תת רק ראשי אצבעותיהם בנתינת שלום, יען כי אלפי ידים ביום אחד נותנות לו שלום, ויד הצדיק צנומה ודקה, באין אונים לה להחזיק גם את הכף מאלפי ידים.

אבל אחרי כן כאשר ראיתי בקיאתו בכל תלמוד בבלי וירשלמי, הבטתי עליו בעינים אחרות והכרתי יקר ערכו. רק החילותי להרציא לפניו איזה סוגיא הוא אמר לי תוכן המדובר בה וגם המסקנא של שמות האמוראים והתנאים אשר מדגילים בה. הוא אמר לי כי סדר הלמוד בפולין איננו מביא אל התכלית הרצויה. ילוד פולני לומד מסכת מראשיתה עד סופה. מסכת אחת מסתעפת למאות ענינים מסובכים, ומוחו איננו יכול לקלוט הרבה ענינים בבת אחת, לכן הענינים במוחו אינם מתלבנים ולא מצורפים, ואנדרלמוסיא חודרת למחו. לא כן בארץ הגר: פה גלה חתם סופר הקדוש מסלה חדשה בענין הלמוד. פה לומד היהודי רק סוגיות, ובאשר סוגיא אחת מובאה בכמה מסכתות, לכן חוזר אחריה בכמה מקומות ומחטט ומנקר בכל המפרשים ומנפה בשבע נפות עד אשר בא למסקנות הטור ובית יוסף, לכן התורה מונחת באוסם זכרונו כל ימי חייו. גם הגיד לי כי ספרי הקבלה הוא למד אצל רבנו אייזיק מן זידטשויב אשר הוא היה היחיד ברורו המצטין בידיעת ספרי הקבלה, ועתה כאשר ר' אייזיק נלקח לעולם שכלו טוב, הוא נוסע אל רבנו מענדיל מן וויזניצע, לא בתור תלמיד רק בתור חסיד. כן השתעשעתי עמו כשתי שעות.

בשבת אחרי תפלת מנחה בלכתי אל משכנו להשתעשע עמו ונפעמתי מראות כי נהפך לאיש אחר: הוא ישב כחולם ולא הביט בשום פרצוף מן הנאספים אליו.

שלושים שנה עברו מעת אשר חזיתי קלסתר פניו ופעם אחת בבואי מן רוסיא שאלתי יהודי מרמרש לשלום רבנו יוסי מאיר מן ספינקי והוא הביט עלי בעינים מוזרות: הלא הוא היה צדיק אשר אלפי חסידים הסתופפו בצלו, ואתה מבקש לשלומו כאילו היה רעך ? אכן הוא הסתלק מן העולם הזה. — בשמעי את זאת, זועה אחזתני וגם צר לי מאוד על שאחרתי את המועד ולא בקרתיהו פעם שנית בחייו. במותו נאבדה אבדה גדולה לעמנו, אבדה שאינה הוזרת. הוא לא נאבד. כמשל של המדרש רבה של מרגליות שנאבדה רק לבעליו אבל היא בעצמה קיימת באיזה מקום; רבנו יוסף מאיר מן ספינקי לא נאבד רק לעמו בעולם הזה, אבל הוא קיים בעולמו של

הקדוש ברוך הוא והשם יעזור לחזות את הודו בעולם הנעלה.

פרק תשיעי

במקצוע המשק, מחוז מרמרש איננו גרוע מארצות אחרות: יש שם מכרה של נפט. בלכתי מעיר סיגיט לעיר סאטמאר הוולכין נחתים שמה; נפגשתי בכפר „באניא" אשר שם יש שפעת אוצרות טמונים במעבה האדמה, מתכיות ומלח בכמות מרובה. שם האבנים תטוחנה לחול, ובחול מבריקות נקודות מלוטשות. החול מהותך בכור מצרף לזוש ברזל. גם מהאבנים האלה מוציאים זהב. גם בנפות אחדות האדמה מוציאה תירום וחטים, פשתן וקנבוס. מספר היהודים עולה לחמש מאות אלף. יהודים פשוטים ותמימים ואדוקים לדתם. מאכלם פת תירום צהובה, ומרק סלקים אשר הרוטב חמוץ כל כך עד אשר פושח את החך ומקהה את השנים. גם רחטי בתיהם פשוטים וגסים. השלחן עשוי מקרשים בלתי מקוצעים. בבית אין רצפה, והקרקע טוח בטיט צהוב. הראי חזון לא נפרץ ויקר המציאות. גו היהודים בריא ורענן, זקנים נראו שם אשר אבד עליהם כלח, גבוהי־קומה וידים חזקות כמטילי ברזל רבם בכלם. הם מוכשרים לכל עבודות. ובתעשיה, בשדה ובגן וביער, היהודי נוטל חלק בעבודה בראש. היהודי זורע וחורש וקוצר, וציציותיו נגררות אחריו בעת עבודתו, ונשי ישראל נוכשות וזורות ומנפצות את הקנבוס, לא כנשי יהודי רוסיא ופולין אשר בובות הנה מעשי צעצועים צנומות ודקות, ואין בהן קורט של דם, ונאלצות למשוח פרצופן בפוך ובסממנים שונים, ותוצאות הדבר: כי זקנה קופצת עליהן והעור מתכווץ, וילדותן קמטים קמטים נראו על תווי פרצופן. וסבת חלשתן מפני שאינן עובדות באויר הבהיר רק תופרות במעבדות בין ארבעה קירות.

לראבון לבי לא יכולתי לאכול מאכלי מרמרש, כי לא הרגלתי בם, ונהיתי למקום אשר ההרים ממלאים את חלל העולם ונפשי אותה לטפס על ראש הקרחון, איפא אקח שנית בידי גוש של ענן בידי, הנראה כמו רוטב קרוש של דגים. גם שם תביט עיני על הכוכבים הכי גדולים, היינו: כוכב, נוגה וצדק, אשר כל שוכני על שיא הררי עד מביטים עליהם על צד היותר טוב ואף ביום חמשה עשר לחודש כאשר הלבנה מטיילת על קו המשווה. בנדון זה שוכני הררים הכי מאושרים, כי להם מגדלי הראות דבר מותר הוא. הם יכולים להביט גם בלי המשקפים המגדילים הראיה, את כוכב הנוגה גם עם כתמיו. כאשר הלכתי על הדרך בחזרה, נפגשתי אורחה של הוצולין אשר שבה מחוף הנהר של טיסא איפא הביאה רפסודה טעונה בעצי מחטים ומחוז חפצה לשוב אל קנה. גם אני הלכתי בעקבותיה. באנו אל בית אחד אשר שמה אורחים באים להנות מזיו התולדה ומצטידים בממון. בעלת הבית מכרכרת לפניהם והם אוכלים כל עוף שמן וכל דג טהור, והבל הרוטב נודף גם בחוטמי ומגרה את תאבוני לאכילה.

ובעלת הבית שאלתני בענווה: — מה אתה חפץ לאכול? אוזה מפטמה או שבוטא הנצדתה היום בבוקר? — על זה הרצאתי לפניה פרק אחד מן ספר ד"ר שלמה רובין: — מה חטאה האוזה התמה כי נגזלה ממנה חייתה? הלא גם לה עצבים וחיים כמונו? וכי בשביל אשר אפשר לנו לפטפט והיא איננה יכולה רק לצווח ולא לפטפט, יש לנו רשיון לשפוך את דמה? וכי המסקנא של משנת קאנט — כל דאלים גבר —

אמת האחרונה היא אשר אין להרהר אחריה ? — אכן אורח אחד מהאנשים המרבים באכילת בשר ענה לי:

— באדם טבועה התאווה וגם רגש החמלה, והן מתנגשות זו עם זו. התאווה דורשת בשר חי, ורגש החמלה נרתע לאחור מכל מין רצח. אכן התאווה הכריעה את הכף והיא מנצחת מפני שהיא שקועה בכל החושים אבל החמלה איננה טבועה רק בחושים אחדים ובדברים הנוגעים אל הטבע, הרי אחרי רבים להטות. אנכי אינני משיג את סוד החיים אבל את הרעב אני משיג בכל אברי, וביחוד כאשר אני מטפס על ההרים. איפא היסודות מתנדפים בטרחתי ונחוץ לי להביא במקומם יסודות אחרים והיא אשר בלשונינו אנו מכנים בשם רעב, אבל מעות הרבה לא היו לי. אכלתי פול סנגל הנקרא ביב והוא צומח על ההרים בכמות מרובה ואין בו תולעים. מן אלף ליטראות פול לא תמצא בם אף תולעת אחת, מפני כי האויר בין ההרים בהיר וטהור הוא ואוירים ומקרבים המזיקים אשר מקורם רק מן האויר הפעוש והמזוהם אינם שולטים שם, לכן תנובות ההרים אינן הרות תולעים.

בלכתי בלוית ההוצלין מחשבה עלתה במוחי כי חכמת היוצר איננה משתאבת ואיננה מתבטאת בניבי אנושי. בהמה אשר ריח דם עולה באפה גועה ממררת לבה, וגורפת ברגלה את מקום הדם. לוא אכילת בשר תגרה את תאוותה, אז לא נשאר מן החלד שריד ופליט, גם מה טוב כי יסוד החנקי והפחמי מעט מזעיר נמצאים באזור האויר והם מתמזגים עם האוירים הברואים ומבוטלים, ולוא אונקא יתרה מיסוד החנוקי ופחמי נמצא בחלל העולם, אז מחה ימחה כל היקום על פני האדמה. אמנם ישנם בין הצמחים אשר ממשיכים לעצמם יסוד החנקי והפחמי במדה יתירה, והם ארסיים, וביחוד בין כמהין ופטריות אשר הקרקע איננו מגדלן רק אדי הגשמים משפיעים להם כח הגודל, נמצאות אחדות אשר מלפפות ביסוד החנקי וארסיים הנה ויש בהן כדי להמית.

ההוצלין הלכו לדרכם איש איש לביתו, ואני ישבתי על המדוכה והוגעתי את מוחי מבלי דעת מה לעשות: לשוב אל בית אבי בידים ריקות, אי אפשר, כי בני עירי יורו עלי באצבעותיהם בעל יצור משונה ומוזר ויאמרו: — ראה ! זה אברהם בן ריינע התהלך את העולם לארכו ולרחבו, ועתה שב בלעומת שהלך ! — והתול כזה יצרוב את מוחי כחורו של מחט מלובן. כל התלאות שבעולם אינן מאיימות עלי כמו ההתול, ומכאוב העקוץ אשר הלצים קולעים חצי הבקורת שנונים שלהם, לכן אין לי דרך אחרת רק לנסות את הצלחתי בארץ הגר, אכן טרם אסע לארץ הגר, אבלה כמה שבועות בין ההרים. עגלה הביאתני עד טריבישאן, שם נהר טיסא שוטף שקט ושלו בלי רעש ובלי שאון ואיננו משתובב ומסתער כמו בעת נביעתו מן החלמיש בכפר טארטאריניץ.

מדוע בראשית גיחו מבטן ההר עוד ערשו היה צר, סאן במרץ, וקול המולתו עלה עד העבים, ועתה כאשר עלה למדרגת נהר ורפסדות שטות עליו, שוטף במתינות ובנמוס ? הפעם הנהר היה למדריכי, כי למדתי ממנו חוק החיים, כנהר כמפלגה משפט אחד להם: אגודה או מפלגה אשר שאיפה מיוחדה וצביון אחד אגדתם לגו אחד, אז מתחילה כאשר נוסדה, השתובבה והחרישה עולמות וחפשה האמת והחרימה אגודה אחרת אשר אמת אחרת לה. והאגודה אשר לה שאיפה אחרת, היא מחרפת ומקללת ורק מטרתה היא מהללת עד שמי השמים ומחרפת מטרת זולתה עד השאון, אבל ברבות הימים אם היא זכתה לרכוש לה חברים רבים והתבגרה והתגבשה וידה מושלת

זכרון אברהם

בכל, אז תרפה משובתה ורותחות שלה מצטננות, ומעט בינה מאירה לה מבין סדקי מוחה כי גם לאגודה האחרת אשר מתנגדת למטרתה יש קורטיב של אמת. כן תלמיד בית הספר אוניברסיטה אשר גמר חוק למודו והשיג תעודה משבת תחכמוני, אז הוא מתנגדר בתעודתו כתרנגול בזנבו הגווני, ומתנפח כברבור הודי ומביט על אנשים אחרים אשר אין להם תעודה בשאט נפש וכפראים יחשבו בעיניו, היתכן, הם אינם יודעים גם החוק כי שתי זוויות נצבות בראש תור עולים למאה ושמונים גראדיום, וגם אינם יודעים לגרוע מספרי השוללים מן מספרי המחייבים, הגם המה לגברים יחשבו? אבל כאשר יתבגר, יראה לדעת כי אונקית ידיעתו בשבע חכמות אשר רכש לו בבית הספר כאין וכאפס נחשבו ועוד לבער יחשב, ואז גם כבוד אחרים אשר אין להם תעודות, יקר בעיניו. כמאמר התלמוד: — אסתרי בלניני קיש קיש קריא. שם בטריבישאן ראיתי שני נערים אשר נסמנו בחותם היהדות וגם תיק של תפלין נשאו בידם, ושאלתים: —מה מעשיכם פה? ואנה פניכם מועדים? — הם ענו לי בענוה: — אנחנו לומדים בישיבה ואנחנו מבקשים עזרה כדי להספיק צרכינו.

בשמעי דבריהם דאבה עלי נפשי על כי זרועי איננה מושלת לי להספיק לכל בני הישיבה על כל הצטרכות שלהם. התלמוד נחוץ לעמנו כאויר לנשימה. הוא עמוד היהדות, וקיומינו תלוי רק בו, והוא מטהר את נשמתינו ומבריא את גוננו, והוא הדבק אשר בו אנחנו צמודים לגו אחד. עשרת השבטים יוכיחו את זאת: הם נאבדו בעולם הגדול, וחוקי התמורה המירום עד תומם, ולוא היה להם משנה כמשנתינו, אז חיו גם עתה בתור עם ישראל ולא בטלה ישותם; גלות בבל תוכיח את זאת: שבעים שנה היו אבותינו בבבל ובשנים המעטות האלה התבוללה האומה הישראלית ושכחו את לשונם אשר השפה היא היסוד לבנין האומה, ולולא שעמדו לה עזרא ונחמיה ראשי מיסדי התלמוד, אז נכחד קיומינו מן העולם. שטף הזמן גרוף גרפנו ורק בספר דברי הימים נשאר זכר עם ישראל.

בעמדי על המסלה ראיתי בית חדש הבנוי בתכנית מתושלח: בולי עצים מסודרים זה על גב זה והם הקירות. אמרתי לנפשי: הבית בנין פשוט, ומן הסתם גם איש הגר בו איש פשוט, וקלעתי אל המטרה, כי בבואי פנימה איש גבה הקומה ורחב כתפיים הושיט לי ידו המעובדה והגסה ונתן לי שלום והניעה כמה פעמים כאילו הייתי מכירו מכבר, גם יצק לי כוס יין־שרף ואשתו רדתה פת תירוש מן התנור ואמר לי: — סעוד את לבך! התנהג כאילו היית בביתך! — בינתים רעם התפרץ מן מפלשי העבים ונראה כאילו העולם נהרס עד השתות, וכעבור שני רגעים, והנה רעם סואן פעם שנית, עד כי הארץ התנודדה תחתנו ורשפי אור טסו על הרקיע מן קצה עד קצה, וכמו הארץ הושבה לתוהו ובוהו, ופלגי מים זורמים על פני חוץ. הגשם דפק על שדרות הגג, והשיחה אשר התמלטה מפי אנוש לא נשמעה, ואגב בעל הבית התאמר בפני כי יש לו מטבעות מן הצדיקים הנתונים לו בעת ברכת הפרידה. אמרתי לו: — מה טיבן של המטבע הזה? אם להצלחת הנפש? אדרבא, המטבע מקור לתרמית ולאונאה, לחמס ולכל נגעי בני אדם!

גם אני חזיתי בעצמי מטבעות של הצדיק מהוסיאטין שהונחו בקבר המת, וזה מנהג מצרים ולא מדעת הצדיק! — בעל הבית הסתער ואמר לי: — הייתי תלמיד אצל רבנו משה שיק מהוסט רק שתי שנים ולא גמרתי את חוק למודי מפני שאלת הקבה, ואנכי אניד לך פשר דבר של המטבעות: במה קונה החסיד ברכות הצדיק? אי

זכרון אברהם

אפשר במשיכה ולא בחליפין רק בכסף. גם יעקב קנה הברכות של אביו תמור מטעמים. אמרתי לו: — משה שקד רבך אין על עפר משלו. הוא צדיק וגם נאון, אבל מוחך אטום אשר עוד אתה מתפאר בהזיות שלך. הזורק מטבעות לקבר המת עובר על — בל תנחש. ומטבעות נתנים לעני ולא למת אשר איננו סובל חרפת רעב.

ענין השיחה נפסק, כי בעלת הבית צותה במפגיע להעמיד החבית תחת המרזב כי החבית נשתה מפני השרב, ונחוצה היא להשרת מים למען יתלכדו נסריה על החשקים כלמפרע. כאשר הוא כלה מעשהו, שב בחפזון לפלפל עמי כי מטבעו אהב שקלא וטריא. הוא שאלני: — מפני מה החבית נהרסה ? ולולא העמדתיה תחת הגשם אז נסריה התפרקו ? — והעירותי לו: — יען כי על ידי החום גו החבית מתמתח, ורק המים מהדקים ומחברים אותו. בחון נא ולבן ברזל באש, תהי מדת ארכו ורחבו אחר הלובן יותר ממדה אשר היה לו טרם הלבנו באש.

שם לפאת מערבה התאדם הרקיע; והתרנגולות חדלו מלנקר מאשפה ותעופנה לעלותן על לינת לילה, אז בעל הבית הציע שחת ירוקה על הרצפה ואמר לי: — פה משכב בערך. — כאשר נרדמתי נראה לי בחלומי מטבעות הרבה בכיסי ומניתם כל הלילה וכאשר הקיצותי לחיי המציאות: — והנה כיסי ריק !

לקחתי את התפלין להתפלל, אבל מחשבות רבות הבריקו במוחי ובלבלו את תפלתי ולמרות מחאתי נגדם חדרו הבלים שונים אל מחי. כמו כדור הירח במהלכו על פני השמים, יקח עמדתו לפעמים בין השמים ובין הארץ ויהי למסך מבדיל בינינו ובין החרסה ושוכה את האור בעדנו, כן ענן הבלים סוכך באברתו את מחנו ולבנו מבלי נתון להתרכז מחשבותינו בעת תפלתנו. נבוך בעשתונתי וחושב אנה אני בא, כי כספי לא יספיק לי לנסוע לארץ רחוקה, ולהצטיד כמה שבועות עד אשר אמצא איזה משמרת, והופעת איש זר הפסיק חוט עשתונתי. האורח נראה כאיש מודרני וכמלומד, כי מבטאיו בשפת גרמני היו שנונים ומתאימים לחקי הדקדוק. אכן בעלת הבית הביטה עליו בתמהון ואמרה לי: — ישנם בעולם בריות מוזרות. הבט נא אל הלץ הזה ! מלבושיו ח ! ח ! ח ! גרבים צהובים עולים עד ארכבותיו, מצנפתו ירוקה, פרצופו פרצוף של שד. שמעתי גרמנים נדברו יחדיו אבל שפתם קרובה ללשוננו המדוברת, ברם שמע נא שיחו וניבו — אבל אני בסקירתי הראשונה הבינותי כי תייר הוא ובא הנה לתייר הרי קרפאטין. אחרי כן הוא הראה תעודתו כי כמאי הוא. האשה אצה בי להשמיע לה את שיחו.

אמרתי לה: — האיש הזה כמאי הוא. — היא תמהה ואמרה: — מה זה כמאי? — אמרתי לה — כמאי פירושו המוציא. — המוציא ? — השתוממה האשה. —אני יודע, המוציא לחם מן הארץ ! —על זה עניתי לה: להוציא לחם אין ביד אנוש, אבל זה האיש יכול להוציא מן צמחים או מן הדומם חומר אחר הטמור בקרבם. הוא באמצעת סמים מפריש אטומים בפרוטרוט. — הוא שאלני, אם גם אני גרמני כמהו. על זה השיבותי לו כי יהודי אני. הוא אמר לי כי שילמד המשורר הגרמני בחפצו לבטא דבר מגונה, הוא אמר: זו יהודית. אמרתי לו: אבל מה אמר לעסינג על היהודים? הוא מהלל אותם עד הכוכבים, יען כי תורת ישראל היתה חביבה עליו. הגרמני הוסיף לשאול באור התורה איננו רואה רק צל אחד: מדוע צותה התורה להקטיר קטורת ? על הקרבנות יש לי לחפא עליהם למען יאכלו הכהנים אשר נחלה אין להם אבל קבה יש לכל אחד ואחד, ברם קטורת להקטיר בבית אשר בו דולק אור עולם ומאיר לכל העולם

זכרון אברהם

כלו עד סוף כל הדורות, וסמל החכמה והמוסר מתנוסס בו, ובו יד הכליון וההפסר אי אפשר לשלוט. הרומיים הרסו רק אבני הגשם, אבל כח הרוחני והפנימי קיים, ובאחרית הימים כל אשר נקרא בשם אדם יתחמם לאורו ובזעזועי עצבים יזכור את ערש טל ילדותו, אשר בחטא יחמתהו הורתו, ומשדיה ינק הזיות. התורה הזאת צותה להקטיר קטורת בבית הנשגב הזה ? ועוד הזהירה מלגרוע מאחד עשר סמנים בעונש מיתה ?

בעל הבית שמע שאלת הגרמני, רתח וקצף ואמר: — מאמר הקטרת לוחש טמורין ולמען הבין סודו נחוץ לב טהור ונשמה זכה, וערל הטמא בן הנדה הזה אשר אין בו אמונה חפץ לדעת מעשה הקטורת ?

הגרמני אשר שפתנו המדוברת איננה ידועה לו על נכון, שאלני סבת הקצף של בעל הבית. העירותי לו כי תלמיד איירופא אתה ומעודך הסכנת להתחקה על שורש כל דבר, ואם חומר המבוקש דק או רחוק ואינך יכול לראותו, יש לך תחבולה לקחת זכוכית מגדלת אשר תגדיל החומר שבעתים יותר. גם הקישי אלגעברע עומדים לעזר לך, אבל סתרי תורה ותעלומות שדי נעלם מחושיך. לא בחשבון ולא במדידה ולא בנקירה אף לא בסמי מלחיים תשיג אף שמץ מנהו. חקירתך נוסדה על בסיס החושים והמה השלבים אשר אתה עולה עליהם במחקרי הכימי והשלבים מגיעים עד למעלה מן העבים ולמעלה מהם אין סלם ואין שלבים. וסוד הקטורת נאמר בתורה אשר היא למעלה מן השמש. לאל היונים והרומיים יש חושים נשגבים. אלם רואה בעיניו שבעתים יותר מן אדם פשוט. אלם בעיר רומי שומע רשרש מן צרור הנופל לנהר טיבער. עצב התוף מבפנים בחלל של אזנו גדול כהר. אבל לאלוהי ישראל אין גוף וידיעתו איננה נקלטת בחושים, ושום מבטא איננו יכול לבטא את מהותו ואת תארו.

היהודים יראו לנפשם פן יספגו בניהם תורת אמונה של היונים והרומיים, לכן לא התחתנו עמהם. גם לא יכלו לסעוד אצלם, כי התורה אסרה בשר ארסיים לאכול. והאומות אינם מברילים בין בשר לבשר, לכן השנאה נוקבת ויורדת עד התהום והמשטמה לישראל בעבור נזירתו מן שאר האומות קיימת עוד מימי קדם.

כמוש ודגן ומולך בעל יופיטער הפצו להעמים על ישראל יראתם, אבן ישראל קשה עורף ולא אבה לקבל מרותם, ובעבור זה השנאה נקבה עד התהום, ומלחמות התלקחו ביניהם עד אשר בא הנוצרי ועשה מין מרקחת ומזג אמונת היונים ואמונת ישראל לכוס אחת: הוא לקח את השלד של יופיטער ויעטרהו בזר של אמונת ישראל, זאת אמונת הנוצרית. היא אוחזת החבל בשני ראשים. השארת הנפש ושכר ועונש היא הרכיבה בעץ אמונתה אשר קצצה שני הענפים האלה מאילן ישראל, ואחדות השם ושרשיה מאנה לקחת מאמונת ישראל. גם מאסה באבן הראשה לאמונת ישראל: — כי אל נצחי נתן תורה נצחית לעמו הנצחי, וישראל מאמין כי התורה נצחית היא, וכי אלקים לא אנוש הוא לבטל את דברו. לתורה יש קליפה וגרעין, הקליפה פשוטה היא. היא מלמדת אותנו הנעים והמועיל, והקליפה נקלטת גם להחושים.

אבל גרעין הפנימי של התורה סמוי מן החושים רק הנביא או מי ששרה עליו רוח הקודש בהתפשטות הגשמיות הוא משיג גם אותו. וזאת הקליפה של ענין קטורת אשר צותה התורה. דע, היסודות הראשיים אשר מהם הושת העולם הם אחד עשר, והם מסתעפים אל שבעים אטומים. אלה הם היסודות הראשיים אשר ממנה הושת עולם השפל: —

1. חמצן — זויערשטאף; 2. סידה — קאלק; 3. פחמן — קאהלענ־

שטאף; 4. מגנוסיה — מאגנעזיע; 5. אשלג — פּאטאש; 6. נתרן — סאדא; 7. חנקן — שטיקשטאף (החונק ליציר השואף ריחו); 8. כלור — חלארזיירע. 9. נפרית — שוועפעל; 10. מלחת — סאלפעטער; 11. חלבנה — אמאניום. כהן הרקח שחק את יסודות האלה הכלולים בהצרי והצפורן והחלבנה והלבנה וכו' והקטירם ונתן ממנה לפני העדות להורות לעם כי אלקים ברא האדם וכל הברואים ברא בעבורו למען ישמש בם האדם אשר יש בו גם נפש משכלת. ותכלית בריאת מין האדם להשתלם ולהזדכך מדותיו באמצעית התורה

האורח: — הגד נא לי פשר דבר מן העמדת השמש והירח בימי יהושוע בן נון, וזה יוצא מחוג האפשרות: כי אם ישבות השמש אף רגע אחד מהתהפך על צירו והארץ מתקופתה, אז יבוא הקץ לכל בשר כרגע, והרבה כוכבים יאבדו את שוי המשקל שלהם וברגע אחד חרוב יחרבו כל העולמות !

על זה עניתי לו: — שמש התורה מאיר רק ליחידי סגולה אשר מעודם לא משו מן המפלה הישרה ולא טמאו את נפשותם בנבלת פה ובכזב ובנבלות וטרפות. אכן אתה נמשל לעטלף אשר איננו רואה את השמש ולא השמים הטהורים המתוחים על ראשו וזוהר הכוכבים השפוך עליהם. אתה רואה רק צל שמשה של התורה, כי הרגל החטא של הדורות היה למסך מבדיל בינך ובין שמשה של התורה. וגם אם נאמר להעטלף כי השמש מאיר באור נפלא לארץ ולדרים עליה, לא יאמין לנו ויאמר כי רק כח הדמיון צייר מין אור ובאמת אין אור ואין שמש באשר האור נעלם מן חושיו. גם בחוג היהודים ישנם עטלפים הרבה אשר טחו עיניהם מראות השמש של התורה, אבל הם יודעים ומרגישים בנפשם כי הוכו בסנורים ואינם מתמרמרים על דברי התורה באשר יודעים היטב כי אספקלריא שלהם כהה ולא נגמלה כל צרכה ותוכן התורה עוד מוזר למחשבותיהם.

לאנשים כמוך אשר אינם מאמינים בנסים ובנפלאות מתורת משה היוצאים מדרכי הטבע; אפשר לצייר כי השמש עמד לעיני רואים ולא מהר לבוא כיום תמים באופן זה כי עננים וחזיזים רבים עלו למעלה מצד השמש ולמולו, וקוי השמש ירו עליהם חצי אשם וכאשר השמש חלף הלך לו או אם אומר — כאשר הארץ התהפכה על צירה, העננים סננו החזירו את נוגה השמש אשר ספגו כל היום אל קרבם, וכן הגדיל היום, וזה איננו יוצא מחוג האפשרות כי גם ברקים מפיצים את אור השמש אשר ספגו לתוכם; גם בלילה מטיסים ברגע אחד ויפוצו קווי אורם אבל בימי יהושוע בדרך נס החזירו את נגהם זה מול זה בכח חזק מאד ולעיני רואים השמש עמד מלכת.

גם הצדיקים הגם שאינם נביאים יש בכחם לשנות דרך הטבע, כרבי פנחס בן יאיר אשר בקע הנהר, (חולין דף כ"ה); ורבי חנינא בן דוסא וחוני המעגל (תענית דף כ"ג); ונקדימון בן גוריין שנקדרה לו חמה; וחנניה משאל ועזריה אשר אין האש שלטה בהם. וכל יהודי פרטי רואה בתהלוכות חייו נסים ונפלאות כפי תפלתו וכפי מעשיו.

האורח השיאני לנסוע עמו לתור ולרגל את הרי קארפאטין. אמנם אנכי זממתי מכבר לעלות על הרי קארפאטין ולראות את ארחם ורבעם ומה יעשה שם, רק מצאתי מכשולים על דרכי ועתה אמרתי לנפשי, יש לי שעת הכושר להפק זממי ולא החמצתי את השעה ואמרתי להאורח: —אאות להצעתך ועלה אעלה עמך.

בעל הבית כשמעו את זאת, שנה פניו בכרום ונתן מחאה ואמר לי: עצתי שלא

זכרון אברהם

תטפס על הר הנורא הזה כי השטן מרקד בין קרניו, אכן אנכי השיבותי לו: — אהבתי לארצך כאהבת המעין אל האגל המתמזג עמו רק לשעה וזורם לו את זרמתו הלאה, ובאשר האגל יפרד ממנו אז לא יראה עוד פניו לנצח נצחים.

גמרתי בנפשי לעלות על שיא הרים ולתור אולי ארכוש שם השקפה חדשה, גם משם אשים פעמי למדינה אחרת, כי הרי קארפאטין משתרבבים על מרחק רב. עלינו בשביל צר העולה על ההר. במדה אשר עלינו הרחק מתחתית ההר, כן המדרון הבליט את גבנונו יותר ויותר. הגענו למקום אשר אי אפשר ללכת בקומה זקופה, ובכן נאלצנו לזחול על בטן ההר כחיה פראית. השביל תם ואנחנו עמדנו נבוכים: כי לשוב על עקבנו, אי אפשר לנו, כי הירידה קשה מהעליה. הפלגים הומים, סואנים ורועשים ומסתערים בחימה שפוכה ונראה לעין ההלך, כי מאיימים באגרוף רצח עליו על כי יהין לראות את ערשות ילדותם בעת אשר זונקים מבטן ההר. גם נוף השממה הקפוא נראה לעיני כמו מזדעזע מעט מתוך תמהון זכרונות מן דאביש השודד אשר שם משכנו בין חוגי הסלעים ומשם נחל מלאכתו מלאכת הרצח. פניתי לאחורי והבטתי לשפלה, והנה הבתים על המסילה נראו לי כאבני נחל והאנשים נראו כנמלים.

הכל הוסח מדעתי. לבי היה חלל. נגרפו הנעגועים הפנימיים מקרבו, אזל ממנו הנחי לבית ההורים; הרגשותי חמקו ועברו, לא שמתי את לבי אל לחישות אילני המחטים ורשרש העשבים הקשבתי בשוויון נפש, רק צוקי הסלעים הפחידו את עיני, ויללת הזאבים הפחידו את עצבי: אי אפשר לי לעלות גם לא לרדת. הנסיעה בעצם בגרוני, לא להקיא ולא לבלוע! פה נודעתי מטיב הסנדלים אשר ההוצלין נעולים בם, כי רק בם טוב לפסג על ההרים. דלגתי מצוק אל צוק ומסדן אל סדן, ובעליתי החזקתי בשוח או בדרדר להמשיכני עלי על; מכף ידי נזל דם אבל המבוכה הסיחה את המכאוב.

אחרי גלגולים רבים, באנו אל חמוקי ההר אשר שפועם לא הבליטו כל כך ונוחים לדריסה. שם עולם חדש חזו עיני: אלפי כבשים אשר צמרם מסלסול בתלתלים הולכים צפופים, מחככים איש ברעהו ורועה שורק על משרוקית הולך אחריהם. ביחוד שמתי את לבי לסוסים כי אין בכל העולם כתבניתם: רגליהם קצרות, גום עב, רעמתם ארוכה וביחוד מהירים הם לפסג על ההרים.

אכן לראבון לבי נטינו מן השביל ובאנו לידי יאוש גמור, כי שם מאפילים זקני האלנות עם צמרתם, וגם הם עוררו את תמהוני, כי מספר שנותיהם תבענה פקעותיהם. בכל שנה ושנה פקעת קטנה מבצבצה על גזעיהם, וגם הם ירוקים בכל השנה. כאשר אילני היער היו מסובכים וקרני השמש נעלמו מעיני, לא הייתי יודעים אנה נפנה, אם למזרח או למערב. חללו של הרים מלאים חלגלות ואילנות מחטים ומעט לבנות. עורנו רעד עלינו מפחד כי בירכתי ההרים רובצות חיות טורפות, והד ילללתם שורט את האזנים.

במבוכתי אמרתי לרעי: ראה ההפרש בין הנסיון וההוראה, ההוצל בנסיעתו לא יבא במבוכה לעולם: ביום השמש יורה לו דרכו, ואף ביום סנריר הוא יודע לאיזה עבר עליו לפנות, כי זרמת האויר יורה לו את דרכו; גם בלילה הוא מגיע למחוז חפצו, כי תמונת שבעת הכוכבים נצבת ברוח צפונה. גם נטיות הפלגים השוטפים הלאה תסומנה לו את דרכו, אבל אנחנו למדנו גלילות הארץ, ומה בצע מן הלקח עתה לעת מצוא? העלים הקרים והיבשים לא לעזר ולא להועיל. שנינו סמנים להכיר ארבע רוחות גם בסבכי היער. איפא סחיש ירוקה וסיב נמתחו על האילן שם רוח צפוני, ברם סימן

זכרון אברהם

מתעה הוא, כי הסיב מכתיר את האילן במחצית עגולו. המורה פולט אשר בלע מספרים יבשים, הוא מרציא מן הבמה לתלמידיו ידיעות הטבע מן הספר ולא מן הנסיון.

אגרינום הלומד תורת החקלאות איננו יודע בחודש זיו להבדיל בקמה בין חטים ושבולת שועל. רעי שסע את דברי ואמר לי כי דברי הימים הנשנים בבית הספר, על אדני כזב הטבעו: טיטוס האכזר מהולל בשם נדיב, ומאריע טרעזיע בשם צנועה מרושמה, ומלחמה לשם כבוש ארצות בשם מלחמת מצוה נקראה. ורופא אחד בפרים נשא מדברותיו אודות המצאתו תרופה למחלת השחפת והוא עצמו נחלה במחלה הזאת ולא ידע שום תרופה להחלץ מחליו.

השיחה הסירה את השעמום אבל לא יכלה לרפוא את הפצע על זרוע רעי אשר נפצעה מן אבק המלתחה. הוא גנח ואנח ובדמעות אמר: — חבל על רוח של תזזות שנכנסה למוחי לתור הרי קארפאטין בלי ענב הצפוני אשר מחטו יורה רוח הצפונית.

על פני ההרים השלך הם, רק לפעמים הדמיה נפסקה במרוצת הקפוד בין עלי חלגלגות. הוא נבהל בשמעו רשרש צעדינו, זיפי שערותיו החדודים כמחטים היו זקופים, ועולשי שדי וכמהין היו טעונים על מחטיו, ובמרוצתו הניד את כל אבריו וחפש מקום מפלט לו. היום רד וצללי בני שוח התמתחו לארכם אל פני המזרח. החרסה התראה על האופק במלואה ונוצצה בירקרק חרוץ. אמרתי בלבי: העולם מלא מסתורין. כל ישות בעת קרבה לקצה, מראה לנו בפעם האחרונה את ברק יפעתה, למען השאיר בלבינו געגועים ונחי. השמש ביום הכניע כל היקום בחום אשו ועתה בעת השקיעה הוא סמל היופי ומאציל מהודו גם על הרקיע; כן החולה מתנוון על ערשו ופרצופו מפיל מפלצת איומה על עין רואיו ולפני גסיסתו האחרונה פניו צהולים וחושיו נעורים. כן אור הנר טרם ידעך הוא מהבהב וקופץ למעלה ושופך בפעם האחרונה שפעת אור; וכן הירח, בלילה מפיל חתחתים וזועה על כל איש ואיש והמסתכל בו ידמה כי רוחות רעות מלחשות למען ימשכהו אל ירכתי בור, אבל כאשר הלילה מגיע אל אחריתו, אין זכר להפחד וכל חלל העולם מלא רחש ולחש זמר וצפצוף.

הבטתי על פני הרקיע וראיתי שלושה כוכבים נוצצים עליו. אמרתי לרעי: — ראה שלשה הכוכבים האלה המכונים כוכב, נוגה וצדק: המה הראשונים המקדימים לבוא והמה רומזים ברשפי אורם אל החיות לצאת ממחבואן ולבקש לחן טרף — ומדי דברי, והנה דריסת חיה נשמעה והחד בחלל הריק הגדיל שבעתים יותר וכח הדמיון שם נוספות להמציאות. רעי היה פראטעסטאנט וגם כופר, אכן עתה הצטלב, וגם אני פללתי בדמעות לבוראי להלצני מן המצר, ובתוך כך רעי נפל מלוא קומתו ארצה והתעלף. עשיתי כל האמצעים להקיצו לחיים: מעכתי את צדעיו, משכתי תנוך אזנו, ובפתחו את עיניו אמרתי לו: — אל תירא, כי החיה אשר השמיעה הדריסה בפעמיה הגסות רחוקה כמה פרסאות ממקום הזה, רק בדממת הלילה נראה לך כאילו היא קרובה אליך. רעי שב לאותנו וקם על רגליו ולקחתי במהירות את מלתחתו והחזקתי את ידו לנוס ממקום הזה כארנבת מפני הציד ויראתי להטות את ראשי ולהביט מאחורי.

שקט הלילה רפרף על פני ההרים ושמעתי קול נכאים אשר החבה צווחה בעת אשר נתפשה בין צפורני הנץ, וקרבן האומלל חתרה בכל כחה להשתחרר מצפרניו, אבל האכזר הזה נקר את ראשה בחרטומו העקום, ומלחמה הזאת הרעישה את הרי קארפאטין ושסעה את החשאית. רגשותי התכווצו ולבי נשאר שלך יבש ונלאתי בהליכתי, ואמרתי לרעי: טוב יותר להשתטח על הקרקע ולהמתין פה עד אור הבוקר. שכבנו והסתכלנו על

הרקיע: והנה הכוכבים מאירים בזיו נגהם ונגוזו וכוכבים אחרים ממלאים את מקומם, כאנשי חיל העומדים על משמרתם עד אחרים יבואו לקחת את עמדתם.

בינתים השחר עזב את שמי החינאים ובא להרי קארפאטין. — ברוך בואך — אמרתי לו — מי יתן לבוא אליך פנים בפנים, אשקך, כי הבאת תנועת חיים בחצנך. בבואך הנה, הכל שמח: הצפרים מצפצפים; הזבובים מזמזמים, התרנגול דואה מן מוטו לקראתך וקורא: — קוקירקו ! וגם נשיו מנידות בכרבלותיהן וממהרות אל הגבר ויחדיו מרננות ומנקרות באשפה. בתוך כך נפעמתי משמוע קול בהרים המסתעף לכמה קולות, וההד עולה עד העבים. האפ ! האפ ! — קראנו בקול. הם קראו לנו ואנחנו להם עד אשר ראינו מבין ערפלי ההרים תמונות אנשים אצים לקראתינו, מקליהם בידיהם, כתונתיהם מכסות רק את קצות החזה ובטנם עירומות, מכנסיהם רחבות, המיוניהם רחבים, פניהם מזוהמים, ובגשתם אלנו דברו שפה אשר איננה מובנה לנו. הבינותי כי וואלאכין מטרנסלאוואניע המה. המה נעצו עיניהם בנו, על כי נועזנו באי ידיעת שפתם. ברמיזה הלכנו אחריהם אל הבלשת. ומפי השוטר נודעתי כי דרכנו היתה קצרה מן דרך המסלה הכבושה בששים פרסאות, כי מסלה עוקפת את ההרים ושבילנו אשר הלכנו, דרך רוכסי ההרים נמשך בקו הישר.

שם התפארתי בפני הבלשת כי רצנו דרך רחוקה, חלק אחד משלשים וששה מתנועת הארץ (1-36) , ובארתי חשבוני להם, כי כדור הארץ נחלק לשלש מאות וששים מעלות, וחוט הקוטב של הארץ עולה לחמשת אלפים וארבע מאות פרסאות, וכפי זה מעלה אחת עולה לחמש עשרה פרסאות. ודרכינו היתה כמאה פרסאות, והלכנו שש מעלות ושני שלישים, אבל השוטרים הגסים לא ידעו מה ירמזו דברי.

רעי נסע לביתו מצטיד בממון רב ואני נמלטתי בעור שני ובאתי לכפר קאפניק בזיבנבירגען. שם יש מכרה זהב. אבני ההר תטוחנה בטחנה לחול והחול מהותך בכור. שם עבדתי בתור פועל ימים אחדים והמשכורת בעד עבודתי הספיקה לי על הוצאות הדרך ובאתי לעיר סאטמער.

תושבי העיר סאטמער עלו לשלשת אלפים תושבים ומהם כשמונים יהודים. העיר בנויה בתכנית יפה. חוצותיה מסודרים במשטר. היהודים מצטינים בנקיות: מגוהצים, מסורקים מנער ועד זקן, סנטריהם חלוקים למשעי, ביחוד מצטינות שם נשי ישראל. בחדר הבשול שורר משטר וסדר: הקערות והקדרות והכפות מלוטשות כראי וסנריהן לבנים משלג.

ההונגרים הנוצרים אדוקים לאמונת הקתלית. הם לבושים במכנסים רחבים עד אשר ענל בן ירח יכול להטמן בין קמטיהם. החזית צרה, רכוסה בכפתורי נחושת קלל, שפמם נוטים למעלה ומזגם כגפרור אשר כשפשוף קל אשם מתפרצה חוצה, ודעתם קלה ומשנים את דעותיהם מבוקר לערב. הוואלאכין משם עצלים מטבעם ומוכנים בכל שעה להלוך במחול, וכל אחד מחלל על משרקתו ושוכב אחר אכילת מאמיליגע שלו על בטנו ומנגן נגינות עצבות. הם עלולים לשפוך דם אדם וביחוד דם יהודי, בעבור שרוך נעל, אחר כן הוא מתחרט על הדם אשר שפך, וחופר באר בער העדה או הוא מעמיד צלב על אם הדרך לכפרתו. שפתו עשירה במשלים.

היהודים נפלגים לשתי מפלגות: מחזיקי הדת מצטיינים במדות ובכשרונות והרעפארמער מצטיין בחקוי למסגדי הנוצרים.

זכרון אברהם

בבל ארץ הונגאריע מצטיינים היהודים מן פרעסבורג והסביבה — במדות וכשרונות נעלות וביראת שמים ובחכמת ישראל.

עיר מונקאטש איננה בנויה בתכנית המדורני, ויהודים נמצאים שמה לערך חמש עשרה מאות. רבם כלם חסידים אמתים, כי הצדיק רבנו חיים האלבערשטאם מן צאנם ובנו הצדיק רבנו יחזקאל, אצלו מרוחם עליהם.

עיר אונגוואר הנקראת על שם הנהר אונג המפריד את העיר לשני חלקים, מכילה בקרבה הרבה יהודים ומעמדם ברע היא, מלבד כמה עשירים אשר נער יכתבם, כלם עניים המה. ישנם שם עניים אשר גם מזון על מטתם אין להם. ענפי המסחר וחרושת המעשה זעיר שם. חניות ישנם שם הרבה, יותר מלפי מסת התושבים.

פרק עשירי

איש אחד חרות באוסם זכרוני, אותו לא אשכח לנצח, מובטחני כי רוח הקודש שורה עליו, ושמו ר' דוד פייגעלעם, זכר צדיק לברכה. לא אדגיש על הסאה באמרי כי כל ימיו הוא היה עסקן במצוות. גשם וקור לא עצבוהו מלכת אל פתחי נדיבים ולקבץ מעות חטים ולחלקם בין עניים ויתומים ואלמנות. בערב שבת הביא אל בית המרחץ צרור ארוז בכתנות לבנות ומכנסים והניחו בפנה ובראותו איש פושט כתונת מזוהמה או קרועה, אז בחשאי שם כתונת חדשה תחתה.

פעם אחת בא איש להתלבש והנה כתונת חדשה הושם בצרורו וחשב כי ערמה היא ובזדון לב איש עשה זאת למען יתפש כגנב, ושאל בקול: —למי הכתונת הזאת ?— אבל הבלן אמר לו: — אל תירא, קח ולך.

פעם אחת בחורף בא נכדו של הצדיק מסולין לעיר אונגוואר וראה ר' דוד כי הנכד לבוש בגלימה דקה, אז פשט ר' דוד את פרוותו ונתנה להנכד. כאשר הנכד בא אל עיר סערעדנע וחפץ למכור את הפרווה אשר ר' דוד נתן לו בתורת מתנה, וחשבו אנשים כי גנובה היא מרבנו דוד והביאו אותו ביד חזקה אל ר' דוד לעיר אונגוואר, ברם ר' דוד נער בם ואמר: — השיבו לו את שלמתו !

פעם אחת הגיע תור נשיאת בנו, וכרכרות עומדות מוכנות להביא המחותנים והחתן לעיר אשר הכלה היתה שמה, אכן ר' דוד, אבי החתן, לא חפץ לנסוע אל כלילת בנו, באמרו: — פה ישנה עלמה אשר כבר התבגרה והגיעה פרקה להנשא אבל אין כסף לאביה, לכן עמד ברעתו שאשת ר' דוד אשר היא היתה מנהלת בית מסחר תתן נדה אל הבוגרת, ואז נאלצה היא לעשות רצון בעלה. ורבנו דוד שמח שמחה משנה, כי בנו וגם בת עניה יחוגו את חופתם. כמדומה לי כי אראלים תפשו את ארונו. אבל דוד לא מת כמעשה אשר הובא מן מרגלית אשר נאבדה בחול וברם היא לא נאבדה רק לבעליה.

בין הרגעים המאושרים אשר היו לי למנה על מעברות חיי מנוים גם בתוכם הרגעים אשר זכיתי לשמוע השעור בישיבה מאת שר התורה רבנו חיים הירש מאנהיימער, רב וראש הישיבה מעיר אונגוואר.

פעם אחת לקחתי לי מועד ולמדתי את הסוגיא „זה וזה גורם" במסכת פסחים, פרק שני, ושניתי ושלשתי בה, גם למדתי בכל המקומות אשר זאת הסוגיא מובאה שם והשתדלתי לחטט ולנקר בראשונים ואחרונים עד כי כל הסוגיא היתה מונחת במחי. באתי אל אולם הישיבה וראיתי שם כארבעים נערים אשר אצילתם מבצבצה מתוך

זכרון אברהם

דיסי עיניהם וביחוד נער אחד ושמו סאניע, עורר את תמהוני, כי כל ים התלמוד כלול במחו. — אשרי יולדתו ! — אמרתי לנפשי. כל הנערים היו מזיונים היטב בלמוד הסוגיא אשר התיגעו בביתם לבוא עד תכונתה. אחר שוא והשני משיב והרב נתן אוזן קשבת לשקלא וטריא ולא ענה דבר. נער אחר מרציא את היד החזקה על הענין הזה והבליט את הסתירה בדבריו ונער אחר מוכיח כי צדקו דברי הרמב"ם. שני ימים עברו בשקלא וטריא. ביום השלישי הרב פתח את פיו הקדוש ופלם במאזני שכלו כל הסברות אשר שמע מכל אחד ואחד. הסברות החריפות אשר השמיע, שפכו על נימי מוחותיהם זרם כביר עד אשר דלגו כאילים משמחה. השמחה הזאת אין על עפר משלה, זה עונג רוחני במלוא מובן המלה.

ראיתי את הדיין ר' שלמה נאנצפריעה. הוא היה בקי בחדרי תורה וכתב בשפה ברורה, אבל חבוריו לא הפיקו את רצוני, כי מי יהגה בטור ובית יוסף אם יש לאל ידו ללמוד קצור שלחן ערוך בזמן קט ולהיות רב או שו"ב בעדת ישראל? ותוצאות הדבר הזה כי ירבו עמי הארצים בישראל.

מן אונגוואר נסעתי אל עיר קראלי. אדמה ישרה כסרגל ועין יכולה להביט על עשר פרסאות. אדמתה אדמת חול, ואבק יעוור את עיני העוברים ושבים, ומסבה הזאת ישנם שמה הרבה אנשים אשר עיניהם טרוטות. האדמה פוריה ודשנה, היא מצמיחה חטים, דגן, שעורים, שבולת שועל, הכי משובחים. ולפת של נופת ישנם שמה מן מדרגה השניה. שורים עם קרנים גדולות ונפתלות אינם מוכשרים רק לעבודה ולא לזביחה.

הכוי המצוי שמה בריה משונה הוא. כרסו עב וראשו סגלגל, רגליו קצרות, זנבו גדול כזרד של כרפס, והוא להוט לרבוץ בביצה. פעם אחת בלכתי מן קראלי אל דעבריצין הייתי עיף ולשני בצמא נשתה. שרב השמש שרפני ומים שם יקר המציאות, ויתושים הלאוני ולא יכולתי להחליץ מהם, וחול מתמר ועולה וזורה לתוך עיני, והנה עגלה טעונה בקלחי תירוס רתומה לשני כוויים. האכר קראני לשבת על עגלתו וישבתי על הקלחים והעגלה נוסעת בכבדות, ופתאום השתובבו הכויים וכשכשו בזנבם ופזזו רצוא ודהור והגיעו עד חוף ביצה גדולה ומשם קפצו אל הביצה ורבצו שמה והעגלה נשברה ואף הקנדם נשבר לרסיסים, ושגל האכר אשר גם היא ישבה בעגלה, נפצעה בפצעים נאמנים, גם האכר נחבלה רקתו וקלל קללות נמרצות כי כן דרך ההונגרים לקלל על כל צרה שלא תבוא.

עיר קראלי אין לה שום גוון מצויין, אין בה שום חפץ אשר ראוי לתשומה רבה, רק הרב הגאון רבנו מאיר פערלם עשה עלי רושם כביר. בבואי אל סף הרב, שמעתי נגינה המתחמקת מתחת הפסנתר ולא יכולתי למוש ממקומי, כי קסם הנגינה הממני, ועל שאלתי: — מי היא המנצחת על הפסנתר ? — נעניתי כי בת הרב היא המנצחת והיא מפליאה את החושים האנושים בנגינותיה הנשגבות.

סרתי אל הישיבה וראיתי נערים אשר לבושם מעיד עליהם כי מודרניים המה. מנוהצים ודוברים בנמוס. אחרי כן בא הגאון והרציא שעור לפניהם „נצוק חבור" במסכת עבודה זרה, ובאוזן קשבת שמעתי את כל השיטה מראשיתה עד תמה, והפלפול נגמר בחמשה ימים, ומעודי לא שמעתי שכל חד וסברות חריפות כאשר שמעתי מפי הגאון הזה.

זכרון אברהם

בעיר קאראלי לא ראיתי פני איש זולת פני הגאון, לכן אין לי לכתוב מאומה.

תושבי דעבריצין כולם הונגרים וכולם שווים בעיני כאילו אם אחת ילדתם, וכולם מחטיבה אחת החטבו: פרצופיהם ותבניתיהם וגווני לבושיהם דומים זה לזה באין הבדל ופדות ביניהם. כלם מקללים ומתקצפים. כל פרצוף מסורבל בשפם ארוך. העינים משוקעות בגלגלתם. כל כובעיהם הוצאו מתעשיה אחת, וסמל אחד להם. נוצה של טום תחובה בכל כובע וכובע. כלם ממללים ברעש וברגז ומבוקר לערב ישנו את דעותיהם, כמו תרנגול־החזיז (וועטירהאהן) אשר על ראש המגדל נוטה להעבר אשר הרוח דוחפתו, והנם ביד המסית כחומר ביד היוצר. ומספר היהודים היה בעת שהותי שם קלוש. שם היהודים חותרים להסתגל לנטיות שכניהם הנוצריים, וסגולות הישראלי העצורות בבשרם ודמם, משתדלים להסתיר מעין רואים. אכן הרעפארמער שרש מלבו כל סגולות היהדות עד אשר ידו מגעת, ואת שארית הפליטה אשר אי אפשר לו למחוק עד היסוד, מתיגעים מבלי להנחיל אל צאצאיהם. ולמטרה הזאת מתחתנים בנוצריים, בתקותם כי בדור השני ימחה זכר ישראל ממשפחתם. הלכתי אל בית הקפע והבית מלא אנשים מפה לפה. הם רותחים, סואנים ומקללים את הצר הרוסי עם גדודי הקוזקין שלו, והענין אשר עניגה אותם היא המלחמה אשר התלקחה בין תוגרמא ובין רוסיא בשנת 1877. קוראים בהתרגשות המאמרים הראשיים של העתונים. הישישים שבחבורה מספרים ברעש את כל התלאות אשר עברו על ראשם בעת אשר שר המצביא מן רוסיא, מר פאשקעוויץ, בשנת 1848, שטף עם חיילותיו אל הונגריע והחריב את ארצם, עקר את הנפנים, והרס את מסגודי הקתלים, והצעירים שמעו וחרקו בשניהם ומקללים עולם ומלואו ומגרדים את גבחותיהם וקוראים: — הוי רוסיא הארורה ! — אך מה נעמה הנקמה ! אחד עלה על השלחן והתיך על הצר ועל רוסיא גפרית ואש. ההתרגשות מתרבה, המוחות מתחממים; מחיאות כפים רועמות, וקריאת נקמה לרוסיא מחרידה את האויר. בינתים נער אחד בא בחפזון אל הבית וינופף עתון חדש באויר וקורא: — רבותי ! עתון חדש הביא חדשות משדי קרב ! — וכרגע והנה כל העתונים אשר הנער נשא, נחטפו מידו, וקול מבשר ואומר: — רוסיא נסוגה לאחור בלי חשך, אכן תוגרמא כבשה עמדות חדשות בלי התנגדות.

הנה המולת ששון בבית משתרעת. מחיאת כפיים נשמעה מכל הצדדים. אנכי נועזתי לשאול את איש היושב ממולי: — מה הקצף אשר אתם מקצפים על רוסיא, הלא גם תוגרמא בימי סאלמאן הגדול עשתה שמות בארצכם, למרות גבורת ציריני אשר חרף את נפשו בעד ארצו ועמו.— לא ! לא! — קרא שכני ברעש — מעשים של סאלאמאן הגדול כבר נשכחו וברבות הימים נטשטשו, ורק בספר דברי הימים חרותה מלחמת סאלאמאן וגבורת ציריני אשר הקריב את חייו על מזבח ארץ מולדתו בעיר סיגיטין, אבל הפצעים הנאמנים אשר רוסיא עשתה בעורנו, עודם טריים. ראה נא, — אמר הנואם — אני מורה בגימנאזיום פה ואינני מוכשר להשתמש בכלי נשק ובכל זאת כמה נפשי ללכת אל שדי קטל ולהמנות בתוך המתנדבים ולהלחם עם התורגמים כתף לכתף נגד רוסיא צוררתנו. ברם ממשלת האבסבורג עומדת לשטן לי — ובתוך כך איש אחד הרים את אגרופו לנגדי ובידו השנית תפשני בצוארוני ואמר: מות ואבדון ! האם רוסי אתה ? מה אתה עושה פה ? — ובעמל גדול עלתה בידי להשתמט מידו, באשר הצטדקתי בתעודות כי יהודי מגליציה אנכי ואין אני מתערב בין ממלכות אדירות כאלה.

זכרון אברהם

את עיר דעברעציין חפצתי לעזוב במוקדם האפשרי, גם שם לא חזיתי פני יהודי זולת בית הקפא והפונדק ובית התפלה להרעפארמער.

משם נסעתי לעיר טאקיי אשר מסובבה בתלולים, ועליהם צומחים גפנים הכי משובחים מכל הגפנים שבעולם. שם ראיתי על תלול אחד קברי חיל רוסיא משנת 1848 ועליהם טבלא כתובה בשפת רוסיא: — פה נטמנו גבורי רוסיא אשר נלחמו בשם האמת והצדק ולשם ההגנה עצמית ונפלו חללים. גם קברי ההונגריים משתרעים לא רחוקים מקברי גדודי רוסיא וגם טבלא כתובה בשפת הגר בסגנון הזה. ואמרתי בלבי: הטבלאות כזב דוברות, כי גדודי רוסיא לא נלחמו בשם האמת, רק צאר ניקאליי הראשון שלחם, וגם הוא חף מפשע, כי הוא היה כדור משחק ביד יועציו וביד פאשקעוויץ אשר חפץ לקנות לו שם עולם וזכר בהיסטוריע. גם אלי הכסף עזרו על ידו, כי נתנו עיניהם בממון אשר המלחמה תביא להם. בין כך ובין כך בין הסדין ובין הפטיש נהרגו עולי ימים עודם באבם, ומהם שבו ממערכות המלחמה קצוצי ידים וגנזי המדינות התרוקנו. ומי הוא השעיר לעזאזל ? הלא תושבי המדינות ! עליהם יוטל לשלם מס הרבה בער עשן גפרית הנפזר באויר.

בנסעי מן פרעשבורג נסע עמי נער כבן שמונה עשרה שנה והוא למד בהישיבה חמהוללה בעיר פרעשבורג ועתה שב לבית הוריו, וזולת למודי קודש אשר ספג מן הגאון כתב סופר, עוד למד ממורה פרטי למודי חול והיה לו תעודה מן גימנאזיום. בדרך הנסיעה ישב אצל חלון מרכבת הקיטור והתבונן לאור הלבנה. הוא שאלני: — מה המה הכתמים אשר אנכי רואה על זכוכת המגדלת הנראה בהלבנה ? מורי אמר לי כי הכתמים השחורים הנראים בה, המה הרים וגבעות; והכתמים הלבנים הם ימים ונהרות. — אמרתי לו: — מדוע רק כתמים יראו על פני הלבנה הלא על מגדל הראות גם חוטם ועינים נראו בהלבנה ? עתה, אם ממרחק הרב אתה רואה את החוטם בהלבנה כגרגיר של חרדל, מן הסתם חוטם האמתי גדול כגודל הר גלעטשער ! —

השערה הזאת מעוררה גחוך ושחוק. כל עוד אשר ידנו קצרה לשוט באנית האויר עד כדור הלבנה ולראותו מקרוב, לא נוכל לבוא לשום מסקנא. השערה בלבדה תלויה בשער ואין לה מעמד בארץ החיים. אם השערה בעלמא דיה להסתעף ממנה הוק בחכמת הטבע, שער בנפשך כי הכתמים אשר אתה רואה בפני הלבנה התהוו מן צל ההרים אשר בולטים נגד אורה ושקוף בפניה כפי חוקי הראי. והשערה הזאת יש לה מופת: ביום קר בעת אשר נוזלים מתהפכים לקרח מוצק, או גם על השמשות בחלון מצוירים אילן עם ענפיו ובריו עם צמרתו, אילן שלם שקוף על החלון לא נחסר מצלמו אף נקודה אחת.

ובדרומית סאסקעטשעוואן מארץ קאנאדע איפא על שטח אלפי פרסאות לא נמצא אף אילן אחד; שם בעת הקור לא נראה אילן על החלון רק תמונות עשבים וחלגלגות נראו על החלון רק אותם החלגלגות אשר מצויים שם על אדמת שדי. הרי מופת כי האויר הלח אשר מכסה את גזע האילן וענפיו ובריו וראש האמיר גם כל עליו, מתחמק מן האילן ולא יתפוצץ לרסיסים רק עומד בצורת אילן ואיננו מתמזג עם אויר ובאשר הקור הולך וחזק ויראה לנפשו פן יקרש לקרח מוצק ומבקש לו מקום מפלט על החלון כי שם אוירים חמים נדחפו חוצה. לכן במקומות אשר אילנות מגודלים, גם החלונות רוקמים ומציירים אילנות, ובמקום אשר רק בריונים ועשבים וחלגלגות צומחים, גם על החלון הן שקופות. לכן על חלוני הבתים של דרומית

פאסקאטשעוואן מרוקמים בקור מיני עשבים ולא אילנות. ואל תהי מוזר לעיני שכלך מדוע האויר הנפרש מן האילן ובורח מן האילן להחלון בתור הגנה עצמית אשר בחיק הטבע איננו מתערב ומתמזג עם אוירים אחרים והאיך הוא מחזיק את שלדו וצורתו צורת האילן גם על החלון? הלא גם פלגים השוטפים אל הים גם הם נוזלים אלפי פרסאות ואינם מתערבים עם מים אחרים רק כל פלג ופלג בפרוטרוט, וכן בנהר דניעפסטער תכיר את כל הפלגים הנופלים לתוכן, וכן יכולים גם האדים והאוירים מן ההרים לתמור ולעלות עד העטער ולא יתפוצצו ועושים צל על פני הלבנה.

התלמיד מן פרעשבורג שאלני: מדוע האויר איננו עולה עד הלבנה? מי מעכב בעדו? על זה עניתי לו: — שמן צף על פני מים. מדוע? מפני כי השמן יכיל בקרבו חלולים המכונים פּאַרין והם גדולים מן חלול המים לכן השמן קל ממים וצפה מלמעלה ובאופן זה האדים עולים על האויר מלמעלה כי הם קלים יותר מן האויר. והם מתמרים ועולים עד האזור הנקרא עטער, אבל העטער קל יותר לכן האויר מתגלם תחת האזור האתורי ולא יעלה על האזור.

בין פרעשבורג ובין וויען יש כפר המכונה פישטשאן. לשם נאספים מדי קיץ וקיץ מאה אלף אנשים חולים מכל חלקי התבל להרפא במעיניה. ואמנם אנשים אשר חוליותיהם חרגו ממסגרותיהם ומחלת הארמאטיסמום מחריבה את גום, גם חגרים ההולכים על קב שלהם, נכאים המובאים לשם בשמיכה ורוחצים במעיניה כמה שבועות, אז ישובו לאיתנם והולכים על רגליהם בריאים וחלמים. מקוה בעלמא היא למראית עין, והטובל במימיה אז גם כל חוליותיו ועצביו מזדעזעים ומתרגשות ואיש גם בעל לב אביר, איננו יכול להתמהמה שם יותר מן עשרים דקים. וכאשר יוצא מן המים, איננו יכול לעמוד על רגליו מפני הלאות. מטה מוכנה בעדו והוא מגולל בשמיכה ושוכב כשתי שעות, ובנסעו לביתו תטופנה אגלי זעה מגופו כשתי שעות, והמרבד אשר שוכב עליו, רטוב במי זעה כמו טבול במים.

פרק האחד עשר

משם נסעתי לגליציע מערבית איפא המזורין נחתים. ונעים לי תת הערה, כי המזורין מתאחדים עם הפולין רק באמונתם, באמונת הקתלית; גם שפה אחת לשניהם, רק שהמזורין אינם יכולים לבטא שבלת רק שבלת, אבל בגזעם ומקורם הם נפרדים זה מזה.

הפולים מגזע אחר והמזורין מגזע אחר. שני עמים ההם התבוללו מימי קדם, ובכל זאת אינם יכולים להתמזג ועין המבקרת פולה הפולין מן עם המזורין, כי זוגם לא עלה יפה. הפולין מושכים ענלת הממשלה הלאה והמזורין דוחפים אותה לאחור, ומפני זה נפסקה ממשלתם, וביחוד ליהודים נבדלו שני הגזעים האלה זה מזה לגמרי: המזור שונא את היהודי בכל נפשו ושואף להטביעו בכף של מים, אבל הפולני האמתי איננו שונא את היהודי רק מתנאה עליו והסכין מעודו להשפיל את כבוד היהודי, אבל בכל זאת הוא סובלו, גם מהם אוהבים את היהודים.

יודע אנכי הרבה יהודים אשר אהבתם לפולין האמתיים איננה זורמת מנטיה צדדית רק מנטיה אמתית. למשל: ראיתי יהודי אחד מת בלא בנים ונתן צו לפני מותו לתת כל הונו ונחלתו לטפסר גאלאחאווסקי, והוא עשה זאת מאהבתו הטבועה בלבו אל

זכרון אברהם

משפחה הנכבדה הזאת. ולא פעם אחת ראיתי יהודי נתון במצוקה והפולני השתדל בעדו להחליצהו ממצוקתו. ומי תלש זקני היהודים? ומי עושה קנוניא שלא לקנות סחורה מחנות יהודי? רק המאזורין ולא הפולין. בשעת 1848 המאזורין גזרו במגרה את בשר האצילים הגם דת אחת להם. בגליציע מערבית גרים המזורין בכפרים ובעירות ורודפים את היהודים בכל יכולתם, ולולא ממשלת האבסבורג האוחזת את המאזורין במתג, אכול יאכלו את ישראל בכל פה.

אם אתה חפץ לדעת פלס של השכלה של עם, קח לך את היהודים לקני המדה: אם עם איננו רודף את היהודי באשר הוא חוצב מגזע אחר וגם איננו מוקיר את הנוצרי, דע לך כי העם הזה התפתח בהשכלתו והשכלתו גבוהה; ואם תראה איזה עם כי הוא שונא את היהודי, דע לך כי העם הזה עודו במעמד פראי ועומד בסתר המדרגה ולעמים השפלים יחשב.

בגליציען ופולין תופשים מאה יהודים מסחר אחד ומתחרים זה עם זה, והתחרות גורמת כי גם הקרן מפסידים וגם אומנים יש ביניהם יותר מכדי הדרישה. בגליציען ראיתי אנדרלמוסא וערבב השיטות: הרעפארמרים אינם יכולים להשתחרר לגמרי מדת אבותם. המה חותרים בכל עוז לגזוז את החוט המחברם לדת ישראל, אבל אינם יכולים. נימי החוט האוחזות אותן קשורות לדת ישראל חזקות הנה מחוטי ברזל.

בעיר לבוב לקחו המתקנים להם רב בשם ד"ר לעווינשטיין, אבל לאסונם היה הד"ר לעווענשטיין גם גדול בתורה ואדוק לדתו וירא לשנות אפילו קוצו של יוד מן דת ישראל. המתבוללים בלבוב בכו בדמעות באשר בכל הארצות משליכים המתקנים את דתם הנשארה להם מורשה מימי החושך, ואצלנו עומד ד"ר לעווענשטיין בתור שטן ולא יתן לתקן את הדת!

לעווענשטיין מת ועדת הנאורים בלבוב חפשו בשבע עינים רב בצפורני חדים להקציע את השמים מכל תאיו ומצאו את ד"ר קארא. ביחוד הוא היה אמן גדול בחכמת החקוי. הכל אשר ראה במסגד הקתלית חפץ לחקות ולעשות כמעשהו גם בבית תפלתו. ברם הזקנים שבנאורים נבהלו והרעישו את העולם ולא נתנו להפק זממו, ובית תפלתם נשאר ער הנה בלי ארגאן ובלי משוררות אף אין חירות להסיר הכובע שם. אבל האדוקים מחזיקים את דתם מפני מראית עין ומפני ההרגל, אבל את בניהם מחנכים באופן אשר רוח השטן נוחה מהם. ילדיהם כאשר יזקינו לא יהיו מוגי לב כזקני הנאורים אשר בילדותם למדו אצל מלמדי ישראל יראים ושלמים והציתו בלב תלמידיהם איש קדושה ולא תכבה, אבל בני האדוקים לומדים רק מה זה? ומה זאת? ואף גם כמה רגעים ביום לצאת ידי חובתם.

שם ברחוב סוביעסקי פגשתי יהודים ממינים שונים נושאי סבל, חיטים, סנדלרים, כורכי ספרים, גדרים, מזמרים ומנגנים, צורפים, חרשי ברזל, פחחים, סתם פועלים, נושאים תיק התפלין והטלית תחת זרועם ורצים כאילו נדרפים משודדים אל בית התפלה.

הבית מלא אנשים. כלם מעוטפים בטליתיהם ושפתותיהם ממללות בחפזון. יראים הם לפסוח על מלה אחת, אבל רצונם לשוב במוקדם האפשרי לעבודתם לכן מתפללים בחטיפה ובמהירות.

אמרתי לנפשי: עוד התולעת של הסאציאליזמוס עודנה לא הרקיבה את גרעין דתם, אבל דור החדש ואף ברוסיא ופולין התמכרו אל מדיחים, הגוף והנשמה נמסרו

לידם. הם המדיחים מטאטאים את יקר מורשת האבות מלב דור החדש. הסאציאליזמום בפני עצמה דבר טוב ומועיל הוא. הסתדרות של הפרולטרית לגו אחד להגן עליה שלא תהי לברות לשני המנצלים, דבר נחוץ הוא; כי המנצלים מלאו את סאתם, לכן נחוץ להתארגן למפלגה אחת. אבל מה להם להאמונה ? המדיחים האלה קובעי נפש הם, המה מבערים את לב הדור החדש שלא ימצאו בו שום זיק של אמונה ורגש דתי. המה גזלו את הפועל לקחו מלבו את אלהיו ומה עוד נשאר לו ?

פרק השנים עשר

מן ווארשוי נסעתי לעיר זאמויסט. שם העיר על שם הטפסר זאמויסקע. עיר הזאת כלולה משתי עירות: זאמויסט הישנה, מקום כל בתי המסחר ובית המשפט והבלשת הראשית קבועים בה; וזאמויסט החדשה, שם יושבים העניים שאין ידם משגת לשלם שכר הרבה בעד דירתם בעיר הישנה, לכן בחרו פה מקום לשבת, פה הדירות בשכר מועט.

באתי לפונדק בזאמויסט החדשה. בעל האכסניה חסיד מן חב"ד. הנחתי את מלתחתי בחדר אחד ויצאתי החוצה, וראיתי עלמה מונחת על הקרקע ואיש במצלפה ואשה ברחת מכים אותה. אנשים עומדים שם ורואים את העלובה מוכה ואינם מוחים את מעשה האלמות. ואנכי הסכן הסכנתי למחות כל דבר עולה אשר עיני ראו. הגם כי מעולם לא ראיתי הנערה הזאת לא יכולתי לעמוד בשוויון נפש ובקר רוח, והזדעזעתי ואמרתי להם: חדלו מהכות את הישראלית הזאת ! אכן הם לא פנו לדברי והאשה בעטה ברגלה על ראש הנערה וחטפתי המצלפה מיד האיש גם הרחת מיד האשה. הנערה קמה מן הקרקע ברסוק אברים, גם מלים נמלטו מפי כי אמסור הדבר הזה להבולשת אם לא תרפה ממנה. שמחתי מאד על כי הייתי כתרים בפני הפרעניות. כי מי יודע אחרית הדבר הזה. לבי לא נבא לי כי האיש המכה במצלפתו, הוא חתן בעל האכסניה, והאשה המכה ברחת היא בתו, כי לוא נודע לי הדבר הזה למפרע, אז עזוב עזבתי את האכסניה הזאת לבקש לי אכסניה אחרת. אני הלכתי לתומי אל חדרי. התרגשתי מאד, כי המחזה הזה הסב לי הזדעזעת עצבים. באתי אל המסעדה לאכול ארוחות הערב. והנה שוטר מזיון בא הביתה, העיפותי עיני בו והנה בעלת האכסניה מתלחשת עם השוטר ורמזה באצבעה עלי. השוטר נגש אלי ושאלני אם יש לי תעודת מסע, מיד רעיון הבריק במוחי כי עלילות השוטר אנכי הסיבותי לי בעצמי על אשר הגינותי על הנערה הזאת. השוטר שאלני שנית אם יש לי תעודת מסע וראיתי בחוש כי בטרוניה ובעלילת דברים הוא בא עלי מפני שבעלת האכסניה שלחתהו אלי. השוטר נעץ עיניו בי והוצאתי את תעודתי מכיסי והחזקתיה בכפי והראתיה לו, כי פחדתי כי שוטר ברוסיא יכול להאבד את תעודתי בצדית, וברוסיא איש בלא תעודת מסע כנגב יחשב ויסחב לבית הכלא. השוטר אמר כי התעודה הזאת כבר עברה עליה עונתה ולאל תחשב ובכן קראני אל נציב התחנה של הבלשת.

ראיתי כי הפעם נפלתי בפח אשר החסיד של חב"ד טמן לי והנני לכוד במצודה, אמרתי להשוטר: — הרפה ממני עתה בלילה, ובבוקר הנני מוכן ללכת אנה אשר תחפץ, ואולי אתה ירא שלא אברח מכאן, העמר עלי שומרים לשמרני עד הבוקר ואני אשלם מכיסי להם כפי אשר ישיתו עלי. הוא אטם את אזניו כפתן חרש והחזיקני בשרווילי לסחבני ביד חזקה, ואני הדפתיו בכח עד שהוא נסוג אחור. המחזה הזה נשנה כמה פעמים. אני העידותי בו כי אם עוד פעם אחת יהין להחזיקני, אז ארוצץ את

זכרון אברהם

גלגלתו. ככה עמדנו כשעה רצופה זה כנגד זה כתרנגולים מזיונים לקרב. בעלת הבית העמידה פנים תמימים ואמרה לי בשפת פולניא למען ישמע השוטר: צאו שניכם מביתי, כי תוצאות הדבר הזה תהי באופן נורא. רוח שטות נכנסה בי ויצאתי מביתה והשוטר הולך אחרי.

ידעתי כי היא באה עלי בעקיפים ועד היום צר לי מאד על כי נואלתי לצאת מן הבית. בעמדי עם איש חרמי על סף השער, האישה הארורה מהרה לסגור אותו.

בחוץ אפלה מנודחה. נרות חלוני הבתים כבר כבו. אני דברתי בשפת רוסיא והוא דבר אלי בשפת פולניא כי מזור היה מגזעו. העירותי בו כי למחר אתבע את עלבוני ממנו בבית המשפט ואוכיח במופתים כי הוא שחוד מן בעלי המלון, אכן לא הרפה ממני. בעמדי מעבר לסף השער, מזון באגרופי כי היה בי כח עלומים ואף כי הוא היה חזק כברזל וגבה הקומה לא יראתי מפניו ובכל פעם אשר שלח ידו לאחוז בכף מעילי, דחפתיו לאחור. והנה שני יהודים נגשו אלינו ואמרו אלי: — יהודי! מה ממך יהלוך אם תלך עם השוטר אל נציב המגרש עתה בלילה? הוא ערל טוב, וכשמעו כי השוטר בא עליך בעקיפים לנגוש אותך באין און בכפך, יגער בהשוטר וישם מטרופסא עליו. כשמעי קול יעקב מדבר אלי, דמיתי כי הוא דורש טובתי, ואפת ללכת עמו אל נציב המגרש.

עברה חצות הלילה הלכתי במבוכתי עם איש חרמי. אפלה בחוץ, ראיתי רק צלו של השוטר. שם בפנה יש מרכולת עששית דולקת ושופכת אור גדול על פני חוץ, אבל האור התפשט רק כנגד הפתח. בגשתי אל קרקף אחד פתח השוטר פתח אחד וקראני לכנום לתוך הקרקף. אמרתי לו: — הגנב אנכי להביאני דרך הפתח מן הצד? אנכי לא אלך רק בשער הראשי. מריבה התפרצה בינינו שנית ועמדתי בדעתי שלא למוש ממקומי עד הבוקר. לקול מריבה נגש אלי יהודי אחד ואמר לי: — שטות גמורה להתקוטט על שק ריק, וכי מה אכפת לך אם תלך פה דרך השער? אנכי נתתי אמן לדבריו ובאתי דרך השער הזה פנימה. השוטר סגר בחפזון את השער והלמני באגרופו בין עיני עד כי נתזו שביבי אש ונדהמתי כהלום יין ומיד שבו חושי לאיתנם, ובמהירות שלפתי את דקרו מתערו וזרקתיו הלאה ובלבול הפלדה נשמע מרחוק, גם הוא לא חבק את ידיו והחזיקני בידו האחת בצוארוני ובאצבעותיו מידו השנית תחב בגרגרתי עד להחנק.

חגרתי שארית כחי והפלתיו לארץ. הוא שטוח מלא קומתו על הקרקע ואני כפוף על גבו. הוא שולח את ידו אל פרצופי ושרט בו שרטת ואנכי שמתי ארכבותי על ראשו למען לא ימצא און לו להרימו. בכל כחי סטרתי על לחייו הנפוחות כדרך יהודי המתנושש באויבו אשר ירא להכותו מכה רבה גם אם יכניעהו. הוא זעק בקול בשפת פולנית: — אנא אחי הנוצרים, חוסו עלי ובואו נא לעזרתי, כי יהודי מכה אותי מכות רצח. כאשר היה מהצועקין ואינם נענין ונמצא בין הסדין ובין הפטש, החל להתרפס ונשק את ידי ואמר אלי: — אנא אדוני. הרפה ממני, לא אוסיף להלאותך פעם שנית. — ירדתי מעל גבו. דם נזל מן מצחי ומן סנטרי כי הוא שרט אותי בצפרניו החדים, וחזיתי מנדנדת מלגו ומלבר, ומפני קוצר רוחי לא יכולתי להתנשם. והענק קם על רגליו ועיניו הירקות מפיצות זועה וירירו נודף מפיו ובאגרופו הכה על לחיי. אכן אני אחזתיו והפלתיו ארצה שנית והפעם הזאת לא התיגעתי בהפלתו כי הוא היה באין אונים מפני התאבקות אשר משכה כשעה שלמה, אך כחי עזבני גם אני

זכרון אברהם

רק ברוח ההגנה נפעמתי. הוא צועק חמס בשפתו ואני זועק בשפת המדברת, כי יודע אנכי שהיהודים עומדים מאחורי הקרקוף. עוד אני מצפה לעזרה מן החוץ, כי יבוא יהודי מן העיר ויסר ממני את השוטר הפראי הזה, והנה עלמה נוצרית טפסה על גבי הקרקף וירדה משם ונגשה אלי וברחת אשר בידה הלמתני על ראשי, חלחלה אחזתני ונפעמתי על רגעים אחדים.

כאשר העלמה הניפה שנית את הרתח, עודנה באויר, החזקתיה בידי ולא הרפתיה גם נתקתיה מידה והרחת הזאת עמדה לי בעת צרתי, כי הנידותי בה באויר מבלי נתון גשת אלי. וכרגע והנה ארבעה נוצרים המשמשים בתור רכבים אצל בי דואר, קפצו גם המה על גבי הקרקוף ומשם דהרו על הקרקע ואצו אלי ואחד מהם הלמני בגזרת עץ על ראשי רק פעם אחת, ונאבדו חושי והתעלפתי ונפלתי ארצה.

הם לא הרפו מהכות אותי, ואני שכבתי כדומם מבלי הרגיש את המכאוב מן חבורותי. שכבתי נים ולא נים תיר ולא תיר. שכבתי בלא פרכום באברי, עד כי התקצף אחד מהם ואמר בלשונו: — יהודי זה ככלב, אחר כל המכות, עודנו חי ! — וחלץ ממני את נעלי ודקר במחט לתוך כף רגלי והזדעזעתי וכל עצבי רעדו מכאב. חיי החלו לפעום בקרבי וברטט אמרתי ודויי הנפש: — עתה בגסיסתי האחרונה מתודה אני לפני שופט האמת, כי מררתי את חיי הורי אשר טפחוני ולעת זקנתם עזב עזבתים.

אפלת מפלשי העבים החלה לסוג אחור ואור וחושך משתמשים בערבוביא, כי זה המקרה היה בחודש אלול. ראשי צבה; דם נגר מכל עבר. ההשגחה העליונה הצילתני ממות מוחלט: היא שלחה אש על בית הדואר ותצת בסבבי העצים אשר היו שתולים סביב הבית, ולהב עלה עד הרקיע, ונדמה כי גם הרקיע התחרך. הכל היה מראה אש. פעמוני המסגד הודיעו זאת לתושבי העיר בצלצולם, וכל הרוצחים רצו לבער את הבתים הנשרפים באש ונשארתי לבדי. אש התבערה האירה את מחשכי חצרי וקול שריקת האש וחרחר ושקשוק של המוקד נשמע לאזני, וזיקי אש נתזו גם אל החצר אשר אני משתרע על הקרקע.

אני ככפות, אי אפשר לי להרים את ראשי מן האדמה. הירח טרם אסף נגהו מן רקיע זאמאשט ונראה על אופק הרקיע במלוא זהרו הלוך ואור, עד אשר הסתתר בין מפלשי העבים ובעת קט והנה ראשי קרניו בולטים מערפלי חתולתו ויחשפו את אורם עד שפני הירח נראו שנית במלואם על שפולי הרקיע, ומשך את מהלכו הלאה הלאה עד אשר חמק ועבר וסמוי מן העין. הירח צחק והשתעשע בשפרירי נגהו כילד המצחק ברעו: מסתתר בחביון פנה לעיני רעו ואומר לו: — חפשני. — אמרתי: — הה ירח ! ירח ! רק לעיניך חיות טורפות ושוחקות עצמות המלאות חיים ! רק בקרני אורך אנשים הוצחים ושופכים דם אדם; מה האכות טמורה בחומרך אשר תגרה לחמס ופלצות? אתה עד, כי נכים אספוני, הכוני, שברו עצמותי, ומפרפר אני בין החיים ובין המות על לא און בכפי, רק הצלתי נערה ישראלית מיד הרוצחים. הה ! יהודי זאמאשט ! בטח כי דם אדם איננו נוזל בעורקיכם, זולת זאת למה לא הצלתוני מיד הנכים ומיד האשה המרשעת אשת חסיד חב"ד ?

אקוה כי המה יקבלו מטרופסא מבית דין של מעלה, כי חף אנכי מפשע. מה יקרה להרוצחים בימים יוצרו ? אבל בינתים אני שוכב כבול עץ מבלי נוע. השחר הופיע על אופק הרקיע, ואני שוכב מתבוסס בדמי, ואין דורש לנפשי. השחר פונה מקום למלך היום. שם לפאת מזרחה תתמוג מראה תכלת עם מראה אש ויראה לעינינו

זכרון אברהם

יופי חדש אשר אין משלו על האדמה. מה נחשבה שפרת השושנה ? מה ערך הנוצה של טוס ? מה חשוב הנץ של יקינטון אל שפר הרקיע עם דמדומי חמה ? היופי הזה מעין הוד העליון אשר בעולמות העליונים. עינינו מוכות בסנורים: אנחנו מתעלסים בגוני הפרח אשר מבוקר לערב יבולו. יופי עלי השושנה מושך תשומת לבנו אשר נוטה להכמש. אנחנו נתפעל מן גוון אדמדם על גבי זכוכות אשר נוחה להשבר. קסם היופי של שפרורי הרקיע בעת אשר השמש רחוק ממקומנו, זה יופי אמתי מפני כי הוא אינו עלול להגוע ומקומו איננה על האדמה. גם שפרור הרקיע אשר יפעל על חושינו בעת אשר השמש איננה עוד פה אצלנו, יורה לנו פרק בהלכות החיים: כמו השמש לפני בואה אלינו נתענג מן הברק שלה, יפעת גוניה תשפיעה לנו עונג גדול, חושינו יתמוגגו מתמהון ומחדוה, אכן כאשר השמש בוקעת על ראשינו היא למשא עלינו. אנחנו בורחים מאשה ומשתוקקים לצל, וכאשר היא נוטה לערוב, ברק יפעתה מושך תשומת לבנו מחדש. כהשמש כן בכל התקוות וחלומות, דמיונות וחזיונות, הן בדבר מדיני הן בענין המשק בפרט ובכלל. כמה נפש כל איש להתעשר וישער בנפשו כי רכוש הוא אושר גמור ואם תקוותו מתגלמת והוא מאסף ממון רב, אז הרכוש אסון הכי גדול בעדו: הממון יתעה את כל בני ביתו באורח לא סלולה. פורקים עול האמונה מעל צוארם, כי הכסף מעור את עיני בעליו והוא כסומא, כי הוא אובד את דרכו בארץ החיים. הוא מתעדן ומתפנק ומריח הדת הוא מושך אליו מחלת החוטם. גם צל הכסף בצל החכמה, הוא מתחכם ושואל: — מה זאת ? מה טיב של תפלין ? כי חוק הזה טבוע בחוק החיים אם איש יטפס ויעלה על מקום גבוה, הוא עלול לנפול מטה ולשבר מפרקתו, גם גוו מתפנק מן מזון הכי עשיר בהזנה ובעבור זה מחלות רעות מתדבקות אליו.

אנשים של צורה ימותו בחצי ימיהם, הם עלולים להצטנן ועלולים למחלת הקבה יותר מן אנשים פשוטים. כן עלם יקוה לבוא בברית הנשואין עם הנערה אשר הוא אסור בחבלי קסם אליה, ואחר כן כאשר מצא אשר בקש, תלאות רבות תעבורנה עליו כל ימי חייו. משא החיים יכבד עליו אכפו, הוא מיבש את מחו. ר' יעקב משלם —שכר דירה; רחיטי בית; גחלים להסקה. רק התקוה והחלום משפרים את החיים, אבל הממשית מכבידים את החיים. כן אני מעודי היתה תקותי לנסוע בארצות שונות ולראות אנשים שונים ותהלוכותם, וכאשר המקרה אנה לידי כי תקותי התגלמה והפקתי מחשבתי הגדולה אל הפועל ,שוכב אני על הקרקע מתבוסס בדמי, חבול ופצוע ואין דורש לנפשי. וכאשר הגיע חצות היום נער אחד מטפס ועולה על גב הקרקף ותיק של תפלין בידו ואמר לי: — שמע נא יהודי, הא לך תפלין, כי עור לא התפללת.

לא יכולתי תת תשובה להנער כי כל הגה היוצא מפי הסב לי מכאוב נורא, אבל הרעיון התפרץ במחי: — אתם שוכני זאמאסט המתחפשים במסוה החסידות, גם אתם מתימרים ברגל ההשכלה, אבל לא טובים אתם מן המזורין אשר אתם יושבים בקרבם. האם נוזל בעורקיכם דם אדם ? האם הרגשה של היהדות מתרחשת בלבכם ? מדוע לא רצתם בלילה אל שר השוטרים כאשר שמעתם קול חמס של יהודי ? ועתה הבאתם לי תפלין ! הלא פצעי דורשים תחבושת וחבורתי אספלנית ! — הנער חלף הלך לו.

איש בא פנימה. פניו מפיקים גסות והדיוטות ועיניו כעיני מלאך המות ובלשונו הכרתי כי הוא רוסי מלדה, ואמר לי: — מדוע הכית את השוטר בלילה הזה ? ונבל את פיו בנוסח הרוסי, ובעט אותי ברגלו, לא ברגלו היחפה רק במגפיו הגדולים.

זכרון אברהם

באב הדריסה הרעיד כל נימה ונימה בעצבי ובאשר לא יכולתי למוש ממקומי, עזבני והלך לו.

שעה שלמה חלפה מעת אשר נציב המגרש בקרני, והנה ארבעה שוטרים מזיונים סבבוני ואחזו את רגלי וסבחוני חוצה והשלכוני בתוך העגלה פשוטה באטב גבוה. ואני מלא חבורות ופצעים, סבלתי חבלי לדה על כל גלגול האופנים על האבנים על כל תנודה ותנודה.

הביאוני לזאמאשט הישנה ושם השלכוני לבית אחד (אשר שני חלונות לו וראי תלוי על הקיר, והבית בנוי על תלול אחד מן הצד), סגרו את הדלת והלכו להם.

מדי יום ביום הביאה לי עלמה נוצרית לחם יבש ומים. ככה עברו שני שבועות. פצעי החלו להרפא, צדעי עוד צבו ותחת עיני היה מעלפת בעור כחול. מצאתי נר בכיסי ועפרון וכתבתי קובלנא לציר אויסטריא אשר לו בית שרד בווארשוי, ולבית המשפט בזאמאשט, ומסרתי הגליונות האלה אל נערה הנוצרית המביאה לי מזון, ובעבור זה נתתי לה שני רובעל.

עברו ימים אחדים והנה חוקר הדין עם הקטגור באו אלי ושאלוני על דבר הרצח, והגדתי להם, והם כתבו פרטי כל וצוו לשלוח אותי לבית החולים. אכן אני בקשתי מהם לשלוח אותי אל בית החולים אשר תחת השגחת היהודים. טרם צאתם אמר חוקר הדין אלי ללכת מדי יום ביום מן בית החולים לבקש לי עדי ראיה. משגיח על בית החולים אמר לי: — אנ נותן לך רשיון ללכת בכל אשר תאוה נפשך, רק שוב אחר שתגמור עסקיך בעיר, אל בית החולים.

למחרתו הגד לי בעיר, כי אותו השוטר אשר הכני, הכה את העגלון מכות אכזריות והוא מת מפצעיו באותו שבוע, ודבר הרצח ירד לתהום הנשיה, כי שום איש לא הודיע דבר הרצח אל בית המשפט. חפשתי לי עדים ולא מצאתי.

פעם אחת כאשר שכבתי על מטתי בבית החולים, בא איש זקן אל בית החולים, ובידו מקל וגולת כסף צמודה על ראשו ומעיל משי על כתפיו, ושאל את האיש המפקח על בית החולים: — איה היהודי אשר הובא הנה מן בית המשפט ? — והראה לו את מטתי. הרב שאלני בחשאי: — האתה הגשת קובלנא לבית המשפט אדות שוטר אחד ? — כן. — אמרתי. — אני רב דמתא, והעדה שלחתני אליך להפעיל עליך כי אתה תחתום בכתב ידיך כי מוחל אתה על עלבונך, ואם תהי נחוץ, תובא בחשאי מעבר לגבול אוסטריא ובטל רצונך מפני רצון רבים. — אמרתי לו: — אתה מדבר בקר רוח: עשות לפנים משורת הדין ולעזוב את מקום הרצח בלחש, והלא כפשע היה ביני ובין המות ! — ויען הרב ויאמר: — בעבורך עיר זאמאשט באה במבוכה. השוטרים שמו את העיר לשמה ולוקחים נקמה מן כל היהודים. סגרו החניות של טאבאק. המה מפריעים בעד המלמדים והולכים מבית לבית לשאול על תעודות, לכן חוסה נא על יהודי עירנו להניא את הקובלנא אשר הושטת אל בית המשפט. —

ביום השני בא אלי מר מרגליות, הוא היה מאנשי צורה בעיר זאמאשט, כי ערכו את הונו לשתי מיליאן זהובים, והוא חלה את פני להמתיק את הדין. אכן אמרתי לו כי אי אפשר לי להשתיק את הרצח.

ביום השלשי בא אלי יהודה ליב פרץ והוא היה נוטארין עממי בעיר זאמאשט לכתוב שטרות שונים וקובלנאות, ואמר לי: — הנך משכיל ! ומאד ידאב לבי על אשר נפצעת בידי הנכים ומהשוטר הרוצח הזה על לא חמס בכפך. יודע אנכי מעשה

הפרעות האלה. ברם מי ישים נפשו בכפו להעיד נגד הבולשת ? אבל להשוטרים יש עדי שקר, יהודים וגם נוצרים, ואם אין לך עדים, מה יועיל לך ציר אויסטריע ? ואתה תקבל מטרופסא ולא הם ! לכן עצתי לקבל מאה רובעל מן יהודי זאמאשט, והשוטרים יעברוך מעבר לגבול אויסטריע בחשאי. — אנכי השיבותי לו: — גם אתה, גם החסיד חב"ד אשר הביא עלי את האסון הזה, שניכם בפלס אחד שקולים אצלי, ואל תראה את פני יותר.

דברתי עם היהודים אשר יעצוני בלילה ללכת אל נציב המגרש, והם אמרו: — לא ראינו ולא ידענו, ואלה המלות אנחנו נאמר בפני השופטים. — הלכתי מבית לבית לבקש לי עדים, ולא מצאתי. ודברי יהודה ליב פרץ נקבו את מחי, כי ידעתי כי כנים דבריו. אמרתי בלבי: זה פרי תורת יעקב רייפמאן אשר הרביץ השכלה בעיר הזאת ? את הכל ישא הרוח ! ההשכלה מזיופה ואין ערך לה אף כקליפת השום. המה מדברים רק משפה ולחוץ; והחסידות הגם שענין נעלה ונשגב היא אבל החסידים בזאמאשט מזגו את החסידות בהרוטב של השכלה ועשו מסכה אחת ואין בה אף קורטב של אמת. לא לקחתי אף אסימון אחד, והשוטרים העבירוני מעבר לגבול אויסטריע ונסעתי אל עיר הוסיאטין.

עיר הוסיאטין מצטינת במה ששוכבת אצל הגבול בין אויסטריע ובין רוסיא, והנהר זברוטש מפסיק באמצע העיר והוא המצר בין שתי הממלכות האלה, והמסחר פרץ שם ותהי סחר גוים. עצים לבנין בתים ואלה לבנין התורנים מן יערי פאדאליען. תבואות שונות מן אדמת פאדאליען הבי דשנה (אשר רבע אחד משעבדת לאויסטריע והשאר לרוסיא), מובאות אל עיר הוסיאטין. אווזות לאלפים; ביצים לרבבה, מובלות מרוסיא לכאן.

בית מלוני היה בספון נמוך, והמטה אשר ישנתי היתה נשענת אצל הקיר. בבוקר, עוד מסכת הקטור והאדים נראתה בין השמים והארץ, קמתי ממטתי ורגש פגול עלה באפי, והסתכלתי בראי וראיתי כי פני חוורים ונגשתי אל בעל הפונדק ושלמתי לו בעד לינת לילה, אכן בקשתיהו להטות את אזנו לפרק אחד בהלכות הבריאה: ישנתי היום בחדרך הצר והנמוך והמטה היתה נשענת להקיר ובבוקר קמתי ברוח נכאה. אם אינך יודע מדוע ביתך מסוגל להביא מחלות על מי אשר מסתופף בצלו, אני אגלה את אזנך: דע כי חמצן (אקסיזשן) ופחמן (קארבאן), המה כרעל לאדם ולבהמה, ואם המה שואפים לקרבם מן החמצן ומן הפחמן יותר מן השעור הראוי, ימותו מיתה מוחלטת, אכן אם המה מתמזגים עם אויר טהור בכמות מרובה, אז המה מתבטלים ורעלם מתנדף ואינו מזיק. גם בקרב איש יש פחמן וחמצן אשר מתהווים מן המאכל המעובל, אבל הם מתמרים ונודפים בנשימה על ידי הפה והחוטם, ובמקומם אויר בריא נושמים דרך הפה והנחירים לקרבם וכן חוזר חלילה: רעל מן חמצן ומן הפחמן יוצא חוצה ואויר בריא יכנום פנימה, אבל אם איש שוכב אצל הקיר, מאין יבוא לקרבו אויר בריא אם הקיר עושה חיץ בינו ובין האויר הבריא ? אז אותו הרעל אשר נושם לחוץ ישוב בנשימתו אל תוך גוו והוא מתנון ומתנון עד כי נגזר מארץ החיים, לכן העתק המטה רחוק מן הקיר.

פעם שנית לנתי בכפר הארדניצע סמוך להוסיאטין. האולם אשר ישנתי בו היה גדול ורחב ידים, הספון היה גבוה. העציצים אשר בם הצמיחו פרחים שונים גם הדסים רעננים, נדפו ריחם, והעמדתי כל העציצים סביב למטתי ונרדמתי. אציל פולני

זכרון אברהם

(אשר בארמונו ישנתי) ראה כי זה חצות היום ועודני ישן. הוא דפק בדלת, אבל אין עונה. מחשבה הבריק במחו: כי האיש הישן איננו מתעורר משנתו עדי עד, לכן שבר את מנעול הדלת ונגש אל מטתי והניד את ראשי הנה והנה ולא התעוררתי לחיים, וביגיעה רבה עלתה בידו אחרי אשר מעך את רקתי בכח עד כי החיים שבו למקומם. זה יורה לדעת כי גם בשמים חריפים ושחת ירוקה ושבלילת רעננה הנודפות את ריחן לאף הישן, יש בידן כדי להמית. לכן לא יישן אדם בממגורה אשר בה שחת רעננה אשר מקרוב המגל גוזזה. הריח אשר נודף ממנה אי אפשר לו לצאת חוצה מפני הקירות אשר המה למסך המבדיל, וגם אויר מחוץ לחדור פנימה ולהתמזג עם הריחות אי אפשר לו מפני החיץ אשר הוא לשטן לו, לכן סכנה מרחפת על איש הישן שלא יישן שנת עולם.

בשבת אחר ארוחת הצהרים באתי לדביר הצדיק ר' מאטילי, המכונה „דער הוסיאטינער רבי." הבית אשר הצדיק סעד בו היה מלא אנשים מפה לפה ורבם באו מרוסיא. ביגיעה רבה עלתה בידי להתדחף אל שלחנו, והוא ישב דומם באימה וביראה ולא הניד את עפעפיו ולא פעם אחת זחל זבוב על שמורת עינו והוא לא גרשה מעינו. והחסיד האמתי אשר הביט בפרצופו, נפתחו כל מיתרי לבו ועצביו זעזעו והרהור תשובה התעורר בו.

פתאום התעורר הצדיק לחיים המציאות ושמחה פעמתהו, אז גם החסידים מחאו כף ולהקת מנגנים השמיעה את נגינתה אשר הרנינה לב וכליות ורגשי רוחני התגלמו לעיני המביט. היינו שאמר התלמוד: — פני משה כפני חמה. — גם התורה אמרה: — כי קרן אור פניו. — כי הנשמה מאירה את הפרצוף.

משם נסעתי אל יארמאלינץ. העיר הזאת אינה מצטינת רק ביריד. פעם אחת בשנה מתאספים שם סוחרים, אומנים, פועלים, מארבע פינות העולם; גם מסביר הרחוקה יבואו אל יום השוק, והמגרש אשר שטחו עולה לכמה פרסאות בריטית, מלא אנשים מפה לפה; כל מיני סחורות וכל יבול שדי הנמצאות ברוסיא ישנם שם למכר, והיריד מושך והולך ירח ימים: כל הבתים נהפכו ביחד אחד לחניות; וכל הארוות למעבדות וכל האכסדרות לבתי מרזח ולבתי תבשיל. גם בעד קיטון אשר נמצא בסמטא ישלם מאה דאלער על משך ימי היריד. שכר הדירות בעד ירח אחד יספיק ליהודי יארמינינץ לכל צרכיהם על שנה שלמה. יהודי יאמאלינץ אינם מחשבים את השנה כנוצרים מן לדת משיחם; גם לא כיהודים מן בריאת העולם, רק מונים מן היריד.

פרק הארבע עשר

הייתי בכל מרחבי רוסיא ובכל מקום ראיתי בולט כי היהדות מתנודדת שם; ומן כל המקומות אשר היהודים התנוססו בברק זהרם והמסורה היתה קדושה להם ישאר אולי עשריה אשר ריחה לא נמר וצמודה לגו ישראל. אם בכל עיר ועיר היו בתי תפלות מלאים בכל ימי השבוע והדרת קודש חנפפה עליהם, בכל זאת נבאתי מראש כי יפול מבצר היהדות. יען מה? כי בכל מקום בואי, כשפחה כן גברתה, כאם כן בתה, כאב כן בנו — היו שטופים בספרי זשארגאן בעין „דאס פוילישע איננעל" מן לענעצקי, „דער לאפיטאץ" הלועגים על כל המסורה הישראלית.

שום דבר לא יפעול בשלילות על אמונת ישראל כלעג ושחוק. שחוק אחד מן ההדיוט פועל יותר ממאה מסיתים הכי מלומדים. מה יסכון לגבר אשר הוא מתחסד

זכרון אברהם

עם קונו אם בניו מעותדים להשליך את אמונתם אחרי גוום ? ואיכה יתעורר בם רגש היהדות אם ספרי זשארגאן בלבלו את מחם והרעלו את לבם ? ואם הילד מסר את לבו לשטן, לא ירפה ממנו גם אם יגדל. ילד הוא כעסה אשר הגבלן עושה עמו כחפצו.

היהודים במשך ימי גלותם חלפו את לשונם שלש פעמים: לשונם המדברת היתה ארמית וערבית וגם יונית, אבל כתבי פלסתר וצחוק על ישראל ודתו, לא נכתבו בשפות האלה מעולם. גם הרעפארמערם לא לענו בספריהם על מסורת הישראלי. גם המשכילים לא חרפו מערכות ישראל בשפת עברית כנביאי הזשארגאן.

פעם אחת בחורף כאשר הקור הראה את עוצם ידו ואת גבורתו: פרצוף חור הפך לפרצוף אדום; מים נוזלים לקרח מוצק; אויר עמום אל שקוף, והעין הביטה על שטח הכי רחוק באין מפריע; הכל נקפא, גם חלקי העפרי באויר התכווצו, והעין קמה לתחיה, כי היא מקבלת אור המאיר יותר בקור. באתי לבארדיטשיוו לבקש משרה בערי על ירח ימים למען הצטיד בממון על נסיעתי הלאה, באתי לר׳ דוד קמח הביתה. כמדומה לי שאני רכשתי עור חדש, חיים חדשים: חמותי, גם הקרח משערות לחיי נמס למים. אורח אחד אשר גם הוא התאכסן אצל מר קמח, תמה מאד ואמר לי: —מה זאת ? אנכי יושב בבית אצל האח וכל עצמותי נקפו מקור, ואתה באת מחוץ וחם לך ? — אמרתי לו: — אשנה לך משנה אחת בהלכות ידיעת הטבע. דע לך כי אויר המתחמם מתרפק אל אויר הקר וגם אויר הקר חפץ להתדבק אל אויר החם, לכן אני באתי מחוץ והבאתי עמי אויר-קר, אז אויר החם נס מפניך אלי ואוירי הקר רץ אליך, כי הוא מחפש רק חם, והשיטות התחלפו.

מר קמח אמר לי: — ידידי, הנה מחיר העצים ופחמים עלה, וגם לי נחוץ להעלות המחיר מן שכר לינה עד עשרה קאפיקין בעד לילה אחד. אמרתי לו: — שא נא לי, שמעני ואורך. במדה אשר האויר מתחמם מתמתח גוי ומתהדק ותופס אני מקום יותר גדול, ולי נחוץ לשלם כפי תפיסת מקומי; ואם אתה מסיק את האח בצמצום, אז האש הנודף מן התנור מתבטלת וקר בבית, וגווי מתכווץ ונקפא, ואינני תופס הרבה מקום, וגם שכר מלונה פחות מגיע לך; שאל נא הנפח ויגדך איכה הוא מחשר עגולי פח על האופנים: הוא מלבן את הפח באש וחום האש ממתחו ותופס מקום יותר ועוטר את הפח סביב לאופן ויחזקהו במסמרים; והפח החל להצטנן ובמדה אשר הוא מצטנן מתכווץ יותר ויותר והחשקים באופן מתלכדים ומתדחקים ועגולים מתהדקים והולמים יותר.

במה בארדיטשיוו מצטיין, אם בירוחם הקטן המנגן נגינותיו בבית הכנסת בעיר הישנה ? וניסי המתפלל תפלות מסלסולות בבית התפלה בעיר החדשה ? זה איננה גושפנקא של קימא, כי חזנים זמניים הם; אם בהצדיק, רבנו לוי יצחק ? הלא לקח אותו אלקים ! רק בזאת תתהלל עיר בארדיטשיוו, כי עם ישראל בדד ישכון בה ואין לנכר חלק בה. הלכתי שלשה ימים ברחובותיה, ולא נפגע בי פרצוף נוצרי. בברדיטשיוו אין תעשיות ואין מכרות רק חניות ישנן שמה למכביר והעובר דרך החניות, יסחב בכנפיו פנימה לקנות מעט מה. אין מעמד בעולם המעשה בעיר בארדיטשיוו. עיר אשר משפחותיה תעלינה יותר מן מאה אלף ואין בה במה להאחז. הממשלה העריצה קוראה לעיר הזאת קן היהודים, ובכן שמתה לכפר. אין בה גדודי חיל המביאים שפע לעיר, ולא לשכות הממשלה.

ואל תחשוב קורא יקירי, כי אין בה עוברים ושבים, לא ולא ! כל בתי מלונות

זכרון אברהם

מלאים הם מאנשים זרים. בערב באתי אל בית מלוני והנה ראיתי פנים חדשים שונים.

בחצות הלילה כאשר אנשים הוזים שוכבים על ערשותם, גם אני ישנתי, וטרם הספיק בעל החלום לסיים את הזיתו, והנה הקיצותי לקול המולה גדולה: הבית רותח. נציב המגרש אוחז פנס בידו ומקיץ הישנים להראות לו תעודות המסע, ועשרה נכים שומרים את הפתח שלא ינוס ח"ו אחד מהם. כל האנשים עומדים ועורם רועד עליהם: זה מבקש נעלו אשר נעלם במבוכה הזאת, וזה כובעו, והנה נציב המגרש נתן קולו הלאה: — סטופיי ! הדם נקרש בקרבינו. הדלת נפתחה לרוחה, וכל האנשים נגרשו מן הבית. בחוצה קול אומר: — הסתדרו בשורה ! — וכל האנשים הסתדרו בשורה אחת, ונך בכובע כבשית גדול ורחב מאד, ומקלו בידו, ומונה אחת, שתים, וחוזר ומונה. קול קורא: — סטופיי ! — ואנחנו נגרשים מן בית מרזה. נציב המגרש עם חמשה נכים נכנסו פנימה ואנחנו עומדים על הקור בחוץ.

הקור צובט את ראש החוטם ואת האזנים ואני עומד ברטט; ואחר שעברה שעה שלמה, שמעתי קול הקשת מנפיים בשלג והנה כארבעים יהודים נרדמים, השנה נסוכה על אשמורות עיניהם, נגרשים משם. הקול קורא: — סטופיי ! — ככה הלכנו ממלונה למלונה, ואנשים למאות נלוים אלינו עד שבאנו אל תחנת הבלשת. שם יהודי אחד אסף מכל אחד ואחד חמשה רובעל, וליהודים היה אור ושמחה. הלכנו כל איש למקומו. הקור הולך ומתגבר בעיר בארדיטשיוו. הוצאות המשק מתרבות מיום ליום. נושאי סבל מבקשים עבודה ואין. האומנים חובקים את ידיהם ואין מעמד.

שם ברחוב הראשי איפא גם שם לא נמצא גם גבעול ירוק בקיץ; וישנם ילדים אשר לא ראו מעולם מראה האילן ועשב ירוק; עומדת חומה אשר יושביה דרים צפופים ומקום לא נועד בעדם לשפוך מי שופכים, ועם כל זאת איש אחד דר שם בשני תאים ויצוע אחד, אבל הרצפה מלוטשת כראי ובתאים נראה סדר ומשטר. רהיטי הבית מרהיבות עין, ונערה אחת מנצחת על הפסנתר; ואשה אחת מנהצת לבנים וזקן אחד בתרמיל בכרות לחם תלוי על צוארו נכנס לבית, והאשה אמרה לו: — שאי נא דודי, בעלי איננו בבית ואזלו זוזים מכיסי, בא נא מחר אלי. — הרש הלך לו ועמד מאחורי הדלת לערוך הלחם בתרמילו והנו שומע צוחה בבית. הילדים לא אכלו מאומה כיום תמים ויתעלפו. הרש הזה היה נדיב לב ושב שנית אל הבית ואמר להאשה: — גבירתי, אולי יש לך עופות, הא לך את הלחם מתרמילי. רוק אנכי ולחם לא נחוץ לי, רק זוזים, מחר אבוא לך לגבות מעות בעד הלחם. — האשה סרבה לקחת הלחם מיד הרש ומהססה זמן רב ואחר כן אמרה: — הנח התרמיל שם מאחורי הדלת בפנה.

הרש הלך אל בערל מאנאזאניק וספר לו זאת. הוא היה אחד מאנשי צורה בעיר הזאת והוא קרא אספה של נכבדי העיר לטכס עצה ולקנות קמח ופחמים בעד עניים. אלטער קאביליאנסקע, גיסו של הצדיק רבנו מאטילי מהוסיאטין, אשר הונו יעלה עד כמה מיליאנים רובעל, התעמק במחשבותיו מה לעשות, ואחר כן התעשת והוציא מכיסו חמשה רובעל והניח על השלחן. ובערל מאנאזאניק אשר רכושו עולה עד חמשה מאות אלף, הוציא מכיסו חמש מאות ואמר אל מר קאביליאנסקע: — כלימה תכסה פניך, אנשים גוועים ברעב ונקפאים מקור, ואתה המנצל בעירנו, נותן חמשה רובעל ! החבא את כספך ולך !

באתי אל בית מדרש אחד, והנה אצל שלחן אחד יושבים אנשים ומדרשים

זכרון אברהם

פתוחים לפניהם, ואחד יושב בראש ומסביר להם תוכן המדרש. וישבתי גם אני לשמוע משנתו, ואמרתי בלבי: — האנשים האלה אינם לומדים להתגנדר ולקנות שם, ולומדים תורה לשמה, ובטח כי קרני אור השכינה מאירים פה. והנה הוא הרציא לפניהם מדרש רבה פרשה כ"ח ביתרו: — ומשה עלה אל האלהים, א"ר ברכיה, הלוחות היו ארכן ששה טפחים כבויכול היו ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים ובידו של משה שני טפחים, ושני טפחים היו מפרישין בין יד ליד. — המסביר הבליע את המדרש כאשר הקורא במגלה מבליע בנשימה אחת את עשרת בני המן, כי תורה היא וללמוד אנו צריכים.

כאשר גמר את משנתו, התאונן לפני כי המדרש אשר העם משתוקק ללמדו, איננו לפי טעמו, והוא בתור המסביר, בא לפעמים במבוכה כאשר המדרש אומר לפעמים מאמר המביא לידי גחוך והתול. איכה יסביר לפניהם מאמר אשר בו חידות ופליאות אשר גם מחו איננו קולט חידות כאלה? — אמרתי לו: — המדרש כולל דברים העומדים ברומו של עולם: ידיעות הטבע וידיעות גם למעלה מן הטבע נשנו במדרש; והוא משקה חריף וכל שותיו צורבים את לשונם ושורפים את לסתותם. חכמינו חפצו לתת בער העם משקה החריף כזה, מה עשו? הם מזגו את המשקה במים למען ישתה העם, וכל רעיון נשגב הם הלבישוהו בשמלה פשוטה. וזה כוונת המדרש אשר הלביש הרעיון של רבנו ברכיה בלבוש פשוט: מאמר הזה עולה בד בבד עם מאמר האמור במדרש, בכי תשא, פרשה ל"ט. אמר רבי אחא, מן האלקים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ארבע פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל, שנאמר: — אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואחר כן ויאמר לאדם. שני המאמרים האלה שונים רק במלות, אבל כוונה אחת לשניהם: חכמת היוצר היא שכל הנעלם מכל רעיון והחכמה הטמונה בבנין העולמות ובבנין גווים היא רק כטפות המים מול הים הגדול. מקור הראשון מן התורה אשר היוצר חפץ להורות אל בני תמותה איננה הולמת את מחותיהם הנגבלים, לכן הערה אותה לכלי אחר, אבל גם הכלי האחר איננו הולם את העולם השפל, לכן שפכה לכלי השלישי, אכן גם כלי השלישי נשגב בעד מח היהודי, על כן הורק גם מכלי הזה ויצק את הנות לבו לכלי הרביעי, ובלשון המקובלים: אצילה, בריאה, יצירה, עשייה, הם הארבעה העולמות; ובלשון המחקרים: עולם השפל, עולם המלאכים, עולם הגלגלים, עולם השרפים. הוא שאמר האדם הגדול הזה, הוא רבנו ברכיה: שני טפחים ביד מי שאמר והיה העולם, ומשה עלה בקדושתו ובחכמתו על בני עולם השפל והשיג גם בעולם המלאכים ותפש בידו שני טפחים אבל למקור הראשון עוד לא הגיע ושני טפחים היו מפרישין בין יד ליד. ראה מה שאמרו הרמב"ם והרב אבן עזרא על המדרשים ואגדות התלמוד.

פעם אחת באתי להקלויז בבארדיטשיוו להתפלל. התבוננתי אל תהלוכות החסידים ואמרתי בלבי: מה רוחנית, מה נעלה ומה נשגבה היא החסידות! בה הרגשה נעלה, החסיד איננו מחטט במחו ממעל לו, כי זאת תחשב לו כעין חלול הקודש, אבל הוא מרגיש את יוצרו ממעקי נפשו.

שם הוגד לי כי בעיר החדשה יבקש איש מהיר בחשבון, ובאתי שם ונודעתי כי בתעשיה אשר נופת הלפת מבושלת בה, נדרש איש תחת השגחת מנהל ספרי החשבון. באתי אל הבית אשר המנהל מתארח שם, וראיתי עשרה עולי ימים מחכים לביאת המנהל, וכל אחד מהם קרוא אל התא אשר המנהל יושב שם והוא נבחן אם

זכרון אברהם

הוא מוכשר לחשוב חשבונות. גם אני נקראתי לבוא אל התא והנה איש מגוהץ, גלוח, יושב ודובר שפת רוסיא ומתאמץ להראות כרוסי מלידה, ובעינים בוחנות חדר אל לבי פנימה ושאלני אם גם אלגעברי ולאגעריטמען ידועים לי, וכאשר עניתי לו בשפה רפה כי המה אינם מוזרים לי, שאלני עוד: מדוע שולל כופל את המחיב עולה חשבון השולל ואם השולל כופל את השולל עולה החשבון מחיב ? — ואחר כן שאלני בידיעות הטבע: — למשל, אם הכום מלאה מים, ואם מטבעות של נחושת הונחו לאט לתוך הכום, אז המים לא יעלו על גדות פי הכום ? — ואמרתי: — לא בלבד מטבעות של נחושת אינן שופכות את המים חוצה, רק סליטרי אשר הושם לתוך כום מלאה מים, המים מכובשים ומתמעטים עד אשר אפשר לך ליצוק אל הכום עוד מים אחרים עד אשר ימלאו את הכום שנית. אחר כן שום שנית סליטרי אל המים והמים מתכווצים מאליהם מפני כי גם המים מלאים חלולים חלולים המכונה פאָרין, והסאליטרע והמתכות תכבושנה אותם.

הוא שאלני עוד שאלות אחרות ולבי דפק בקרבי אולי שכחתי ח"ו מן הידיעות אשר ספגתי לתוך מחי מנעורי.

בענוה שאלתיו למה נחוץ לי לדעת את כל אלה: —אולי יש לך בן או בח הלומדים בגומנסיא במחלקה השביעית או מחלקה השמינית, לכן אתה מבקש אחר מורה פרטי להדריכן ? — לא — אמר האיש, — נחוץ לי איש אשר יאמן את ידו לכתוב שמות הפועלים והפועלות באיזה יום החלו לעבוד עבודתם, אבל מטבעי לבכר את הידען, כדי לבלות את הימים המחופשים מעבודה, כי רוק אנכי, וכשלוש שנים עברו מעת אשר משווייץ באתי וגמרתי שם את חוק למודי.

כל הנערים אשר חכו בחדר המסעודה על תוצאות הבחירה, הלכו במפח נפש וברוח נכאה לביתם, ואני לקחתי אצל מנהל התעשיה מעות קדומים ושלמתי אל מר קמח עד קשיטה האחרונה.

בעגלת חורף נסענו בלילה כבזק, אף כי האויר היה מוחתל בערפלי חושך רק לבנת השלג חדרה מבעד מעטת השחורה. ישבתי על הכרכרה אצל המנהל, אבל דומם ישבתי ומחשבות רבות התפרצו מלבי. הבטתי בעיני עד המקום אשר כיפת השמים נוטה ארצה, והנה מישור ישר כסרגל. אמרתי בלבי: פה נותנת הטבע ביד נדיבה להאכר שכר בעד עמלו. איה חבל אדמה דשנה ושמנה בכל כדור הארצי כאדמת אוקריינע ? ואחינו מפוזרים בה בכמות מרובה ואין מי מהם אשר הוא עובד אדמתו, רק כלם תגרנים המה; ומי אשם בדבר הזה ? המושלים העריצים מבית רומאנאוו, המה חותרים בכל עוז להשפיל כבוד היהודים.

צלצול הפעמונים נשמע למרחוק למען החריד את הזאבים בלילה. הפעמונים חדלו מצלצל. הכלבים החלו לנבוח. המנהל אמר לי: — רד ובא עמי ! — נכנסתי לפלטרין. אין איש בבית, מלבד שתי שפחות ועבד אחד. המנהל קראני לאכול ארוחת הערב עמו. שם היהודים, כעני כעשיר, להוטים אחר דיסא של כסמים.

ראיתי כי מלבד עתוני רוסיא ישנם שם גם „המליץ" על שלחנו, ושירי גרדן, ושמחתי מאד. הלכתי לישון על מטה כבודה ונרדמתי, והנה בלילה הקיצותי, כי תבערה פרצה בפלטרין, וחרחור האש מגיע לאזני ובחוץ תאיר אור האש כמו בצהרים. אביתי לברוח דרך החלון חוצה, אבל החלון גבוה. זר אני ונלאתי למצוא הפתח המוביל חוצה. כמה פתחים פתחתי והעשן חדר אל הבית עד להחנק, ובמבוכתי

זכרון אברהם

שכחתי החוק אשר יזהיר מלפתוח פתח בעת השרפה. מחוץ קול נשמע: — צא מפה, יהודי, פן תשרף. אנכי הגשתי את השלחן אל החלון ובקפיצה אחת רגלי עומדות על הקרקע, והנה המנהל יושב עם רעיו על כסאות ומתענגים על מראה האש, ונתן צו לעבדו להעלות היין מן המרתף ולהשקות כל הנכים. והנם אוכלים ושותים ושמחים בעת האש לחכה ושרפה כל אשר מצאה. נתחלפה השיטה, כי אצלנו מורידים דמעות על השרפה!

ביום השני המנהל העתיק מושבו אל בית אחר אשר מוצל מאש והעששית דלקה באור כהה. והנה המנהל שאלני: — היודע אתה כי האויר בורח מפני האש ואי אפשר להם לדור במחיצה אחת? ונר הדולק בתוך הכלי, אז יורק האויר מתוכו, אם כן, מדוע זכוכית העששית איננה נשברה מפני המשא של אויר החיצוני אשר יכביד אכפו עליה, באשר אויר הפנימי חמק ועבר מתוך הזכוכת כי האש גרשהו כלי מתוכה? — כן. — אמרתי — אויר החצון דוחק את הזכוכות מחוץ, ובפנים אין אויר כלל, ולולא עגולה היא, אז בטח שבור תשבר הזכוכית, אכן אם היא עגולה והלחץ מן החוץ יבוא סביב במשקל שוה, על כן הזכוכית קימת. אבל אם נופלת טפת מים עליה או שאיננה עומדת ישרה אז הזכוכית פוקעת. לכן אם נר דולק בפנכא ותשים אחרת עליה אשר תחתיתה לעבר החצון אז הן נצמדות אשה אל אחותה ונחוץ כח גדול להסיר הפנכא הצמודה להפנכא הראשונה, מפני כי אויר החצון דוחק אותה ואויר הפנימי נשרף מן הנר ואין ביניהן שום סדק אשר האויר מתדחק שמה. — כאשר נדברנו יחדיו, באה השפחה ואמרה לאדונה כי אביה יוסר במצלפה באשר ראש העדה חרץ עליו משפט ליסרו ולהכותו עשר מצלפות. ומחר בבוקר זקן הכפר ייסרהו במצלפה לעיני השמש. והנה תמהתי מאד, כי הבטלנים מלבוב אמרו לי, כי ברוסיא אלכסנדר השני נתן חוק לחדול מהכות האכרים עבור עונם, כי זה קלון גדול לבני תמותה. אבל המציאות טופסת גם על הבטלנים מלבוב.

הלכתי אל בית עדת האכרים המכונה „וואלאסט," וראיתי כי שני נכים החזיקו בזקן אחד והניחוהו על הספסל, פניו למטה, ואחד הדק את מכנסיו שלא יהיו עליהם שום קמט, וזקן העדה מנה את המלקות, וסטירת המצלפה נשמעה מרחוק, עד אשר דם יז מן המוכה. אחרי המלקות בא נציב המגרש וגליון בידו מן שר הפלך, כי זה חמש שנים אשר הצאר השבית המצלפה, רק החוק הזה מונח בערכאות של שר הפלך הממונה לעניני המלחמה והוא ראש על חמשה פלכים ומושבו בקיוב וטרענטיל שמו, והחוק עדין לא הוצא לפעולה ובינתים לא שבתה המצלפה ובחנם נזל הדם מן הנכים.

פעם אחת הייתי בבית המרזח וראיתי והנה שוטר מזיון הביא שני אנשים אשר ידיהם כפותים מאחוריהם, וברוסיא קוראים לזה „עטאפ" — יהודי אחד ונך אחד צמודים בכבלים לאחוריהם. השוטר ישב על הספסל להנפש, ושתה יין־שרף. ואחרי כן נודעתי כי הנך הרג יהודי אחד ונתפש בעונו; ויהודי נתפש כי אין לו תעודת מסע. היהודי יושב ובוכה, והנך שמח. אחרי כן כל נך ונך אשר בא פנימה לשתות יין־שרף נגש אל היהודי לענהו. אחד תפש בשפמו ואמר לו: — דודי איפך, ואמרוט את שפמך למען תראה כעול ימים. — ואחד סטר על חוטמו, והשוטר לא נתן מחאה לזה. גם אני יראתי לקחת נקמה מהם, כי כהמנהל כמוני, לשנינו אין זכות להתאזרח בכפר, רק נציב המגרש לוקח מדי ירח בירח שלשים רובעל, וגם ראש הכפר לוקח עשרים רובעל, לכן פיהם סתומים.

זכרון אברהם

עברו עלי שלשה ירחים ונסעתי אל קיוב. העיר הזאת מצטינת במסגדים רבים ובמנזרות רבות, והתאכסנתי במחוז פאדאלסק, כי במחוז קריסטשאטיק אין רשות ליהודי להראות שמה. ובראותי מרחוק שוטר, מזיון, רטט עלי עורי, מפני כי תעודת מסעי כבר עברה עליה עונתה. ואותו היום נפוצה השמועה בעיר, כי אלכסנדר השני נהרג ביריה.

צלצלו הפעמונים, והשוטרים לקחו במאסר אנשים למאות ולאלפים. כל בתי הקפע ריקים. אנשים יראים לצאת החוצה, פן תעלה עליהם חמת השוטרים, כי היום רוח תזזית עברה על גדודי החיל ועל השוטרים ומכים בשוטם לכל עובר ושב.

נסעתי משם אל בעסראביען. שם בעיר בריטשאן ראיתי את החסיד ר' שמואל טאבאנער ואת בניו: ליב ושמעון טאבאנער. אהבת ישראל שוטפות את לבם ונותנים בשמחה נדבת ידם לכל איש אשר בא במצוקה.

משם נסעתי לעיר בעלז בעגלה, אבל על העגלה ישבו אנשים ונשים צפופים, וקופסאות ותיבות שונות לחוצני מכל עבר. והנוסע הוא כתות ונתוק ושבור ועצמותיו מתפרקות.

עיר בעלז החלה בעת ההוא להתישב ולהשתכלל ולהתפתח. ויהודי גליציה טחו קירות; חפרו מרתפים; כרו בארות; הסיעו אבני חצץ להניחן על שתית הבית. הכרתי שם יהודי מגליציה אשר היה ראש העדה בעירו הקטנה ושום מסחר לא היה לו בביתו, ואנשי עירו חשבו כי מצא מכמן במעבה האדמה, אבל הוא נסע מדי שנה בשנה על שלשה ירחים לעיר בעלז ועבד עבודות שונות; גם קפל את מכנסיו עד ארכובותיו וירד אל שלילות המים ושפשף העורות.

גם אני עבדתי את העבודות האלה ודרכתי ענבים בטילינעשט אצל יהודי המכונה יעקל טילטנעשטער. מגיגת ענבים צברתי מלא חפני ענבים ושמתים בשבכה ורקדתי עליה, והיין מסתננים דרך חורי השבכה אל הערבה. דרכתי ענבים ברגלים יחפות, לכן עבודתי היתה כבדה עלי.

משם נסעתי אל עיר מאהלאוו ושם חפרתי אצל אברהם בינים מרתף בעדו; ומשם נסעתי אל עיר בענדער, מקום אשר נהר דניעסטער שוטף משם והלאה אל עיר אדעססא. שם בעל האכסניה רשם על המעשנה חשבון גדול אשר מגיע לו ממני. לבי פרכם בקרבי, מאין אפרע את חובי ?

פעם אחת בא רוסי אמתי אל האכסניה לחפש אחר נדר אויסטריע הנודע לו, ואמר: — האח נהרס והתקן זה שתי פעמים, ועוד העשן מתמר ועולה דרך הסדקים אל ביתי, לכן נחוץ לי נדר מאויסטריע, כי משם אומנים טובים יבואו. — הבה לי העבודה הזאת — אמרתי לו. והרוסי אמר: — מהר, בא עמי ! בלכתי עמו, חרפונו כליותי על אשר לקחתי לי עבודה שהיא דורשת אומנות ואנכי לא הייתי נדר מעודי; מאין אקח תחבולה לכלוא בפני העשן שלא יתפרץ אל הבית ? רצתי אל השוק, והנה נער נוצרי עומד ופוהק. שאלתיו אם הוא מוכשר לעבודת הנדרית והוא ענה לי: — הושטתי לבנים אל הנדרים. — האם יש לך סידה וכילף ? — שאלתיו. כן. — אמר הנער. הנער גבל ברגליו היחפות את הטיט בגללי הסוסים ואני פרקתי את כרכוב האח בזהירות מבלי לנתצו, כי לסתת אבנים ולעשות כרכוב חדש, דורשת יד אומן.

בפנים האח ישנן שכבות מלבנים אשר דרך חללם המלאים אויר נוטה העשן אל הארובה, וסדרתי אותן כפי בינתי. האמנם האויר בורח מפני האש אבל בכל זאת

זכרון אברהם

אש איננה בוערת אם איננה משוכה וסחובה מן האויר לכן חלל הלבנים משפיע אויר הדוחף את העשן עלי על. בטוח הייתי כי עכשו העשן יעור עיני הדירים, ולתמהון לבי: הנערה הסיקה את האח והאש מחרחר והעשן זורם את זרמתו ישר אל הארובה! כן ההשגחה הפרטית תמכתני, ועבדתי כמה ימים במלאכת הגדרית.

מן בענדער נסעתי בקור גדול אל עיר קישינאוו. הייתי לבוש רק באדרת הקיץ, אבל העגלון התלבש בפרווה גדולה ונעול במגפיים רחבים חתולים בספרטוטים על גבם; ופעם בפעם הטה ראשו לאחורו לראות אם עוד לא נקרשתי מקור. באנו לפנות ערב אל העיר. אמרתי בלבי, אסורה נא אל בית התפלה ושם אודע אדות אכסניה אשר איננה מפריזה על שכר לינה. באתי אל בית התפלה, והנה שני עולי ימים כבני עשרים שנה, יושבים אצל האח, המה סומכים את גביהם אל האח החם ואוחזים בפנת התנור שלא יברח החוצה. פתחתי מלתחתי והוצאתי ממנה גמרא יומא, כי רק הפלפול הבבלי מפכחת את צערי ובו אני מוצא נחמה לנפשי, וכאשר סימתי ללמוד, אחזתי את כפות המנעול לצאת החוצה ולבוא אל רחוב מאלדיוואנקי אשר שם בעל האכסניה איננו מפשיט העור מן האורח כאשר הגד לי שם. והנה שני הצעירים היושבים אצל האח עצרוני מלכת וקראו בקול: — איפא גנבת את מסכת יומא? אנחנו נמסור אותך אל הבולשת, וכי יש לך מכתב מסע? — כשמעי זאת מפיהם, נבהלתי, כי אמנם מכתב מסעי נפסל וזה שנה שלמה עברה מעת אשר חותם הגבול הטבע עליו.

בית התפלה רתח כסיר נפוח: אחד מצדד בזכותי — אולי הגמרא קנה במעותיו — וזה צועק — פרצופו מעיד עליו כי הוא עם הארץ גמור — הרעש הולך וסואן, ואני הזהרתי אותם מגעת בי יד, פן אשבר עצמותם. קול מאחורי הפרגד קרא ואמר: — היתכן, עולי ימים הם ילדי משי ואיש זר יענה בחוצפתו להם „בעצמות שבורות"! קראו נא את השוטר הנה ואיה תעודת מסעו? בינתים בא הדיין דמתא, ושני האודים לחשו לו דבר מה באזנו, והוא מתגרד תחת צוארונו כאילו פרעושים עקצוהו, והוא חתך את הדין לבדוק את חפצי היטב ואם יש ביניהם דבר יקר ערך, נחוץ להוציא משם ולמסרו אל הגזבר; והגמרא תמסר גם כן אל הגזבר והאיש הזה ילך אל כל אשר תשאנו הרוח ולהשוטר אל תמסרהו, כי לא גנב מאומה, אולי מצא הגמרא בדרך, רק הוא נגע את כבוד חתני לכן הוא חשוד גם לגנוב. הדבר יצא מפי הדיין, ונערים התנפלו על חפצי ומצאו מקב ומפלת בין החפצים. הבודק קרא: — הוא אומן פשוט, כי יש לו כלי אומנות, ובכן הוא בטח גנב את הגמרא. ואני עמדתי ביניהם כפסל שיש, כי יגורתי מאד מפני השוטר: איש בלא מכתב מסע יחשב ברוסיא כאיש בליעל ותפוש לבית המאסר ואחר שנה ישלח אל סיביריען, ונמלטתי בעור שני. ועד היום לא הבינותי מאמר רבנן: — אין אדם נחשד בדבר, אלא אם כן עשה, ואם לא עשה, זמם לעשותה— ואני מעודי לא גנבתי ואף לא זממתי לגנוב, ומדוע מתחו עלי קו חשד? תהי כפרה על חטאתי.

בעת ההיא בא איש אשר שמו ראבינאוויטש לעיר קישינאוו. אנשים שמוהו למורה ילדים. הוא הצטין בנגינת הפטורה: תלמידו עלה לתורה ואמר ההפטורה בנגון אשר משיב נפש השומע. האיש משך את כל השומעים את תורתו כבחבלי קסם, ולכן התמנה בבית התפלה למטיף ולמגיד, ותורתו אשר הטיף מדי שבת בשבתו הועילה עד שכל החבורה השתמדה לנוצרים: דוברים זשארגאן ושובתים בשבת ומאמינים

בצלב. ראיתי את מסגודם, ועל הארון אשר שם תורתם חבויה, יש פרוכת אשר צלב רקום עליה, והממשלה נתנה להם שווי זכיות עם כל הנוצרים.

באתי אל אדעסא, עיר הומיה מאדם. רחובותיה רחבים ומסודרים במשטר. בתיה בנוים בתכנית המודרני, מדה אחת לכלם. אילנות שתולים משני העברים. שם אנשים מדברים שפות שונות, כי שם חוף הים השחור, ותהי סחר גוים. התאכסנתי ברחוב קאטירינאווסקי.

פה חזיתי בעיני האיך תשוקת הלמוד מושלת על רוח האדם שמיבש את גרמיו ומפסיק חוט חיתו וגם הרעב איננו עומד לשטנה לו למען יספג לתוכו דברי חכמים. פה היו כמה נערים ונערות אשר באו הנה ללמוד בהגומנאסיע, אבל היו נדחקים תחת מכבש המחסור. מה עשו? מדי יום ביום הלך אחד מהם אל החוף לעבוד כל עבודה אשר רק מצא, ובערב הביא לחם ובצלים וקשאים, ואכלו כל החבורה, ולמחרתו, שלחו נער אחר לעבודה וחוזר חלילה, וכן היו סגופים כל ימיהם.

שם ירדתי מן החוף אשר אקינין של הנסיך דיוק מחוטב עליו, אל השרטון. ביום הראשון ראיתי יהודים מעירי פאדאלען צנומים ושדופי קדים, חוורים ואין בם אף טפה דם. הם אוחזים רחת קלה ובית קבול רחב, והולכים לממגורה לזרות חטים ממקום צבורן אל מקום אחר, למען לא תתחמנה החיטים ותעל עליהן קומנית ועובש. הלכתי עמם גם אני, אבל הם היו מהירים במלאכתם: החיטים עפו מן הרחת גבוהה עד ראש הגג, ולא יכולתי לעשות כמעשיהם, וגם בערב מתני חרגו ממסגורתם ולא יכולתי לעמוד בקומה זקופה. ביום השני האיש המניע את החטים בכברה גדולה אשר כמה כורין חיטים אחוזות לתוכה, יעדני למען הלעיט לתוכה חיטים, אכן האיש קרא: — הב! הב! — וברגע אחד נחוץ לשאוב החטים בדלי ולשימן בתוך הכברה באין הפסק. ביום השלשי לקחתי לי עבודה אחרת בתור סבל, ומשפט הסבלים כזאת: אנשים לבושים רק במכנסים, עומדים בשורה זה אחר זה, וכל אחד חוטף שק חטים על צוארו, ובמהירות ירוץ אל הספינה ועולה על הסלם ומשליך את החטים אל חלל הספינה. הסתגלתי להעבודה הזאת ועבדתי מדי יום ביום שם על הנמל. כירח ימים עבדתי על השרטון אצל ר' ישוע קהנא. הוא בא עני מעיר קאליס לעיר אדעסס, ונתעלה לראש סוחרי חטים, והונו עלה לחמש עשרה מיליאנים רובעל.

שם בבית „פת לארוחים" הבנוי אצל בית הכנסת, התפללו שני יהודים אדוקים לדת ישראל, ר' יונה טאלאטשנסקי ור' אלטער פריץ.

שם באדעססע היה בית הכנסת המכונה „דיא בראדער שול," מפני כי עיר בראד היתה ממי קדם סחר גוים והתאחזה מסחר גדול, ואחר כן ירדה עשר מעלות אחורנית, וכל איליי כסף ונכבדי העיר העתיקו מושבם אל עיר אדעססע.

פרק החמשה עשר

באתי לעיר סיראקע הבנויה אצל חוף נהר דניעסטער. שם בסתיו ולפני חג הפסח תוסס הרפש, ואדמה כחמאה היא, והאנשים אשר נולדו ברגלים קצרות, כלואים הם בביתם, כי אם יהינו ללכת חוצה, אז עלולים הם להטבע ברפש; רק מי שזכה להולד ברגלים ארוכות, הוא זוחל ברפש וזעה נוטפת מן מצחו כאשר שולף פעם בפעם את רגליו השקועות בביצה.

עיר סיראקי ככל הערים בעירי רוסיא, מצטינות במה שיש בהם מלשינים. הגם

זכרון אברהם

שכל אנשי עירם תמימים וישרים, אכן המלשינים לא יבושו במלאכתם מפני אחיהם. המה מתפללים בתוך הקהל וקרואים לשמחת הנשואין ולעניני עדה לחוות גם את דעותיהם, ולא ינזרו בשום דבר מן העדה. מה נשתנה רוסיא מכל הממלכות? ומדוע יהודי רוסיא אשר רבם הם תמימים ואדוקים לדתם, מכילים בקרבם מלשינים יותר מכל הממלכות? יען כי כל משרתי רומאנאוו, מן השוטר הנמוך אשר רק מקלו בידו וכובע כבשית על ראשו עד שר הפלך, כלם שולחי יד לקחת שוחד. הפרס אשר מקבלים מגנזי המלך בעד עבודתם, מעט מזער. נציב המגרש מקבל עשרה רובעל בעד עבודתו לירח אחד; לכן אם יש לו זכיה לעבוד עבודתו בתחום המושב של היהודים, יתעשר בזמן קט. ומי נותן שוחד? רק יהודי אשר נאסר בנחושתים וכל תנועה וכל מסחר אסור לו על פי החוק. כל ארחות הכלכלה סגורים בעד היהודים, ופקיד הממשלה משגיח שלא יעקפו היהודים את החוק. מה יעשה היהודי במלחמת החיים? האם אפשר לו להתקיים ברוסיא, אם ישנם חוקים המעיקים את חייו? ומצא אמצעית אחת, והיא: השוחד. והשוחד מושך אליו את המלשינית כאבן־השואבת את הברזל. המלשין מביט בשבע עינים ושם אזנו כאפרכסת לראות ולהקשיב מה נעשה בעיר. אם נתין אויסטריע בא בגבולם; אם איש חפץ לבנות אכסדרה לביתו; או אם אשה עניה המתגנבת לכפר לקנות ביצים ועופות; או איש אשר יסד לו חנות חדשה. המלשין רץ אל נציב המגרש ומרציא לפניו דבר כהויתו ומוסיף עוד נופך משלו. הפקיד לובש בגדי שרד התפורים בכפתרי נחושת קלל, וחרבו על ירכו, ונחפז אל מקום הפושע, וארבעה נכים במקלות נגררים אחריו.

יהודי הפושע חור כמת ואשתו גועה בבכי ומתרפסים לפני הפקיד. האיש מצטדק כי מכתב מסעו לא נפל רק יום אחד; והאשה נשבעת בחיי בעלה כי היא לא קנתה בכפר רק צרכי ביתה, אבל הפקיד רותח ובועט ברגליו: — הה! יהודים מעקיפים את החוק! — וכותב וחותם ושואל את היהודי, אם ח"ו הוא נולד רחוק יותר מן חמשים תחומי שבת מן הגבול. ושוטרים בפיות פתוחים עומדים אצל האדון הגדול. היהודי רואה כי כלתה אליו הרעה מאת נציב המגרש, ויבוא חפוי ראש אל המלשין דמתא. הפושע נשבע כי אין לו רק חמשים רובעל, והמלשין מתפרכם ואומר: — חטא קשה כזה יכפר רק בחמשים רובעל? חא! חא! חא! אני משתתף בצערך, חביבי, אבל אין להרהר אחרי מדת הדין.

פעם אחת בהיותי בסיראקא אצל הרב המכונה „בארלאדער רב," והוא איש נכבד ובניו תורנים, ואהבתי לשוח עמם; בא אלי מלשין צעיר, כבן עשרים, ולוחש באזני: — תן חמשה רובעל, כי נתין אויסטריע אתה — ואמרתי לו: — הלא קדמוך יהודי אחר ונתתי לו חמשה רובעל. — המלשין חמק הלך לו, ואחר רגעים אחדים בא אלי נציב המגרש ובלי חקירה ודרישה הביאני אל בית הכלא, ושם הייתי ארבעה ימים ולילה אחד. שם בעת קט למדתי תכונת עולם ומלואו, יותר ממה שלמדתי כל ימי חיי. בבית המאסר הזה היו כלואים כשתי מאות איש. שם נשאלתי על שמי ועל חטאי. אמרתי להם: — כי מעודי לא הייתי כלוא בבית המאסר אף רגע אחד, רק עתה מסעי נאבד ממני. הה! — אמר שר המאסר — בחטאך תשלח אל סיביר, כי ברידיאנא אתה בלא תעודת המסע, וצר לי עליך כי אתה מתראה כאיש משכיל מדבר בשפת רוסיא. והוא אמר לאיש חיל: — הוליכהו אל מספר 4. שם בחצר מטיילים האסורים כל היום: מהם מהלכים ומצלצלים בכבלי הברזל אשר ברגליהם, והם

זכרון אברהם

המיוחסים, שודדים וגזלנים ומרצחים; ובני בלי שם, בראדיאגעם, אשר נחטפים בלי מכתב מסע, והמה המושלים והרודים בבית המאסר. עושים במאסר מה שלבם חפץ: מה להם עוד לירא ? להם משפט מות, וגרוע ממות אין ! המה מגדפים את שר המאסר בפניו, אחת היא להם ! וישנם שם גם אסורים לבושים בבגדיהם ובלי שלשלות על רגליהם, וענשם מכונה „וועדשי." אבל אותי, הבראדיאגע, בלא מכתב מסע, הושיבני בין הרוצחים נומער 4.

כאשר המיוחסים ראוני לבוש בשבים ומלובש במכנסים לבנים, נגשו אלי, וצלצול כבליהם וחוורת פניהם התמזגו להתאמה שלמה, ושער עבר על בשרי. ובאנדאלאשקי בלחיות השקעירות ובעיניו המפיקות פחד, ומי ראהו ולא יתאבן ממנור ? הוא שאל אותי בשפה צחה: — מה חטאך ? — אמרתי לו: — הנני בראדיאגע בלא מכתב מסע. — הה ! קרא בשחוק, — אם כן ירוק אתה ! תן כפרך עשרה רובלים ! טוב, — אמרתי לו, — אבל תן לי ארכא עד מחר. — מר באנדאלאשקי שם אצבעו על חוטמו ואמר לי: — זכור ! דמך בראשך אם תשכח מתת מחר בצהרים, כי צפורים כמוך אינן מתמהמות פה עת כבירה. הוא פנה לאנשי לויתו אשר הראשון היה בשם איוואנאוו. עיניו היו גדולות ואיומות ומפיצות זועה, והשלישי היה יהודי בשם ישראל דרטאזשניק, הגם הוא היה רק גונב סוסים, אכן זכיה היתה לו, כי הוא אח מן משה דרייטארזשעד הנודע בכל מרחבי רוסיא, לכן גם הוא היה במחוגתם, והשפעתו היתה רבה בבית הסוהר; גם חיט אחד כרכר בפניהם. הכנופיה הזאת היתה במעלה עליונה: היא בחלה נפשה לשוח עם סתם גנב או עם מי שעבר על חטא הבלת סחורה חוץ לגבול בלי תשלום, או עם מי שעבר על שביתת יום ראשון, או עם מלמד הנתפש בעת אשר למד עם תלמידיו תורת ישראל.

ליהודים יש להם בית תבשיל מיוחד אשר דוד הקבלן המכונה „פאדריאטשיק" מספיק בעד כל אנשי מאסר כל מיני מזון ובשר וגם ליהודים הוא מספיק מטעם המשלה בשר כשר, והם, היהודים, מבשלים בעדם בפרוטרוט, ואינם אוכלים מאכלים האסורים לישראל.

אחר הצהרים באותו היום אשר נתפשתי, באו אלי הרב עם בנו המכונה מאטיל, ובשרו לי, כי הם הרצו טלגרם לאויסטריע אל אבי: כי נתפשתי על כי אבד ממני מכתב מסעי. ונבאתי כי במוקדם האפשרי אשיג את התעודות הנחוצות לי כי השר של עיר מולדתי הוא נוצרי אבל ידידי מנוער.

בשעה השביעית אחר צהרים, כל האסורים נכנסו לתאיהם, ואני הובאתי לתא הפושעים, איש צבא נכנס להתא והכל קמו על רגליהם, מלבד הכנופיא, הם לא קמו, והראו לו אצבע משולשת ושחקו לו; והוא מנה אותם ונפטר והלך לו.

המושלים, המה המיוחסים שבמאסר, שכבו על דרגושיהם ושחקו בקלפים, והפשוטים שכבו על קרקעת התא. התא היה מואר מן העששית התלויה על יתד באמצע הספון, ואני הייתי מוכן להשתרע על קרקע עולם. והנה איש מובא לתא ברגלים כפותות, גוון ורחב כתפיים ושמו ימח אקסענטי; הוא התגאה בפני הכנופיא כי רצח אתמול בערב משפחה יהודית בכפר ויגאדע. כאשר ראני, הלם באגרופו בין שתי עיני, ושביב אש נתזו מעיני, אבל כרגע אמרתי: — יהי מה ! — אחזתיו בשערות ראשו והניעותי הנה והנה; חפני מלאות בשערות אדומים, גם הכיתיו על צדעיו מכה רבה. ואיוואנאוו קרא בקול: — אל תפריעו אותי ממנוחתי ! — איש חרמי נשך בשניו את

שפתו ונאלם. ובאנדאלאשקי אמר להגוזן: — אל תתיחר בגבורתך, כי את מי הרגת? את הפרעושים יהודים חלשים הישנים על מטתם! הבט נא בראי ותראה כי לחייך פצועות הנה, ושערותיך תלושים, ומי הוא המכה? הלא זה היהודי הירוק אשר לא מלאו לבו לשחוט גם אווז! אל תרעיש עולמים! פה אני אהיה מגן להעברי, כי מחר יבוא כופר. שכבו! אמרתי, ואל תבלבלו אותי. גם אתה יהודי ירוק, שכוב דומם על קרקע, פן תישן שנת עולם.

הגוזן אמר כמסנן בין שניו: — עתה אינני חפץ להפריע האדונים האלה ממנוחתם, אבל היהודי הארור הזה לא ימלט מן כפות ידי; אעשה לו כאשר עשיתי להיהודים בכפר ווינאדע! — הוא השתרע על הקרקע וכרגע והנה נחרתו זעזעה כל שומעיו.

עצבי התרגשו ומחי לא נתנני לישון והבטתי נגדם. הם השליכו את הקלפים הלאה וישוחחו חד עם חד, ואיוואנאוו הוציא גליון ממראשותיו ושואל: —מי מכם יודע לקרא הגליון הזה? — והראיתי באצבעי כי אני יודע לקרא. — בא אלי! — אמר איוואנאוו. — הם פנו מקום על הדרגש בעבורי, ואני הרצאתי את הגליון לפניהם. והחיט אשר השליך את מחטו מנגדו והתחנך בהדרגה מן גנב עופות עד למדרגת שודד, ופה התהלך עם ראשי המרצחים כרע וכאח,החיט הזה דפק על כתפי ואמר: — ראו נא את הירוק הזה! לוא יהי תחת השנחתינו! גם אני הייתי כעגלה תמימה מבלי דעת רק לדקור במחטי; גם סבתאי הטביעה בלבי ספורים בדוים מעונש אחרי המות: גיהנם, שיתין פולסי דנורא; אבל עתה נודע לי למי יאה העונש הזה: למנצלים אשר גוזלים בפומבי ומוצצים דם אדם באין מפריע, ולפקידי הממשלה אשר למראות עין משניחים על אנשים שישמרו את החוק, אבל המה רוצחים וגונבים וחוטפים אשת רעם, ולהם מותר ולי אסור? אם שוטר נושא משטמה על סתם איש, בלילה הוא הרגו, ובבוקר נקרא בעתונים: — איש פלוני נתפש בעון גזלה, והוא התקומם על השוטר, והוא, השוטר, נאלץ להגין על חייו, והנתפש נהרג ביריה. גנב אם יגנוב חפץ אשר איננו יקר ערך, יסחב למאסר, והאדונים הגדולים חוטפים מילליאנים בתרמיתם, ומי הקשה אליהם וישלם? הוא פנה אל ישראל דרייטארזשער ואמר: — מה אתה? גונב סוסים! כמה כשרונות נחוץ לך למלאכתך? הלא ביום אינך הולך לגנוב רק בליל; ולאור הירח אינך הולך לגנוב, פן תתפש ותסחב לבלוב. אתה בוחר לך בליל חושך ואפלה מנודה. האם אתה נוסע על המסלה הכבושה לגנוב פן יפגעך שוטר או שר אחר? לא ולא! רק אתה בוחר לך ללכת על שדות ומדבריות. ומי מראה לך את הדרך בחושך? רק נטיות האויר תורך הדרך; ומי מראה לך את הארוה באפלה? התבונן נא! אתה עודך הדיוט ואתה עומד על מדרגה ראשונה ולך נחוץ לדעת את נטית האויר וגם אתה נאלץ להיות רוכב מהיר ובמעוף עין לעלות על גב הסוס ולהטותו כחפצך; על אחת כמה וכמה לבוא למדרגת אחיך! כמה סגולות נשגבות ומשרונות דרושות לו להמציא מבוקשתו? הגוזן הזה אשר הובא עתה למאסר, הוא רוצח פשוט, הדיוט, איש גס: הוא לקח הגרזן בידו, והרג את היהודי הפחדן; רוצח כזה תעוב גם לי. וכמה סגולות וכשרונות הסתגל לו האיש הזה טרם רציחתו? אין מאומה במחו, איש כזה ראוי לגזור את בשרו לבתרים! לא כן אחיך! הוא הרג את הכומר, בעבור מה? כי הכומר הזה פשט את העור מן הכפריים: אם עני מת בכפר והשאיר אחריו אלמנה ויתומים בלי משענה, הכומר מאן ללוות אותו אל קברו עד שהשיג ממון מן האבלים;

זכרון אברהם

עבד עבד אצלו, הוא עשק את שכרו; נערה תמימה באה אליו בתור שפחה, והוא הדיחה מדרכה ופתה אותה. מה לא עשה הכומר הזה תחת מסוה הקדושה ? הוא התנקם ביהודים עניים.

— עתה, מה עשה אחיך ליולדת עניה ? הוא שלם למילדה והביא לה בשר וסמים וחלב וכל דבר הנחוץ לה. יאמרו נא הבריות: כמה מעות הוא פזר לאביונים; ואיפה לקח את המעות? מן המנצלים ! עתה התבונן נא אל כשרונות אחיך משה דרייטארזשער: הוא רוכב מהיר; הוא מלומד בנטית האויר, וגם בחושך יודע הוא הדרך להלוך למחוז חפצו; מנעולים לפתוח במהירות, ולהיות סמוי מן עין השוטרים. שמונה שנים חפשוהו השוטרים בכל מרחבי רוסיא, ועשרת אלפים הבטיחה הממשלה להאיש אשר יתפשהו, ולולא יעקיל מן קאלראש, אשר בא בתרמית וקראהו אל הסעודה אשר עשה לו ובחשאי הודיע אל שר הפלך יום ביאתו ואז נתפש בכלוב, ואלמלא איש תרמית הזה, לא נתפש מעולם ! עתה מה יתרון שר המצביא יותר מן היתרון אשר משה דרייטארזשער רכש לו ?

ישראל דרייטארזשער שסע את שיחתו ועקם את חוטמו ואמר: — הגם מעשה זעוה ותפלצת עושים גם שניהם כאחי השודד, כשר המצביא, שופכים דם אדם על לא חמס בכפם: שר המצביא תחת אמתלא להגן על עמו; והשודד מבקש לו אמתלא אחרת, ונשמות שניהם נכתמות בדם נקי. אבל אמנם אם אני אחקור ער תכונת הענין, נחוץ להגיד האמת, כי שר המצביא הוא מלאך מושיע באשר הוא פודה את עמו מיד שונאו, ולולא חרבו, אז עמו יהיה מנוצח ומשעבד בגו ובנפש לאויבו, ונשמת מי נכתמה בדם ? רק זה אשר גרה למלחמה, או העתונים אשר הרתיחו דם הקוראים וקראו למלחמה ?

באנדאלאשקי אמר אל ישראל: — הרף לפשוק בשפתיך דברים של מה בכך. חדל לחקור את החלד, עולם כמנהגו נוהג; אנחנו לא נמיר אותו בעולם אחר. מלחמות ושודדים מצויים בעולם מיום הוסדו ולא יחדלו לעולם. הנחו את הפלוספיא וטוב יותר לספר מהליכות חיינו. — כלם אמרו: — חדל !

מר איוואנאוו החל לספר מאורעות חייו. שמעתי את שיחתו ודמי נקפא וכל אברי רעדו. הוא החל לספר: — הייתי בלבוב וראיתי אשה אמידה צועדת בצערי גאון להראות לעיני כל את יפיה, את תבניתה המחוטבה, את חרוזי הפנינים על צוארה. — הוא פנה אל החיט ואמר לו: — כמדומה לי כי גם אתה היית עמנו. — כן, — אמר החיט. איוואנאוו הוסיף לספר: — אמרתי בלבי, ראה נא הפנינים ואבני יקרות הנוצצים מעל צוארה, הלא בטח מכל פנינה ופנינה נוזל דם אדם. מי יודע מי היא המתימרת בעשרה, יוכל היות כי היא אשת באנקיר או אשת של שר השוטרים ? ונפעמתי בתשוקה לפרום את הפנינים מעל צוארה; אבל דא עקא כי השוטר מזיון עומד שם בפנה על משמרתו ! אבל חכמתי עמדה לי להסיר את השטן הזה: נגשתי אל השוטר והעמדתי פנים של רחמים ואמרתי לו: — באתי מן בוקאווינא למכור אלונים, ובבית מלוני נגנב הכסף ממני. — השוטר אמר לי: — כמדומה לי שבעל מלונך הוא יהודי. חכה ! אנכי אסגור את אצבעותיו בשרשת ואברגן היטב ואחממהו במצלפתי והוא בטח יתודה על חטאיו. בא עמי, אל תבכה, ורוחך אל תהי נכאה. יהודי הארור יצוה לדורות הבאים לבל יגנוב מנוצרי את כספו! — והשוטר הלך עמי אל היהודי, ושם בגן הגדול נחבאתי מאחורי האילנות והשוטר הטפש חפשני, ובינתים

החיט שם שק על ראשה וטבלה בבאר. — החיט נחך ואמר: — אתה בעצמך השלכתיה אל הבאר ! — איוואנאוו אמר: — כן, כן. —

כל אחד מהם ספר מאורעות נוראים ולבו לא נקפו. הם התאבנו ובעורקיהם איננו נוזל דם אדם; וכל אחד מהם מבקש אמתלא על פשעיו. הלילה האיום הזה לא ימוש מזכרוני כל הימים.

איוואנאוו הוסיף לספר ואומר: — הספור אשר ברעתי לספר לכם, מעורר גחוך ושחוק — ושואל את החיט מה שם העברי בבריטשאן אשר בערנו את ביתו — אהא ! יוסיל טעווילם שמו ? כן, כן. הוא כרסן אבל כרסו איננה עבה מבשר שמן, רק מן בצלים ותפוחי אדמה. הוא לקח רבית ומן הרבית נעשה קרן ומן הקרן רבית, עד כי צבר מעות רב. פעם אחת בליל חושך, כאשר גם הנגות והמעשנות לא נראו לעין, שלחתי את רעי אל נציב המגרש להשתעשע עמו במשחק הקלפים. המה שתו יין, ונציב המגרש אשר היה בבריטשאן כמה שנים, הוא אדם גדול ומחו קטן, וכום יין מספיק לו להמם את מחו. ואני וחברי קרילאוו קשרנו את הכרסן ואת אשתו כתרנגולים ופיהם סכרנו בפקועה של דונג. חפשנו את מעותיו ומצאנו בכסת בין הנוצות עשרים מאה רובעל — לא שני אלפים, רק עשרים אלף ! אמר החיט.

ישראל דרייטארזשער אמר אל איוואנאוו: — לפי דבריך, חמסת את היהודי מפני אשר הרבה את כספו בנשך, לא כן עמדי, אני גונב סוסים, כי רעב אנכי והלחץ משבר גם את הברזל ! — ויען איוואנאוו: — יהודי אם תכתשהו במכתשת, לא יסור היהדות ממנו ! רשמי פניך מעידים בך, כי במסתרים תבכה נפשך על היהודי השדוד, ומדוע החיט איננו מתמרמר על חרבן היהודי ? גם אחיך לא השתתף עמנו מעודו לחנוק את היהודי !

ואמרתי בלבי: מדוע חיט תמים נהפך לשודד אכזר ? כי המקרה הביאהו אל חבורת שודדים. בראשונה כאשר שמע מפיהם דבר רצח, רעדו עצביו, ושער עבר על בשרו; פעם שנית כאשר שמע מן חנק ושפיכת דם ודבר חמס, לא עשה עליו רושם כביר, והסכין באכזריות, הרגשתו נעשת כהה, אנושיות שלו עממה, תורתם התעכלה במעיו והיה כאחד מהם. הפסיכאלאגיע מחליטה כי אכזריות באה לאיש מורשה מהוריו או מן המזג שלו כי דמו איננו מתמזג כראוי; אבל הנסיון מטפח על פניה ואומר כי לא כן הוא. גם מזג רע מלדה יכול להתרפא מן מחלתו על ידי האמונה והתחברות עם תמימים וישרים; ומזג טוב מרחם, מתהפך לאיש משחית, אם יבוא בסוד מרעים. גם האמונה איננה יכולה לתת רסן אל פיו ולהטותו אל דרך הטוב. הוא שאמר המשורר: — אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים. — כל הממשלות נאלצות להחביא את הרוצחים במאסר מיוחד בפרוטרוט, ואל תרשה לעצמה להביא אנשים ישרים אשר חטא מדיני או חטא נוכלות בו, באותו המאסר אשר רוצחי נפש החבאו.

באיראפע אמונת ישראל שלטה על רוח היהודי ממשלה בלי מצרים, אז הוא נרתע לאחור בשמעו מעשה רצח, והיה בין היהודים רוצחים מעט מזער; ומעת אשר האמונה רפתה, וביחוד באמעריקע, אשר שם האמונה נותנת טעם לפגם בלבות האמיקנים הצהובים, מתרבים הרוצחים ביניהם משנה לשנה, וביחוד רוצחים המאבדים עצמם לדעת יש עתה בין היהודים במספר רב. אכן אם נביט היטב בדברי ימי עולם, אז נבוא לידי החלטה אמתית, כי רק מבטן המלחמות נולדו בין האנשים שופכי דם. איש

צעיר יוצא למלחמה על אויב ארצו, דעתו או להרג או להרג, לבו מתאבן, בשוויון נפש עינו רואה גו האדם מתבוסס בדמו, ועינו מתרגלת לראות גסיסת אנוש ופרכוס אברים, ומעשה רצח כשעשוע יחשב לו. וגם כי ישוב מן המלחמה, לא יתרפא ממחלת הנפש גם אם החיים ישובו אל זרמתם הנורמליים. אבל עצביו אשר התאבנו במלחמה לא יתרככו לעולם, ומוג לב אשר היה לשמצה בעת היותו במלחמה, גם בעת השלום הוא בעיניו לחטא יחשב. הפרעות באוקריינע, אשר דם יהודים נגר שם כמים, ואנשים בקעו בטני נשים הרות, ושחטו ילדים, אשר חיות הטורפות אינן עושות מעשה רצח כזאת, היו רק אחר המלחמה! המהפכה אשר מאזורין שסעו את נשי האצילים וחתכו את האצילים אבר, אבר, גם היא היתה אחר המלחמה.

בבוקר בעת אשר איש צבא העומד כל הלילה על משמרתו ומתהלך באכסדרה הנה והנה, ועתה עם נץ החמה נפטר ממשמרתו, ושר הסוהר שולח את סגנו אל התאים למנותם ולראות אם לא נפקד מהם איש, אז גם אני ירדתי מן הדרגש ועיני היו נסוכות שנה, וחפשתי מקום פנוי על הקרקע להניח עצמותי היבשות עליו.

ביום השני והנה שני אנשים הובאו למאסר: פניהם היו חוורים ועיניהם שקועות בחוריהן, רק ריח ההשכלה נודף מתהלוכתם, ושאלתי את המשגיח: — מה טיבם של האנשים ההם, ואמר לי, כי זה ארבע עשרה שנים אשר הם כלואים בסיביר, ועתה מובאים הם ממאסר למאסר מן קראסנאיארסק עד קאמיניץ, וזה שתי שנים אשר הם מטולטלים על דרכם מן בית הכלא אל בית הכלא המה מובלים, כי בית המשפט מעיר קאמיניץ דורש אותם להעיד על דבר מה, ושניהם מוכתרים בתואר דאקטור. והייתי תאוב לדעת עד כמה מסבת מרעים פעלה עליהם לרע. נגשתי אליהם לשאול בשלומם ונדברנו יחדיו על ענינים שונים, ומתוך שיחתם הראיתי לדעת כי משחתם בם.

בלילה השני שמעתי יבבה מתפרצת מן התא הסמוך לתאי, גם נשמע חביטת המצלפה אל תאי. ותמהתי, מי הוא המכה, ומי הוא המוכה? הלא באכסדרה מתהלך איש חיל הנה והנה להשגיח שלא יאונה כל רע בתאים? גם שמיעת החביטה עד תאי היתה מוזר לי, הלא הקיר הוא החיץ אשר בין התאים, והאיך הקול חודר דרך החומה? ביום השני נודע לי כי כפרי אחד גנב מן הכומר בר אווא, ובית המשפט חרץ עליו לשבת במאסר שלשה שבועות, והובא למאסר והנהו בתאו סמוך לתאי, ומר איוואנאוו תבעו לשלם כופר. הוא כילי כשאר אחיו אשר ציקנות ספחת לגופם, ולא חפץ תת גם אסימון אחד, ואקסענטי שלח ליסרו, והוא הכהו עד אשר נפחתו ראתו והובא אל בית החולים ושם מת.

גם באבנים ובלבנים ישנם חלולים חלולים, המה המכונים פאָרען, וזרמי האוירים אשר נדחפים מן תנועת המצלף מתדחקים דרך החלולים אשר בלבנים ובאו גם לתאי, והכל שריד וקים.

ביום השלישי בא שר המחוז (איספּראוויניק) אל בית המאסר וצוה אל שר הסוהר להסיר ממני מלבושי סוהר, כי ציר אויסטריע שלח טעלעגראמע אל שר הפלך להוציאני לחירות, אבל הוא שר המחוז מחכה עד שיבא צו מן ציר רוסיא היושב בלבוב. ביום החמישי לפני עלות החמה, בא שר המחוז אל בית הסוהר ויעירני משנתי ובאתי אל החצר ואמר לי: — שבתך פה עשתה רעש בעולם המדיני וטלגרמים רצו מאויסטריע לרוסיא ומרוסיא לאויסטריע, ובלילה הזה קבלתי דפשע מן שר הפלך מן קישענעוו לשלחך תפשי

זכרון אברהם

חלק שני

באתי ללבוב. שם ראיתי את מר מענקיש מעיר סטאניסלאוו. איש פלאי זה גמר חוק למודו באניוועריזיטע וגם למד בבית הספר לרבנים בעיר ברעסלוי. גם למד תלמוד בבלי בהתמדה, ונכון לתארו בשם: — „עקר הספרים," כי במחו ספרים שונים רצופים ספרי יון, ספרי רומי, ספרי ישראל. ככפתורים על־עקטריק בצדי הפתח אשר אם איש נוגע שם ודוחף דחיפה קלה, אז שוטף שפע אור בכל פנות הבית, כן מד מענקיש. שאלתיהו בענין אחד, ומגמתי לא היתה לשאול רק למען דבר, והוא עף על חוג השמים והניד כל הכוכבים ומשם ירד אל הרצי נעש וגם שם לא קנה שביתה, כי רוחו מרחפת במעבה האדמה. הוא התקצף על האבן עזרא: — איש גדול כמהו, ידבר אולת כזאת: כי מאורעות האנשים על־פי האדמה משעבדים תחת תחלוכות הכוכבים. האמונה הטפשית הזאת יאה רק בעד עובדי אלילים (למשל: נוגה המכונה „וועגוס," רוצה לשכוח את ריקניותו הפנימית ומצא חפץ באהבים, והוא בתור שדכן; מאדים חפץ להבריח את השעמום וגרה עמים לקרב. היונים והחינאים ראהו כי הוא הולך על חוג השמים בעבר פלוני, התנבאו כי מלחמה תתלקח במהרה), אבל לא בעד המאמינים באחדות! וביחוד איש כאבן עזרא אשר יהיה למופת בכל הדורות, יאמין בהזיות האלה? לוא האבן עזרא לקח הזוהר בידו להגות בו, אז נוכח לדעת שם, ויקרא יוד, כי כדור הארץ הולכת סביב סביב לכדור השמש, וכן שבתאי וצדק ונוגה מסתחרים החרסה, ומדוע לא למד ספרי קבלה מן רבנו עזריאל, כי לנוגה יש קרנים כמו לירח והוא מקיף את השמש באותו השביל אשר גם כדור הארץ מתהלך וכי יש לצדק ארבעה ירחים אשר עומדים לו לשרתו כמו הירח לכדור הארץ? , וכן כדור הארץ יחשב כמו פול מול צדק המכונה „יופיטער" וכי צדק נחשב מול השמש כמו עדשה, והשמש יחשב כטפת מים מול הכסיל המכונה „אראניום," וכוכבים אשר למראה עינינו יחשבו כי קטנים הם, יעלו בגדלם מן השמש עד כי השמש יחשב נגדם כקורט של חרדל; וכוכבים כאלה ישנם לרבי רבבות אין מספר. השמש סובב על צירו ועומד במקום אחד. הכתמים על השמש אשר יראו פעם בצפון ופעם בדרום, יוכיחו כי גם כדור השמש מסובב על צירו, אבל החלטתם של הערשעל ושל אייזיק ניוטין כי מהות השמש מורכבה מן סיד וגפרית, בשקר יסודה, כי אש השמש בוערה בחום אשר אין הגמתה באש על האדמה, ולוא היה השמש מורכב מן דומם, אז היא נמס כדונג מפני האש של השמש. שום דומם איננו יכול לעמוד מפני האש של השמש. והחשמל (עלעקטריצעט) אשר צפון באדמה במתכיות ובכל דומם, הוא התהווה מן חום השמש אשר יורה בלי הרף עלי ארץ. החלטתו של אייזעק ניוטען עולה בר בבד עם השערת חכמנו ז"ל בפרק אין דורשין, אשר אמרו: — מאי שמים במתניתאתנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע — אנכי לא־נתתיהו לגמור את מאמרו עד תום, וטפחתי לו את שגגתו בפניו, כי חכמינו ז"ל אמרו רק על הרקיע כלומר, העבים אשר מתמתחים על ראשינו המה ברואים מאש ומים אבל לא השמש; והוא הוסיף להוכיח כי — האדם נולד במזל פלוני — שטות היא.

ברק ורעם אשר מתפרצים מן העבים מתהווים מן כח החשמל. כמו החשמל אשר אנחנו מוציאים מן הזכוכית על ידי שפשוף (אשר אנחנו משפשפים בחתיכת משי על פני הזכוכית עד אשר זיקי אש מתחמקים מקרבה) כמו כן העננים משפשפים

זה עם זה בכח עד אשר מבריקה האש על פני הרקיע. ישנם חפצים אשר מוריקים אש מקרבם: אם אנחנו משפשפים במטלית על גבם; וגם ישנם חפצים אשר אינם מסוגלים לירות זיק אש מגרמם גם אם אנחנו משפשפים כמה שעות במטלית על פניהם. הם נחלקים למשוללים (נעגאטיוֹ) ולמחיבים (פאזיטיוֹ).

בראשונה לקחו עשת של נחושת ועל גבה שמו מטלית השרויה בגפרית ומים ואחר כן שמו בדיל „צינק" ועליו שתו נחושת ונולד כח החשמל. הבחינה הזאת תוכל היות בצלוחית לשים בה כמתכונת האמור למעלה. גרבים העשוים מן משי וגרבים העשוים מן צמר־בוצית המכונה קאמגארן אם הם מחוברים יחדיו לפקעת אחת והאש מחממה אותם ומשפשפה אותם נולד כח החשמל. שתי מיני מתכיות כמו נחושת וברזל יחדיו. למשל: — חוטי ברזל הכרוכים סביב עשת נחושת יכולות להוציא כח החשמל על ידי חמום ושפשוף. כל החפצים תחת השמש יש להם כח טמור כח חשמל (עלעקטריצעט) ואפילו במים יש כח החשמל, כאשר אמרו בעלי המשנה: — אין מוציאים בשבת אש מן המים.

מר מענקיש חפץ להטיף ידיעת הטבע ביתר באר, אבל הוא ירא פן יאחר זמן תפלת שחרית, והפסיק את שיחתו והניח תפלין. אנכי לא משתי מן בית התפלה הזאת עד כי קבתי הזכרתני כי בא מועד לאכול ארוחת הצהרים. גם אחר חצות היום נשארו בבית התפלה בטלנים דמתא. אין דבר בכל קצווי ארץ אשר לא יעבור תחת שבט הבקרת שלהם. מה נעמה לי שיחתם! אם אני להוט לדעת תהלוכות העיר או של מדינה, אז אני שואל אצלם: כי למי אפשר להרציא כל פרטי כל, אם לא להבטלנים? דבר מדיני טמור ונסתר בלב המניסטער הם הבטלנים מגלים את סודו למפרע. הבטלנים מסתעפים לכמה סינים: ישנם ביניהם מלומדים נרדפים ומנוצחים בעולם המעשה; גם יש ביניהם בעל נחלאות אשר לו בתים של עץ בסמטאות להשכיר לדירות, ומאפס מעשה הוא מן הנמושות והולך להתפלל במנין האחרון והוא בין הבטלנים ימנה.

שמעתי כי ברחוב גאליחאווסקי יש שם פונדק אחד אשר שכר לינה עולה לעשרה סנטים, באתי שמה גם אני ללון. בעל האכסניה חבוש באצטונה מברקת ומתוכה הפשילו שתי פאות מסלסלות עד כתפיו, נתן לי שלום ושמח לקראתי, כי אורחים אינם מצויים בביתו כי אשתו איננה נזהרה בהלכות טהרה. שם בקומה השלישית בחדר צר, שם נאלצתי לשים משכני. בעלת הבית הביאה לי פנכא אי־מודחה וכף עבושה, ומזלג אשר אי אפשר לי להכיר מאיזה חומר הוא עשוי. בתוך הפנכא היה תבשיל סר טעם ולא ידעתי מה הוא, אם תבשל של גזרים או של עדשים. וכאשר הלכתי לישון והנה מטה שבורה והמזרן העלה צחנתו באפי עד להחנק, אך למרות הפרעושים והחפשיות אשר הלכו במחול לקראת האורח החדש, ישנתי היטב, ובבוקר והנה עורי מדוקר כבמחטים.

בלילה השני לנתי אצל אחיו של הפונדק, והנה אשתו אשת חיל ובמשטר מנהלת הליכות ביתה, ושלמתי גולדען אחד בעד הלינה וכעשרים מטות היו שם בחדריו והנן היו מלאות אדם, כי המזרן היה עטוף בסדין לבן כשלג והשמיכה היתה מגוהצה; והפונדקי השני התעשר, ונוכחתי לדעת כי יד חריצה מתעשרת ועצל מחתל בסמרטוטים.

מלבוב נסעתי לעיר בעלז. שם משכן הצדיק מגזע הצדיק רבנו שלום בעלזער, נשמתו עדן. מספר החסידים יעלה יותר מעשרים אלף. יש בהם בעלי אחוזות גדולות ואילי כסף, גם עניים אשר אין להם אף כר למראשותם. כלם מצוינים

זכרון אברהם

בציצותיהם הבולטות חוצה ובפאותיהם הארוכות. משכן הצדיק בית פשוט: רהיטי ביתו פשוטים. לפעמים שר הפלך מבקר אותו. ואל תמתחו קו חשד על אדאם פאטאצקי אשר הוא היה שר הפלך, כי גם הוא ממעריצי הצדיק, לא ולא! הטפסר פאטאצקי קתול אדוק באמונתו, ומה לו ליהדות ולנביאיה? רק עת הבחירות לפרלמענט היתה והטפסר יודע כי החסידים יסורו למשמעת הצדיק ורצון הצדיק הוא רצון העם, ואם יתרפם לפני הצדיק אז יהי בטוח בהצבעה של שלשים אלפים יהודים.

הגד לי אם יבוא לאיזה עיר בגליציה שוטר או שופט או שר המחוז ושנאה לישראל כבושה בתוך לבו ומבקש עלילות שונות על יהודים, אז בהשפעת הצדיק מבעלז יוסר צורר הזה ממשמרתו.

מן בעלז נסעתי אל עיר נאראל. עיר פעוטה. שם ראיתי ילדי ישראל מצטיינים ביפים: עיניהם השחורות חולמות ומתגעגעות על עולמות אשר עודם לא הופיעו; פרצופיהם מלאים חן ותנועה של חיים. יופי כזה איננו מצוי פה בעולמנו. רשמי פניהם מביעים איזה רום של רוחני איזה יופי מן עולמות העליונים, גם פאותיהם הארוכות אינן עוממות את יפים. פה נגלה לי טיפ חדש של אחינו היושבים צפופים, דוויים ופצועים, מפרפרים ונצרבים באש גלותם, ועם כל זאת ואף על כי כן ילדותית ישראל לא נפגמו וטעמן לא פג. ובאם ישראל עצורות רגשות עדינות המסוריות, וילדה מקבל ממנה חנוך וטפוח אם. הגם האם עצמה רעבה היא וסובלת כפן בחשאי, אבל לילדה היא נותנת פרוסת לחמה ועושה מה שיש לאל ידה כדי להשביעה. אשרי להעם אשר מסורה קדושה טמונה בלב אמותיה. עם כזה לא יבטל את ישותו לעולם ואין און בידי העריצים להרסו עד תמו. העריץ המכה יתנון והשוט ישבר אבל היהודי המוכה יתקיים לנצח.

משם באתי להגבול אשר בין אויסטריא ובין רוסיא. אין נהר מפסיק בין ממלכות האלה כאשר בגליציה מזרחית, והנה קאזאק רובה על שכמו, חרב על ירכו, הולך לקראתי בקומה זקופה; לחייו נפוחות, עיניו לוטשות כעיני הזאב בלילה. — מכתב מסע! — הרעים בקולו. נתתי לו את תעודתי, והפך את התעודה ראשה למטה והסתכל בה כתרנגול מביט בבני אדם, כי לא היה בקי באותיות השחורות, וכן לקח כל התעודות מאנשים ונשים וטף ההולכים אחרי. הלכנו עקב בצד אגודל. הלבבות דופקים בנו; הרוחות מתלבטות בראותינו הקאזאק הגם מוביל אותנו כאילו נתפשנו בגנבה או ברצח. ממשרתי רומאנאוו נכרה יד המושל העריץ. הקאזאק אשר הלך אחר המחנה, הגלה אותנו לפרוזדור. שם מסרנו אל איש בשפם ארוך, לבוש בבגדי שרד וכפתורים מנחושת קלל מבריקים עליהם, ושתי עיניו לטושות אלינו, מוכנות לנעוץ אותם בבשרנו; והסתדר אותנו ומנה וחזר ומנה, אחרי כן קראני אל חדר צר.

הייתי הראשון אשר בדקני. ראשית כל פזר את כל חפצי על הרצפה, אחרי כן בדק ומשש בכל אברי גופי גם במכנסים בדק ולא מצא מאומה. — קח ולך! — אמר לי, ולא נתנני לסדר החפצים במלתחת שלי. אנכי נמלטתי כצפור מפח. אחרי הכנים עלמה לחדר הצר ועשה לה כאשר התנהג עמי, והיא צעקה והתנוששה עמו, ואחר רגעים אחדים, גם היא נסה כמנוסת החתול מן השק אשר הובאה לתוכו. לא הרחקתי ללכת, והנה גדוד של מבריחי המכס „פעקעלמאכערס" החזיקוני בשרוולי ומשכוני בחזקת היד. — מה אתם חפצים ממני? — הם! — אמרו לי, — פן ישמע הקאזאק את קולך. איה חפציך? אנחנו נובילך לעבר הגבול בחשאי,

זכרון אברהם

רק שלם מאה רובעל למפרע, כי שר הגדוד נוטל חלק יפה מאתנו. — הניחוני — אמרתי להם. — הנה באתי מאויסטריע והנני הולך לרוסיא אשר פקידיה ירמסו על ראשי אנשים, כמאמר הכתוב: — מלך מאזין לשפת שקר כל משרתיו רשעים.

באתי לעיר טאמאשאוו, עיר שחותם היהדות טבוע עליה. היהודים ככל יהודי פולין אשר מן העריסה עד הקבר אינם מסיחים דעתם מן יוצרם: אומן או אמן, פועל או חנוני, נושא סבל או סתם סוחר, כלם משכימים אל בית התפלה להתפלל. וכבור מצרף את הכסף האש תתיכהו והסיג יבדל מן הכסף הטהור, כן התפלה מרתיחה את העצבים ואת הלב, ויצר רע ותאוות החומר מסתגפים ונכנעים לפני רשפי קודש הנתזים מן נשמתו החבויה באדם.

כמו החשמל (עלעקטריצעט) הטבוע במתכת איננו נראה לעין אדם, החפץ לאורו נאלץ לחממה ולשפשפה היטב עד אשר רשפי החשמל נוצצים מבטן המתכת, ואם האדם לא יחפוש את החשמל הצפון במתכת, אז גם אם תחליד והחלודה תצרוב את המתכת קמעה קמעה עד שלא תשאר בה אף כמלוא פרדה, גם החשמל יכחד ויתבטל, ואיו ? כן הנשמה הטבועה במח ובלב, נעלמה מן העין ועל ידי כבוש התאוה והתרגשות התפלה היא נרגשת לבעלה והירא וחרד מרגיש את נשמתו בכל עצביו.

באתי לאכסניה ובעל הבית תפש את מלתחתי מידי והניחה בחדר אחד, שם מטה מוצעת ושלחן עומד בצד החלון ומפה לבנה פרושה עליו, וישבתי שמה, אבל השעמום תקפני ויצאתי מחדרי וראיתי שם בתא יושבת נערה אחת ולפניה ספר והתעמקה בו עד כי לא ראתני בבואי שמה, וכרגע והנה נפתעה בראותה כי בעין חודרת התבוננתי אל ספרה. אמרתי לה: — שאי נא גבירתי, אם אשטע את קריאתך. את קוראת בספרי פושקין, הגם סגנונו ספוגי ותכנו מענין אבל אין בו מאורע של קימא, כמו ווילהעלם טעל מן שילללער אשר מתאר לפנינו שוכני הררי אלפען והמפכה בימי אלברעכט מהאבסבורג אשר פרקו עול עריצים מעל צוארם וגם בפיעסקי מתאר בספרו תחבולות הזדונים אשר אנשי בליעל הרגו וחנקו על חשבונם בעת אשר הם עצמם ישבו בארמונם והתראו לפני אנשים בתור אצילים בעלי השכלה גבוה, וגם בדאן קארלם מתאר לפנינו את הכמרים בשפאניען אשר משלו על רוח העם ועל המלך פיליפ, ושרפו אנשים על המוקד, גם המלך בעצמו לא נרתע לאחור אם גם את בנו שרפו על המוקד באמתלא כי נתן עיניו באמו החורגית; גם לעססינג בנאטאן דער ווייזע נותן מוסר השכל לדורו להשריש מלבם המורשה אשר היתה להם מימי הביניים לרדוף על צוארם את האנשים אשר להם דת אחרת, באשר כי כל אנשים אחים הם. אין בספרי פושקין כח הדמיון של שעקספיער ולא הרגש העדן של אדם מיצקעוויטש. — ובתוך שיחתי העיפותי עיני על עוד ספר אחד מונח על שלחנה ופתחתיו וראיתי כי הספר הזה נעתק מן ספרי שוהבערט לשפת פולניא, והזדעזעתי, דמי נקרש בראותי נערה ישראלית קוראה בספרי שוהבערט ! ואמרתי לה: — הגם ספר המזוהם הזה את קוראת ? הלא המחבר הזה בספרו אשר מונח לפניך מחליט כי יהודים נדונים למיתת עולמית בשביל החטא אשר הרגו את הנוצרי ! האם עורקי אביך לא ינפחו ממקומם בעת אשר רואה כי בתו קוראה שוהבערט ? — והנערה ענתה לי: — הגם אבי בעל הזיה ועודנו אוחז מנהגים מעופשים מן עת פארי העמודים במצרים, אכן הוא לא יחוש בקראי ספרים כאלה.

בינתים בא אחיה הביתה ורחץ את ידיו ונסתפג ואמר בקול רם אשר יצר.

אי־סבלנות עד להתפקע טפחה את כל ישותי ושפכתי חמתי על יהודי פולין. המה אינם חסים על כספם לשלם למורים בעד הלמוד עבור בנותיהם ללמוד צרפתית ופולנית ושפת בריטי, אך לא ספרי ישראל בנותיהם סופגות לתוך לבן רק ספרי נוצרים ושואבות המזון הרוחני רק מן הנוצרים ואין להתפלא עליהן אם הן מביטות בשאט נפש על הוריהן, ומנהגי דת הישראלית לקלם ולחרפה בעיניהן!

אחי היקרים! בנות כבנים צריכים ללמוד את תורת ישראל. אבותיכם היו גאונים וצדיקים ועמודי עולם אשר כל ישראל מתפארים בם, מדוע תעשו דבר עולה להכלים את נשמות אבותיכם בעולם האמת? כל נערה נאלצה ללמוד תורה הרבה פעמים עד שתהא שגורה בפיה. ילדה ישראל נאלצה להיות תחת השגחת אמה עד אשר תנשא לאיש. השתדלו להסיר מעליכם כל לזות שפתים, אל תאמרו כי רק הפתיות נכשלות, אבל בנותינו יכולות לעמוד ברשות עצמן כי פקחיות הנה. התעשתו והשיבותם אל לבבכם כי למשל בן התחנך על ברכי היהדות: התפלל מדי יום ביום; לבוש בציצית ומעוטר בתפלין, הוא יהודי בכל עורקיו; הוא השיא נערה אחת והיא ככל הנערות בפולין אשר מעולם לא למדה דת הישראלית, מה תהי אחריתם? הבן יתפלל ויקדש על הכוס, אבן אשתו אשר ספגה אל מחה ספרים שונים גם ספר מנוצרי אחד אשר לעג וחרף את מערכות ישראל ואת דתו, גם לפעמים קראה ספר אשר נתן שבח לדת הנוצרית במלוא חפניים; עלמה כזאת תלעג על פטפוטיו, ובעלה יחשב בעיניה כבעל הזיה וטפש. מי ינצח: הוא בדתו או היא בלענה? הוא אוהב אותה, כל הגה שיצא מפיה מלא חן ויופי בעיניו והוא יותר קמעה קמעה על מנהגי ישראל, וכאשר יעשה סדק קטן בגדר ישראל, ותרחב הפרץ ואחר כן יפרוק מעליו את עול היהדות לגמרי והשטן ירכב עליו וישם מתג אל פיו ויטהו לאשר יחפץ.

משם באתי אל ווארשוי. פה אחינו נלחמים מלחמת הקיום, מלחמת החיים בכל יצרי בדם. כמו נמלים מתגודדות תחת אבן אחת ומאספות להן כמה גרעונים ושבלים אחדות, מתגוששות זאת עם זאת ומתחרות אלו עם אלו; במהירות ובחפזון חוטפות את הגרעין ונושאות אותו אל הסדק, אחת דוחפת את חברתה, כל אחת מתאמצת לבוא במוקדם האפשרי; רצות ונופלות שבע פעמים ברגע. אחת רצה בזריזית יתרה ובחפצה לאחוז בפיה הגרעין, אבל לראבונה, חברתה נטלה המנה ורצה אל מקום אחר לחטוף, והכל בדרך חטיפה.

פרק החמשה עשר

באתי לגבול אויסטריע והנה עולם חדש נפתח בעדי. האויר לא הכביד אכפו כמו ברוסיא, כי הדרור פעל גם על האויר. גם כדור השמש בשמים נראה אלי ביותר חבה ויותר רעות מאשר נראה אלי ברוסיא, ופחד לא היה שם כמו ברוסיא אשר גם לרועה צאן יש רשיון לישאל על תעודת מסע. אבל באויסטריע גם לשוטר לא נתן רשיון לשאל על תעודות. ואמרתי בלבי: נער שובב ושוטה אחד, ואלכסנדר השלשי שמו, אוחז בכף ידו חלק חמשית מן כל הכדור הארצי ושמהו לכלי משחק; ומאה ועשרים מיליאנים אנשים נענים על ידו, ובכף ידו הקטנה סכך את מאור השמש בעדם ויהי חושך במרחבי רוסיא. כיצד נעשה פלא כזה? הוא מתגרה הנוצרים על היהודים ואכרים על בעלי אחוזות הגדולות; עם בעם, ומעמד במעמד, ואנדרלמוסיא באה לרוסיא

ומחות האנשים מבולבלים ומטורפים וידיהם עושות והמח איננו יודע מאומה, ונער הזה שוחק וגוחך מן השוטים האלה.

בהוסיאטין פגע בי איש אחד אשר לו אשה מן בארדיטשיוו, ושאלני דעתי להגיד מה בין אדעם לעיר בארדיטשיוו. אמרתי לו: — התמהמהתי בעיר אדעססע זמן רב, אבל לא רכשתי שם מאומה לא בחומר ולא ברוח. עיר אדעססע עיר הכי יפה והכי תרבותית והכי מורדנית והכי רוכלת בכל מרחבי רוסיא. אדעססע סואנת תדיר ברעש וגם מסילות הברזל מקיפות בכל הרחובות ועליהן מרכבות משוכות בסוסים מיוזנים, ותודה לחוף הים השחור המסחר נפרץ, ואלפי ידים מוצאות עבודה תדיר. ומה מיהדות והדת באדעססע ? — שאלני האיש. אמרתי לו: — ישנם משכילים בעיר אדעססע, אבל מעולם לא חפצתי קרבתם: כי המה עשו שמות בכרם ישראל בספריהם הזשארגאנים. פעם אחת נפגש בי משכיל אחד ונדברנו יחדיו, ומתוך דבריו הכרתי כי ידיעתו בתלמוד בבלי קלושה היא מאד. הוא אמר לי: — הנביאים שפרו את השפה, ובשרו לנו אחרית טובה להצילנו מן היאוש, והורונו בהלכות תרבית; גם עבורם נחלנו כבוד בין הגוים. אבל התלמוד מה פעל לנו בחלומותיו ? דור של בית ראשון משכנו לפנים ודור של בית שני הדיפנו לאחור ! אמרתי לו: — אם הנביאים משפרים את השפה, זאת ידוע לכל. הנביא בסנגונו חודר כליות, תוכחתו משיב אנוש עד דכא; מרעיד כל נימה ונימה; נחמתו מרים את הנפש, מפעים רוח גבורה. אבל זולת המשנה המביאה זרם חדש לשפתנו, עטך קצר לכתוב את מחשבותיך, האיך תכנה כל כלי הבית ? כלי מכשירין ? זולתה אלם אתה בשפת עברי ! וגם תודה לבעלי המשנה אשר קבעו לנו חדשים ותקופות ומועדים, וזולתה מי יורה לנו את דרכנו על מעברות החיים ? והתלמוד רק מבאר את המשנה, וזולתה מי יגיד לנו מן טרפות ? מי יאלפני הלכות נדה ? מי הציל בנו שלהבת יה לעמוד בפני דור של שמד ? — אבל פלוני שסע את דברי ואמר: — בעלי משנה רמסו ברגל נאוה את יחידי עמנו אשר מעמדו לא הרשה לו ללמוד את דבריהם ! — אמרתי לו: — ארץ ועם קשורים ומתלכדים זה בזה; ומי אהב יותר את ארצו ואת עמו מרבנו עקיבה ? בשבילם נתן את חייו, ועם כל זה הכתירו בשם עם הארץ ! וכי לא הבין כי כל העם איננו יכול להקדיש עתו לתורה ולתפלה ? ומי יעבוד את השדה ? ומי ינכש את הגן ? ומי ירעה את הצאן ? אבל עד ימי התנאים כל חכמת ישראל הצטמצמה רק במחוגה אחת: הכהנים והצדוקים, אבל העם היה גם ובער. בית אבטינוס הצטיין להשחיל דבר מתוך דבר: היא חימין; רק הוא הקטיר קטורת אשר חכמת החימי דורשת ולא חפץ ללמד אחרים למען יהי העם במעמד הפראי. הגרס בן לוי הצטין בחכמת הנגינה, אבל לא אבה להורות אחרים. העם השתוקק ללמוד אבל הכהנים חפצו כי התרבית תהי רק במחוגתם ! ונאלצו שוחרי החכמה לנסוע מצרימה ללמוד מן היונים. אבל שם ספגו מן היונים גם דברים נגד הדת, אז רבנו עקיבה וחבריו חפשו אמצעים להפיץ תורה וחכמה בין השדרות הרחובות של עמנו, תחת אשר עד עתה היתה רק במחוגה אחת. על כן באו לידי החלטה להסיר את הגסות, והכתירו את ההדיוט בשם עם הארץ. ותחבולתו פעלה פעולה עצומה, שגם רועים ופועלים ואכרים שאפו ללמוד, רק שלא יתנו את כבודם לשמצה, שלא יכותרו בשם הכבוד „עם הארץ."

פלוני אמר לי: — מה תועלת יש בכמות התלמוד, אם איכותה איננה אומרת כלום, זולת סברות חדות, אבל חכמת הטבע וחשבון אין שם ! — אבל אני אמרתי

לו: — מפני שחכמת אלגעברע זרה ממך, לכן השקפתך חגרית ומתבוססה על אדני תוהו, אבל אני אגיד לך כי אבן השתיה של המשנה והבריתות, היא אלגעברי. וכך בנו את בנין התלמוד: התורה בתור לבנים, וחשבון וההנדסה בתור מלט, ושכל החריף בתור אנך. שאל נא את איש היודע אלגעברי, מה הוא האמור בתלמוד „שני מעומים לרבות" — כי אם תכפיל באלגעברי מספר משולל עם משולל אחר, או הסכום היוצא מן ההכפלה הוא מספר מחויב כזה: 4 פלוס — 2 — $2x$ —

גם היקשים ומה מציני בתלמוד הם כללי אלגעברי. למשל: מה ליבמה שכן, ביאה תוכיח שכן, גם אלכסון והיקף ותור משולש, גם משעור היניקה מכל זרע וזרע יראה בולט כי הם היו חכמים ואנשי מעשה. זה יבין מי שלמד לא רק אגדה וספור, רק למד חשבון וידיעת הטבע ולמד גמרא עם נושאי כליה, ואתה טעון רחמים. ואודות בארדיטשיוו אתאר לפניך כי החומות הגדולות מתראות כבתי כלואים ורפש לא יסור מחוצותיה אף בקיץ; וקול שאון הולך וסוער, עד אשר האזנים תחרשנה; הכל סואן: קונים ומוכרים, רועשים והומים, אבל ערך כל הרעש בועה של בורית וקליפה של ביצים. אין שם לא חוף ולא נמל; לא נהר גדול ולא מכרה ולא כלום.

המסחר איננו מתפרץ רק במקום חוף, במקום תעשיות וחרשות. ותעשיות אינן עוברות רק אם יש סמוך לה מכרה של פחם. ומה ראו אבותינו להתישב במדבר הזה בכמות מרובה ? חידה היא לי. המסחר פה בזער אנפין: כלם רצים ודחופים, נתקלים ומתרוצצים כל אחד נלחם מלחמת החיים מפני שכל פה דרוש לאכילה וכל בית מוכרח להסקה, וכל גו נאלץ לכסות מערומיו, והסוחר משתכר אל צרור נקוב. רק מקום שפע בעד נציב המגרש. אם יבוא בערום ובחוסר כל אל בארדיטשיוו, הוא מתעשר עד אשר קונה לעצמו אחוזה גדולה. הוא פושט ממש את העור מן עניי ישראל.

משם נסעתי לעיר אלמיץ, אבל לדאבון לבי לא הלכתי ברגלי, רק נסעתי על מרכבת הקטור. ומה יתרון לאדם אם נוסע על מרכבות הקטור ? הרים וגבעות, יערות וערים, מחוזות הכי יפות, יעופו לפני עיניו כחלום !

מן הוסיאטין אל אלמיץ במדינת מעהרען, יש מאה וחמשים פרסאות לפי מדת נערמאניע, ומחי ולבי לא רכשו מאומה. הלא החיים קצרים הם, וטפחות ימים אשר האדם חי על האדמה טוב שלא יעזבם ריקם, רק יתן תואנה לעצביו להתפעל מעולם מלא פלאים. ואדם ההולך ברגליו או נוסע על העגלה רתומה לסוסים, עצביו מדגישים ועיניו רואות על כל פסיעה ופסיעה פלאות שונות, והוא קשור בחבלי קסם אל הטבע, ובתמהון מתבונן עליה, ולבו מלא רגשי קודש, והוא יתמוגג מחדוה נשגבה ויראה לדעת כי הוא חלק קטן ופרדה מהתאמה הגדולה אשר רואה בתבל ומלואה, ואז נשמתו מרגשת את יוצרה. ומה יתענג האיש הנוסע על מרכבת הקטור מן היערות וההרים אשר רב טוב צפון בם ? מרכבות הקטור תעופנה במהירות כבזק ועוד העשן מדליח את ערן האויר וילאה את שוכני היער בתמרתו, ומפריע את הזמיר משירו המרנין לב.

בעיר אלמיץ תלוי שעון עץ על מגדל גבוה, אבל גלגליו אינם מתנועעים ושום שוען איננו יכול לתקנו, וראיתי צרפתי אחד מטפס על המגדל למדוד את קומתו, ואמרתי לו, כי הוא נחשב בעיני כערך האקריינע או מאזור המתיגע לקצור שחת במגלו, בעת אשר הוא יכול לשבת ברוח על מושב מכונת הקצירה ויקצור בה בשעה אחת יותר

זכרון אברהם

ממה שהוא יקצור במגל בשלשה ימים, כן למה לך יגיעה הזאת ? הלא בתוספות אשר מחבריה חיו לפני שמונה מאות שנה, כתוב אופן קל למדוד מגדל או עץ או הר: צל של אילן או מגדל, ישתנה כל רגע ורגע, בבוקר הוא ארוך, ובצהרים הוא קצר, לכן בכל זמן שתחפץ, מדוד צל מטך אשר בידך, וגם מדוד המטה בעצמו; למשל: בבוקר מדוד כמה פעמים הצל הוא ארוך יותר מן המטה, ותראה למשל כי שבע פעמים; ועתה בבוקר באותו רגע מדוד צל האילן, ולמשל, אם ארכו שבעים אמות, אז תדע כי האילן חלק שביעית הוא מן הצל, לכן אם אורך הצל הוא שבעים אמה, אז האילן או המגדל עשר אמה. ואם יום סגריר הוא והצל איננו מצוי, קח את מודד אויר המכונה „באראמעטער" הוא קנה פשוט אשר יש בו כספ־חי. כידוע, במדה שהאויר מתקרב לארץ הוא יותר כבד, מפני הלחץ והמכבש אשר זרם העליון מכביד אכפו על זרם האויר התחתון, לכן למטה על רגלי ההר האויר כבד והכספ יותר קל, ויתרומם הכספ למעלה, אבל על ראש ההר האויר יותר קל וגם הכספ יותר כבד ונופל הכספ על ראש ההר למטה, ובעל נצח ישראל עושה חשבון כי שמונים רגל גובה יפול הכספ רוחב אצבע אחת למטה, לכן ביום סגריר אתה נאלץ לטפס על ראש המגדל ותאחז בארמטר בידך ותראה כמה אצבעות הכספ ירד ותדע גובה המגדל !

שם במדינת מעהרען ובעהמען היהודים אינם במספר רב. בעיר אלמיץ אשר תושביה יעלו למספר שני מאות אלף, ישנם בתוכה חמשים יהודים והמה מחביאים את יהדותם בחדרי חדרים למען תהי סמויה מן העין, ומה יש לקוות מיהודים כאלה בדורות הבאים ? חבל על הימים שחלפו ועברו, הימים אשר זרם היהדות זרם זרמתה פה בשטף וברעש. במדינות האלה היו גאוני התורה כהתוספות יום טוב ומהרי"ל, ר' שמעלקי וכדומה. רגלי עומדות במדינת מעהרען ולבי מתגעגע אל אחי בבארדיטשיוו ובלבוב: שם בסמטה אחת יש יותר יהודים מבכל מדינת מעהרען ! דמי מטפטף מלבי בשוותי לנגדי פרבר המכונה „קאטשיניווקע," ובלבוב רחוב בית המדרש; שם העניות בולטות באופן הכי נורא, שם מתים מתהלכים על אדמות.

נושאי סבל אשר מתניהם חגורים בחבלים מביטים בשבע עינים אולי ימצא איש אשר ידרשם, כדי לשכור קשיטה אחת, למען קנות פרוסת לחם עבור בני ביתם הגועים ברעב. הם עומדים בשורה ומחכים בכליון עינים. ובבוא איש אשר סבל דרוש לו, יקרב אליהם ומסתכל בפרצוף כל אחד ואחד, כלומר: — אותך אינני חפץ — עד שמוצא סבל כחפצו, ורומז לו באצבעו, והסבל נגרר אחריו ושאר הסבלים מביטים בקנאה אל אחיהם אשר זכה בגורל, והוא נושא שק קמח על גבו הצנום. המשא גדול מן הנושא, ומרחוק נראה כאילו השק הולך מאיליו, כי רק כפות רגליו בולטות מתחת השק והוא הולך ומנשם, הולך וגונח, עולה על השלבים ועד אשר מגביה את משאו על השלב השני, תמקנה עיניו בחוריהן. אחר היגיעה הוא מקבל כמה מטבעות של נחושת בעד עמלו. הוא מיישר את גוו ומוחה את הזעה מעל מצחו ומלא בשמחה רץ לביתו לתת לעניה סוערה המטבעות הרכושים בדמו; והסבלים המה הכי מאושרים !

עוד ישנה מפלגה אחרת אשר להיחסנים תחשב ונשיהם חפצות להתראות כגבירות, עוד פסנתר בביתם, והבית מתראה כבית עקר ספרים: כל אחד קורא ספרים ועתונים, וכל המשפחה סובלת כפן בחשאי. אב המשפחה הוא אברך משי, טבול מכף רגלו עד קדקדו ביחום ונופח לסתותיו כתרנגול הבר; וכאשר אבד את כספו במסחר, אין הדבר מתאים לכבודו לבקש לו משרה אצל פלוני ופלוני, באשר אביו

זכרון אברהם

של פלוני היה פחת ערך, נפח או ח"ו רצון; וטומן ידו בצלחת ומתנאה בפסל בבגדים אשר נשארו לו לפליטה מימי קדם, והולך לבית הקפע וסח שם מהליכות עולם המדיני, אבל כחותיו מתמעטים ובני ביתו מתונים וגועים ברעב, ואשתו ממש מתנונת בפתילת הנר שהלכה וכבה, אבל מתנגדת! וחרפה היא לה לשוח עם שכנתה הגרה עמה פתח מול פתח, באשר כובסת היא ופעם היא נקראת ליולדת להיות לה סוכנת, אבל היא מדברת שפת רוסיא צחה וברורה ומנצחת על הפסנתר בקבה ריקה!

שתי פעמים הייתי באוקריינע, אבל מה שראיתי בפעם השניה, לא פללתי ולא חלמתי בהיותי שם בראשונה: כאשר אנשי החיל שבו ממלחמת רוסיא ותוגרמא, באתי אל מחוז פאדאליען ומחוז קיוב, וראיתי יהודים מתפללים בחום וברגש נעלה זמדקדקים במצוות ונשי ישראל מצטינות בתום ובפרישת ובטהרת המשפחה, ואמונתם בנויה על רזין ומסתורין, ולכן באתי לידי החלטה כי החסידות היא דבק טוב להיהדות הגם שיש בה קנאים, עם כל זאת לא נפג טעם החסידות מפני כי האמונה צריכה לקנאים, כי לולא הקנאים לא נשאר מישראל שריד ופליט, ועם ישראל פור התפורר לאלפי גזרים. כפלפל שחוק אשר האוכלו גורם את שניו וממגמג את עיניו, בכל זאת יפה לתבל בו את התבשיל, כן הקנאות טוב להאמונה. באשכנז ובצרפת אשר לפעמים היו שם מופלגי תורה וגאונים וצדיקים, רק קנאים לא היו שם, לכן עזבו את דגל התורה ויהדותם נותנת טעם לפגם, כי רעפארמער הם, ולבם קר בקרח, ואמרתי כי החסידות היא בנין עדי עד.

בפעם השניה באתי שמה ונודע לי כי חומת היהדות נהרסה: היהודים הצעירים עזבו את רבם הראשון ובחרו להם רב חדש, הוא קארל מארקוס, אשר רצה לזכות את עניי העולם ויעצם להחרים את נביאיהם, אבל פועלי ישראל ברוסיא הוסיפו נופך משלהם, וגרדו את השמים עד שלא נשאר עליהם כלום; ויהודי אשכנז גם הרעפארמער לא בעטו באמונת ישראל כמו יהודי רוסיא, והחסידות ספה תמה ואינה. מסתפינא להגיד כי הסכנה נשקפת כי שמש ישראל תשקע שם לגמרי כאשר קרה לעשרת השבטים שנטמעו בין האומות; כי באין אמונה אפס עם ישראל ונחוץ לבקש תחבולות להקדים פני הרעה טרם תבא. הכי אפשר לעשות אלמה מתבן אם לא תאגדה בחבל? הלא זולת האגודה הקש נפוץ לארבע רוחות העולם! ועם ישראל בלא אמונה ותורה, הוא מין אנדרוגנים ומפל, ואסימון שנפסלה צורתו.

מעת אשר ישראל היה לגוי, שטפו שני זרמים: זרם האחד בנה את האמונה על אדני החקירה והשכל, וכל מנהג ישראל אשר איננו הלום לשכל הוא איננו כלול בתורה רק קלוט מן האויר ובטלו בשולל למפרע. הוא אמר כי להשכל אין מרחק ואין גבול לו ומהותו איננו נובע מן הגשם ומופת לזה: אדם עומד אצל נהר חדקל והשכל מביאו בדמיון אצל נהר הוואלגע, אם כן אין מרחק לו, והוא אצול מגנזי מרומים, ואם האדם איננו פוגם אותו במאכלות אסורים, בשקר, ובחלול שבת, אז הוא כתרים בפני הנשמה, לשמרה מפני זוהמה; אז אור הנשמה נהנה מזיו השכינה. וזרם השני הם התנאים ופרושים: הם החליטו כי השכל הוא מחות בקרום המח וחבוי בסגור הלב וסבוך בחושים, והחושים עלולים לתעות והשכל נגרר אחריהם, לכן אין לסמוך עליו בענין אמונה. למשל: למה הדבר דומה, לעשן המתמר ועולה ואם תחסום בערו הוא איננו יכול להתרומם. השכל איננו יודע כלום, רק מי שהתקדש והתטהר ויש לו התפשטות הנשמיות והשתחרר את עצמו לגמרי מן היצר ורוח הקודש נחה עליו, אז הוא ראוי

זכרון אברהם

לסמוך עליו בענין אמונה, הוא שאמר יחזקאל: — אני נחלתם ואחוזה לא תתנו להם בישראל — כי הכהנים הבינו את סוד החיים והזדכו את חומרם.

יצאתי מרוסיא אשר דרתי שם כמה שנים ומן גרמאניע, בעהמען, מעהרען, ושאר מדינות אשר מאפם מקום אקצרם ואאספם תחת טלית אחד. הייתי נבוב ונבוך והייתי כמטולטלת השעון אשר מתנודדת תדיר ובכל זאת היא עומדת על מקום אחד. אנכי אחרי נדידת הרבה שנים ברוסיא לארכה ולרחבה, נמלטתי רק בעור שני, בלי התקדמות ובלי קשיטה אחת; ואף שפת רוסיא אשר ביגיעה רבה עלתה בידי לבלוע את הדקדוק מן גאווארוו, בבואי לגליציה בחזרה נאלצתי לתת לה גט פטורין, כי בגליציה התרנגולת דוגרת בנוסח אחר, וצפורי היער מצפצפות נגינה אחרת; פה נחוץ גבר להשתלם בשתי שפות.

מחוסר ספרים, גם הייתי שקוע עד האזנים בפרקמטיא, עזבתי שפת רוסיא אשר היתה לי שעשועים; באתי לעיר קיפישינץ בגליציה מזרחית, נאחזתי במסחר הפוך אבל אספתי רוח בחפני ובאתי עד משבר. שם היית למורה אבל שכרי התכווץ ואחר כמה שנים הלכתי גם משם. בקיפיטשיץ שוכנים כמה מאות יהודים ופוחקים כל היום משעמום, והדלת הכבידה עליהם את אכפה ולא נמצא בעיר אף מחראה אחת, ובלילה, בעת אשר קרני הירח לא נראו על אופק הרקיע, מתגנבים יושבי העיר בחשאי וכל אחד ואחד יערה את השופכין אצל חלון שכנו. ישנם שם כמה משכילים אשר יתלהבו על ספרי שילעד ומחפשים בהם סודות ומסתורין אשר לא עלה על לב המשורר מעולם.

בכל הערים הקטנות ברוסיא וגליציה, מתפרנסים היהודים רק מחלב העז, והיא נותנת רק עטון של חלב והמעט הזה נחוץ להספיק לכל המשפחה. ברוסיא, בפלך פאדאליען, כל עירות מלאות עזים; בכל מקום בואי ראיתי תיש עומד על ראש הגג וינוע בזקנו והסתכל עלי וכמדומה לי שהוא ברך את בואי. והנוצרים מתמרמרים על היהודים כי העזים קוטפות את עלי הלפת ואת הקש מגגותיהם. ומה מאד נחוץ העז להיהודים העניים והמטופלים ! החלב נחוץ עבור הילדים, ולקנות פרה אין לו כסף; גם איפה יעמיד את הפרה אם רפת אין לו ? ומה יאכילה ? לא כן עז: מחירה שני רובעלי; ורפת אין נחוץ לו עבורה: היא לנה על הגג. גם חבילה שבלילית אחת תספיק להעז ללעוס שלשה ימים. כאשר גרתי בעיר קיפיטשינץ קניתי גם אני עז בעד שני בני אשר היו לי אז, אבל עזי היתה פראית וחצופה בלתי מודרנית. כל הגיונותיה ורחשי לבה היו רק לחטוף את עלי הבצק אשר אשתי בזעה גלגלה כשתי שעות. השובבה הזאת לא אכלה את הבצק, רק בקרניה תחבה החררה ושלחה רסן המוסר מפניה והתהוללה ורקדה על שתי רגליה וכרגע והנה על ראש הגג וגועה מע ! מע ! אשתי רותחה וחטפה הרתח ליסרה על משובתה, וקצרה ידה להגיע אליה גם אם תציג על ראשי אצבעותיה. מה היה לה לעשות ? לטפוס אליה לא יכלה, לכן זרקה הרחת וקללה העז על מעשה תעתועים אשר עשתה המשמדת הזאת. תפולנה נא הקללות לנהר הגדול, אמרתי, כי עזי היתה חביבה עלי. קצף של אשתי על עזי עלה בכמה רגעים לתהום הנשיה. למחרתו בבוקר אמרה לי אשתי: — שמעתי עזנו שורקת על הגג ולבי כואב עלי כי המיתה מסתמנת על רעבונה. אני בתור אדם יכולה לסבול חרפת רעב; אבל עזי, בהמה תמימה, אלמה, ואני גבירתה, ועלי להרוותה, לכן ברז ממון מן הקיר בשבילה להאכילה. יבשתי את מחי להמציא לי זוז אחד ולקנות לה חבילה של שחת. הלכתי לגבות את חובי בעד שכר הוראה, והחנונית התנצלה לפני,

זכרון אברהם

באמרה לי: — לוא באת שני רגעים מקדם, נתתי לך בתודה; ברם חבל! את כל ממוני נתתי לשוטר בית המשפט אשר חפץ לחבלני בשטר ארכתה אשר בידו. — ונדרתי בנבחתי מה לעשות? זה חצי שעה אשר עזי שורקת כי הכפן גברה עליה, ואשתי אמרה לי לרדות ממון מן הקיר, אכן על הקיר יש רק טיט ולא ממון! בכל בית אשר העיפותי עיני עליו, יש לי לגבות מעות, חובות חדשים גם ישנים, בעד פול אשר מכרתי להם בהקפה, אבל אין כסף לאדונים האלה. לא חשכו בעדי שפתי חלקות, אבל לשלם לי? עוד לא השתגעו לפרוע חוב אשר אבד עליו כלח! ולתבוע שכר הוראה אינני יכול, כי אם אהי נונש, תאמרנה נא האמות: — התלמיד ישאר בביתי, כי רב לא אעשה ממנו! — אבל להצלחתי: שואב המים דרש ממני תשעים סענטים בער עבודתו, הסברתי לו כי טוב בעדו לתת לי זוז אחד, ומחר אפרע לו שקל שלום!

בשמחה חטפתי הזוז ורצתי אל השוק וקניתי חבילה של אספספת ירוקה ונציה אדמדמות ופשוט משעשעות את העין. אצתי עם החבילה לביתי וכאשר עזי ראתני מרחוק והריחה המטעמים אשר קניתי עבורה, קפצה על גבי ותלשה זרד אחד מהחבילה וכשכשה בזנבה, אות הוא כי מצאה קורת רוח, ותרתי לי מקום איפה אנוח את חבילתי, כי עזי מפונקת ואיסטינום ממדרגה הראשונה: אם זרדה נפל על עפר תחוח, בחלה נפשה לנגוע בו, גם אם היא רעבה ככלב. עזי איננה אוכלת בנמוס: היא חוטפת זרד ומנתרת עמו במעגל והולכת במחול כאחת הנערות הכי עדינות. עזי אהבתני ורצתה אחרי תדיר ונזפתי בה להשאר בבית, אבל היא היתה מורת רוח והתגנבה דרך סמטא אחרת ושמרה את צעדי.

פעם אחת הלכתי לקנות לי טאבאק. פתחתי את הדלת ועזי בקפיצה אחת נכנסה לפני ולפנים. בבואה הביתה, הלכה במחול, פזזה ורקדה על השלחן ועל המטה ולא התכוונה להזיק רק לשם כרכור, ואגב שברה את הכוסות והפכה קסת על מפה לבנה. בעלת הבית סואנת וחוטפת המטאטא להכות בו את העז המורדת, אבל בשגגה חבטה את ילדה; זעקת הילדה צורמת את האזן ומעוררת חמלה. העז נבהלה ובקשה לה מקום מפלט וחדרה לחדר אחר, ושם היתה מטה מוצעת ודלגה ומסמסה את המרבד; והנה בעל הבית דולק אחריה ובהנופו את השוט להכות אותה והיא נמלטה ובמרוצתה ראתה ראי גדול תלוי על הקיר ועליו חברתה עם קרנים כמותה, ואבתה להתנושש עמה וכוונה לנגוח את רעותה ושברה את המראה. הילד בוכה; בעלת הבית רועשת ובעל הבית מתמרמר: כלם כאחד התקשרו על עזי העלובה. בעל הבית חורק בשניו ושוט בידו ובעלת הבית קוללת ומטאטא בידה, זה מנפנף בשוטו וזו ברחתה עד שהעז היתה בין הסדין ובין הפתיש וקפצה על החלון ושברה את השמשות לרסיסים; כן נמלטה מכף הזדונים, ונאלצתי לשלם בעד כלים ובעד שברי כלים.

העז ויהודי עיר קטנה שווים זה לזה ואין ביניהם אף כמלא פצים לא בגו רק בתכונות, מפני כי כמה מאות שנים חיו ביחד והתאחו זה בזה וצמודים בתכונות שוות: מה העז טהורה, אף היהודי העירוני טהור; מה העז קשי ערף, אף היהודי העירוני קשה ערף: כאשר הרהור בא במחו כי השו"ב איננו ראוי לחתוך גרגרת הבהמה, לא ינוח עד הוא מבצע מזמותיו; מה נטית העז להלוך במחול ולכרכר, כך יהודי העירוני איפה רק מצא שעת הכושר לפזז ולכרכר בקלויז ובבית המשתה ובכל הזדמנות הוא הראשון לאומנות הרקידה; מה העז מפנקה, אם זרד או קלח רפרף על עפר, פנוי הוא לה, אף יהודי העירוני כל בשר חזיר וטרפה לא יטעום אף באלף דנרים. לכן הצגתי מקרה

זכרון אברהם

עזי, למען באר אופן ותהלוכות אחינו בערים הקטנות אשר הייתי ביניהם רוב ימי חיי. יודע אני צביונו ונטיותיו ותהלוכתו שהוא דומה לעז: מה העז איננה רעבתנת ובזרדים אחדים היא שבעה שלשה ימים, כן היהודע העירוני בפת לחם ובצלים הוא עסוק בתגרנות כל היום; מה העז שואפת לעלות על הפסגה, כן היהודי העירוני אם יבוא לבית הכנסת, תשוקתו לעלות אל מזרח; ומה העז איננה לומדת שום אומנות, אף היהודי העירוני איננו לומד שום מלאכה, לכן בא במבוכה כאשר המחסור מכביד עליו עולו והוא לוקח לו מקל גולה ובא אל נעוויארק ואין לו מלאכה.....

פעם אחת בקיץ. כל בתי קיפיטשיץ עלו על המוקד, ויודע הדבר לברן הירש בפאריז ושלח עשרת אלפים גולדין לבנות את אשר האש לחכה. וועד העיר היה המפקח על החלוקה. עולם כמנהגו: התקיפים לקחו להם מנה יפה, ולעניים נתנו נסיובי דחלבא. מן העת ההוא לא עבר שבוע אחד בלא תבערה במדינת גליציה, והברון הירש לא נלאה משלוח מעות בכמות מרובה. עיר פידהיוץ נשרפה, וברון הירש שלח למטרה הזאת שמונים אלף גולדען. וסבות השרפות בקיץ הזה טמור ונעלם. אז כל הידים היו מלאות עבודה: לבנות בתים וכדומה.

הרבה עשה ברון הירש לטובת אחינו: הוא הפקיד שנים עשר מיליאנים אל הוועד בווינא אשר ברון גוטמאן היה הנשיא, ליסד בתי ספר בכל עיר ועיר. הוא יסד באנקעז בכל הערים הגדולות בגליציה לתמוך את התגרנים והפועלים והאומנים ולהלוות להם מעות בשעת דחקם בלא רבית. ברון הירש עמד בתור גואל העם הממושך וממורט: אלמנה אשר היתה רעבה ללחם; וסוחר אשר בא עד משבר והקרקע התנודד תחת רגליו, התאונן רק במכתב לפני הברון הירש והוא היה להם כמלאך מושיע. הוא הביט בעין חמלה על אחינו היושבים צפופים בכרכי רוסיא בין הביצות ואגמי הרפש המעופשים והמרעילים את האויר ומתפרנסים בדוחק ובקשוי גדול, לכן חפץ להיטיב את מעמדם. זמם, והפיק את זממו, וקנה בארגיטינעז הרבה שטחים אדמה למטרה זאת, ושלח סוכנים לרוסיא ולרומענע. הסוכנים נתנו כסף להמהגרים וקנו כרטיסים בעד כל איש ואיש החפץ לקחת מקל גולה בידו. אז הרגיש היהודי כי איזה שנוי גדול ונמרץ הולך וקרוב, הכל מחכה, הכל מטה אזן ומקוה לחיים חדשים, לשמש אחר המאיר בברק יפה יותר מן השמש הישן.

בינתים קול מבשר ואומר כי הברון נתן שני מאות וחמשים מיליאנים פראנקען אל האגודה בשם יק"א להושיב יהודים על אדמה ולהיות בכל העמים. ובינתים האדם הזה אשר נחם את אחיו לא רק בדברים רק במעשים וממשיות, מת טרם מחשבתו הגדולה הוצאה לפעולה בעת אשר עוד אור וחשך משמשים בה בערבוביה. היק"א אשר המיליאנים של הברון הירש היו רוח החיה באופנים שלה, קנתה אחוזה גדולה סמוך להרי קארפאטין בגליציה מזרחית דרומית, ושם האחוזה הזאת „סלאבודקי לעסני," ויסדה שם בית ספר לחניכים ללמדם תורת החקלאות ולחנכם לעבודת האדמה, ומנתה ד"ר שמואל לאנדוי בתור מנהל האחוזה, ועליו לפקח על החניכים. הוא היה מלומד גדול ומסרת היהדות קדושה לו. כאשר היהודים שמעו כי הברון הירש יסד בית ספר לחקלאות, שמחו מאד, וכשמונים חניכים התלקטו אל בית הספר הזה. פה בכל בית מוסר צבורי, היו יתרונות וגם מגרעות, צל ואור, אבל האור הכריע את הצל. הנערים חונכו לפי מסורת ישראל. רוח הקצונים הנושבת בבתי ספר לאגודת אליאנס אשר הפילה חללים רבים בישראל, לא נשבה שם. אכן

מלשינים ומוצאי דבה, מעולם לא נחסרו בישראל, והד"ר לאנדוי הודח ממשמרתו.

כאשר נוסד בית ספר זה, היה ענין לאחינו בגליציה לענות ולהגות בו: כל לב דופק, כל עין מחכה; הם קווי כי מעתה נצורות וחדשות תעשנה. בטח כי היק"א תתן מתנה להניכים. היא תחלק ביניהם את האחוזה הגדולה אשר קנתה. ההניכים עשו כל העבודות הנחוצות על החווה וגם היתה שמה תעשיה ליין־שרף גם שם עבדו בתור פועלים לרחוץ את הגיגות ולשפשפן היטב ולהלעיטן בתפוחי האדמה, וגם בארוה עבדו בתור פועלים. בכל בוקר הם גרפו בשלוש הקלשון את הזבל מן הארוה והוציאו אותו אל גל האשפה; גזזו שחת, חרשו את האדמה, חטבו עצים להסקה, גם בנן עבדו כל העבודה הנחוצה: הם נכשהו ועקרו העשבים אשר צמחו מאליהם על התלמים; זלפו את התלמים מדי בוקר בבוקר וכן בשקיעת החמה הרטיבו את הצמחים במים.

אבל דא עקא, כי החניכים לא למדו תורת החקלאות כראוי וכנכון, יען אשר היק"א לא מנתה מורים מוכשרים ומסוגלים. הם לא ידעו האיך החנקן ימשך אל תוך הצמחים והתהוות אבי הזרעים והאיך מתפתחים וגם התגלמות הגרעונים היו כמסתורין בעיניהם. גם גדול הבקר אשר נחוץ לחנוך כזה לדעת, לא למד שם. גם לא למדום לעבוד את האדמה במשרדות ובדוסיקים וקולטיבטורים מטפוסים שונים. המורה יצא ידי חובתו במה שהרציא להם בעל פה, ופטפוט כזה אינו שוה אף קליפת שום, כזורק עדשה אל הקיר הערשה איננה נחה בקיר רק זונקת מן הקיר והלאה, מלמוד כזה לא ישאר במח הנערים מאומה. היק"א לקחה רק המיללאנים מן הברון הירש, אבל לא האהבה לעם הנדח אשר שטפה בלב האדם הגדול. היא בלב קר ובחשבון בדיוק עשתה את פעולתה ויצאה ידי חובתה במה שיסדה בית גדול ורחב ידים עבור הרצאת תורת החקלאות, אכן לפקח על תוכן הלמודים למען לא תהי יגיעתה לריק, לא עלה על לבה מעולם.

שום איש איננו יכול להתמרמר על היק"א אשר לבה קר ומזגה חנוט ואיננה מבקשה אמצעים לעשות דבר שלם רק חצי דבר, כאשר לא נוכל לגלול את האשם על הננס באשר הוא נולד גמד, הוא חף מפשע על קטנותו, האפשר לו למתוח את גוו ? כן היק"א ננסית היא כלפי הענק ברון הירש אשר זרם אנושית ומעין של רגשי חמלה פכתה מן מעיני לבו. אבל האמת נתנה להאמר כי חין ערך היק"א ופעולותיה עולה הרבה על האלליאנס אשר יסדה בתי ספר ליהודים לא לטובתם רק למצוא חן בעיני הצרפתים לסול מסלה כבושה בעדם לטעת בלב התלמידים אהבה לצרפת ולשפתה, ולמסור לה המסחר בארצות הקדם והיהדות היתה אמתלא בעלמא. האלליאנס המיטה שואה על היהודים ועל היהדות ועל דתה: בבתי הספר אשר יסדה לא לטעם לאום היהדות ולא לרוח הדת, וחניכיה שמו מעצור להתפתחות שפת עברית בארצנו הקדושה.

היק"א ישבה על המדוכה וחשבה מה לעשות עם חניכיה המתבגרים בסלאבודקי לעסני. הציקנות שלה לא הרשה לעצמה לפזר ממון ולקנות אדמה בעדם, אבל המקרה הושיטה תואנה לידה האיך להשתחרר מן חובתה המוטלת עליה: קנדה המשתרעת מן ים אנטלנטי עד ים פסיפיקי ומן ארצות הברית אל ים הקרח, והגם שיש בה חלק גדול מוכשר לגדל חטים וכסמון, אכן אדמתה עוד בתולה היא וידי אדם לא חלו בה, והיא מלאה סלעים וכפים, לכן היא מוברה, כי מי הוא יעשה שטות לבזבז את כחו ולהלחם עם סלעים להסיעם מן האדמה ? לכן ממשלת קנדה היתה לנדיבה, נתנה בחנם מאה וששים מחרישות לכל איש ואיש אשר יבוא לגבולה להתאחז ולהתאכר.

היק"א ראתה את המציאה ונפלה עליה: היא קנתה כרטיסים לחניכיה ושלחתם בתור מהגרים אל ארץ קנדה להאחז על אדמתה השוממה.

פרק ששה עשר

גם בני שלמה מאיר אשר היה חניך בבית הספר בסלאבודקי לעסני, שלח שמה עם שאר חבריו, והיק"א סלקה את ידה מהם מבלי לתמכם במאומה.

שם במערב קנדה הרוחות סוערות בעצם תקפן, ולפעמים בחורף מתפרצת סערה ומפיצה שלגים באויר, ולרגלה אפלה מנודה מתמתח תחת הרקיע, והאויר נקפא מקור, עד כי מים השפוכים יהפכו ברגע אחד לרגבים מוצקים. מי הוא האיש אשר ישים נפשו בכפו לצאת בעת אשר הרוח משבר בתים ומסיע ארזות ומטלטל קורות וקרשים ממקום למקום? גם פרה או שור אשר לא נועזו אל הרפת טרם רוח הסערה התגלעה מנרתיקה, מתאבנים מקרח ומתנוששים עם המות עד אשר יכנעו מפניו ונופלים חללים, מתים. שם במדבר הזה הוטל גורלם להתאחז אבל לא היה בידם אף זוז אחד במה להתישב, ועבודה בחורף אין, והפועל הכי חרוץ לוקח תמור עבודתו הכי קשה, חמשה דאלער לירח.

מסלה כבושה לא היתה שם, וביצות ואגמי מים חסמו את הדרך. כאשר נאלץ ללכת מן ביתו, הלך כסומא מבלי דעת את דרכו, רק בהשערה לפי רוחות העולם, כנן את דרכו. הבתים היו רחוקים איש מאחיו כשתים או שלוש פרסאות. כאשר האכר נצרך לקנות גפרורים או מלח, נאלץ לכתת את רגליו וללכת ששים פרסאות אל העיר הקרובה אליו. במדבר הנורא הזה נשלך חניך היק"א בלא זוז אחד להלחם עם הקור ועם הסערות ועם הסלעים ולעשות מדור לו. בני שלמה מאיר הלך לאכר אחד לחפור את אדמתו ולהשחיל הסלעים מתוכה למען תוכל המחרשה לעבוד עבודתה באין מפריע. האכר הזה הוא איש ישר ותמים ומענדיל הירט מן הירש שמו, אבל לדאבון נפשו לא היה לאל ידו לשלם בעד עבודתו מחיר ערך שוויה ושלם שמונים דאלער בעד שנה שלמה. גם האכר הזה מענדיל הירט בעצמו גבל טיט ברגליו היחפות וחטב עצים טרם שהתישב על אדמתו בקלוניע הירש. ומאין היה לו לשלם מחיר הגון תמור עבודת בני?

במעמד פראי כזה החניכים נסו משם לארבע רוחות העולם ולא נשאר שם רק הכי עקשני וסבלן גדול אשר לא חת מפני כל, רק למען אשר ישיג את מטרתו להתאכר שמה ולהתאחז באחת מן הזויות במערב קנדה..

בעת ההוא הייתי בעיר סטאניסלאוו ותאורנה עיני כי מצאתי לחם חקי בכבוד: כנוצרים כיהודים פקודי צבא ומנהלי בי דואר, תלמידי גימנאזיום, כלם באו אלי להשתלם בשפת גרמאניע ובחשבון ובהנדסה ושלמו בעד ההוראה ביד מלאה. פתאום קבלתי מכתב מבני מקנדה ותוכו רצוף: — אבי יקירי! לרגלי השתדלותי, הקציעה ממשלת קנדה בערך אחוזת אדמה מן מאה וששים מחרשות; גם את אחי אליקים הבאתי לכאן ושנינו נעשה כל אשר ביכולת אנוש לעבוד למען נביא גם אותך לנו ונהיה כלנו אכרים. —

מעולם קנאתי באכרים, בחשבי אותם לחלק ממשי מעולם הטבע, ואהבתי את הטבע אהבה עזה; ומעולם היתה שאיפתי לעבוד את האדמה, אבל שאיפתי היתה לחלום אשר איננה יכולה להתגשם, ועכשו המקום נתן לי הזדמנות להפיק את חלומי למציאות! תכונתה של אדמת קנדה בארצות המערב היתה לי כספר חתום. קראתי

בספרים והם תארו לפני הארץ הזאת כגן עדן. והמעמד של בני המתאבקים עם הלחץ, לא נודע לי אפילו חלק אחד מני אלף. אי־סבלנות תקפני וחפצתי לדלג על כל המכשולים אשר הפריעוני למהר את נסיעתי. בדמיוני, הנוף אשר אתאחז בו הוא כגן שתול על פלגי מים. אמרתי בדמיוני: מה שפרה נחלתי! מה נעים גורלי! שם בגני יונה הומיה, ומגרונה נשמע קול תוגה אטית כמחאה חרשית על החתול האכזר אשר טרף כנף ילדה הנחפה בכסף. שם ביערי הראה מתגעגעת על דודה כי עזבה, ובקול יבבה בטון של יאוש היא שופכת את מרי שיחה וטעונה רחמים; שם בגני הלפת הבשילה נצתה ועלים אדומים מוכנים לתלישה ורק מחכים על ידי. מה נהדר המראה אשר בגני! שם קלחו תירס עטופים במעטה ירוקה וחוטים דקים עדינים צהובים כחוטי משי ובולטים החוצה; ובלבי התעוררה תשוקה נעלמה להחזיק בקוצת שערותיה. וחשק עז הלאיצני למהר את נסיעתי. אמרתי: — מה מאושרה החסידה! לה נקל להשיג את חפצה: היא משקשקה בכנפיה רק פעם אחת, וזה התנשאה מן הארץ ומניע בכנפיה ממעל ומתחת וחודרת לאויר העליון ומגעת אל מחוז חפצה.

אמרתי אל הטבע: — הבה לי כנפים ואעוף אל הארץ הברוכה ואעזוב את הכרך אשר אוירה מתעפש מן רבת אוכלסיה! — חוש מהר מכרתי את כל חפצי ואת נכסי מטלטלין דניידו בחצי חנם ונסעתי עם כל משפחתי: בני משה ליב בן ארבע עשרה ובני יהושיע בן עשר שנים. עלינו על מרכבת הקטור. כאשר המרכבה משה ממקומה, נדמה לי כי היא זוחלת כשבלול; ובמדה אשר המרכבה רצה שאפתי להגדיל טיסתה שבעתים יותר. ירדתי לאניה בעיר האמבורג. שם מחלת חים אחזתני כי אויר חים הסב לי נעוה וכאב הראש. ואמרתי בלבי: — מה אמללים היו הנוסעים בימי קדם על אנית המפרש אשר נסיעתם היתה לפעמים גם שלשה ירחים! — באנו אל החוף בעיר קוויבעק. שם רבת שבעה לה נפשי מן בדיקת הרופא: הוא הפך את אשמורת עיני שלש פעמים. אמרתי בלבי: הרופא חפץ לדקור את עיני ולסמאותה! נמלטתי מהאויר המעופש והנה בא הרופא ושניהם קשרו עלי למרר את חיי! — תמה הבדיקה ובאתי לנמל והצנתי את רגלי על האדמה וחיתה נפשי בגללה. אמרתי אליה: ברוכה את תהי מן יוצרך! עשרים יום עברו מעת אשר נפרדתי ממך ולא ראיתיך והים מלא מקומך, אכן אוירו הסב לי נעות לב והדליח את חוטמי ונפשי ערגה לראותך במוקדם האפשרי. בך חזיתי הכל: בקיץ מרבדך מרהיב עין, מעטך רבת הזנים, משעשעת את עיני, פרחיך נודפים ריח נעים, ועצבי מתרגשים; ואף בחורף מעטפתך הלבנה מעוררת בקרבי יראת הכבוד וחשבון הנפש בראותי כי הכל יזדקן וקרב אל קיצו. גם מה גדלה טובתך אשר את עושה עם כל הברואים אחרי גועם! הם שוכבים חבוים בבטנך. איפה תפסו מקום לוא לא אבית לקבלם? ראי, מה היתה לי כאשר נעדרת על משך שלשה שבועות! ריח פגול עלה באפי עד להחנק! ומה יקרה לכל הברואים לוא השלך השלכתם מקרבך ולא הרשית להם לקנות שביתה אצלך? הלא לעלות השמימה אינם יכולים כי חומרם המתגבש כבד מן האויר וירד מטה. כמה גדולים מעשה יוצרנו! הוא אצל לברואי הים משכן במים, ואמר להם: הזהרו פן תצאו מגבולכם ותחנקו! ולברואי היבשה הוא יחד מקום על האדמה; אבל האדם בחוצפתו סולל לו מסלה גם בלב ימים, לכן טועם הוא טעם פגול בו ורצונו לברוח משם.

באתי לעיר עסטוואן במחוז סאסקאשאוואן אחר נסיעת שלשה ימים במרכבת הקיטור מן עיר קוויבעק, והנה עולם חדש ראיתי שם: על שטח כאלף פרסאות לא נראה

עץ; כל שלל צבעי הטבע הנראה ביערי איראפע פה סמוים מן העין כי אין יערים פה ונהרות לא ישטפו דרך גבולו; וקרקע בתולה יש שם, רק סלעים וכפים בולטות מגבו; עשבים וחלגלגות וברזונים מכסים פני השדה, ויתושים למאה ולאלף רבבות עפים באויר, ואם מרגישים גוו אדם או בהמה בקרבתם, אז הם באים בכמות מרובה ועוקצים עד זוב דם; ואוי למי אשר ירד לבקעה ! אז אין מפלט לו, גם לוא תהיינה לו אלפי ידים תקצר ידו לגרשם מפניו; גם אם יבכה לא יתנו לו אוזן קשבת. הבהמה יראה לגשת אל הגיא בקיץ מפני היתושים ובחורף רוחות וסערות לא תשבותנה

אמרתי בלבי, חכמינו ז"ל אמרו על הפסוק: — מגיד לאדם מה שיחו — אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו.— מה גדולה האמת הזאת ! כי בעולם אין שום דבר נאבד: כל בטוי, כל מלה היוצאת מן הפה החוצה, גלי האויר תופסים אותה ובם תשאר לעולם. וטרם גלי האויר מתנשאים עלי על, מוליכים את המלה לאזניך אבל אחרי כן תשארנה ממעל באויר. מבטא של איש איננו מתערב עם המבטא של איש אחר, רק כל המבטאים אשר איש אחד בטא אותם, עומדים בפרוטרוט. היום מעת ההמצאת הטעלעפאן ידוע היא כי אין מבטא אחד יוצא לבטלה. ואם רעיון יבהיק במחך כי מלמעלה הרוח תערוב ותמזג את הקולות ואת המבטאים, בא עמי ואנחך אל נהר גדול אשר פלגים ונחלים נופלים לתוכו: הפלגים אינם מתערבים זה בזה לעולם. כל פלג וכל נחל זורם את זמרתו בפרוטרוט וכן הנהרות השוטפים אל הים אינם מבטלים בחיק הים את ישותם. ובארץ בריטאניע על הים, תראה בעיניך את לשון ים מן מעקסיקא הזורם עודו חם בתוך הים.

גם צלצול קול הזמיר בהשתפכו בעתותי אביב, נשאר ממעל בגלי האויר; ושיחת אדם הראשון אל אשתו חוה, עודנה נשארה בתמה בין גלי האויר. ואם איש מת, אז כל השקרים והנדרים והתפלות אשר יצא מפיהו מן עריסתו עד קברו, מונחים הכן בין גלי האויר ואין להכחישם ביום הדין. ואם תמצה לעומק הדין, נבוא לידי מסקנא לפי שיטת החימי, והיום כל החכמים באו לידי החלטה כי גם כל המתים מונחים באויר ולא נעדר מהם אפילו אחד. גם בעלי המשנה וחכמי התלמוד אשר רוח הקודש מדברת מתוך גרונם, אמרו כי טומאה בוקעת והולכת ולכן גם אם המת חבוי במעבה האדמה, גופו מתפרד ומתנון ונמס לפרדות ולחלקים רבים ואדיו ומימיו המתהווים מגופו המת, בוקעים ומתמרים ועולים למעלה אל גלי האויר ושם ישארו לעולם. אף גופו של אדם הראשון מונח באויר, כי במשך אלפי שנים גם עצמות המת מתמוססות ומכותשות עד פרדה האחרונה ועולות אל גלי האויר.

במדרש פרשה מ', בבי תשא: — מהו ונודע אשר הוא אדם— עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקב"ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשערו, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש שהוא תלוי בעיניו, ויש בחוטמו ויש באזנו. — דברי המדרש קדושים הם כי הם נאמרו ברוח הקודש, ואמרו כי הרגשותיו של אדם הראשון היו ברורות, ואור גדול הבריק במחו, וראה עד סוף כל הדורות, עד כאן סעיף הראשון של המדרש, עתה החל סעיף השני: יש שהוא תלוי בראשו וגומר: כוונתו של המדרש ברור ומפורש. כי גוף של אדם הראשון עודנו קים ומסתמא מונח באויר, כי בכמה אלפי שנים לא נשאר מן גופו בארץ אף עצם קטנה כטפה של מים, וכידוע לחכמי החימי כי הכל מתמר ועולה מן הקבר אל האויר. ובכן אדם הראשון מונח באויר ולא נחסר מגלמו אף כחוט השערה, זולת

חתיכת עצם גדולה כאגוז לפי סברת התוס'. והיהודי אשר הקדיש את חייו לתורה ולתפלה ולא טמא את שפתיו בשקר וברכילות ומת ובכמה מאות שנים חלקי גופו התפרדו לאדים וטפות מים ועלו אל גלי האויר ונצמדו גלי אוירו אל מחו של אדם הראשון, וכאשר תהי אי"ה תחית המתים, יהי אותו האור אשר האיר לאדם לראשון לפני חטאו, יאיר גם לאותו האיש אשר נשמתו עוד לא נפגמה. והחלטתי כי כל המתים מונחים בין גלי האויר למעלה בין העבים, איננה הזיה, וגם כל איש אשר למד ידיעת הטבע יודע זאת על נכון. רק הדיוט מהסס בדבר זה.

פה בדרומית סאסקאטשעוואן בפת השמים הגדולה מתנוצצת מהמון כוכבים מזהירים ותחת הכפה הנטויה על ראשנו אור כהה מתמתח מירכתי השחקים עד אופק הרקיע, והאכרים קוראים לפסים האלה בשם „נארדליכטער." ואליקים בני הוא חפר תעלה בעיר עסטוואן והמעות אשר קבל בער עבודתו, נתן לי לכלכל את משפחתי, ימים אחדים נשארתי בעסטוואן.

אחרי כן בא בני שלמה מאיר חניך היק"א חבוש במגבעת של קש ומגפיים גדולים על רגליו; ופניו היו חוורים וכפות ידיו שרוטות ופצולות ואצבעותיו חתולות בסמרטיט, ושאלתיו, מה הנה הפצלות אשר על אצבעותיך ? וענה ואמר: — אני מסיע אבנים מן הקרקע והאבנים טמונות בחית האדמה רק ראשם בולטים לחוץ והשכבה העליונה של האדמה הוא פני הגלד קשה ומתגבשת כמתכת לכן אנכי נאלץ להקיש במארופה שלי על הגלד עד אשר הוא נשבר לרסיסים, אחר כן אני תוחב עשת של ברזל אשר ראשה חד, תחת האבן, ובהיסט האבן יוצאת החוצה, וזאת עבודה הכי קשה, וגם אני עובד אצל הדיש. אכן אצלנו דיש עוד איננו מצוי כי הסלעים עודן חבויות במעבה האדמה לכן השדה עודנה בתולה היא. ואני הולך אל פאתי המזרח למקום אשר השדות אינן מוברות ונעבדות ונאלצות לדישה, ואני עובד שם.

ישבנו על העגלה אני וארבעה בני, ונסענו הלאה. מסלה כבושה עודנה לא סוללה דרכה למקום שדותי, רק נסענו ישר לפאת מערבה. ביצות ושלולות מים הפסיקו את דרכנו, והסוסים מחצו את המים אשר הגיעו עד כרסם. ובמדה אשר נסענו הלאה, משתרע לפנינו שטח של הרים וגבעות עד כמה שהעין יכולה לראות. זבובים ויתושים אוו להם את גויותינו למקום מרגוע ועקצו את עורינו כבמחטים. לא יכולתי להתפטר מן המשלחת הזאת. אני חש עקיצה על צוארי וסוטר אני על קופת יתושים שבצוארי ומסמסתי כמה עשרות מהם ודמי נוזל מעור צוארי, והנה עקיצה אחרת אנכי מרגיש על חפני ודמי נוזל מכל אברי. —מה זאת שאלתי את בני ? והנה אליקים בני אמר לי: — כל אורח חדש אשר בא לכאן, נאספים אליו יתושים למצוץ את דמו, ואורח ישן אשר התרגלו עמו איננו מרגיש כאב פנימי ודקירה עמוקה כאורח חדש. — האם יש להם ארס ? — שאלתיו. לא ולא ! — אמר בני אליקים — היתוש עומד על אבר האדם, למשל על היד, והיד מלא אויר כשאר אברי של אדם, ומוריק את האויר במקום עקיצתו בשאיפתו את האויר מן גומת היד לקרבו וטבע האויר לשטוף אל המקום הריק מן האויר, לכן אויר פנימי מתדחק חוצה וסוחב עמו גם דם; ובאופן הזה גם תנוק יונק משדי אמו: הוא אוחז את הדד של אמו בפיו ומוריק את האויר בשאיפתו ואויר פנימי שוטף לדד אשר אין אויר בקרבו ואגב מושך עמו גם החלב. ובאופן זה עשה גם הרופא בימים קדמונים להחולה אשר הרגיש דקירה בחזתו: הרופא לקח כוס של זכוכית והעמיד נר בתוכה, והטבע של נר לגרש את האויר, לכן

הכוס הורקה מן האויר ונעשית ריקה, והאויר הפנימי שטף אל הכוס הריקה כי טבע האויר לשטוף אל מקום ריק ולמלאה באיכתו ואגב הוא סוחב עמו גם את הדם.

באופן הזה גם בעל המרזח גורר את היין מחביתו במשמרת המכונה „העבער." הוא אוחז את קנה המשמרת בפיו ושואף את האויר מתוכה והקנה נשארה ריקה והאויר מן היין זורם אל המשמרת הריקה וגורר עמו גם את היין לתוך המשמרת, והוא סותם את פי הקנה באצבעו מלמעלה לבל יחדור לתוכו אויר מחוץ, לכן אם גם שולף את ראש המשמרת השני מן החבית, היין איננו נשפך מתוך המשמרת הפתוחה, כי אויר מן החוץ איננו חודר לתוכה ואיננו מרשה להיין להשפך מן המשמרת.

אני רואה על הדרך צריפים קטנים בולטות מן הקרקע כמין סכות, ושאלתי: — מי הן הסכות ? — ואליקים בני השיב לי, כי הן מעונות היהודים שכנינו אשר התאחזו פה. יהודים אשר חפצם לעבוד בזעת אפם באו הנה ונחוצים למעון, אכן אין להם מעות לכן הם לוקחים רגבי עפר ומסדרים לשכבות זה על גב זה ונעשו קירות, והגג עושים מנסרי תבות פרוצות; ורהטי בית גם כן ארעיים המה מצטרפים מן אשכרועים ומן הבא בידם, וכמלונת כלב תראה. וגם הבית אשר בני הכינו למעניגו, לא היה טוב ויפה מן שאר הבתים. תכנית אחת לכלם ומחומר אחד קורצו. כאשר באנו אל הבית ומצאני ריקנית ומחסור בתוכו, הלך בני אליקים לפאתי המזרח, מקום אשר האנשים התישבו שם עשר שנים מקדם, למצוא שם עבודה בעדו למען יספיק את צרכינו. הוא הלך רק בהשערה בעלמא. כנן את צעדו ולא ידע את דרכו והיה מוטל בספק אם יבוא למחוז חפצו או יתעה. על הדרך נראו סכות וצרפים שלא נגמרו כל צרכן וחורים במקום חלונות מסכרים בגזרי ניר, והגגות מכוסים למחצה, לשליש ולרביע. והסכה הזאת משמשת בית למעון; דיר לפחמים; כלוב לעופות, ממגורה למכשירי בית. ובבית אין כל, רק ביצים אשר אין קונה אותן, ולישא אותן לעסטוואן, רב הדרך כששים פרסאות, גם אינן יכולות לעבור את שלילות המים, לכן הביצים מונחות בבית.

בסכות האלה ישבו מהגרים מן נארוועגען הצפונית אשר שם שלשה ירחים רצופים אפלה ואור השמש איננו מאיר שם ומאכלם בביתם הם דגים מלוחים ופת קיבר ופה מצאו גן עדן וראו פה עולם חדש !

מיניסטער הראשי, מר לוריען, עשה רוקלמא בכל עתוני העולם: כי ממשלת קנדה נותנת בחנם לכל איש מבן שמונה עשרה שנה ולמעלה, מאה וששים כרובי אדמה, אדמה דשנה ופוריה.

המונים המונים נהרו לקנדה מכל העולם להתעשר בהון פתאומי. גם אני חלמתי חלום נעים: חשבתי לחלוף את עטי לאת, וגם את בני חפצתי להחליץ ממעמד בני כרכים אשר סחרנית ותגרנית חומסת את מבחר שנותיהם, או נאלצים ליבש את מוחם עשרים שנה בבית הספר ולשמוע גדופים מן מוריהם הנוצרים אשר נער המצוין בכשרונות ילבט מהם עשר פעמים ביום באשר הוא נולד מגזע אחר; וגם ראיתי בגליציה מורה נותן לתלמידו עשרה עלים ללמוד אותם בעל פה מבלי להרציא לו טיב הענין אשר יעמוס על תלמידו.

שאיפתי היתה תמיד לעבוד תחת כפת השמים ולהנות מזיו התולדה, ותדיר דמיתי כי אהי מאושר שבמאושרים אם אהי בעל אחוזה, מבלי דעת ההבדל בין איש אשר לו בית מוכן לשבת בו ושדה מעובדה ובאר חפורה ורפת בנויה וממגורה מוכנה

ובין איש אשר רק שדה מלאה אבנים לו והכל צריך להבנות מחדש ולהשתדל עשות מאין ליש. וגם עתה כאשר באתי מן עולם מלא חיים ותנועה אל מקום שמם, וסבלנו מחסור, וטעם ארוחה הגונה חדלה לגרות את חכי, נחמתי את עצמי כי זו היא תקופת המעבר המלאה צללים וערפל, אבל הטוב לא יתמהמה, כי אלחם עם המחסור ואוכל לו אף כי עיני חזו שטח הגדול אשר נתן לי לצמיתות. תחת אשר בעולמנו הישן לא היה לי רק אמה וחצי מן הפתח והלאה, והתקוה בשוותה לפני עתידות נעימות הוסח מדעתי את מחסר ההווה.

יבשתי את מחי לא לבד לרכוש ממון על צרכי ההכרחיים, רק התולעת נקרה את מחי: האיך נקנה קמח ושמרים וטבק וגפרורים, אם העיר אשר בה ימכרו החפצים האלה רחוקה מן אחוזתי ? וגם שלילות המים לשטן לי. לוא אלך ברגלי לעיר, אנוס אני לחלוץ את מכנסי ולעבור את המים. אמי טפחתני מנוער, וזאת עמדה לי למגן מפני צרות ותלאות אשר עברו על ראשי מעודי עד היום הזה. קראתי את בני, וכל אחד מאתנו לקח כולף בידו אשר ארכו כקומת איש ואיכתו מברזל ונשאנוהו על כתפינו אל השדה ונך בו על האבנים. אמרתי לאבן: — זה אלפי שנים אשר חצבת לך פה קבר, עתה הגיעה העת להסיעך מקברך, כי מהשדה הזאת אני מוכרח לאכול את לחמי, לכן אל תהי לשטן לי. — אבל ישנם בין האבנים אבן כחולה וסגלגלה אשר ראשה נראה לחוץ כעוקץ של מחט, והיא קנתה שביתה עמוק במעבה האדמה, וכשתי שעות הלמתי בקורנס שלי עליה עד שכתנתי היתה רטובה עלי כאילו טבלתיה בנהר, ושסעתיה לעשרים גזרים ומקום האבן היה עמוק כבאר. האבנים נתנו לי ענין לענות בו: מבטן מי יצאו האבנים האלה ? ומי הולידן ? ישנן הרבה נוסחאות לפתור את החידה הזאת, אבל כלן כוזבות והשערתן קלוטה מן אוצר הפרזות. הפזמון הישן אשר חלודה כבר עברה עליו, יחליט כי כל האדמה היתה מוצקה מאבן אחת, כך נפלה ממרומים, רק ברבבות אלפי שנים התכתשה והתפוצצה לעפר תחוח ועוד נשארו גושים אשר עוד לא נהפכו לעפר, והם האבנים. ועוד פטפוט של מלומדים הוא כי שטף המים הביאן אל אחוזתי ממרחקים, אבל הבל יפצה פיהם, מפני כי שכבת האדמה חטובה אחת היא אבל אבן אחת כוללת שכבות שונות גלד ירקרק וכשתסיר השכבה הזאת תראה בה גלד אדמדם, לכן באתי לידי מסקנא כי האבן התהווה מצמחים אשר התאבנו מן האש אשר במעבה האדמה ומאדמת חול.

פרק השמונה עשר

נחמתי על ימי הבחרות אשר בליתי על שפת גרמניע ופולנית ורוסיא ושאר הלשונות וקמטתי את מצחי להשיג פויסט של געטי ופיעסקי של שילללער המגבבים דברים של מה בכך ובודאים מלבם דמיונות ורוקמים מטוה של עכביש ואם אקלוט כל חלומותיהם אל מחי, אין בידי לבוא ולהתחקה על שרש אבן קטנה וקלושה. ואף באמעריקא רק מעשים דרושים פה ולא חלומות. מדי יום ביום יצאנו השדה לשבר סלעים ולשחלן מהאדמה. לפעמים מצאתי אבן מתערה בקרקע כי היא פה תושב זקן מכמה אלפי שנים ומקבי אמר לה: — צאי מפה ! פנה מקומך ! פן תהי למכשול להמכונות המעבדות את השדה ! — אבן האבן לא סרה למשמעתי והכיתי עליה עד שנצוצי אש נתזו ממנה. ירח ימים פניתי סלעים מן האדמה והארץ נעשתה חלולה ככברה, נימות, נימות, והסלעים היו ממעל, ומרחוק נראו כעדר של עגלים.

זכרון אברהם

באתי לידי החלטה כי שקר בפי האנשים המחליטים כי פה גר שבט פראי לפני אלפי שנה. לוא יהי כדבריהם, מדוע לא מצאתי שום חפץ באדמה? חפרתי בארות, היסטתי כפים ולא מצאתי גלגולת או כלי תשמיש במעבי האדמה, גם לא שמעתי כי איש אחר מצא דבר מה.

כל מה שאירע לי קרה לכל החלוצים; כדירתי כן היתה דירתם; עבודתי היתה עבודתם; מאכלי היה מאכלם. כל המושבה בכור אחד מצורפה. חבלי לדה היו לכלנו, הכל רופף, הכל מוטל בספק, הכל מהרהר, הכל אוכל עוגות, הכל נופץ אבנים וכלנו טעונים רחמים.

יום הולך ויום בא עד שערב יום הכפורים הגיע, ואמרתי אל בני שלמה מאיר: — היום אני מסיח דעתי מן עבודתי. את מאויי, את השקפותי ואת געגועי משליך אני אל ים השכחה והולך אני למנין. — הוא הראני נקודה קטנה רחוקה כשתי פרסאות מביתי ואמר לי: — לך, ואני נבוא אחריך. — שום שביל לא היה שם, רק הלכתי אל עבר הנקודה, אכן כאשר ירדתי אל העמק, הנקודה לא נראתה ותעיתי אל שדות קני פשתה שהשבלים כבר נקרחו. הקנים היו גבוהים כקומת אדם, ואני הלכתי בתוכן במהירות וכאשר שמתי מבטי על אופק הרקיע וראיתי כי עוד מעט והשמש מתקרב אל האופק, ונקפא דמי, כי אימת יום הכפורים משלה על רוחי. כאשר ראיתי כלבים רצים לקראתי, שמחתי מאד, כי הכלבים יורוני גם בעליהם! המחזור היה לי כתרים בפני הכלבים. בכל פעם שהכלבים רקדו למולי, נופפתי עם המחזור והפחדתים בו ונסוגו אחור: כי הכלבים אינם רואים פרצוף אדם זולת בעליהם, לכן רותחים הם בראותם אדם. בעל הכלבים שמע המולה ויצא מסוכתו לקראתי. הוא מדבר בלשונו ואני — בלשוני, ושנינו אלמים.

בינתים בני הכפור חפשני ומצא אותי ושנינו הלכנו אל המנין כאשר השמש נטה לערוב. בבואי שמה, מצאתי שם אנשים אחדים משוחחים מענין עבודתם. אמרתי להם: — אחי, הכי אתם יודעים מה יעשה היום בחלקה של היהדות? — כן, ענו, אבל פה הצטנן חום היהדות ונפכחה חריפתה. — לא כן, — אמרתי להם — אתם יכולים להחזיק את הדת ביתר שאת מאחיכם בעולם הישן, כי אינכם מתחרים זה בזה ואינכם משועבדים לאחרים ובני חורין אתם. נשיכן אינן דורשות מכם בגדי צבעונין, כי לחבוץ ולהושיב תרנגולת על ביצתה, אינה נאלצה גם לפוך כדי למשוח את פרצופה. בנתינת שלום לי לאות חבה כי רכשתם חבר חדש באחוזתכם, ראיתי כי אצבעותיכם נקופות ומחולות במטלית, אות הוא כי הוצאת סלעים היתה עבודתכם וזאת כבוד לעמנו. כלנו תלושים מעל הקרקע אשר נולדנו בו, ותמורה גדולה נעשתה באופן חייכם: אתמול הייתם רוכלים, תגרנים, סחרנים, סרסורים, משועבדים לאחרים, וכרכרתם לפני הפולנים; והיום אתם עובדים האדמה ובונים בתים וחופרים מרתפים וכורים בארות וכל העבודות אתם עושים בעצמכם. על כן נאלצים אתם להתחבט ולהתמזג ולהתחלף כתולעת המתהלפת ומתהווה ליתוש, אז היא מקבלת אברים חדשים בעת החבאה בקליפתה ושם מתפגרת וממנה נאגרות ונרקמות נימות חדשות וגם מקבלת צבעון אחר ולא בנקל היא מתהפכת לפרפר וחבלי לדה לה. היום הרת עולם. אתם באתם אל ארץ חדשה וגופיכם הישנים אתם נאלצים להנתך בכור להצרף ולהתלבן לבריאה חדשה, להכשיר עצמכם להצמד אל הטבע לעבוד אדמה לגדל בקר, לחלוב פרות, לחבוץ חמאה, להושיב תרנגולת דוגרת על ביצותיה, לגרד סוסים, לגזז

זכרון אברהם

שחת, לזפף את אופני העגלה, לברוג את חוליות המחרשה ולתת ברזל חד אל המחרשה ואל מכונת הקצירה ולתקן את המנוף ולהשחיז את הסכינים ואת הגרזן ולעשות טלאי על האפסר ועל שאר אפודות הסוסים ולהתפרק חוליות המשדדה וליצוק עליהן שמן למען לא תחמנה בתנועתן ותשבורנה. גם אם הקמה התבגרה והתצהבה, צריכה היא לקצירה במוקדם האפשרי, למען לא יפלו הגרעינים ארצה. גם התלמדו דעת את כל חוליה וחוליה שיש בהמאלמה אולי תתקלקל מעשות מלאכתה ולא תאלצו לאומנים ולחורשים, לאבד ממון ועת יחד ולתקנו בעצמכם. תנועת גוכם בעבודתכם נחוצה היא לקיום הגוף; היא תהדוף חלקים נשחתים ותביא תחתם חמר טוב ובריא כמשפט חקות הטבע.

ודויי הנפש לא נאמרו בבכי וביבבה ובהשתפכות וגם מעזרת הנשים לא נשמע בכיה חנוקה המתפרצת כבעולמנו הישן, אבל תפלת עמלים על אדמתם רצויה יותר למקום מתפלת בני כרכים.

הבריטים אבו להפיק תועלת מן המושבות החדשות, ובאו למכור סוסים ומכונות זקרשים לבניה, הכל בהקפה, וגדשו על המחיר פי שבע וגם רבית נפרזה ובאופן זה נצלו את האכרים. ואחר כמה שנים כאשר החלוצים נהפכו לאכרים ואחרי יגיעה כבירה כאשר השדות היו מעובדות בחרישה והבתים והארוות והממגורת היו על מכונם, באו המלוים בשטר אדרכתה וגרשו את האכר מאחוזתו.

בריטע אחד הביא ארבעה שורים אשר עוד לא עלה עליהם עול, ומכרם לבני שלמה מאיר בהקפה; ובריטי אחר מכר לו סוסה אחת בהקפה. והסוסה היתה יפה רק למראה אכן לעבודה לא היתה מוכשרה כי היתה עקשנית: אם היתה חבושה ורתומה לעגלה, היא נסוגה אחור והדפה את העגלה לאחור. בעת ההוא שלם האכר בעד סוס טוב לעבודה, מאתים וחמשים דאללער. ולחרוש השדה באדמת סאסקאטשעוואן, נחוץ לכל הפחות ארבעה סוסים בעד אלף דאללער. והחלוץ לקח ארבעה סוסים בהקפה ועליו לשלם מאה ועשרים דאללער לשנה בעד רבית; ואפודות לסוסים לקח בהקפה, ומכונות לקח בהקפה, וקרשים לבנות סוכה לדירה לקח בהקפה. וארבע מאות דאללער עליו לשלם רק הרבית לבד מהקרן. ואם נשם לא ירד מעבים, או חסיל או תלעת אכלו אבי הזרעונים בשנה אחת, ואי אפשר להאכר לשלם רבית, ונעשה קרן, ובמשך שלוש שנים החובות השתרגו ועלו עד שני אלפים. אחר כן בא סוכן היק"א ולוה לו מעות, אבל כבר עבר המועד. האכר היה שקוע בביצת החובות עד אזניו והתאבק כמה שנים עם הלחץ, הוא עם אשתו ובניו, כלם עבדו בזיעת אפם עשרים שעות ביום ולסוף נגרש מאחוזתו וערום ויחף נם האכר אחר חמש עשרה שנים אל העיר.

שורי וסוסתי ופרתי רעדו מקור כל הלילה ורפת לא היתה לנו ומעות לקנות קרשים לא היה לי. ואמרתי לבני: — עת לעשות ארוה טרם תבוא הסערה. — לקחנו כל אחד מאתנו מעדר בידו וחפרנו מרתף גדול והעפר העלינו בשקים, כי כסוסה בשורים היו במעמד פראי ולא יכולנו לעבוד בם. ובמרתף חפרנו ארבעה חורים לארבע רוחות המרתף ותחבנו בם ארבעה עמודים והורדנו אבנים הרבה אל המרתף ועשינו נדבך של אבנים בין עמוד לעמוד, ולמעלה במקום הגג עשינו מכלונסאות כעין גג וצפינהו בקרשים למען לא יפול הדלף לתוכו כאשר נשמים מטפטפים. האבנים נשאנו על כתפינו והעפר שמנו בשקים ומשכנו אלי על. ואחר כמה ימים, ימי של עבודה כבדה, הבהמות עמדו תחת הגג.

בני הלכו לעבוד עבודת הקלשון והאלמות טמו תחת ידיהם כבזק מן העגלות

זכרון אברהם

אל תוך הדיש והשתכרו מעות לקנות פחמים על החורף. ואני לקחתי מעדר בידי וירדתי אל הבקעה הסמוכה אל ביתי לחפור באר. השכבה הראשונה היתה קשה כברזל ומראה העפר היתה שחורה; השכבה השניה היתה צהובה כטיט והשכבה השלישית היתה כחולה, ויראתי מאד שלא תהי עבודתי בחנם, כי שם מחסור המים מורגש בכל מקום. ולקחתי לי נצר אחד מצפצפה ואחזתיו בידי מול אדמת הבור אשר חפרתי והנה האדמה משכה אליה את הנצר בכח גדול, אז נבאתי כי עוד מעט והמים יבצבצו מתוך התהום, וכן היה: חפרתי כעשר אמות ושפעת מים נובעת מתחת הבאר.

פעם אחת ואני יושב בביתי וחושב את העבודות אשר כבר נעשו ואת העבודות הנחוצות להעשות, והנה בני שלמה מאיר מתפרץ אל הבית בנשימה קצרה ואמר אלינו:

— מהרו ופנו את כל החפצים והניחום לתוך הרפת, כי סופה ממשמשת לבוא ותביא שלגים עמה, והם יכסו את החפצים. ! — וכרגע והנה הסוסים רצו כחץ מקשת אל הארוה ופה אצל שער הארוה עומדים באימה ואזניהם זקופות למעלה ועורם רועד עליהם, כי המה מריחים את הסערה טרם בואה. גם השוורים בתוך הארוה הרגישו את הסופה וחדלו מלהעלות גרה והרכינו ראשיהם למטה. גם התרנגולות פסקו מלנקר באשפה וטסו חוש על העליה והתרנגול הפשיל את כרבלתו ורץ אחריהן וגם העכברונים (נאפערס) רצו כבזק לתוך חוריהם במעבה האדמה, וענגים שחורים נראו על פני הרקיע. וכרגע והנה רוח סערה סואנת בכח חזק, הולכת וגוברת ושלגים מרצדים וחובטים ברעש בחוץ חושך. החלונות מכוסים במסכה של שלגים וקרח. קול של נדנדה מהנסרים על הגג נוקב האזנים. בכל פעם ופעם מתגברת תשואת השלגים והמית הסערה; היא הופכת בתים והורסת רפסים, ואני חשבתי כי קץ בא לעולם. ואוי לגבר אשר הסערה חטפתהו בדרך ! אז גלדי הקרח הטופחים על פניו ישלחהו לארץ גזרה ויקבר תחת ערמת השלגים. ואנחנו עומדים בבית ברטט ובחלחלה. לב מי לא ירעד בשמעו את רתיחת הסערה ובראותו קירות הבית מתנודדים ? אבל יהושיע בני שם נפשו בכפו וסכך במטפחת את פניו ויצא חוצה להשגיח על השורים ועל העופות, ואני בבית עומד באימה ולבי דופק ומשתוקק אני לראות את יהושיע שב אל הבית, אבל פניו לא נראה רק גלד של קרח בקומת איש, וכשעה רצופה עברה טרם היה לאל ידו להוציא הנה מפיו, ואז הוא ספר לנו כי העגלה אשר עמדה אצל הארוה, נהרפה לבקעה והקונדס נשברה לרסיסים והקרשים נפוצים לכל רוח. מי שלא ראה רתחת הסופה בעיניו, איננו יכול לשער בנפשו מה זאת רוח סערה. גם הפרה אשר הסופה חטפתה בשדה, נופלת ארצה והופכת את פניה מן הרוח אבל אין מפלט לה, היא תוססת בעת אשר גלדי הקרח חובטים על גבה באין יכלתה למוש ממקומה ואבריה נקפאו וכשתי שעות היא מתאבקת עם המות, אבל אפסו כל כחותיה ומתה, וכן נגאלת ממכאובים ויסורים.

אבל סוס אביר וצעיר כאשר הסערה חטפתו בשדה, אז הוא יחוש אל ערמת תבן או אל ארוה ועומד שם עד יעבור זעם. כאשר הסופה מפתיעה בסאונה ומתפרצת פתאום, כן היא קמה לדממה בבת אחת, ואחר הסערה מפלשי העבים פונים את מקומם לשמים זכים כברולח והאויר מתעדן והאכרים מבקרים איש את רעהו ומספרים חדשות: זה מספר באנחה כי פרתו נהרגה מן גלידת הקרח בשדה; וזה מספר כי כרכרתו גלשה מהר לעמק והאנקול נשבר לשני גזרים; וזה מספר כי גנו פרח באויר. אין אכר אשר נמלט בלי חתחתים מן רתיחת הסופה. אין צל בלי אור,

זכרון אברהם

גם לסערה יש יתרון, כי היא נושאת את כל המקרבים המרעילים את גו האדם, הלאה, הלאה, היא מבריאה את האויר.

זה עשר שנים אשר אני עובד את ארמתי, וארבעה בני אבדו את כחותיהם פה בהפכם מדבר שממה לשדות מעובדות, ורכשנו עשרים סוסים אבירים ושורים ופרות במספר הגון וגם יותר מן מאתים עופות, ובכל זאת באתי עד משבר ואין מעמד פה ולחנם כחתינו הלכו לטמיון ואין האשם תלוי בנו, רק בתנאי הסביבה. ולא אנכי בלבדי מתאונן על רוע מעמדי, רק כמעט כל האכרים עבדו לריק ופזרו כחותיהם ולא רכשו מאומה וכלנו טעונים רחמים. אמנם כל אכר ואכר מאחינו, מהיר במלאכת האכרת אלף פעמים יותר משכניהם הנוצרים. גם הליכות ביתו הוא מנהל בדיוק ובחשבון, ואנשי ביתו אינם מתפנקים באכילתם וכלם אף ילד בן שמונה שנים, שוקד על עבודתו פה, גם בגדי האכר אינם יקרי־ערך: הוא נעול בקיץ ובחורף במנפיו הגסים, ובגלימה אחת הוא לבוש שבע שנים; ואשתו איננה דורשה בגדים צבעונים; ובנותיו עובדות עד אשר עמודי גון רופפים בילדותן ובשמלה אחת הן מבלות את ימי נעוריהן עד יום חופתן. גם האכר איננו נותן שכר גליבה אל הגלב, רק כלם גלבים הם: האחד מגזז שער רעהו. ואף על פי כן חובותיו מכריעים את רכושו ואם יעבוד עוד עשרים שנה, מעמדו לא יוטב אף כמלוא שער, ואחריתו תהי כי בסמרטוטים יעזוב את מחנהו ויאלץ לבקש מפלט לו במושב של זקנים.

כל המתבונן בדבר הזה ימלאון בתי נפשו תוגה, ולבבו דוי בראותו האכר ומשפחתו עובדים את עבודתם הכבדה: בקיץ שרב השמש מחריך את עורו; יתושים לרבבות עוקצים את פניו, גם חותרים מתחת לכתנתו; האבק מעור את עיניו; גם בלילה ממשש בחושך והולך לראות אם חוטי ברזל המקיפים את מקום המרעה לא נפסקו ובהמותיו לא פרצו לתוך קמת שכנו. כל אחד ממשפחתו מתיגע בעבודה, אכן עמלו עולה לריק ולתוהו ומעמדו גרוע מכל התגרנים והסחרנים והרוכלים והאומנים שבעיר. והחידה הזאת אני אפתור, כי הנסיון מדבר מתוך גרוני: כי המנצלים המה בעוכריו וגם לרגל מעמד התבוסה אשר המלחמה הביאה בחצנה להאכרים בקנדה מערבית.

מי ומי המנצלים ? ואיזה תבוסה המלחמה הביאה אל האכרים בקנדה ? אפרש אחת אחת: — שלמתי בער דישת חטים שלי עשרים סענטים מן כל בושעל ובושעל ולא היו לי חטים בכמות מרובה לשלחם במרכבת הקטור אל וויניפעג ומכרתים בתחנות הסמוכה לאחוזתי, בכפר טריביון, ופה נלכדתי בפח: העמסתי שלוש תבות מלאות חטים בעגלתי ונסעתי לטריביון והעליתי את החטים על תנודת הפלס וכרגע והנה העגלה נהפכה והחטים ירדו למרחף, ובדפיקת לב שאלתי את בעל הפלס: — כמה משקל חטים שלי, ומה המחיר אשר אתה נותן תמורם ? — והוא אמר לי: — משקל החטים ארבעים ושמונה בושעל, ומחיר החטים חמשים סענטים, ונכיון בער המוץ שמונה בושעל. — אמרתי לו: — היתכן ! גרעיני חטים יפים וכבדים, ושלוש תבות מלאות, שוקלים רק ארבעים ושמונה בושלים ? גם שלמתי בער הריש עשרים סענטים, ונשאר לי רק שלושים סענטים בער החטים ! והלא משיכות לאגוד העמרים עולות שמונה סענטים ! ואיה הזריעה אשר זרעתי ? ומן אחוזתי להוביל חטים עד טריביון נחוץ לשלם עשרה סענטים מן בושעל בער הובלה !

כאשר זמן מכירת החטים הגיע, אז כל הנושים הקיפוני לגבות את הרבית ממני. חפשתי בשבע עינים אחר אכר אשר יקנה אצלי סוסי, ולא מצאתי אף קונה

זכרון אברהם

אחר ! ולסוף מכרתי סוסים צעירים ואבירים בעד שלשים דאלער. ומכירה הזאת לא הספיקה בערי לשלם אף הרבית של חובותי ונאלצתי למכור את שורי ופרותי, ולקחתי תמור שור בן שלוש, ארבע שנים, עשרים דאלער ובעד כל פרה ופרה — עשרה דאלארים.

בכל יום ויום בורחים אכרים נוצרים מן אחוזתם למקום אשר פלפל שחור מלבב ועוזבים להפקר את מקניהם ואת אחוזתם: כי למי ימכור את עדריו ואת נכסיו, אם הכל תוסס ותולה על בלימה ? לכן הוא נאלץ לנוס משם ערום ויחף. ומי הסב התבוסה האיומה הזאת ? הלא הפטריוטין ההם אשר התלהבו בעת המלחמה ופזרו את כסף המדינה ולוו מעות לתת מתנת חנם אל ארץ צרפת ובלגיען !

ועתה האכר נאלץ לשלם מס המדינה יותר מן הכנסתו אשר מכירת יבולו איננה מספקת לו לשלם רק המס מן אחוזתו ! למשל: אני בעצמי שלמתי מס בארץ קנדה, שלש מאות דאלער לשנה, והכנסתי עלתה פחות מן הסכום המס הזה !

אתם הפטריוטין חרבתם את ארץ קנדה המבורכת. שום שונא בעולם איננו יכול לשים ארץ קנדה לשממת עולם כאשר הפטריוטין עשו בעת החרום ! הלא ארץ קנדה עוד צעירה לימים ואף קנדה מערבית עוד לא התפתחה כהגון ולא עברו עשרים שנה מעת אשר התישבו שם אנשים, ולילד בחתולין תחשב; עוד מכמניה לא נחקרו היטב, ובעמל רב עלה ביד מניסטער לוריען להושיב שם אנשים על אדמתה, ומדוע, אתם, המתימרים בשם פטריוטין, לא חסתם על המדינה הצעירה הזאת ? מדוע העמסתם על יושבי מדינה הצעירה הזאת יותר מיכלתה לשאת על שכמה ? אמנם אתם נאלצתם גם מצד חובת המוסרי לעזור לבריטאניע בעת מלחמתה, אבל הלא עליכם גם להתעשת כי ארץ קנדה עודנה רכה וכפרח אשר עודנה באבה תחשב, ואין ביכלתה לנשוא משא כבד כזה אשר העמסתם עליה !

האסון הכי איום הוא כי האכר מוכר את יבולו במחיר נמוך וקונה את צרכיו ההכרחיים בער מחיר גבוה !

כל האכרים ידעו כי אני אעתיק את מושבי לעיר אחרת, ובכן מהם באו אלי לקחת ממני ברכת הפרידה. אמרתי להם: — רעי, אנכי נוסע אל עיר גדולה, למקום אשר שוכנים יהודים בכמות מרובה, וצר לי לעזוב אתכם ואי אפשר לי לחזות פניכם עד עולם. — שכני אמר לי: — זה מכבר חפצתי לשאל ממך שאלה קטנה, אבל אמרתי עוד חזון למועד ! כי לא האמנתי שתעזוב אותנו, לכן החמצתי את שאלתי; אכן עתה כאשר גמרת בדעתך לנסוע, אשאלך, מה זה טעלעגראף ? — אמרתי לו: — דע כי נגיעת שני מיני מתכיות שונות זה בזה, למשל: חוטי ברזל עם נחושת כרוכין זה בזה לפקועה אחת השרוים באיזה חומץ, תוציא זרם עלעקטרי; וגם דע לך כי מחט המגנט (אבן השואבת) תורה לרוח צפונה, אכן זרם עלעקטרי גאלוואני מטה את מחט אבן השואבת ממצבו התמידי. חתיכת ברזל העשויה כקשת וסביבה נכרך חוט ברזל, החתיכה הזאת תלויה במצב נטית קו המאזנים. על שני קצות הקשת תלו קנה אחד במצב נטית האנך ובתוך הקנה בד ברזל. הקנה היה יכול להתנועע והבד היה נמשך בכח העלעקטרא מאגנאטיזם אשר התעורר בקשת. ברגע עבר זרם החשמל (עלעקטרי) בחוט ברזל הסובב את הקשת היא הקשת התנועע על ידי כח החשמל, אכן בהפסק זרם החשמל, הקשת שבה למנוחתה. בהקנה אשר תלה על הקשת תחבו עפרון, והיה מדי התנועע הקנה, רשם העפרון רשימות על פסת ניר המשתרע לפניו ובכל קו וקו אשר

זכרון אברהם

גם לסערה יש יתרון, כי היא נושאת את כל המקרבים המרעילים את גו האדם, הלאה, הלאה, היא מבריאה את האויר.

זה עשר שנים אשר אני עובד את אדמתי, וארבעה בני אבדו את כחותיהם פה בהפכם מדבר שממה לשדות מעובדות, ורכשנו עשרים סוסים אבירים ושורים ופרות במספר הגון וגם יותר מן מאתים עופות, ובכל זאת באתי עד משבר ואין מעמד פה ולחנם כחתינו הלכו לטמיון ואין האשם תלוי בנו, רק בתנאי הסביבה. ולא אנכי בלבדי מתאונן על רוע מעמדי, רק כמעט כל האכרים עבדו לריק ופזרו כחותיהם ולא רכשו מאומה וכלנו טעונים רחמים. אמנם כל אכר ואכר מאחינו, מהיר במלאכת האכרת אף פעמים יותר משכניהם הנוצרים. גם הליכות ביתו הוא מנהל בדיוק ובחשבון, ואנשי ביתו אינם מתפנקים באכילתם וכלם אף ילד בן שמונה שנים, שוקד על עבודתו פה, גם בגדי האכר אינם יקרי־ערך: הוא נעול בקיץ ובחורף במגפיו הגסים, ובגלימה אחת הוא לבוש שבע שנים; ואשתו איננה דורשה בגדים צבעונים; ובנותיו עובדות עד אשר עמודי גון רופפים בילדותן ובשמלה אחת הן מבלות את ימי נעוריהן עד יום חופתן. גם האכר איננו נותן שכר גליבה אל הגלב, רק כלם גלבים הם: האחד מגזז שער רעהו. ואף על פי כן חובותיו מכריעים את רכושו ואם יעבוד עוד עשרים שנה, מעמדו לא יוטב אף כמלוא שער, ואחריתו תהי כי בסמרטוטים יעזוב את מחנהו ויאלץ לבקש מפלט לו במושב של זקנים.

כל המתבונן בדבר הזה ימלאון בתי נפשו תוגה, ולבבו דוי בראותו האכר ומשפחתו עובדים את עבודתם הכבדה: בקיץ שרב השמש מחריך את עורו; יתושים לרבבות עוקצים את פניו, גם חותרים מתחת לכתנתו; האבק מעור את עיניו; גם בלילה ממשש בחושך והולך לראות אם חוטי ברזל המקיפים את מקום המרעה לא נפסקו ובהמותיו לא פרצו לתוך קמת שכנו. כל אחד ממשפחתו מתיגע בעבודה, אכן עמלו עולה לריק ולתוהו ומעמדו גרוע מכל התגרנים והסחרנים והרוכלים והאומנים שבעיר. והחידה הזאת אני אפתור, כי הנסיון מדבר מתוך גרוני: כי המנצלים המה בעוכריו וגם לרגל מעמד התבוסה אשר המלחמה הביאה בחצנה להאכרים בקנדה מערבית.

מי ומי המנצלים ? ואיזה תבוסה המלחמה הביאה אל האכרים בקנדה ?

אפרש אחת אחת: — שלמתי בער דישת חטים שלי עשרים סענטים מן כל בושעל ובושעל ולא היו לי חטים בכמות מרובה לשלחם במרכבת הקטור אל וויניפעג ומכרתים בתחנות הסמוכה לאחוזתי, בכפר טריביון, ופה נלכדתי בפח: העמסתי שלוש תבות מלאות חטים בעגלתי ונסעתי לטריביון והעליתי את החטים על תנודת הפלס וכרגע והנה העגלה נהפכה והחטים ירדו למרחף, ובדפיקת לב שאלתי את בעל הפלס: — כמה משקל חטים שלי, ומה המחיר אשר אתה נותן תמורם ? — והוא אמר לי: — משקל החטים ארבעים ושמונה בושעל, ומחיר החטים חמשים סענטים, ונכיון בער המוץ שמונה בושעל. — אמרתי לו: — היתכן ! גרעיני חטים יפים וכבדים, ושלוש תבות מלאות, שוקלים רק ארבעים ושמונה בושלים ? גם שלמתי בער הדיש עשרים סענטים, ונשאר לי רק שלושים סענטים בער החטים ! והלא משיכות לאגוד העמרים עולות שמונה סענטים ! ואיה הזריעה אשר זרעתי ? ומן אחוזתי להוביל חטים עד טריביון נחוץ לשלם עשרה סענטים מן בושעל בער הובלה !

כאשר זמן מכירת החטים הגיע, אז כל הנושים הקיפוני לגבות את הרבית ממני. חפשתי בשבע עינים אחר אכר אשר יקנה אצלי סוסי, ולא מצאתי אף קונה

אחד ! ולסוף מכרתי סוסים צעירים ואבירים בעד שלשים דאלער. ומכירה הזאת לא הספיקה בעדי לשלם אף הרבית של חובותי ונאלצתי למכור את שורי ופרותי, ולקחתי תמור שור בן שלוש, ארבע שנים, עשרים דאלער ובעד כל פרה ופרה — עשרה דאלארים.

בכל יום ויום בורחים אכרים נוצרים מן אחוזתם למקום אשר פלפל שחור מלבב ועוזבים להפקר את מקניהם ואת אחוזתם: כי למי ימכור את עדריו ואת נכסיו, אם הכל תוסס ותולה על בלימה ? לכן הוא נאלץ לנוס משם ערום ויחף. ומי הסב התבוסה האיומה הזאת ? הלא הפטריוטין ההם אשר התלהבו בעת המלחמה ופזרו את כסף המדינה ולוו מעות לתת מתנת חנם אל ארץ צרפת ובלגיען !

ועתה האכר נאלץ לשלם מס המדינה יותר מן הכנסתו אשר מכירת יבולו איננה מספקת לו לשלם רק המס מן אחוזתו ! למשל: אני בעצמי שלמתי מס בארץ קנדה, שלש מאות דאלער לשנה, והכנסתי עלתה פחות מן הסכום המס הזה !

אתם הפטריוטין חרבתם את ארץ קנדה המבורכת. שום שונא בעולם איננו יכול לשים ארץ קנדה לשממת עולם כאשר הפטריוטין עשו בעת החרום ! הלא ארץ קנדה עוד צעירה לימים ואף קנדה מערבית עוד לא התפתחה כהגון ולא עברו עשרים שנה מעת אשר התישבו שם אנשים, ולילד בחתולון תחשב; עוד מכמניה לא נחקרו היטב, ובעמל רב עלה ביד מניסטער לוריען להושיב שם אנשים על אדמתה, ומדוע, אתם, המתימרים בשם פטריוטין, לא חסתם על המדינה הצעירה הזאת ? מדוע העמסתם על יושבי מדינה הצעירה הזאת יותר מיכלתה לשאת על שכמה ? אמנם אתם נאלצתם גם מצד חובת המוסרי לעזור לבריטאניע בעת מלחמתה, אבל הלא עליכם גם להתעשת כי ארץ קנדה עודנה רכה וכפרח אשר עודנה באבה תחשב, ואין ביכלתה לנשוא משא כבד כזה אשר העמסתם עליה !

האסון הכי איום הוא כי האכר מוכר את יבולו במחיר נמוך וקונה את צרכיו ההכרחיים בעד מחיר גבוה !

כל האכרים ידעו כי אני אעתיק את מושבי לעיר אחרת, ובכן מהם באו אלי לקחת ממני ברכת הפרידה. אמרתי להם: — רעי, אנכי נוסע אל עיר גדולה, למקום אשר שוכנים יהודים בכמות מרובה, וצר לי לעזוב אתכם ואי אפשר לי לחזות פניכם עד עולם. — שכני אמר לי: — זה מכבר חפצתי לשאל ממך שאלה קטנה, אבל אמרתי עוד חזון למועד ! כי לא האמנתי שתעזוב אותנו, לכן החמצתי את שאלתי; אכן עתה כאשר גמרת בדעתך לנסוע, אשאלך, מה זה טעלעגראף ? — אמרתי לו: — דע כי נגיעת שני מיני מתכיות שונות זה בזה, למשל: חוטי ברזל עם נחושת כרוכין זה בזה לפקועה אחת השרוים באיזה חומץ, תוציא זרם עלעקטרי; וגם דע לך כי מחט המגנט (אבן השואבת) תורה לרוח צפונה, אכן זרם עלעקטרי נאלוואני מטה את מחט אבן השואבת ממצבו התמידי. חתיכת ברזל העשויה כקשת וסביבה נכרך חוט ברזל, החתיכה הזאת תלויה במצב נטית קו המאזנים. על שני קצות הקשת תלו קנה אחד במצב נטית האנך ובתוך הקנה בד ברזל. הקנה היה יכול להתנועע והבד היה נמשך בכח העלעקטרא מאגנאטיזם אשר התעורר בקשת. ברגע עבר זרם החשמל (עלעקטרי) בחוט ברזל הסובב את הקשת היא הקשת התנועע על ידי כח החשמל, אכן בהפסק זרם החשמל, הקשת שבה למנוחתה. בהקנה אשר תלה על הקשת תחבו עפרון, והיה מדי התנועע הקנה, רשם העפרון רשימות על פסת ניר המשתרע לפניו ובכל קו וקו אשר

זכרון אברהם

העפרון רושם, נסמן אות אחד. ודע לך כי החשמל איננו יוצא ממחביאו עד אשר יבטח כי יש לו דרך אחרת לשוב אל מקום מחביאו הראשון. ובכן יש להטעלעגראף שני חוטי ברזל: חוט אחד נועד לו ליציאתו, וחוט השני — לתשובתו. אכן גרמני אחד בא לידי החלטה, כי חוט אחד טמון בארץ, די להוציא חשמל ויזרם זרמתו דרך החוט ברזל ובחזרה ישים החשמל דרך מעבה האדמה אל מקומו הראשון, כי האדמה מכילה חשמל בכמות מרובה. גם טוב לכרוך חוטי נחושת במשיחה של משי.

עתה אבאר את דברי כי חתיכת ברזל אבן השואבת היא מגנט וזרם החשמל מניעה אותה וגם העפרון ינוע ואגב רושם בתנועותיו על הניר. רצון בעל המלל „טעלעגראפיסט" מוצא לפעולה על ידי הקשותיו.

בעיר בערלין יש בית דואר אוירי, וזה מעשהו: שפופרת ברזל רחבה וחלולה מצופה בעור מבלי תת מקום להאויר לבוא אל תוכו, והשפופרת שוכבת בחיק האדמה בעומק שתי אמות ומשתרעת מן בית תחנה אחת אל בית התחנה השניה. אל פי השפופרת צמוד מכסה עור שלא יחדור לתוכה שום אויר מן החוץ, והיה בהריקם מן השפופרת מקצה מזה את האויר על ידי המכונה המוריקה את האויר „לופט פּאָמפּע" ומקצה השני יתנו לתוכה מכתבים וחבילות בתוך תבות סנורות. וטבע האויר להתדחק אל מקום ריק מן אויר ולמלא חללו, לכן זרם האויר אשר ימהר אל המקום הריק, לוחץ את התבות הסנורות, והן תרוצנה בתוך חלל השפופרת מן תחנה אל תחנה, וזה היא בי דואר האוירי. וכן שנינו במשנה הקדושה, כלים, פרק שני, משנה שלישי: — גסטרא, כלומר שברי כלי חרס שנמצאו בכבשן מקום שנצרף ואנחנו לא נדע מתי הוא נשבר אם קודם שנצרף בכבשן ורק השברים נצרפו בכבשן ואינו מטמא או בעת אשר נצרף ונגמר בכבשן היה כלי שלם אבל אחר צריפתו נשבר ובכן הוא מטמא.

וכיצד מבררים את הדבר ? אנחנו נשים עין בתשומה רבה על השברים: אם מקום השבר אדום וחלק, אז בטח הכלי נשבר אחר צריפתו. טיטרום, כלומר כלי אשר בשולי הכלי למטה רחב חללו והוא הולך ומתמעט עד שפי הכלי צר עד אשר אנחנו יכולים לסתום אותו באצבע. והכלי מלא נקבים בשולו כמלוא מחט, ואם נשים בו מים ונסתום את פיו הצר באצבע שלא יחדור האויר לתוכו, אז אין טפה אחת יוצאה מן הנקבים הדקים שלמטה. רבי אליעזר בן צדוק מטהר, כי הכלי הזה מלא נקבים, וחכמים אומרים כי הכלי טמא ואין הנקבים מורידים את ערך הכלי מפני כי אפשר לסתום את פיו היטב של יחדור אויר לתוכו, והאויר שואף למלא חלל הריק ובשטיפתו מעכב זרם האויר שלא ישפכו המים חוצה, ובכן הכלי שלם הוא וטמא, והלכה כחמים. הרי לפניך כי חכמי בערלין אשר המציאו את בית דואר האוירי, כוונו לדעת החכמים אשר רוח הקודש מדברת מתוך גרונם.

בני משה ליב פרט על כנורו זמר מלא תוגה, ובו הביע העצב ורוח הנכאה הנסוכה בכל חדרי לבו לרגל יציאתי מן האחוזה אחר עבודה כבדה במשך שתים עשרה שנים.

קורא יקירי ! אם דצוני לתאר לך בצבעים אמתיים דברי הימים של קולניע שלנו, אי אפשר לי לתאר לך דברים כהוויתם אם לא אזכיר את בני משה ליב וכנורו. מן הימים הראשונים מעת תקופת המעבר כאשר החלוצים בתרמיליהם באו הנה להתיישב וחיו חיים של מחסור, ויגון מלא בתי נפשם, וכדי להצילם מן היאוש הנורא, בני משה ליב בא עם כנורו ומיתרי הכנור המסו נקודת הקפאון וגרשו העצבות המרחפת

זכרון אברהם

על לב האכרים ונפחו באפם נשמת של רקידה וכל אחד חטף את בת זוגו והלך במחול. אם לא הלך במחולות כאנשים מודרנים רק האָפּ ! האָפּ ! זרק ברגליו הנה והנה; פעם רקד על ראשי אצבעותיו ופעם על עקיבו וראשו נטה הצידה. האָפּ ! האָפּ ! הכל הוסח מדעתו, רק אזנו הקשיבה לקול הכנור ורצד וכרכר, כן כל הלילה הלכו במחול עד קריאת הגבר. והאנשים הזקנים אשר לא נאוה לזקניהם הלבנים לפזז ולכרכר כעולי ימים, מחאו כף אל כף ובחשאי התגנבו להקיש בראשי רגליהם על הקרקע להדגיש זמר הכנור.

כן ! כן! אמרתי בלבי, מה טוב לשבת בנאות הכפרים ולהנות מזיו התולדה: פה החושים מתלהבים ומתפעלים; פה עגור מצפצף, מדוע איננו מצפצף בכרך ? פה אגן הסהר מזהיר זוהר נפלא, אבל בכרך הוא קודר מלחץ; אצלנו קרני השמש מפזזים ראשי ההרים, אבל בכרך, החומות הגבוהות סכו אור השמש בפני העין; אצלנו הרקיע שקוף וזך ונהדר בצבע התכלת ובצבע הכרכום, ובכרך הרקיע חרוך מן העשן. גם אכרים כשמעם כנור מנגן, מוכנים הם לכרכר, אבל בכרך איש לא יתעורר גם אם שומע להקת מנגנים, ברם המנצלים ופטריוטין גזלו מנוחתינו ועמלנו, וגרשונו מלהסתפח בגן אלקים. הה ! הה ! ואסון הכי גדול הסבו העתונים אשר התעו את העם בגוזמאותיהם, והמניסטער בארדין וחברותו פתחו את אוצר המדינה לפני צרפת ובלגיען ושלחו אנשים לצבא הרבה יותר מכדי יכולת המדינה ועתה מס המדינה כבד מאד, וגם המנצלים גרמו הרבה לכך.